

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Андрій Голод

**БЕЗПЕКА РЕГІОНАЛЬНИХ
ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ
ТА ПРОБЛЕМИ ГАРАНТУВАННЯ**

Монографія

ЛЬВІВ
ЛДУФК
2017

УДК 338.48

Г 60

*Рекомендовано до друку вченою радою
Львівського державного університету фізичної культури
(протокол № 8 від 19 квітня 2016 року)*

Рецензенти:

доктор економічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи

О.В. Зибарева

(Буковинський державний фінансово-економічний університет);

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами

Н.В. Павліха

(Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки);

доктор економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник, завідувач кафедри
економіки та обліку господарської діяльності

А.В. Шевчук

*(Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Тернопільського національного економічного університету)*

Г 60 **Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування** : монографія / Андрій Голод. – Львів : ЛДУФК, 2017. – 340 с.

ISBN 978-617-7336-09-8

У монографії подано теоретико-методологічні основи дослідження безпеки регіональних туристичних систем. Обґрунтовано сутність і структуру поняття «регіональна туристична система», запропоновано авторську концепцію безпеки туризму як об'єкта регіональних економічних досліджень. Вивчено передумови та чинники безпеки регіональних туристичних систем України, охарактеризовано проблеми гарантування безпеки туризму в Україні та їх соціально-економічні наслідки на регіональному рівні. Оцінено рівень безпеки регіональних туристичних систем України й обґрунтовано стратегічні напрямки і механізми гарантування безпеки регіональних туристичних систем держави.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також економістів, управлінців і всіх, хто цікавиться регіональними аспектами розвитку туристичного комплексу держави, зокрема в контексті актуалізації проблем безпеки туризму.

УДК 338.48

ISBN 978-617-7336-09-8

© Голод А., 2017

© Львівський державний університет фізичної культури, 2017

ЗМІСТ

Передмова	6
------------------------	----------

Розділ 1. Теоретичні основи дослідження безпеки регіональних туристичних систем	9
--	----------

1.1. Регіональна туристична система: зміст поняття та підходи до трактування.....	9
--	---

1.2. Структура, взаємозв'язки та особливості функціонування регіональних туристичних систем	17
---	----

1.3. Безпека туризму як об'єкт дослідження регіональної економіки	27
---	----

1.4. Функціонування регіональних туристичних систем у контексті гарантування їх безпеки	44
---	----

1.5. Нормативно-правова база гарантування безпеки туризму в Україні	55
---	----

Розділ 2. Передумови та фактори безпеки регіональних туристичних систем України	64
--	-----------

2.1. Природно-географічні, культурно-історичні та соціально-економічні передумови формування сучасних регіональних туристичних систем України	64
---	----

2.2. Фактори безпеки регіональних туристичних систем: сутність та структура.....	76
--	----

2.3. Особливості впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на гарантування безпеки регіональних туристичних систем України	86
--	----

2.4. Інноваційні фактори гарантування безпеки регіональних туристичних систем	95
2.5. Етнічний туризм як фактор безпеки туризму в регіоні	104

Розділ 3. Сутність та проблеми гарантування основних видів безпеки регіональних туристичних систем 116

3.1. Проблеми та методика оцінювання соціальної безпеки туризму в регіонах України.....	116
3.2. Інформаційна безпека туризму та проблеми туристичного брендингу регіонів.....	126
3.3. Безпека туристів та проблеми туристичного страхування в Україні	136
3.4. Економічна безпека туризму в умовах транскордонного співробітництва: роль інформаційно-комунікаційних технологій	147
3.5. Екологічна безпека туризму: сутність та механізми гарантування на регіональному рівні	157

Розділ 4. Підходи до вирішення регіональних проблем безпеки туризму та оцінка їх соціально-економічних наслідків..... 175

4.1. Проблеми безпеки туристичних підприємств регіону: ризикологічний підхід	175
4.2. Безпека адаптивного та дитячо-юнацького туризму в регіональному вимірі.....	190

4.3. Розвиток бальнеологічних курортів у контексті проблем безпеки регіональних туристичних систем	204
4.4. Розвиток ресторанного господарства в регіоні в контексті гарантування безпеки туризму	213
Розділ 5. Оцінювання рівня безпеки регіональних туристичних систем України та обґрунтування стратегічних напрямів і механізмів її гарантування	222
5.1. Оцінювання рівня безпеки регіональних туристичних систем України	222
5.2. Шляхи удосконалення системи державного регулювання у сфері туризму із позицій гарантування безпеки регіональних туристичних систем	237
5.3. Обґрунтування підходів до розробки стратегії гарантування безпеки туризму в регіонах України	259
5.4. Трансформація просторової структури регіональних туристичних систем на прикладі приміської зони великого міста	269
5.5. Туристична кластеризація як механізм гарантування безпеки регіональних туристичних систем	280
Післямова	292
Список використаних джерел	293
Додатки.....	324

ПЕРЕДМОВА

В останні десятиліття функціонування економічних систем різних рівнів характеризується пороговими значеннями нестабільності. Світові економічні кризи, військово-політичні конфлікти, зростання терористичних загроз та інші деструктивні чинники зумовлюють стан невизначеності перспектив розвитку людства у ХХІ сторіччі. З огляду на це дедалі більшої актуальності набувають проблеми безпеки, яка трактується уже не лише як стан захищеності від загроз, а й як можливість для розвитку і навіть умова виживання цілих держав та регіонів.

Загрози і виклики сучасного суспільного розвитку не оминули і туризм, який, з одного боку, є одним із найбільш перспективних та прибуткових видів економічної діяльності, а з другого – надзвичайно сприйнятливим до дії деструктивних чинників різного генезису. Природа туризму як соціального явища зумовлює його тісні взаємозв'язки із процесами, що відбуваються в межах регіональних спільнот та окремих дестинаціях. Поширення міжнародного тероризму, нелегальної міграції, зростання захворюваності на соціально небезпечні хвороби, загальне погіршення екологічної ситуації, поряд із інтенсифікацією туристичних потоків, призводять до суттєвого збільшення масштабів негативних наслідків регіональних проблем туризму.

Не дивно, що на сучасному етапі безпечність стала однією із провідних ознак якості туристичного обслуговування. З урахуванням комплексного характеру туристичної послуги гарантування її безпечності залежить не лише від розробника, а й від усіх постачальників окремих послуг, незалежно від їх країни чи регіону розташування; політичної, соціально-економічної та екологічної ситуації в дестинації подорожі та низки глобальних чинників.

В Україні проблеми гарантування безпеки туризму, що досить активно обговорювалися перед проведенням «ЄВРО-2012», із 2014 року знову набули особливої актуальності. Воєнна агресія, економічна нестабільність і окупація територій із значним туристичним по-

тенціалом сформували нові загрози для безпеки туризму в державі, протистояння яким вимагає оновлення наявних підходів регіональної політики та стратегічного планування у сфері туризму. З огляду на досить значну просторову різноманітність туристичного потенціалу та наявність перспективних дестинацій із розвинутою інфраструктурою, навіть незважаючи на активізацію деструктивних чинників, більшість туристичних систем регіонів України мають усе ще достатній ресурс стійкості. Отже, очевидно, що основним завданням регіональної політики у сфері туризму на сучасному етапі має бути гарантування безпеки туристів, туристичного бізнесу та дестинацій для того, щоб запобігти переходу регіональних туристичних систем України до стану кризи.

Саме викладені вище міркування і зумовили необхідність проведення ґрунтового дослідження безпеки туризму в Україні в царині регіональної економіки.

Метою наших наукових пошуків було обґрунтування теоретико-методологічних основ дослідження регіональних туристичних систем держави із позицій гарантування їх безпеки, а також розроблення практичних підходів до удосконалення механізмів гарантування безпеки туризму в регіонах України. Об'єктом дослідження визначено процеси розвитку регіональних туристичних систем у контексті гарантування їх безпеки, а його предметом – теоретико-методологічні і прикладні основи гарантування безпеки регіональних туристичних систем України.

У першому розділі монографії «Теоретичні основи дослідження безпеки регіональних туристичних систем» розкрито зміст та підходи до трактування поняття «регіональна туристична система», обґрунтовано структуру, взаємозв'язки та особливості функціонування регіональних туристичних систем та категорію «безпека туризму» як об'єкт дослідження регіональної економіки. Проаналізовано також нормативно-правову базу гарантування безпеки туризму в Україні.

Другий розділ «Передумови та фактори безпеки регіональних туристичних систем України» присвячений висвітленню передумов формування сучасних регіональних туристичних систем України різного

генезису, обґрунтуванню концепції факторів безпеки регіональних туристичних систем, аналізу особливостей впливу низки зовнішніх та внутрішніх факторів на гарантування безпеки регіональних туристичних систем України.

Третій розділ монографії «Сутність та проблеми гарантування основних видів безпеки регіональних туристичних систем» характеризує проблеми оцінювання та гарантування низки видів безпеки туризму в регіонах України. Детально розглянуто проблеми соціальної, інформаційної, екологічної безпеки, а також проблеми безпеки туристичного бізнесу та туристів.

У четвертому розділі «Підходи до вирішення регіональних проблем безпеки туризму та оцінювання їх соціально-економічних наслідків» розглянуто регіональні аспекти проблем безпеки окремих суб'єктів туристичної діяльності та видів туризму і готельно-ресторанного бізнесу. Особливу увагу надано аналізу проблем гарантування безпеки адаптивного та дитячо-юнацького туризму в Україні.

Розділ п'ятий «Оцінювання рівня безпеки регіональних туристичних систем України та обґрунтування стратегічних напрямів і механізмів її гарантування» присвячено розробленню методики та безпосередньому оцінюванню рівня безпеки регіональних туристичних систем України. На основі результатів оцінювання обґрунтовано підходи до розробки стратегії гарантування безпеки туризму в регіонах України. Запропоновано також шляхи удосконалення системи державного регулювання у сфері туризму із позицій гарантування безпеки регіональних туристичних систем. Розглянуто проблеми трансформації просторової структури регіональних туристичних систем, зокрема їх туристичну кластеризацію як механізм гарантування безпеки.

Монографія може бути корисною для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також економістів, управлінців і всіх, хто цікавиться регіональними аспектами розвитку туристичного комплексу держави, зокрема в контексті актуалізації проблем безпеки туризму.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКИ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ

1.1. Регіональна туристична система: зміст поняття та підходи до трактування

Попри уже досить значний доробок української економічної науки щодо розробки теоретико-методологічних засад регіональних досліджень розвитку туризму, низка питань все ще потребують уваги і детального аналізу. Досі існує невизначеність у галузевому та просторовому аспектах аналізу розвитку туризму на регіональному рівні. Зокрема, розмежування потребують категорії туризму та рекреації, а також бракує визначеності конкретних суб'єктів розвитку туризму на регіональному рівні. Оскільки вирішення термінологічних проблем не є основним завданням цієї роботи, основну увагу надамо другому питанню – визначенню об'єктів регулювання та суб'єктів регіонального розвитку туризму в контексті гарантування його безпеки.

Безумовно, найбільшого поширення як в українських, так і в багатьох пострадянських, регіональних економічних та економіко-географічних дослідженнях набув термін «туристичний комплекс». У класичному розумінні туристичний комплекс (регіону, держави) є складною системою, яку формують чотири підсистеми:

- 1) основні елементи туристичного комплексу (природні особливості регіону, культурні особливості регіону, спеціально створені для туристичного комплексу об'єкти, структури тощо);

- 2) другорядні елементи туристичного комплексу (система транспортного обслуговування, система харчування та готельного обслуговування, розважально-видовищна сфера, система роздрібної торгівлі, послуги гідів);

3) організаційні елементи туристичного комплексу (організація планування та управління в галузі туризму, реклама та інформація, організація маркетингу);

4) елементи підсистеми попиту туристичного комплексу (туристичні агенції; організатори подорожей, індивідуальні туристи, організатори одноденних екскурсій)¹.

Варто зауважити, що аналіз туристичного комплексоутворення на рівні регіону загалом не суперечить традиційним для української економічної науки підходам, однак уже не відповідає сучасним тенденціям розвитку сфери обслуговування. З огляду на це, з одного боку, можемо погодитися із думкою деяких авторів про недоцільність вживання терміна «туристична галузь» для означення сукупності підприємств, що забезпечують функціонування туристичної діяльності в державі чи регіоні, та придатність для такого випадку терміна «туристичний комплекс»². З другого боку – туристичний комплекс (складну систему) доцільно розглядати все ж таки на рівні держави, а на регіональному – аналізувати розвиток уже конкретних систем, що належать до його складу.

Значного поширення в українській туристичній регіоналістиці набуло уже достатньо розроблене в зарубіжній науці поняття «дестинації», яке трактується загалом як локальна туристична система (територіальна одиниця) і має спільні риси із традиційною для вітчизняної рекреаційної географії концепцією територіальних рекреаційних систем.

У класичному розумінні дестинація трактується як система «шість А»:

- 1) атракції (attractions) (природні, культурно-історичні, архітектурні та інші туристичні ресурси, що приваблюють туристів, спонукають до здійснення подорожі);
- 2) доступність (accessibility) (наявність налагоджених транспортних і комунікаційних зв'язків як зовнішніх, так і внутрішніх щодо дестинації);

¹ Менеджмент туризма: Туризм как вид деятельности : Учебник / И. В. Зорин, Т. П. Каверина, В. А. Квартальнов и др. – Москва : Финансы и статистика, 2001. – 288 с.

² Вуйцик О. І. Рекреаційно-туристичний комплекс: питання термінології / О. І. Вуйцик // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3 (46). – Ч. 2. – С. 39–44.

- 3) зручності (amenities) (сукупність підприємств, що пропонують якісні туристичні послуги і товари);
- 4) посередники та допоміжні служби (ancillary services) (рекламні агенції, маркетингові компанії, банки, ЗМІ, поштові об'єкти, лікарні);
- 5) організація діяльності туристів (activities) (відповідно до мети їх подорожей);
- 6) наявність підготовленого туристичного продукту (available packages) (пропозиція сформованого та підготовленого до продажу туристичного продукту відповідно до попиту туристів)³.

Хоча здебільшого дестинацію розуміють як територіальну одиницю локального характеру, існують також підходи, що обґрунтовують використання цього терміна на рівні регіону. Для прикладу, Ю. Леонт'єва (2010) ввела поняття «регіональна туристична дестинація», яке трактується як «територія регіону, що має адміністративні кордони, приваблива для тимчасового перебування туристів, включає ресурси категорій «атракція», «доступність», «комфорт», «посередники», є метою подорожі й доступна з погляду транспортних комунікацій»⁴.

Беручи до уваги загальноприйняті підходи в туристичній регіоналістиці, розглядати дестинації на рівні регіону все ж недоцільно⁵. Очевидно, що навіть у великих туристичних центрах доцільно виокремлювати, як мінімум, кілька дестинацій, що хоча і мають між собою тісні просторові взаємозв'язки, та все ж є відносно самостійними щодо здійснення туристичної діяльності. З огляду на це у нашому дослідженні туристичну дестинацію буде розглянуто як локальну територіальну одиницю – форму просторової організації туристичної діяльності на базі компактно розташованих туристичних об'єктів. Це, без-

³ Головчан А. І. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності туристичних дестинацій та управління ними // Торгівля і ринок України. – 2009. – № 27. – С. 160.

⁴ Леонт'єва Ю. Ю. Формування та реалізація стратегії розвитку регіональної туристичної дестинації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Ю. Ю. Леонт'єва ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків, 2010. – С. 6.

⁵ Туристські дестинації (теорія, управління, брендинг) : монографія / А. А. Мазаракі, Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко та ін. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 388 с.

умовно, не виключає системного характеру таких форм, однак передбачає їх відносно просту структуру та чітку просторову локалізацію.

Організаційно-економічний підхід у регіональних дослідженнях розвитку туризму представлений в українській науці, зокрема працями М. Мальської, яка обґрунтовує суб'єкти регіонального розвитку туризму в рамках категорії «просторова система послуг». Автор розглядає просторову систему послуг як «сегмент економічного простору, виокремлений на основі функціональних взаємозв'язків, що налагоджуються не тільки між виробниками, а й споживачами послуг різного виду і ступеня періодичності»⁶.

На думку М. Мальської (2011), метою формування просторової системи послуг є розвиток і структурування економічного простору з урахуванням не тільки місця розташування її суб'єктів, а й системи взаємовідносин між ними; а об'єктивною основою формування – екістична система регіону⁷.

Так, І. Давиденко (2006) окремим суб'єктом регіонального розвитку туризму вважає регіональну рекреаційну систему, яку трактує як складне, частково самокероване утворення, що складається із закладів, які виробляють рекреаційний продукт, і містить низку підсистем (рекреанти, природні комплекси, матеріальна база, рекреаційна інфраструктура, обслуговувальний персонал, органи управління). На думку автора, сутність регіональної рекреаційної системи полягає в тому, що вона «об'єднує економічні, суспільні та екологічні аспекти, пов'язана із багатьма видами економічної діяльності і має прямий та непрямий (мультиплікативний) вплив на розвиток економіки регіону»⁸.

---

⁶ Мальська М. П. Формування і розвиток просторових систем послуг (теорія та практика реалізації) : автореф. дис ... д-ра екон. наук: 08.00.05 / Марта Пилипівна Мальська. – Львів, 2011. – С. 10.

⁷ Там само – С. 13.

⁸ Давиденко І. В. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону : автореф. дис ... канд. екон. наук : 08.02.03 / І. В. Давиденко ; Одеський державний економічний університет. – Одеса, 2006. – С. 7.

Водночас Л. Черчик (2012), розвиваючи цей напрям досліджень, вважає, що регіональна рекреаційна система є «складним багатоаспектним утворенням, цілісність та нову якість якого формують взаємозв'язки та взаємодія соціальної (рекреанти, населення, їх потреби), економічної (рекреаційна та загальна інфраструктура, персонал, відносини власності та виробничі відносини) та екологічної (рекреаційні ресурси й умови, стан довкілля, рівень техногенного навантаження) підсистем з характерними для регіону особливостями, потенціалом розвитку, який направляється для реалізації суспільних інтересів засобами регіонального управління та громадського регулювання»⁹. Важливо, що автор наголошує не лише на цілісності регіональної рекреаційної системи, а й чітко структурує її та характеризує внутрішні взаємозв'язки.

Розвиток регіональних рекреаційних систем у контексті маркетингового управління аналізував також Н. Мандюк (2008), розглядаючи їх як підсистеми відповідних регіональних суспільних систем¹⁰. Рекреаційні системи регіону у своєму дисертаційному дослідженні вивчала також Н. Коленда (2008)¹¹. Однак згадані автори основну увагу приділяли проблемам управління розвитком рекреаційної сфери регіону та її стратегічному потенціалу. Методологічної основи аналізу регіону як суб'єкта розвитку туризму із позицій системного підходу не було розроблено.

Як бачимо, поняттєво-термінологічна проблема туристичної регіоналізації в рамках регіональних економічних досліджень є досить актуальною. Наявні підходи досить розрізнені та не завжди підкріплені необхідною методологічною базою.

У цьому контексті М. Борушак (2008) виокремлює чотири основні підходи до розуміння поняття «туристичний регіон».

⁹ Черчик Л. М. Сучасні реалії формування та розвитку регіональних рекреаційних систем в умовах посилення інтеграційних процесів / Л. М. Черчик // Економічний форум. – 2012. – № 4. – С. 230.

¹⁰ Мандюк Н. Л. Маркетингове управління розвитком регіональних рекреаційних систем : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.05 / Назарій Любомирович Мандюк ; В.о. НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2008. – 20 с.

¹¹ Коленда Н. В. Формування та реалізація стратегічного потенціалу рекреаційної системи регіону : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.05 / Наталія Вікторівна Коленда. – Ужгород, 2008. – 20 с.

1. Туристичний регіон визначається певною туристичною ознакою (для прикладу, наявністю туристичного потенціалу, унікальних природних чи історико-культурних пам'яток тощо).

2. Туристичним може вважатися лише той регіон, у якому обов'язково виробляється туристичний продукт.

3. Туристичний регіон є територією, що відповідає двом основним вимогам: наявності об'єктів туристичного інтересу; можливості надання необхідних для задоволення потреб туристів послуг такої якості, на яку очікує клієнт.

4. Регіон слід вважати туристичним, якщо використання і реалізація туристичних ресурсів здійснюється у відповідному обсязі, а набір пропонувананих туристичних послуг є значно ширшим від мінімально необхідного з урахуванням специфіки конкретного туристичного регіону¹².

Варто зауважити, що автор не наводить чіткого власного трактування туристичного регіону і пропонує синтетичний підхід, відповідно до якого усі аспекти розуміння згаданого поняття є рівнозначними і придатними для туристичної регіоналізації.

На нашу думку, регіон з погляду розвитку туризму справді можна аналізувати із різних аспектів. Однак необхідно все ж визначитися із єдиним підходом. Туристичний регіон як певна територія, що спеціалізується на туризмі як виді економічної діяльності у сфері обслуговування населення із погляду нашого дослідження, є надто широким розумінням, адже туризм у сучасних умовах, як і будь-яка інша галузь сфери обслуговування, розвивається (хоча і неоднаково інтенсивно) у всіх регіонах держави. Отже, говорити про туристичні чи не туристичні регіони недоцільно. Окрім того, не варто також виходити у контексті виокремлення туристичних регіонів за межі наявної системи адміністративно-територіального поділу, адже таким чином втрачається основний зміст економічних досліджень цього виду діяльності, пов'язаного з підвищенням ефективності управління, регулювання якого неможливе на базі природно-рекреаційних регіо-

---

¹² Борушак Мирослав. Стратегія розвитку туристичних регіонів : автореф. дис... д-ра екон. наук : 08.00.05 / М. Борушак ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2008. – С. 10.

нів і має бути прив'язаним до наявної системи реалізації регіональної політики держави.

Важливою проблемою також є те, що більшість дослідників розуміють туристичний регіон, насамперед, як систему «суспільство – природа», нехтуючи економічними, політичними та іншими факторами, які мають вагомий вплив на розвиток сучасного туризму. Згаданий дуалістичний підхід, на нашу думку, доцільно застосовувати лише вивчаючи екологічні проблеми розвитку туризму та особливості використання природних туристичних ресурсів.

Проаналізувавши вітчизняний та зарубіжний досвід досліджень щодо обґрунтування суб'єктів регіонального розвитку туризму, можемо виокремити три основні наукові підходи, зміст та відмінності яких подані у табл. 1.1.

Ураховуючи зазначені вище положення та дотримуючись системного підходу, пропонуємо для означення підсистеми регіональної суспільної системи, основними функціями якої є задоволення потреб туристів на основі гарантування безпеки туризму, вживати термін «регіональна туристична система» (РТС).

Варто зауважити, що згаданий термін не є новим для української економічної науки. Ще 2007 року однією із перших у вітчизняному науковому дискурсі термін «регіональна туристична система» вжила у своїй статті Г. Батьковець¹³.

У 2013 році С. Нездоймінов та Н. Андреева серед практичних рекомендацій для регіональних органів державної влади в Одеській області згадували про активізацію «роботи щодо просування регіонального туристично-рекреаційного продукту на внутрішньому і міжнародному ринках туристичних послуг, інтеграції регіональної туристичної системи туризму в загальнонаціональні та міжнародні структури»¹⁴.

¹³ Батьковець Г. А. Інвестиційна політика в сфері туризму / Г. А. Батьковець // Вісник Львівського інституту економіки і туризму : зб. наук. статей. – Львів : ЛІЕТ, 2007. – № 2. – С. 87–91.

¹⁴ Нездоймінов С. Г. Туристичний сектор як складова стратегії соціально-економічного зростання регіону / С. Г. Нездоймінов, Н. М. Андреева // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2013. – № 18 (197). – С. 79–88.

**Зміст головних підходів
до дослідження розвитку туризму в регіоні**

Порівняльні ознаки	Підходи		
	галузевий	просторовий	системний
Конкретні об'єкти дослідження	Види туристичної економічної діяльності об'єднані в галузі (туристичні підприємства, заклади готельно-ресторанного, санаторно-курортного господарства тощо)	Форми територіальної організації туристичної діяльності та туристичні об'єкти (дестинації)	Туристична діяльність як системоформувальний компонент та низка підсистем (елементи регіональної суспільної системи, що мають зв'язки із туризмом)
Ключові методи	Статистичний, балансовий	Картографічний	Системний, моделювання
Основний результат	Активізація розвитку різних видів туристичної діяльності в регіоні	Оптимізація просторової структури туристичної діяльності в регіоні та використання його туристичних ресурсів	Удосконалення державного регулювання розвитку туризму в регіоні, формування інноваційних структур (кластерів)

У 2014 році Л. Дмитришин та Т. Павлюк, аналізуючи проблеми уніфікації та конкуренції в регіональному туристичному секторі, зазначали, що «урахування інформаційної взаємодії регіональних туристичних суб'єктів через співпрацю, спільну діяльність та спільне виробництво в поєднанні з внутрішнім потенціалом кожного з суб'єктів становлять науковий інтерес в аспекті моделювання такого роду взаємозв'язків з метою формування конкурентоспроможності як самих туристичних суб'єктів, так і всієї регіональної туристичної системи»¹⁵.

¹⁵ Дмитришин Л. І. Просторова модель уніфікації та конкуренції в регіональному туристичному секторі / Л. І. Дмитришин, Т. Д. Павлюк // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 335–340.

Отже, станом на 2014 рік в українській економічній науці хоча і були випадки вживання терміна «регіональна туристична система», але вони не супроводжувалися жодними теоретичними узагальненнями.

Однією із перших у вітчизняній регіональній економіці спроб обґрунтування змісту поняття «регіональна туристична система» є стаття В. Паппа (2015)¹⁶, в якій автор виявив та систематизував фактори конкурентоздатності регіональної туристичної системи. Проте в цій науковій праці також не розроблено теоретичних основ дослідження РТС, а лише розглянуто один із аспектів її функціонування пов'язаний із особливостями впливу окремих груп факторів.

Як бачимо, теоретико-методологічного обґрунтування поняття «регіональна туристична система» як в українській, так і в зарубіжній науці наразі немає. Отже, ґрунтуючись на теоріях і концепціях сучасної регіональної економіки та туризмознавства, використовуючи основні положення системного та синергетичного підходів, а також ураховуючи специфіку формування та розвитку «економіки знань», вважаємо, що як об'єкт регулювання та суб'єкт регіонального розвитку туризму слід аналізувати саме регіональну туристичну систему.

1.2. Структура, взаємозв'язки та особливості функціонування регіональних туристичних систем

На наш погляд, обґрунтування змісту поняття «регіональна туристична система» має базуватися на концепціях, що обґрунтовують сутність і структуру рекреаційних (туристичних) систем загалом.

Рекреаційну систему можна досліджувати як складну відкриту частково саморегульовану систему, центральною підсистемою якої є суб'єкти рекреаційної діяльності, а головною функцією – якнайповніше задоволення потреб рекреантів. Відповідно до поширених підходів, рекреаційні системи можна поділити на часові (розклад вихідного дня) і просторові (регіон); природні (природний комплекс) та

---

¹⁶ Папп В. В. Фактори конкурентоздатності регіональної туристичної системи / В. В. Папп // Економічний простір. – 2015. – № 100. – С. 47–56.

антропогенні (рекреаційний центр); технічні (готель) та біосоціальні (людина-рекреант).

Просторова рекреаційна система – це сукупність взаємопов’язаних рекреаційних об’єктів різного походження на певній території, загальною метою використання яких є повноцінне задоволення рекреаційних потреб рекреантів. Просторова рекреаційна система (тракується також як територіальна рекреаційна система) складається із таких підсистем:

- природні та культурні комплекси;
- технічні комплекси;
- обслуговувальний персонал;
- органи управління;
- рекреанти (основний елемент системи);
- інфраструктура.

На окрему увагу заслуговує роль біосоціальних рекреаційних систем у здійсненні рекреаційної діяльності в регіоні. Варто зауважити, що в суспільних науках є три основні підходи до розуміння суті людини та місця рекреації в її житті:

- біологічний (рекреаційні потреби реально не існують, а рекреація є даниною моді);
- соціальний (рекреація поряд із творчістю, наукою є тим видом діяльності, що відрізняє людину від інших живих істот);
- власне біосоціальний (поєднує в собі риси першого і другого підходів).

Відповідно до третього підходу, впродовж життєдіяльності людини її біологічна сутність доповнюється соціальним досвідом, який формує характер, моделі поведінки, звички, світогляд. Такий процес називають соціалізацією. Найбільший вплив на соціалізацію людини має середовище її життєдіяльності, до якого належать безпосереднє оточення та інформаційне середовище. Відповідно, на «вході» біосоціальної рекреаційної системи розташовується соціалізація, а на «виході» – рекреаційна поведінка.

Рекреаційна поведінка – це взаємодія людини із навколишнім середовищем з метою задоволення її рекреаційних потреб. Варто зау-

важити, що рекреаційна поведінка людини визначається як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами.

До об'єктивних факторів належать такі:

- неподільність людини;
- обмежені можливості участі людини одночасно більш ніж в одному виді діяльності;
- обмежена і приблизно відома тривалість життя людини;
- наявність визначеної тривалості кожного виду діяльності, її циклічність;
- необхідність витрачання часу на пересування між точками в просторі;
- обмежені розміри земного простору¹⁷;
- обмежені фінансові можливості людини.

Суб'єктивні фактори формують поведінкове середовище людини (образ реального середовища у свідомості людини, на який вона насправді реагує). До них належать:

- рекреаційна мотивація;
- вплив безпосереднього оточення;
- вплив ЗМІ;
- особиста ієрархія потреб;
- рівень доходів;
- соціальний та сімейний статус;
- вид професійної діяльності;
- рівень доходів;
- вік, стать тощо.

Основним засобом антропогенної трансформації природних комплексів є технічні системи. Технічна система – це матеріальний об'єкт штучного походження, який складається з елементів, що об'єднані зв'язками і вступають у певні відносини між собою та із зовнішнім середовищем, з метою виконання функції системи. Важливою характеристикою технічної системи є те, що її загальна функція не дорівнює простій сумі функцій складових частин.

¹⁷ Hägerstrand T. Innovation diffusion as a spatial process / T. Hägerstrand. – Chicago : University of Chicago Press, 1967. – 334 p.

Технічні рекреаційні системи можна поділити на 3 групи:

- рекреаційна інфраструктура (заклади розміщення, оздоровлення, харчування, розважальні тощо);
- загальна інфраструктура (транспортна мережа, комунальні системи, торгівля та побутове обслуговування, системи зв'язку тощо);
- технічні пристрої рекреаційного призначення.

Функціонально технічні рекреаційні системи першої групи можуть забезпечувати задоволення не лише рекреаційних, а й фізіологічних та соціальних потреб. Однак, як правило, основна їх функція – комфортна і різноманітна організація дозвілля.

Для сучасних технічних рекреаційних систем характерними є такі процеси трансформації:

- територіальна концентрація (формування рекреаційних центрів);
- територіальна диференціація (зростання кількості рекреаційних об'єктів чи закладів);
- мережоутворення (формування управлінських та територіальних мереж);
- віртуалізація (як розширення представництва реальних рекреаційних закладів в Інтернеті, так і самостійна рекреаційна роль комп'ютерної техніки і мереж).

Економічну рекреаційну систему можна аналізувати як сукупність взаємопов'язаних видів та форм економічної діяльності, що задовольняють рекреаційні потреби населення з комерційною метою.

Процес функціонування економічних рекреаційних систем містить такі компоненти:

- виробництво і продаж рекреаційних послуг;
- споживання рекреаційних послуг;
- виробництво та продаж продукції рекреаційного призначення;
- будівництво об'єктів рекреаційної інфраструктури;
- регулювання рекреаційної діяльності;
- наукові дослідження рекреаційної діяльності;
- освітня підготовка фахівців у сфері рекреації та туризму.

Головна функція економічної рекреаційної системи – отримання прибутку та його зростання. У цьому контексті слід зауважити, що

рекреація, як і туризм, є одним із найрентабельніших видів економічної діяльності.

Основні елементи економічної рекреаційної системи – це підприємства рекреаційної сфери, об’єкти інфраструктури та органи управління. На «вході» такої системи перебуває споживчий попит на відповідні послуги, а на «виході» – пропозиція, яка залежить від наявності рекреаційних ресурсів, ступеня їх рекреаційної освоєності, а також від якості і диференціації послуг, що розробляються.

Варто зауважити, що, відповідно до законодавства України, для рекреаційних потреб можуть використовуватися лише ті природні ресурси, які мають рекреаційну якість (екологічно забруднені та небезпечні для здоров’я людей природні ресурси заборонено використовувати з рекреаційною метою). Слід зазначити, що законодавство регулює, головним чином, рекреаційне використання лише природних комплексів.

Насамперед, слід розмежувати поняття РТС із територіальною рекреаційною системою (ТРС). Відмінності обох понять подано в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Порівняння понять РТС та ТРС

РТС	ТРС
Стосується лише туристичної діяльності	Має стосунок до рекреаційної діяльності, яка за змістом ширша за туристичну
Розглядається на рівні регіону (в адміністративному сенсі)	Стосується територіальних систем різних рівнів
Переважає функціональний аспект	Переважає просторовий аспект

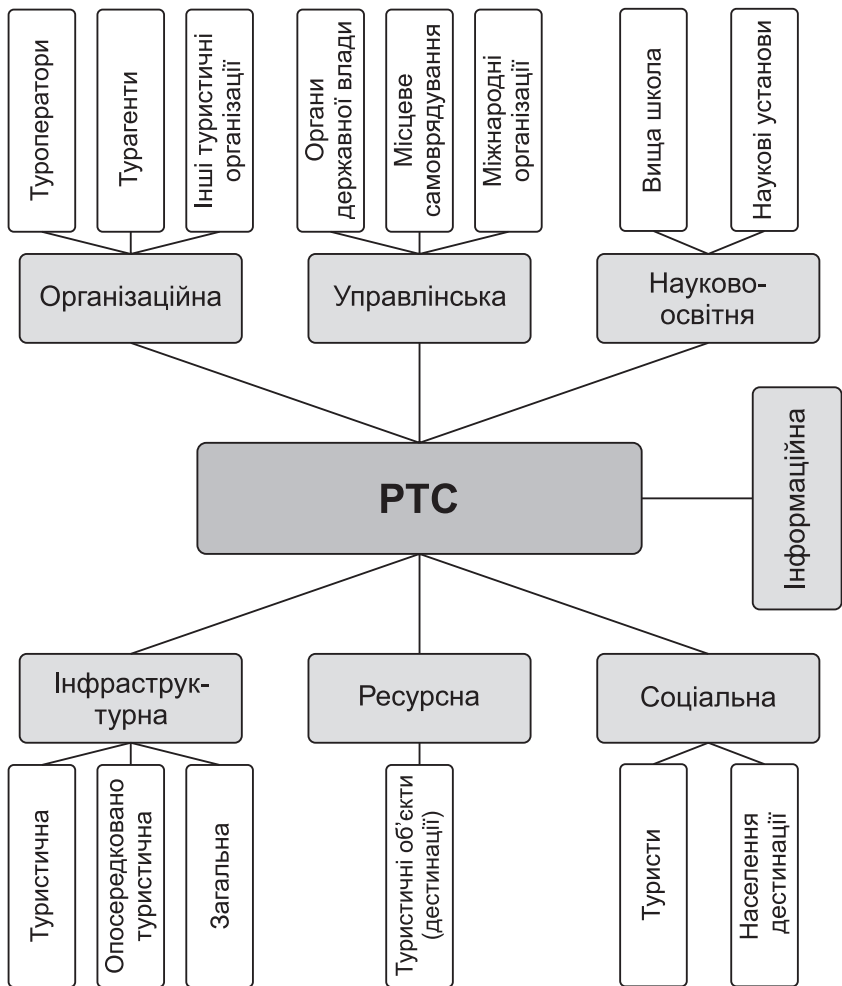
Окрім цього, на відміну від поширених концепцій туристичних комплексів, дестинацій та територіальних рекреаційних систем, базовим для функціонування регіональної туристичної системи вважаємо її соціальний складник (підсистему), а основною метою функціонування – гарантування безпеки усіх підсистем РТС.

Саме ці два положення і є ключовими для розуміння пропонованого методологічного підходу в трактуванні суб’єктів регіонального розвитку туризму із позицій безпеки.

Значення соціального складника для функціонування регіональних туристичних системи зумовлене природою туристичної діяльності, первинними для якої є потреби людини в повноцінному відпочинку та пізнанні нового. Окрім того, населення дестинації також різними способами долучається до туристичної діяльності, яка є однією із галузей сфери обслуговування, а отже, неодмінно передбачає міжособові контакти під час тимчасового перебування туристів у цій дестинації.

Критикуючи ресурсний підхід у трактуванні туристичних систем різних рівнів, зокрема його орієнтацію на особливості туристичного використання природних комплексів, можемо зазначити, що в сучасних умовах розвитку туризму наявність природних туристичних об'єктів не є обов'язковою для повноцінної організації туристичної діяльності. Туристичні дестинації можуть мати історико-культурний чи соціально-економічний генезис і навіть обмежуватися територією конкретних закладів розміщення (об'єктів інфраструктури). До того ж із поширенням інформаційного суспільства виникають нові види туризму, пов'язані із застосуванням Інтернету та мультимедійних технологій, що передбачають здійснення віртуальних турів без необхідності переміщення особи в просторі.

Узагальнюючи, можна відзначити, що роль природних та інших ресурсів у сучасному туризмі дещо послаблюється. Водночас посилюється соціальна складник, пов'язаний із взаємодією туристів та обслуговувального персоналу, туристів та місцевого населення, реалізацією потреби в спілкуванні або навпаки у відсутності спілкування як форми проведення вільного часу осіб, що перевантажені соціальними комунікаціями в повсякденному житті. Отже, не відкидаючи вагомого значення туристичних ресурсів для функціонування туристичних систем різних рівнів, хочемо наголосити на тому, що на сучасному етапі, а також з огляду на особливості функціонування регіональних туристичних систем первинною є все-таки соціальна підсистема. Загалом, структуру регіональної туристичної системи можна відобразити у вигляді схеми на рис. 1.1.

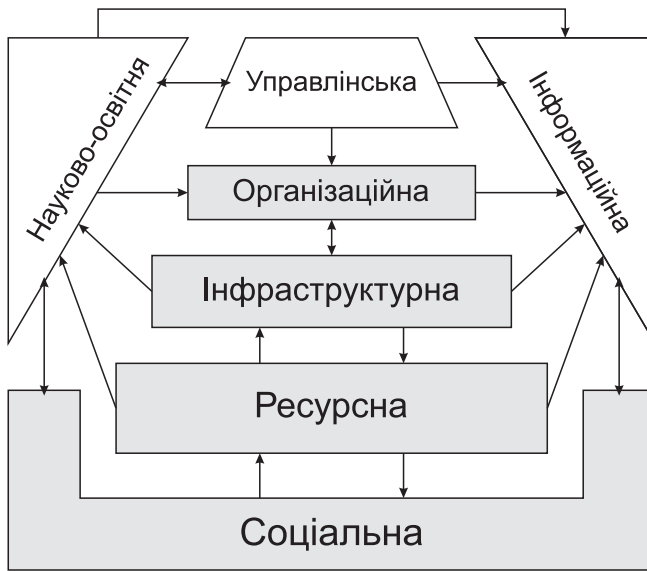

Рис. 1.1. Підсистеми РТС та їх внутрішня структура

Системоформувальною в РТС є туристична діяльність у галузевому і просторовому аспекті, а її підсистемами – компоненти регіональної економіки, що мають зв'язки із туристичною діяльністю або забезпечують її здійснення. Також слід виокремити субстрат РТС – природні комплекси, систему розселення та інфраструктуру регіону, які є основою для здійснення туристичної діяльності на його території.

Кожна РТС є полем взаємодії інших регіональних туристичних систем незалежно від їх державної приналежності, а отже, її можна аналізувати і як підсистему суперсистеми (глобальної туристичної системи). Хоча з урахуванням залежності більшості підсистем РТС від загальнодержавних регуляторів та факторів та з метою більш ефективного стратегічного управління регіональну туристичну систему все-таки варто аналізувати як підсистему туристичного комплексу держави.

Функціональні взаємозв'язки між підсистемами РТС зображено на рис. 1.2.

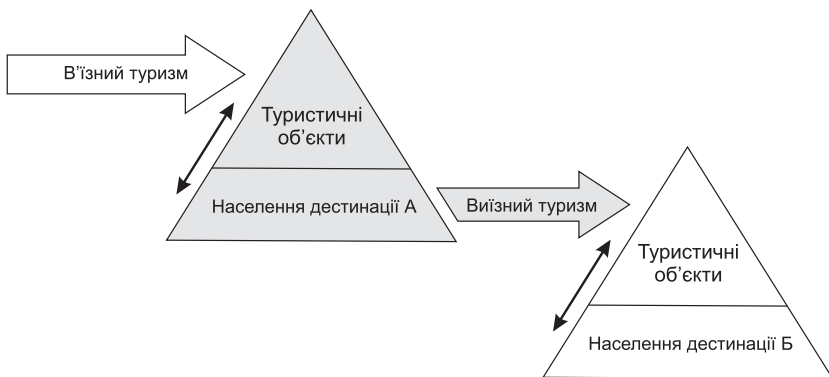

Рис. 1.2. Основні взаємозв'язки між підсистемами РТС

Варто зауважити, що соціальна та ресурсна підсистеми РТС тісно пов'язані між собою, адже в рамках регіональної суспільної системи їх аналізують як елементи системи розселення. Однак із залученням додаткового чинника – туристичних потоків – напрям функціонування таких систем змінюється. Наприклад, з'являються нові види економічної діяльності – виробництво сувенірної продукції, народні промисли, оренда житла, розважальні послуги тощо.

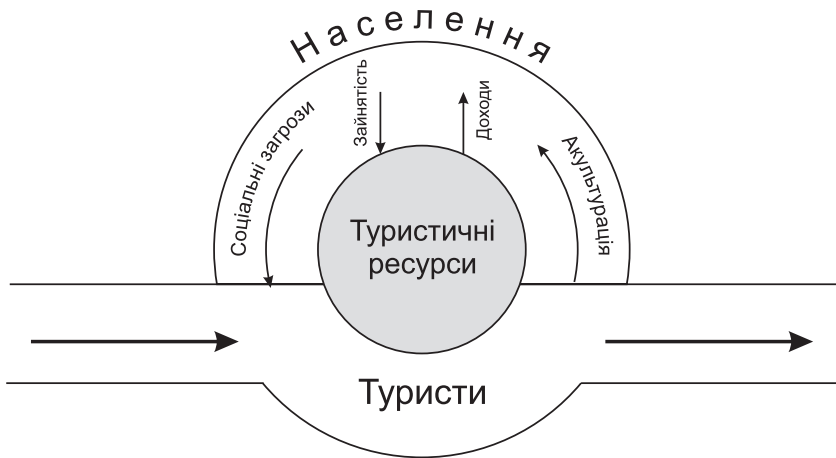
Аналізуючи схему взаємозв'язку соціальної та ресурсної підсистеми РТС (рис. 1.3), можна помітити, що взаємозв'язок між ними відбувається під впливом власне туристичних потоків. В'їзний туризм спрямований, передусім, на туристичні об'єкти дестинації, у рамках відвідування яких туристи контактують із населенням дестинації. Своєю чергою населення також може бути джерелом потоків виїзного туризму і, відповідно, впливати на інші туристичні дестинації. Формується певна «ланцюгова реакція», яка може мати і циклічний характер, тобто виїзні туристичні потоки для однієї дестинації можуть відповідати в'їзним для іншої і навпаки – у зворотному напрямку.

Рис. 1.3. Загальний механізм функціонування соціальної та ресурсної підсистем РТС

Аналізуючи внутрішні функціональні зв'язки соціальної підсистеми в їх взаємодії із туристичними ресурсами регіону, можемо виокремити кілька їх основних напрямів (рис. 1.4). По-перше, туристичні потоки, які охоплюють частину населення регіону (як в'їзні, так і виїзні), чинять акультураційний вплив на решту населення РТС, але водночас зазнають дії соціальних загроз, що характерні для певної регіональної суспільної системи. По-друге, туристичні ресурси як центральний компонент ресурсної підсистеми в цьому випадку забезпечують зайнятість населення регіону та дають змогу отримувати додаткові доходи від здійснення туристичної діяльності. Знову ж таки, активі-

зація функціонування такої системи можлива лише за наявності туристичних потоків, що свідчить про первинність соціального складника функціонування РТС.

Рис. 1.4. Основні взаємозв'язки соціальної та ресурсної підсистем РТС у процесі здійснення туристичної діяльності

Одна із головних особливостей РТС полягає у важливій ролі функціональних зв'язків з іншими такими системами. Аналогічними ризиками характеризується, зокрема, транспортна система, локальні просторові форми якої у вигляді транспортних вузлів не можуть функціонувати без мережі транспортних шляхів між ними. Так само і РТС без наявності міжрегіональних зв'язків, що формуються насамперед туристичними потоками, втрачає свій системний характер.

Безумовно, варто згадати і про внутрішньорегіональний туризм, який забезпечує мінімально необхідний рівень функціонування РТС, однак лише у випадку достатньої природної та історико-культурної різноманітності відповідного регіону, а також наявності досить розгалуженої системи розселення. Здебільшого внутрішні регіональні туристичні потоки є малоінтенсивними та нетривалими в часі і, відповідно до чинних правових норм, швидше, мають трактуватися як екскурсійна діяльність та різні форми рекреації, а не як туризм.

Варто також наголосити на динамічному характері взаємодії між різними РТС, який полягає в сезонності їх функціонування, мінливості туристичного попиту та ризиках зростання зовнішніх загроз. У цьому контексті слід підкреслити, що зовнішній ефект функціонування РТС завжди переважає внутрішній. Це стосується і соціальної підсистеми, і власне ролі РТС у конкретній регіональній суспільній системі та економічній системі держави загалом.

Отже, узагальнюючи викладені вище положення, можемо сформулювати визначення регіональної туристичної системи як складної, відкритої, частково саморегульованої системи, що формується під впливом туристичних потоків; складається із соціальної, ресурсної, інфраструктурної, організаційної, управлінської, науково-освітньої та інформаційної підсистем; основною метою функціонування якої є гарантування безпеки туризму в регіоні. Варто наголосити, що головна відмінність РТС від інших аналогічних утворень регіонального рівня полягає власне в меті функціонування, яка є значно ширшою, ніж традиційне «задоволення потреб туристів». Власне концепцію безпеки туризму як основної передумови стійкого розвитку туризму в регіоні детально проаналізуємо надалі.

1.3. Безпека туризму як об'єкт дослідження регіональної економіки

Туризм у сучасних умовах є надзвичайно динамічною галуззю економіки та невід'ємним складником більшості регіональних суспільних систем. Водночас, поряд із інтенсивним розвитком і територіальною експансією туристичної діяльності, щораз актуальнішими стають проблеми безпеки туризму – соціально-економічні, політико-правові, екологічні, соціокультурні тощо. Особливо чітко суперечності розвитку сучасного туризму виявляються на регіональному рівні, насамперед у великих туристичних центрах та прикордонних територіях. Стає очевидним, що інтенсивний розвиток туристичного бізнесу без урахування регіональних особливостей соціально-економічного розвитку, може спричинити також і деструктивні наслідки для економіки та соціальної сфери регіону.

У вітчизняній економічній науці теоретико-методичні та прикладні аспекти безпеки туризму досліджено у працях таких учених, як Н. Галла, О. Заноско, Н. Корж, І. Маркіна та ін. Варто зауважити, що більшість вітчизняних авторів зосереджують свою увагу на економічній безпеці держави чи туристичних підприємств, а теоретичні аспекти безпеки туризму аналізують лише побіжно.

Водночас у зарубіжній науці є достатньо прикладів досить ґрунтовних теоретичних узагальнень щодо змісту та структури категорії «безпека туризму». Зокрема, у цьому контексті варто згадати праці таких учених, як К. Зімані, І. Коварі, Й. Мансфелд, С. Мічурін, А. Пізам та ін.

Однак, попри наявність певного доробку в зарубіжній та вітчизняній науці, наразі не сформовані чіткі підходи до трактування безпеки туризму, її класифікації та механізмів гарантування; недооцінений також регіональний рівень дослідження. Окреслені напрямки наукових пошуків, на наш погляд, є актуальними і потребують особливої уваги з боку науковців, що і зумовило вибір теми та визначення мети і завдань дослідження.

Стрімка зміна способу життя та пріоритетів сучасного суспільства в останні десятиліття зумовила трансформацію підходів і до організації дозвілля. Популяризація активного відпочинку та підвищення рівня життя населення економічно розвинених країн світу закономірно зумовили зростання масовості різних видів рекреаційної та туристичної діяльності.

Водночас із розвитком масового туризму суттєво загострилися проблеми безпеки туристів, потреба наукового обґрунтування підходів до вирішення яких привернула увагу багатьох вчених. Дослідження, що стосуються цієї проблематики, головним чином, зосереджені на трьох напрямках – теоретичному, прикладному та власне безпековому. Як зазначають окремі автори, такі дослідження на сучасному етапі потребують як розширення, так і поглиблення¹⁸.

---

¹⁸ Zheng, X. Review of studies on safety and security in tourism in China / Zheng X., Song W // *Tourism Science*. – 2005. – Vol. 5. – Retrieved from: http://en.cnki.com.cn/Journal_en/J-J153-LUYX-2005-05.htm

На думку багатьох науковців, трактування безпеки туризму за останні десятиліття зазнало суттєвих змін: від більш-менш пасивного фактора – до активного елемента туризму та імперативу здійснення туристичної діяльності¹⁹. Як слушно зазначають Н. Корж та О. Заноско, на сучасному етапі «розвиток туризму безпосередньо залежить від забезпечення безпеки туристів, від рівня захисту їх життя, здоров'я, майна»²⁰. Зрозуміло, що гарантування безпеки має базуватися на системному підході, оскільки сама категорія «безпеки туризму» є надзвичайно складною і багатоаспектною.

Класичну для сучасного системного підходу модель безпеки запропонував Дж. Манунта (1997). На думку автора, сутність безпеки (S) можна виразити формулою:

$$S = f(A, P, T)S_i \quad (1.1),$$

де *A* – потенціал (переваги) системи, *P* – ступінь її захищеності, *T* – рівень загроз у конкретній ситуації (*S_i*)²¹.

Вказана модель може бути значною мірою застосована і у дослідженнях безпеки туризму, але із врахуванням ще однієї змінної, яка в сучасному інформаційному суспільстві набуває дедалі більшого значення, – здатності адекватно реагувати на виклики.

Як слушно зазначає З. Длугош (2014), здатність протистояти загрозам можлива тільки в умовах ефективного управління безпекою, що базується на системному підході. У цьому контексті безпеку можна трактувати як:

---

¹⁹ Kovari I. Safety and Security in the Age of Global Tourism // I. Kovari, K. Zimanyi // Applied Studies in Agribusiness and Commerce. – Budapest, 2011. – № 3–4. – Vol. 5. – P. 59–61.

²⁰ Корж Н. В. Формування системи економічної безпеки індустрії туризму як складової стійкого розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Корж, О. В. Заноско // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2011_2/11knvtvy.pdf

²¹ Manunta G. Towards a Security Science through a Specific Theory and Methodology / G. Manunta [Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy at the University of Leicester]. – 341 p.

- відсутність небезпеки;
- систему інституційних або позаінституційних гарантій ліквідації або мінімалізації загроз;
- наявність екзистенційних цінностей, пов'язаних із відчуттям стабільності, впевненості, тривалості сприятливих умов²².

На наш погляд, усі три складники розуміння безпеки стосовно туристичної діяльності можна аналізувати у лише в комплексі та охоплювати різні аспекти безпеки туризму.

Окрім того, з огляду на системний характер безпеки вчені виокремлюють також такі два головні підходи до її розуміння:

- стійкість системи до виникнення небезпечних ситуацій (загроз);
- здатність системи зберігати свої внутрішні властивості під впливом загроз різного генезису²³.

Основна відмінність між вказаними підходами полягає в трактуванні поняття загрози як лише зовнішнього або ж зовнішнього чи внутрішнього деструктивного чинника.

Думки вчених щодо структури та ключових функцій безпеки туризму як складної, відкритої та динамічної системи суттєво різняться.

Наприклад, С. Мічурін вважає, що дослідження проблем безпеки туризму має базуватися на аналізі туристичної діяльності як сфери взаємодії людини з потенційно небезпечним середовищем²⁴. Отже, автор акцентує на безпеці туриста як центрального елемента відповідної системи.

Водночас Й. Мансфелд та А. Пізам досліджують проблему дещо ширше і виокремлюють три групи концепцій безпеки туризму:

²² Pojęcie bezpieczeństwa i jego filozoficznych założeń dla kategorii konstytucyjnych formacji demokratycznych [Electronic resource]. – Access mode: <http://ibnb.eu/wp-content/uploads/2014/01/Bezpieczenstwo-założenia-filozoficzne-Z.-Długosz.pdf>.

²³ Pojęcie bezpieczeństwa i jego filozoficznych założeń dla kategorii konstytucyjnych formacji demokratycznych [Electronic resource]. – Access mode: <http://ibnb.eu/wp-content/uploads/2014/01/Bezpieczenstwo-założenia-filozoficzne-Z.-Długosz.pdf>.

²⁴ Мичурин С. Б. Безопасность в туризме: методологический и пространственный аспекты : автореф. дисс... канд. геогр. наук / Мичурин С. Б. ; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2012. – С. 8.

- концепції, що стосуються генезису загроз безпеки туризму;
- концепції, що аналізують вплив загроз безпеки туризму на туристичний бізнес, туристів та населення DESTИНАЦІЙ;
- концепції, що стосуються реакцій усіх суб'єктів туристичної діяльності на наявні і потенційні загрози безпеці туризму²⁵.

У рамках такого трактування категорії безпеки туризму системоформувальну роль відіграє поняття загрози, яка розглядається як деструктивне явище (подія), що може зумовити посилення регресивних тенденцій розвитку туристичної діяльності на усіх ієрархічних рівнях і для усіх суб'єктів. Незважаючи на дещо звужене розуміння суті досліджуваної категорії, власне такий комплексний підхід, на наш погляд, може бути покладений в основу загальної концепції, що трактуватиме безпеку туризму дуалістично – як ключову передумову розвитку туристичної діяльності і як важливий чинник функціонування регіональних суспільних систем.

Водночас і сама безпека туризму має системоформувальний характер у туристичній діяльності, адже може оцінюватися як головна споживча властивість, якою об'єктивно і реально повинна володіти туристична послуга, тоді як інші споживчі її властивості можуть реалізуватися повною мірою тільки у разі, якщо безпека туризму буде гарантована²⁶. Схожі погляди мають також А. Коварі та І. Зімані, зазначаючи, зокрема, що в найближчому майбутньому питання безпеки туризму, очевидно, посяде належне місце в маркетингових стратегіях туристичних підприємств, окрім того, стане одним із важливих факторів конкурентної боротьби²⁷.

²⁵ Mansfeld Y. *Tourism, Security and Safety. From Theory to Practice* / Y. Mansfeld, A. Pizam. – Routledge, 2005. – P. 3.

²⁶ Корж Н. В. Формування системи економічної безпеки індустрії туризму як складової стійкого розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Корж, О. В. Заноско // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2011_2/11knvtvy.pdf.

²⁷ Kovari I. *Safety and Security in the Age of Global Tourism* // I. Kovari, K. Zimanyi // *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*. – Budapest, 2011. – № 3–4. – Vol. 5. – P. 60.

У зарубіжній, головно англомовній науковій термінології для означення безпеки туризму вживаються два терміни – «safety of tourism» і «security of tourism», які мають дещо відмінне змістове навантаження. Перший термін може бути перекладений як «безпечність туризму» (насамперед для туристів); другий – тлумачиться як «безпека туристичної діяльності (бізнесу)». Відповідно, безпека туристичних об'єктів за змістом поєднує в собі значення обох термінів (важливою є не лише безпека, а й безпечність для туристів). Загалом, на наш погляд, найкращим англомовним відповідником терміна «безпека туризму» у широкому розумінні є «safety and security of tourism». Згаданий термін у цьому контексті, зокрема, вживають у своїй працях сучасні зарубіжні автори Й. Мансфелд та А. Пізам²⁸, І. Коварі та К. Зімані²⁹ та ін.

Більшість вітчизняних вчених, що працюють у різних галузях науки, у своїх працях не наводять чіткого визначення безпеки туризму. Спроба узагальнити наявні в українському науковому дискурсі підходи до розуміння досліджуваної категорії буда здійснена, зокрема, у «Енциклопедичному словнику-довіднику з туризму»³⁰. Автори цього видання трактують безпеку туризму як систему «особистої безпеки туристів, схоронність їхнього майна і незавдання шкоди навколишньому природному середовищу під час здійснення подорожей, ... один з головних критеріїв у туристському обслуговуванні, основний параметр оцінки якості категорійних туристських маршрутів»³¹. У такому ж напрямку узагальнює наявні у вітчизняній економічній науці підходи І. Маркіна, на думку якої, під безпекою туризму слід розуміти «особисту безпеку туристів, збереження їх майна

---

²⁸ Mansfeld Y. *Tourism, Security and Safety. From Theory to Practice* / Y. Mansfeld, A. Pizam. – Routledge, 2005. – 376 p.

²⁹ Kovari I. *Safety and Security in the Age of Global Tourism* // I. Kovari, K. Zimanyi // *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*. – Budapest, 2011. – № 3–4. – Vol. 5. – P. 59–61.

³⁰ Смолій В. А. *Енциклопедичний словник-довідник з туризму* / В. А. Смолій, В. І. Цибух ; за ред. В. К. Федорченко. – Київ : "Слово", 2006. – 372 с.

³¹ Там само – С. 18.

та ненанесення шкоди навколишньому природному середовищу при здійсненні подорожей»³².

Проблеми формування та забезпечення економічної безпеки туристичних підприємств досліджувала О. Корнієнко (2012). Вона запропонувала методичний інструментарій визначення інтегрального показника економічної безпеки туристичного підприємства з урахуванням п'яти складових частин: інформаційної, фінансової, кадрової, туристичної, економічної; розробила систему оцінювання зон ризику діяльності туристичних підприємств, яка ґрунтується на частоті виникнення втрат у виробничій діяльності туристичних підприємств; обґрунтувала теоретичні положення щодо визначення різниці в поняттях «економічна безпека підприємства» та «економічна безпека туристичного підприємства», удосконалила методичний підхід до моделювання процесів розвитку туристичних підприємств³³.

Очевидно, що у наведених трактуваннях знехтувана важлива риса безпеки в економічному розумінні – наявність можливостей для стратегічного розвитку (а не лише відсутність загроз). Для прикладу, на цій особливості наголошує Т. Сак, визначаючи економічну безпеку держави не лише як «стан захищеності національних інтересів, але і наявність й можливість застосування інструментів впливу на економічні процеси для гарантування добробуту в довгостроковому періоді»³⁴.

У цьому контексті більш повне визначення пропонують А. Бобкова та ін³⁵, що трактують безпеку туризму як динамічний стан захищеності сфери туризму від внутрішніх і зовнішніх загроз, що дає змогу забезпечити її надійне існування і стійкий розвиток.

---

³² Маркіна І. А. Управління безпекою туристичного бізнесу / І. А. Маркіна // Економіка Крима. – 2012. – № 1 (38). – С. 174.

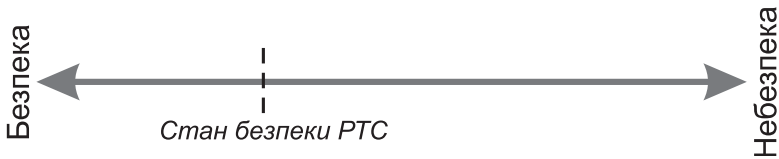
³³ Корнієнко О. М. Формування та забезпечення економічної безпеки туристичних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Корнієнко Ольга Миколаївна ; Херсон. нац. техн. ун-т. – Херсон, 2012. – 20 с.

³⁴ Сак Т. В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції / Т. В. Сак // Інноваційна економіка : всеукр. наук.-вироб. журн. – Тернопіль, 2013. – № 6. – С. 338.

³⁵ Бобкова А. Г. Безопасность туризма / А. Г. Бобкова, С. А. Кудреватых, Е. Л. Писаревский. – Москва : Федеральное агентство по туризму, 2014. – 272 с.

З урахуванням позицій системного та синергетичного підходу та ґрунтуючись на доробку вчених-економістів у дослідженнях економічної безпеки держави та її регіонів, ми трактуємо безпеку туризму в регіоні як стан функціонування регіональної туристичної системи (РТС) у визначений період часу, що характеризується відсутністю загроз і дає можливість забезпечити стабільний розвиток конкретної РТС у майбутньому.

Очевидно, що стан абсолютної безпеки є ідеальним, оскільки ні повна відсутність загроз, ні гарантований поступальний розвиток РТС не є об'єктивно можливими. Вважаючи за антонім безпеки категорію небезпеки, можемо аналізувати стан безпеки конкретної РТС у певний момент часу як проміжне положення між обома крайніми позиціями (рис. 1.5).

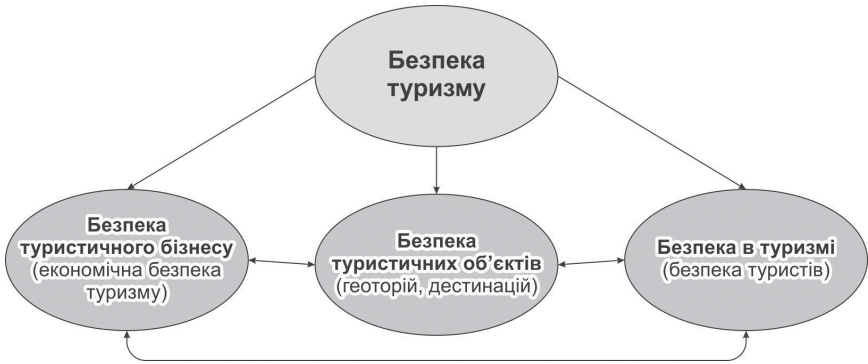

Рис. 1.5. Відносна шкала безпеки РТС

Така шкала може вважатися відносною і підходить для порівняння станів безпеки конкретної РТС у різні часові проміжки.

Ґрунтуючись на наявних у вітчизняній та зарубіжній науці підходах, пропонуємо виокремлювати три компоненти безпеки туризму (рис. 1.6): безпека туристичного бізнесу (економічна безпека туризму); безпека туристичних об'єктів (геоторій, дестинацій); безпека в туризмі (безпека туристів).

Перший компонент найчастіше аналізують в економічних дослідженнях на рівні галузі або конкретних туристичних підприємств. Другий компонент перебуває в центрі уваги екології та географії, причому досліджується переважно деструктивний антропогенний вплив на природні туристичні ресурси і об'єкти. Третій компонент є центральною в дослідженнях методики організації подорожей різних видів активного туризму і може мати певне значення також для туристичного страхування.

Рис. 1.6. Структура категорії «безпека туризму»

Слід зауважити, що досі не розроблено вичерпної класифікації безпеки туризму за багатьма ключовими ознаками. Зокрема, С. Мічурін пропонує диференціювати безпеку туризму на економічну, соціальну та екологічну³⁶. Учені І. Коварі та К. Зімані в структурі безпеки туризму виокремлюють політичну безпеку, соціальну безпеку, безпеку здоров'я і життя туристів, безпеку персональних даних, правову безпеку туристів, споживчу безпеку, безпеку комунікації, екологічну безпеку, безпеку обслуговування, інформаційну безпеку тощо³⁷. Дослідниця Н. Галла серед напрямів, за якими необхідно здійснювати політику гарантування безпеки туристичного підприємства виокремлює охорону офісу і контроль доступу; технічну безпеку; пожежну безпеку; інформаційну безпеку; кадрову безпеку; безпеку туристів під час подорожі³⁸.

³⁶ Мичурин С. Б. Безопасность в туризме: методологический и пространственный аспекты : автореф. дисс... канд. геогр. наук / Мичурин С. Б. ; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2012. – С. 10.

³⁷ Kovari I. Safety and Security in the Age of Global Tourism // I. Kovari, K. Zimanyi // Applied Studies in Agribusiness and Commerce. – Budapest, 2011. – № 3–4. – Vol. 5. – P. 60.

³⁸ Галла Н. М. Основні напрямки та принципи забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства / Н. М. Галла // Індустрія гостинності в країнах Європи : тези III міжнар. наук.-практ. конференції (м. Сімферополь, 4–6 грудня 2009 р.). – Сімферополь : ВіТроПринт, 2009. – С. 11.

Безпеку у сфері туризму як забезпечення захисту від ризиків і небезпек, що впливають на туристів, працівників туристичних підприємств, а також на підприємства туристичної інфраструктури аналізує Н. Плоткіна³⁹. Таким чином, автор виокремлює в категорії безпеки туризму три складники – безпеку туристів, безпеку працівників туристичних підприємств та безпеку підприємств туристичної інфраструктури.

Вказані підходи, на наш погляд, є неповними, оскільки залишають поза увагою такі важливі компоненти безпеки туризму, як безпеку туристичних дестинацій, їх населення та безпеку регіональних суспільних систем загалом.

Досить детальна класифікація безпеки туризму запропонована в праці А. Бобкової та ін⁴⁰. Узагальнену класифікаційну схему цих авторів подано на рис. 1.7.

На нашу думку, із методичного та практичного погляду найбільше значення має класифікація безпеки туризму за змістом, що у поданій вище схемі охоплює кілька класифікаційних ознак. Із цього погляду доцільно виокремлювати такі види безпеки туризму, як політичну, соціальну, фінансову, екологічну, інформаційну, медичну, безпеку туристичного обслуговування, безпеку туристичних споруд та обладнання, які своєю чергою поділяються на підвиди (табл. 1.3).

За масштабом варто також виокремлювати глобальну, макрорегіональну, національну, регіональну та локальну безпеку туризму.

У сучасних економічних дослідженнях, що присвячені проблематиці безпеки в туризмі в широкому розумінні, можна вирізняти три напрями – ризикологічний, кризовий та безпекознавчий.

---

³⁹ Плоткіна Н. П. Формирование системы безопасности в туризме и прогнозирование туристских рисков [Електронний ресурс] / Н. П. Плоткіна // Проблемы устойчивого развития туризма. – 2015. – № 10/30. – Режим доступу: <http://tourism.esrae.ru/pdf/2015/5/19.pdf>.

⁴⁰ Бобкова А. Г. Безопасность туризма / А. Г. Бобкова, С. А. Кудреватых, Е. Л. Писаревский. – Москва : Федеральное агентство по туризму, 2014. – 272 с.

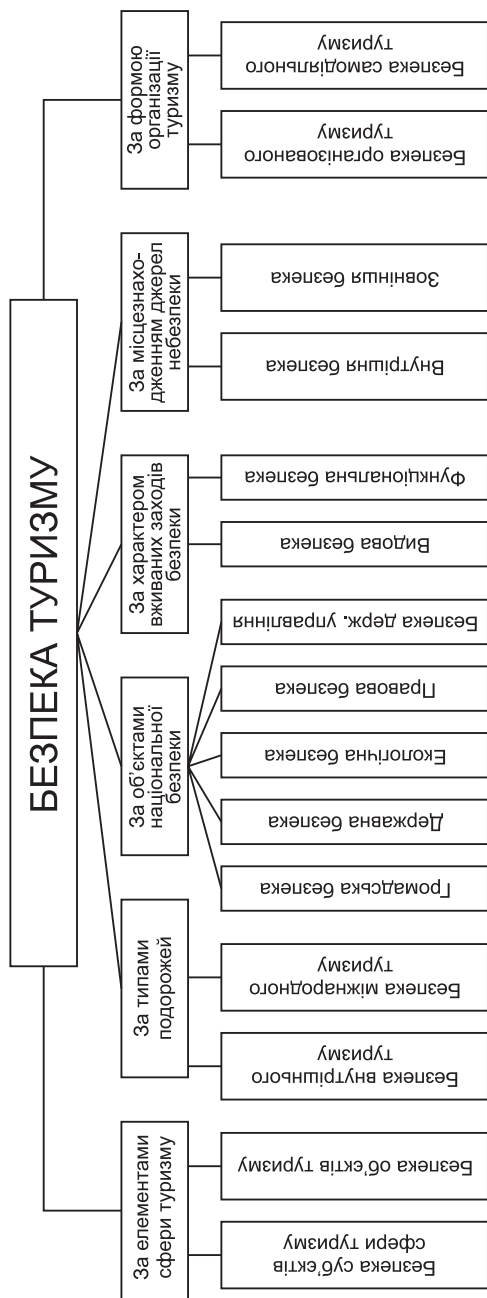

Рис. 1.7. Класифікація безпеки туризму¹

¹ Бобкова А. Г. Безопасность туризма / А. Г. Бобкова, С. А. Кудреватых, Е. Л. Писаревский. – Москва: Федеральное агентство по туризму, 2014. – 272 с.

Класифікація безпеки туризму за змістом

Політична безпека туризму	Геополітична безпека
	Військово-політична безпека
	Політико-правова безпека
Соціальна безпека туризму	Культурна безпека
	Демографічна безпека
	Громадська безпека
Фінансова безпека туризму	Ринкова безпека
	Валютна безпека
Екологічна безпека туризму	Безпека екосистем у туризмі
	Безпека життєдіяльності в туризмі
	Безпека в надзвичайних ситуаціях
Інформаційна безпека туризму	Безпека персональних даних
	Безпека інформаційного середовища
Медична безпека туризму	Безпека здоров'я туристів
	Безпека медичних послуг
Безпека туристичного обслуговування	Безпека транспортних послуг
	Безпека послуг харчування
	Безпека послуг проживання
	Безпека рекреаційних занять
Безпека туристичних споруд та обладнання	Технологічна безпека
	Інженерна безпека

Сутність ризикологічного напрямку полягає в аналізі ймовірності настання подій (ризиків), головним чином несприятливих, що можуть чинити деструктивний вплив на безпеку досліджуваних об'єктів, а також в обґрунтуванні шляхів мінімізації негативних наслідків ризиків, у тому числі в довгостроковій перспективі (управління ризиками). Ризикологічний підхід успішно застосовується насамперед для аналізу ризиків діяльності туристичних підприємств і має у цьому контексті добре розроблену методологічну базу.

Важливим питанням, яке обговорюється в наукових працях низки сучасних авторів, є сприйняття ризиків та загроз безпеці туризму з боку туристів. Результати окремих досліджень свідчать, що в короткостроковій перспективі туристи схильні перебільшувати ступінь ри-

зику, а у довгостроковій – сприйняття ризику стає дедалі більш відповідним до реальних умов⁴¹.

Кризовий напрям пов'язаний із ризикологічним і аналізує особливості гарантування безпеки досліджуваних систем в умовах критичних значень цілого комплексу ризиків, зумовлених катастрофічними подіями, наслідки яких мають значну тривалість у часі. Дослідження в рамках кризового менеджменту стосуються впливу масштабних природних, техногенних катастроф та суспільних зрушень на гарантування безпеки туризму в регіонах, державах та на світовій арені. Як і у ризикологічному підході, основним завданням є мінімізація негативних наслідків ризиків, однак певна увага також присвячена проблемам оптимізації функціонування досліджуваних систем у посткризовий період та забезпечення їх сталого розвитку в майбутньому.

Безпекознавчий напрямок представлений широким колом досліджень, що ґрунтуються на методології наукового аналізу національної безпеки держави та окремих її складників. На сучасному етапі такі дослідження проводять не лише на національному, а й на регіональному та галузевому рівнях. Спільною рисою їх методології є застосування системного підходу, відповідно до якого об'єкт дослідження (держава, регіон, галузь) трактується як система, метою функціонування якої є гарантування безпеки (захист від загроз, реагування на виклики, забезпечення сталого розвитку тощо)⁴².

На наш погляд, саме безпекознавчий напрямок має хороші передумови для застосування і в дослідженнях безпеки туризму на регіональному рівні. Однак у цьому випадку варто наголосити на важливості прогресивного та функціонального аспектів. Прогресивний аспект вирізняє безпекознавчий підхід від інших тим, що розглядає безпеку не лише як протистояння загрозам та реагування на виклики, а й як створення можливостей для розвитку (прогресу) досліджуваних

⁴¹ Moreira P. Stealth risks and catastrophic risks: on risk perception and crisis recovery strategies / P. Moreira // *Safety and Security in Tourism Recovery Marketing after Crises*. – Routledge, 2010. – P. 15–23.

⁴² Manunta G. Towards a Security Science through a Specific Theory and Methodology / G. Manunta [Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy at the University of Leicester]. – 341 p.

систем. Сутність функціонального аспекту полягає в аналізі не подій (ризиків, криз, катастроф), які чинять вплив на систему, а її станів, що послідовно змінюються в часі і характеризуються певним співвідношенням загроз, викликів, можливостей для розвитку. Відповідно основні компоненти безпеки туризму в регіоні із погляду безпекознавчого напрямку мають не імовірнісний, а континуальний характер.

Континуальність безпеки туризму в регіоні полягає, на наш погляд, у наявності досить стабільного зовнішнього середовища, яке, попри ймовірність настання певних подій, що значно змінюють його характеристики, все ж таки є інерційним та стійким у довгостроковій перспективі і може трактуватися як цілісний об'єкт наукових досліджень.

Категорія безпеки в загальному розумінні має, на відміну від категорії ризику, позитивне смислове навантаження, що асоціюється із захистом, збереженням, охороною, комфортним станом навколишнього середовища.

Якщо сприймати ризик як джерело небезпеки, а отже, обернену категорію до безпеки, то очевидно, що найбільш ризиковані з погляду імовірності настання несприятливих подій ситуації можна трактувати як найбільш небезпечні. Водночас у такому сенсі втрачається конструктивний складник категорії безпеки, що полягає в наявності механізмів захисту від негативних наслідків ризиків. Із цього погляду навіть найбільш ризикована ситуація за умови створення відповідної системи запобігання деструктивному впливу процесів, ризик прояву яких є дуже високим, не буде трактуватися як така, що характеризується низьким рівнем безпеки. Отже, у такому сенсі поняття ризику може бути порівняним із поняттям загрози в концепції безпеки, а тому може трактуватися як складник такої концепції, а не альтернатива їй.

З урахуванням зазначених міркувань хочемо наголосити на тому, що поняття ризику ми аналізуємо в рамках концепції факторів безпеки туризму, де воно може мати досить широке застосування. Однак, ураховуючи наявність великої кількості наукових досліджень ризикологічної проблематики та вузьке прикладне значення такого наукового напрямку, у роботі ми зосередимо свою увагу на власне безпековому

підході, який, на нашу думку, є значно ширшим та має значні перспективи для більш комплексного розуміння досліджуваної проблематики.

Більшість сучасних досліджень безпеки туризму концентрують свою увагу власне на глобальному рівні. Водночас у рамках окремих держав та регіонів проблеми безпеки туристичної діяльності практично не аналізуються. Зрозуміло, що актуальним завданням розвитку сучасного глобального туризму є розроблення відповідної стратегії, що могла би мати практичне втілення через діяльність спеціалізованих міжнародних організацій. Однак вияви окремих проблем безпеки туризму на нижчих територіальних рівнях все ще дуже диференційовані і досконало врахувати їх у глобальній стратегії не видається можливим. Більше того, саме виявлення закономірностей на регіональному рівні проблем безпеки туризму може стати підґрунтям для відповідних стратегічних розробок у галузі безпеки туризму на світовому рівні. Зважаючи на вищевикладене, проблема безпеки туризму в регіоні є тим предметом дослідження, що може мати достатні перспективи і вагоме науково-практичне значення.

Аналізуючи безпеку туризму як об'єкт дослідження регіональної економіки, варто зупинитися на основних теоріях і концепції регіональних економічних досліджень у світовій науці, які можуть бути згрупованими в чотири основні напрями:

- 1) теорії розміщення виробництва (І. Тюнен, В. Лаунхардт, А. Вебер, В. Кристаллер, А. Льош);
- 2) теорії регіональної спеціалізації і міжрегіональної торгівлі (А. Сміт, Д. Рікардо, Е. Хекшер, Б. Олін);
- 3) нові теорії розміщення діяльності та просторової організації економіки (Т. Хегерstrand, Ф. Перру, М. К. Бандман);
- 4) новітні концепції регіонального розвитку (К. Ф. Гаус, М. Портер, Г. Дейлі, Н. Лейпер)⁴³.

---

⁴³ Грабар М. В. Концепції регіонального розвитку: від теорій розміщення виробництва до новітніх концепцій [Електронний ресурс] / М. В. Грабар // Проблеми формування нової економіки XXI века : матеріали V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (21–22 грудня 2012 р.). – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20121221/4_grabar.htm

Безумовно, найбільше застосування для розроблення методологічних засад дослідження безпеки туризму в регіоні можуть мати два останні концептуальні напрями. Туристичний брендинг регіонів та поширення туристичних потоків можна аналізувати з позицій теорії дифузії інновацій Т. Хегерстранда; основою формування і розвитку туристичних кластерів є положення теорії М. Портера. Концепція сталого розвитку Г. Дейлі може бути закономірно застосована для обґрунтування необхідності стабільного розвитку регіональної туристичної системи як одного із складників гарантування її безпеки. Теорія дестинації Н. Лейпера є основою для обґрунтування механізмів функціонування і структури регіональних туристичних систем.

Слід наголосити, що регіональні економічні дослідження безпеки туризму, на наш погляд, не можуть обмежуватися описово-аналітичним підходом. Звісно, кожен регіон з урахуванням специфічного набору факторів та передумов формування безпеки туризму в ньому є унікальним і потребує особливого підходу при організації туристичних подорожей та для функціонування туристичного бізнесу загалом. Однак, ураховуючи регіональні відмінності безпеки туризму навіть в окремій державі, можна, на наш погляд, виокремити певні закономірності та особливості, що можуть бути підставою для розроблення моделей, сценаріїв та організаційно-економічних механізмів гарантування безпеки туризму, які з певними уточненнями придатні для застосування також і в інших державах та й на глобальному рівні.

Попри наявні результати в дослідженнях проблем безпеки туризму у світовій науці, існують окремі зовсім нові напрями наукових пошуків, до яких зараховують аналіз наслідків недооцінювання проблем туризму в глобальному світі, вивчення проблем безпеки зумовлених поширенням мережі Інтернет, взаємозв'язків між безпекою туризму і правами та свободами людини тощо⁴⁴. Названі напрями, на наш погляд, теж можуть бути перспективними в рамках регіональних економічних досліджень, зокрема в Україні.

---

⁴⁴ Kovari I. Safety and Security in the Age of Global Tourism // I. Kovari, K. Zimanyi // Applied Studies in Agribusiness and Commerce. – Budapest, 2011. – № 3–4. – Vol. 5. – P. 60.

Як слушно зазначають окремі автори, у сучасних умовах безпека стає однією із основних властивостей туристичної послуги. Таку властивість потенційні туристи аналізують у першу чергу, за винятком, звичайно, вузької категорії туристів, що надають перевагу різним формам екстремального відпочинку, сутністю яких є власне нехтування вимогами безпеки. Водночас слід зауважити, що сучасний екстремальний туризм також передбачає максимально комфортні та безпечні умови надання туристичних послуг. Отже, очевидно, що ті форми проведення дозвілля, які загрожують життю та здоров'ю туристів, уже в найближчому майбутньому матимуть стосунок лише до самодіяльного туризму.

Туристична послуга, яка володіє властивістю безпечності не лише не повинна загрожувати життю та здоров'ю туристів на всіх етапах її реалізації, а й не має завдавати шкоди навколишньому середовищу як природному, так і соціальному. Водночас шкода здоров'ю туристів з боку туристичних послуг має розглядатися ширше і охоплювати як фізичне, так і психічне здоров'я, а також загалом соціально-культурні та ментальні особливості туриста.

Варто зауважити, що оскільки туристичні подорожі неодмінно передбачають виїзд туриста за межі постійного місця проживання, то його тимчасова взаємодія з новим соціально-культурним середовищем обов'язково супроводжуватиметься певним періодом адаптації, який у разі максимальної безпечності туристичних послуг має бути мінімальним за тривалістю та максимально комфортним. Важливу роль у цьому процесі відіграє інформаційна безпека туриста, адже його поінформованість про особливості тимчасового місця перебування прямо пропорційна до простоти й комфортності періоду адаптації.

Отже, на наш погляд, безпека туризму є універсальною категорією, що має як економічний та соціальний, так і екологічний зміст, поєднує в собі забезпечення інтересів як виробників, так і споживачів туристичних послуг, а також об'єктів, на які спрямована туристична діяльність. З-поміж поширених у світовій економічній науці підходів до аналізу безпеки туризму найбільш перспективним є без-

пекознавчий, що має підстави для успішного застосування в дослідженнях безпеки регіональних туристичних систем.

Вагоме місце в сучасних концепціях безпеки туризму, на нашу думку, має посідати регіональний аспект, адже саме на регіональному рівні проблеми безпеки туризму набувають особливо чітких форм і водночас найбільше піддаються заходам державного регулювання та впливу соціально-економічних регуляторів.

Основним постулатом, який можемо відзначити в контексті пропонуваної концепції безпеки туризму, є те, що на усіх ієрархічних рівнях (від елементарного до глобального) безпека туризму підпорядковується однаковим закономірностям, а її гарантування має базуватися на тих самих принципах. Власне, виявлення таких закономірностей, встановлення принципів та розроблення на їх основі організаційно-економічного механізму гарантування безпеки туризму з фокусом саме на регіональний рівень є, на наш погляд, перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

1.4. Функціонування регіональних туристичних систем у контексті гарантування їх безпеки

За останні десятиліття для розвитку світового туризму є характерна низка трансформацій, аналізуючи результати яких можна прослідкувати певні тенденції, що зумовлюють актуалізацію проблематики безпеки туризму. Насамперед суттєво активізувалися наявні туристичні потоки та почали виникати нові. Інтенсифікація туристичних потоків тісно пов'язана на сучасному етапі із міжнародною міграцією. Якщо потоки туристів із розвинених країн світу в країни, що розвиваються, мають головним чином туристичне спрямування, то рух туристів у зворотному напрямку переважно пов'язаний із міграційними потоками, у тому числі нелегальними.

Загалом мобільність населення планети із кожним роком зростає, що зумовлює певну розмитість туризму як соціального явища. Чимдалі складніше стає провести межу між різними видами подорожей та туризмом як способом організації дозвілля. Варто зауважити,

що сучасні туристичні потоки часто спрямовані в країни з високим рівнем загроз безпеці туристів. Водночас великі туристичні центри навіть в економічно розвинених країнах світу в останні десятиліття перетворилися в ключові об'єкти терористичних загроз. Така ситуація зумовлює поступове розосередження туристичних потоків у напрямку до периферійних туристичних районів, освоюються нові території та дестинації, поширюється сучасна туристична інфраструктура.

Зважаючи на уже достатньо розвинений характер туристичних ринків багатьох країн, а також високу конкуренцію, поступово зростають вимоги до туристичних подорожей з боку туристів. Серед цих вимог на сучасному етапі пріоритетною є і безпечність маршрутів та дестинацій для туристів. Фактично зараз безпечність перетворюється в один із головних компонентів якості туристичних послуг. Зрозуміло, що така ситуація зумовлює активізацію розвитку і туристичного страхування, яке покликане мінімізувати негативні наслідки загроз безпеці туриста та його майна.

Не менш актуальною і важливою тенденцією розвитку світового туризму є актуалізація загроз та викликів для місцевих спільнот та природних комплексів, що виникають у процесі туристичної діяльності. Адже в широкому розумінні безпека населення дестинації та природних туристичних об'єктів є теж безпекою туризму.

Незважаючи на актуальний характер проблем безпеки туризму, державне регулювання цієї сфери, зокрема в Україні, зводиться до окремих аспектів гарантування національної безпеки чи певних її складників або до регулювання розвитку деяких видів страхування. Окрім того, поза увагою залишається регіональний рівень гарантування безпеки туризму, який є ключовим із погляду специфіки туристичної діяльності та диференціації механізмів регулювання її розвитку в контексті гарантування безпеки.

Справді, з огляду на активізацію терористичних загроз та залучення щораз більшої частки територій до туристичної діяльності, зокрема в країнах, що розвиваються, проблематика безпеки туризму стала в останні десятиліття надзвичайно актуальною в зарубіжній науці. Варто зауважити, що на рівні окремих суб'єктів туристичної діяль-

ності та на рівні національної безпеки окреслена проблематика аналізувалася уже досить давно. Однак у цьому випадку дослідження безпеки туризму обмежувалися аналізом економічної безпеки держави в контексті глобалізаційних процесів, формуванням стратегій ризик-менеджменту конкретних туристичних підприємств та особистої безпеки туристів під час подорожі. Згадані напрями досліджень були відокремленими та достатньо внутрішньо диференційованими. Хоча загальна методологічна база досліджень безпеки туризму в зарубіжній науці все ще не розроблена, цьому завданню присвячена низка монографій та збірників, які об'єднують наявні на сучасному етапі підходи до аналізу теоретичних аспектів та розробки практичних підходів щодо гарантування різних видів безпеки туризму на різних ієрархічних рівнях.

На наш погляд, у трактуванні безпеки туризму можливі два основні підходи. Перший з них аналізує безпеку як невід'ємний складник туристичної подорожі, прив'язуючи її гарантування до конкретного туриста чи туристичної групи. Другий підхід стосується стаціонарних об'єктів гарантування безпеки туризму, таких як туристичне підприємство, дестинація, регіон, держава та інші просторові формування. Перший підхід дуже поширений насамперед у національній науці та концентрує свою увагу на безпеці туристів під час подорожі, широко аналізуючи основи безпеки життєдіяльності у туризмі та туристичного страхування. Водночас поза увагою в цьому підході залишається велике коло проблем гарантування безпеки туризму, пов'язаних із просторовим аспектом.

На наш погляд, з метою виокремлення оптимального об'єкта гарантування безпеки туризму необхідно врахувати різні аспекти. Зокрема, безпека туриста під час подорожі прямо пов'язана із безпечністю туристичних дестинацій. Іншими словами, незалежно від країни походження туриста, терміну його перебування та мети, власне специфіка дестинації зумовлює рівень забезпечення його безпеки. Окрім того, безпека самої дестинації також зазнає впливу загроз, зумовлених тимчасовим перебуванням туристів на її території. Незважаючи на це, конкретна дестинація не може розглядатися як об'єкт гаранту-

вання безпеки, оскільки має переважно локальне значення, а також не враховує впливу низки важливих факторів.

Насамперед туризм у контексті гарантування його безпеки слід трактувати як складову частину соціальної сфери регіону та держави, важливий компонент міжнародної конкурентоспроможності, об'єкт державного регулювання. Часто туристична сфера стає галуззю спеціалізації регіону та формує його територіальний бренд. Водночас регіональний рівень не є надто віддаленим від рівня конкретних дестинацій, адже загалом відповідає їх специфіці і дозволяє більш повноцінно враховувати вплив комплексу зовнішніх та внутрішніх факторів на процес гарантування безпеки туризму. З огляду на це основним об'єктом гарантування безпеки туризму ми вважаємо регіон, який із позицій системного підходу та на основі сучасних концепцій регіональної економіки доцільно розглядати як систему, що сформована під впливом туристичної діяльності, тобто регіональну туристичну систему.

Сучасні тенденції розвитку туризму неминуче призводять до зростання ролі безпеки туристичних подорожей. Одночасно увага звертається на проблему безпеки дестинацій, що пов'язана із зростанням інтенсивності їх туристичного використання. Тоді як проблеми рекреаційного природокористування уже знайшли відображення в окремих наукових дослідженнях, зокрема у сфері економічних наук, питання туристичного використання історико-культурних та соціально-економічних ресурсів дестинації все ще мало досліджені.

Варто наголосити, що не лише особливості дестинації туристичної подорожі чинять вплив на її безпеку, але й сама дестинація під впливом туристичної діяльності стикається із низкою загроз та викликів, що теж мають аналізуватися у рамках концепції безпеки РТС. Найбільш загальною загрозою, що зумовлює зміну традиційних механізмів функціонування регіональної суспільної системи дестинації, є виникнення ентропії, що зумовлене короткотерміновим прибуттям на територію дестинації великої кількості людей із різними соціально-культурними особливостями та стереотипами поведінки і загалом із специфічною метою тимчасового перебування для задоволення туристичних потреб.

Власне конфлікт між способом життя, культурно-ціннісними орієнтаціям, манерами поведінки туристів та місцевого населення зумовлює виникнення та активізацію деструктивних процесів, що мають негативний вплив як на туристів і туристичну діяльність, так і на спосіб життя місцевого населення, а отже, і на рівень соціально-економічного розвитку дестинації.

Аналізуючи основні напрями досліджень безпеки туризму у вітчизняній та зарубіжній науці, можна помітити, що вони диференційовані в значній кількості наукових підходів та методологій. Зокрема, туристичні безпекознавчі дослідження здійснюються в царині географії, економіки та менеджменту. Окремі наукові пошуки присвячені також безпеці життєдіяльності туристів і ролі туризму у формуванні здорового способу життя населення. На наш погляд, усім згаданим напрямом досліджень бракує узгодженості, насамперед, у сенсі дефініції предмета дослідження, а також визначення конкретних його об'єктів.

Конкретними об'єктами дослідження безпеки туризму, залежно від наукового напрямку, можуть бути особа чи група осіб, підприємство або галузь, дестинація, регіон, держава. Досліджуючи як основний об'єкт регулювання туризму та суб'єкт його регіонального розвитку власне регіональну туристичну систему, необхідно також визначитися із трактуванням безпеки туризму. У цьому контексті очевидно, що безпека особи, підприємства, регіону та держави – це різні рівні безпеки і отожднювати їх не можна. Водночас, якщо вважати, що така безпека стосується конкретної регіональної туристичної системи, у якій системоформувальною є власне туристична діяльність, то особа (як турист), туристичне підприємство та туристичний регіон (як сукупність туристичних дестинацій) цілком можуть бути складниками єдиної концепції.

Стосовно конкретних об'єктів дослідження, вважаємо, що безпека туризму в межах держави має розглядатися в контексті функціонування саме РТС, у зв'язку із чіткою локалізацією і просторовою орієнтацією туристичної діяльності. Безпека туризму на рівні держави, на прикладі України, не може бути адекватно оціненою, за винятком досліджень безпеки туризму як галузі національної безпеки. Однак у цьому разі розглядається вже міжнародна конкурентоспроможність

держави і регіональний вимір переважно відсутній. Необхідно констатувати, що на прикладі інших держав із невеликою площею території та кількістю населення рівень РТС та туристичного комплексу держави може бути ідентичним, а якщо аналізувати «держави-карлики», то збігатися навіть із рівнем дестинації.

Важливим питанням є співвідношення між різними рівнями безпеки – регіональним, державним та глобальним. Варто зауважити, що з урахуванням специфіки безпеки власне туристичної діяльності тут не може спостерігатися чіткої ієрархічності, адже регіональна туристична система є достатньо відкритою для того, щоб перебувати під впливом глобальних факторів незалежно від загальнодержавного середовища. Отже, поряд із визначальним впливом безпеки туристичного комплексу держави безпека РТС зазнає також прямої дії чинників, пов'язаних із безпекою туризму на глобальному рівні.

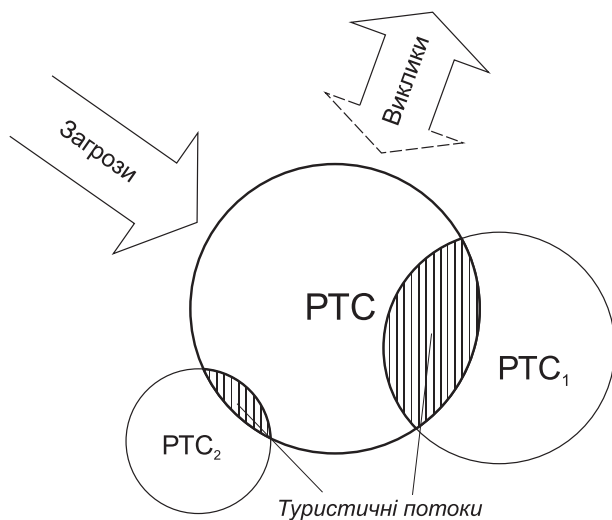
Власне в такій ситуації для окремих розвинених РТС дискусійним є питання їх включення як підсистеми до туристичного комплексу держави чи відразу до глобального туристичного комплексу. Основним фактором, що дає змогу зараховувати РТС до складу тієї чи іншої суперсистеми, є ступінь її відкритості та рівень регулювання з боку держави (рис. 1.8). Безумовно, відповідно до цієї концепції, і всі без винятку РТС можна також вважати складниками глобального туристичного комплексу, оминаючи державний рівень. Однак такий крайній підхід, на наш погляд, не є об'єктивним, адже, по-перше, не враховує специфіки різних РТС в межах однієї держави і, по-друге, нівелює вплив державного регулювання на розвиток туризму в регіонах. І нарешті, соціально-економічний ефект від здійснення туристичної діяльності в межах РТС спостерігається, насамперед, на регіональному та частково державному, а не на глобальному рівні.

Водночас, аналізуючи питання відкритості РТС, варто наголосити на тому, що така відкритість пов'язана, передусім, із взаємодією не на рівні «регіон – держава» чи «регіон – глобальне середовище», а між конкретними РТС, які можуть належати як і до туристичного комплексу однієї держави, так і до глобального. Отже, у процесі функціонування регіональна туристична система зазнає не лише впливу загроз та ви-

кликів, а й взаємодіє з іншими РТС. Ступінь такої взаємодії визначається інтенсивністю туристичних потоків між обома системами (рис. 1.9).

Рис. 1.8. Місце безпеки РТС у структурі безпеки глобального туристичного комплексу

Рис. 1.9. Сутність концепції безпеки РТС та місце в ній туристичних потоків

Власне туристичні потоки і є найважливішим аспектом функціонування РТС в умовах гарантування її безпеки, а отже, потребують особливої уваги. Під туристичними потоками ми розуміємо сукупність туристів, що приїжджають до регіону і виїжджають з нього, незалежно від місця їх походження та місця призначення.

Туристичні потоки можуть мати як кількісний, так і якісний виміри. У кількісному вимірі туристичні потоки можна аналізувати таким чином:

- як кількість туристів, що прибувають до регіону та вибувають з нього;
- як доходи від надання туристичних та супутніх послуг в регіоні;
- як середню кількість днів тимчасового перебування (у випадку виїзду чи відсутності) туристів у регіоні.

У якісному вимірі туристичні потоки слід диференціювати за походженням (внутрішні чи міжнародні); віковою, професійною та ін. структурою.

Важливим аспектом функціонування РТС є також співвідношення туристичних потоків різної спрямованості. У цьому відношенні можна виокремлювати такі типи регіональних туристичних систем:

- РТС-донори (виїзд > в'їзд);
- РТС- реципієнти (виїзд < в'їзд);
- РТС-хаби (виїзд = в'їзд).

Із погляду безпеки туризму найоптимальнішим типом є РТС-хаби за умови достатньої інтенсивності різноспрямованих туристичних потоків.

Очевидно, що концепцію РТС ми трактуємо в рамках методологічних засад системного підходу, відповідно до якого система трактується як сукупність взаємопов'язаних елементів, що змінюється в часі. Причому послідовну зміну станів такої системи ми аналізуємо як процес її функціонування, мета якого і є функцією конкретної системи. Відповідно, досліджуючи загальну класифікацію систем (закриті і відкриті, складні та прості, керовані і саморегульовані тощо), можемо наголосити на тому, що РТС має багато спільного із рекреаційними системами різних типів та рівнів. Як ми зазначали раніше,

так само як і рекреаційну систему, РТС можна вважати складною, відкритою, частково саморегульованою системою, центральною підсистемою якої є суб'єкти рекреаційної діяльності, а головною функцією – якнайповніше задоволення потреб рекреантів. Однак таке розуміння з погляду концепції безпеки РТС є дещо звуженим, про що йтиметься пізніше.

За результатами досліджень В. Дербенцева та ін. (2010) обґрунтовано низку положень, що можуть бути покладені в концептуальні основи математичного моделювання будь-яких складних систем:

- первинність процедури вимірювання щодо результату та її неусувний вплив на результат;
- принципова відсутність поняття миттєвого значення величини, а отже, і поняття стану системи як її фундаментальної характеристики;
- дискретність і наближений характер часової динаміки системи як послідовності її спостережуваних станів;
- наявність принципово неусувної післядії, тобто пам'яті;
- вплив будь-якої процедури вимірювання, зокрема спостереження і прогнозу, одержаного в результаті реалізації тієї чи іншої алгоритмічної процедури, на стан і майбутню поведінку системи;
- відмова від нескінченності як концептуального поняття;
- незворотність часу⁴⁵.

Варто зауважити, що розвиток складних відкритих саморегульованих систем можна аналізувати також відповідно до положень синергетичного підходу, який очевидно теж повинен застосовуватися в дослідженнях безпеки РТС.

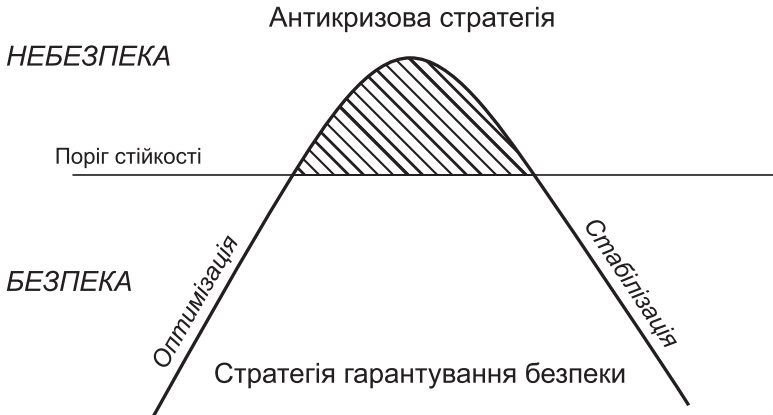
Досліджуючи процес функціонування РТС як зміну рівня її ентропії (нестабільності), можливо не лише детальніше зрозуміти сутність категорій безпеки та небезпеки, а й обґрунтувати практичні підходи до гарантування безпеки туризму в регіоні. Постійне зростання ентропії системи із часом неминуче призводить до подолання порогу

---

⁴⁵ Дербенцев В. Д. Синергетичні та екофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем : монографія / В. Д. Дербенцев та ін. – Черкаси : Брама-Україна, 2010. – С. 235.

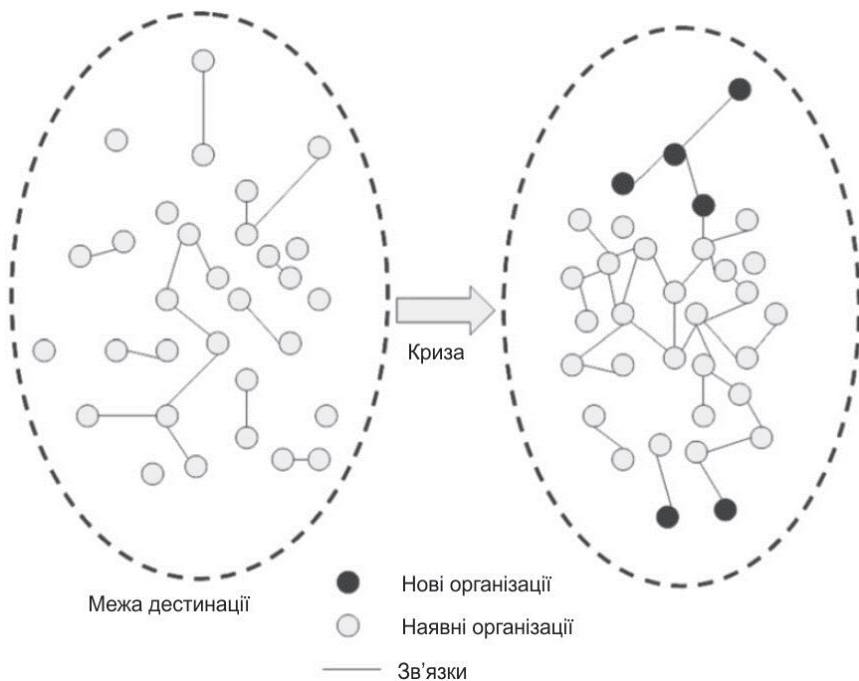
стійкості такої системи, після якого її функціонування, власне як туристичної, припиняється.

Відповідно до нашої концепції безпеки туризму, перехід РТС за рівнем ентропії за межі порогу стійкості вважається її переходом у стан небезпеки. Аналогічно, стан РТС, що характеризується рівнем ентропії нижчим за поріг стійкості, може бути описаний категорією безпеки. Отже, стратегія гарантування безпеки туризму може бути застосована саме на нижньому рівні кривої ентропії (рис. 1.10) і передбачати дві головні цілі – оптимізацію (у разі зростання ентропії) та стабілізацію (у ситуації її падіння в післякризовому періоді).

Рис. 1.10. Відмінності між стратегією гарантування безпеки та антикризовою стратегією

Власне кризою можна назвати сукупність ознак системи в стані небезпеки. Отже, на цьому етапі застосовуватись повинна уже антикризова стратегія, що передбачає кардинально інший інструментарій, спрямований на повернення системи до стану безпеки, а не на її стабільний розвиток. Водночас, урахуовуючи, що РТС є частково саморегульованою системою, при зростанні ентропії вище за поріг стійкості можливі також конструктивні сценарії розвитку, пов'язані із виникненням у рамках системи нових зв'язків замість ліквідованих під дією кризи старих і менш ефективних (рис. 1.11).

Рис. 1.11. Концепція впливу кризи на туристичну систему дестинації⁴⁶

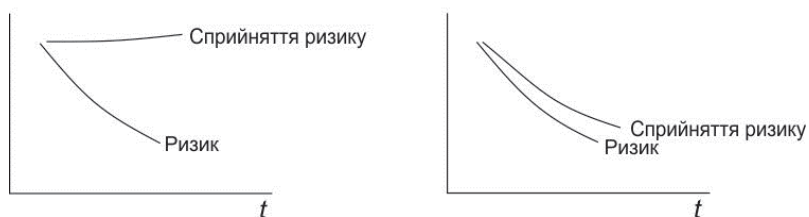
Отже, вплив стану небезпеки на РТС за умови її саморозвитку може не бути однозначно деструктивним. Варто також зауважити, що реальний рівень нестабільності системи та його сприйняття потенційними туристами можуть суттєво відрізнитися.

Як свідчать результати досліджень зарубіжних науковців, сприйняття ризику в короткостроковій перспективі справді може суттєво відрізнитися від реального стану речей. Водночас у довгостроковій перспективі переважно ця різниця нівелюється і під впливом інформаційних чинників туристи все-таки починають більш об'єктивно оцінювати рівень безпеки дестинацій (рис. 1.12).

⁴⁶ Scott N. Tourism Crises and Marketing Recovery Strategies / N. Scott, E. Laws, B. Prideaux // Safety and Security in Tourism Recovery Marketing after Crises. – Routledge, 2010. – P. 1–13.

Короткострокова перспектива

Довгострокова перспектива

Рис. 1.12. Ризик та його сприйняття у коротко- та довгостроковій перспективі⁴⁷

Отже, проблеми функціонування регіональних туристичних систем у контексті гарантування їх безпеки є досить складними і потребують як розробленої методологічної бази, так і комплексного підходу до практичного вирішення. Одним із перших кроків до розв'язання проблем безпеки туризму є розроблення нормативно-правової бази, яка повинна містити не лише стратегічну документацію, а й основоположні механізми регулювання різних аспектів гарантування безпеки РТС із чітко визначеними повноваженнями і сферами відповідальності усіх суб'єктів туристичної діяльності.

1.5. Нормативно-правова база гарантування безпеки туризму в Україні

Грунтовне і несуперечливе нормативно-правове забезпечення є тією основою, на якій можливий ефективний розвиток будь-якого виду економічної діяльності. Очевидно, що аналізуючи проблеми гарантування безпеки туризму в регіонах України також не можна оминути увагою аналіз правових основ перебігу досліджуваних процесів.

Варто зазначити, що прямий стосунок до проблематики гарантування безпеки регіональних туристичних систем мають три категорії нормативно-правових актів:

⁴⁷ Moreira P. *Stealth Risks and Catastrophic Risks: On Risk Perception and Crisis Recovery Strategies* / P. Moreira // *Safety and Security in Tourism Recovery Marketing after Crises*. – Routledge, 2010. – P. 15–23.

- 1) ті, що пов'язані із формуванням регіональної політики держави;
- 2) ті, що стосуються державного регулювання розвитку туризму;
- 3) ті, що безпосередньо пов'язані із гарантуванням безпеки туристів, туристичних підприємств та DESTИНАЦІЙ.

Оскільки першу категорію уже достатньо добре охарактеризували багато вчених у царині регіональної економіки⁴⁸, друга стосується прикладних аспектів управління безпекою туризму на регіональному рівні і ми проаналізуємо її детально у 5 розділі, то основну увагу тут зосередимо на третьому складнику національного законодавства, що покликаний вирішувати власне проблеми безпеки туризму.

Основні положення безпеки туристів гарантуються Конституцією України, зокрема, відповідно до статті 45 «Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки». Водночас, як вказано у статті 33 Основного закону, «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну»⁴⁹.

Основи безпеки туристичних підприємств визначені статтею 42 Конституції України, відповідно до якої кожен громадянин має право на «підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Держава забезпечує захист конкуренції в підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція.

---

⁴⁸ Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. – Київ: НІСД, 2007. – 820 с. ; Беззуб І. Регіональна політика в Україні: сучасний стан та стратегія реформування [Електронний ресурс] / І. Беззуб. – Режим доступу: http://www.nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=986:zasadiderzhavnoji-regionalnoji-politiki&catid=8&Itemid=350 та ін.

⁴⁹ Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт»⁵⁰.

Як вказано у Законі України «Про туризм», безпека в галузі туризму – це сукупність факторів, що «характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму»⁵¹.

Як бачимо, уже саме визначення безпеки туризму суттєво обмежує коло питань, що вирішуються. Поза увагою залишається безпека туристів, що не є громадянами України, безпека туристичних дестинацій, гарантування стійкого розвитку туристичної галузі в державі та її регіонах.

Як зазначено далі, органи влади в межах своїх повноважень повинні вживати заходів щодо:

- забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля при здійсненні туристичних подорожей, захист громадян України за її межами;
- гарантування особистої безпеки туристів, збереженість їх майна, незавдання шкоди довкіллю;
- інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування;
- надання необхідної допомоги туристам, які опинилися в надзвичайній ситуації;
- забезпечення туристам (екскурснтам) можливості безперешкодного одержання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку;
- заборони використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян;
- охорони туристичних ресурсів України, встановлення гранично допустимих навантажень на об'єкти культурної спадщини та довкілля;

---

⁵⁰ Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

⁵¹ Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

– гарантування безпеки об’єктів туристичних відвідувань з урахуванням ризику виникнення природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій тощо⁵².

На відміну від поданого вище визначення безпеки туризму, вказаний перелік заходів досить повно розкриває різні аспекти гарантування безпеки туризму. Поза увагою, щоправда, залишилася інформаційна безпека туризму, яка із часу ухвалення Закону України «Про туризм» набула значно більшої актуальності. Також слід зауважити, що пропонований перелік заходів не є диференційованим за рівнями державного управління, а отже, невизначеною залишається і відповідальність за недотримання закріплених положень.

Однак у Законі чітко визначено сферу відповідальності суб’єктів туристичної діяльності, які зобов’язані здійснювати такі заходи:

- інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі, необхідність виконання загальнообов’язкових вимог та запобіжних чи попереджувальних заходів (медичних щеплень тощо);
- створювати безпечні умови в місцях надання туристичних послуг, забезпечувати належне облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій тощо;
- забезпечувати спеціальні вимоги безпеки під час надання туристичних послуг з підвищеним ризиком (автомобільний, гірський, лижний, велосипедний, водний, мотоциклетний, пішохідний туризм, спелеотуризм тощо);
- забезпечувати туристів кваліфікованими фахівцями туристичного супроводу, спеціальним спорядженням та інвентарем;
- забезпечувати навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм, запобігання нещасним випадкам та надання першої медичної допомоги;
- забезпечувати надання оперативної допомоги особам, які постраждали під час подорожі, транспортування потерпілих;

---

⁵² Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

- оперативно інформувати органи місцевої влади та відповідальних осіб про надзвичайні ситуації, в яких опинилися туристи, подавати відомості про зниклих осіб⁵³.

Повноваження щодо гарантування безпеки дестинацій Законом України «Про туризм» покладено на осіб, які організують експлуатацію туристичних ресурсів. Такі особи зобов'язані «забезпечувати виконання вимог щодо охорони довкілля та охорони культурної спадщини, а також вживати заходів щодо забезпечення мінімізації або припинення шкідливого впливу на довкілля і соціально-культурне середовище та компенсувати завдані їм при цьому збитки»⁵⁴. Водночас перелік таких осіб залишається невизначеним.

Закон «Про туризм» також гарантує таке:

- захист інтересів іноземних туристів в Україні;
- захист інтересів українських туристів за межами України;
- встановлений рівень фінансового забезпечення відповідальності туроператора та турагента перед туристами.

Окрім проаналізованого Закону, за даними Є. Козловського (2015), законодавчу базу розвитку туризму в Україні, а опосередковано і гарантування його безпеки, сформовано також законами «Про курорти», «Про музеї та музейну справу», «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про державний кордон України», «Про захист прав споживачів», «Про страхування», «Про рекламу», «Про стандартизацію», «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» тощо⁵⁵.

Розподіл вказаних законів та інших нормативно-правових актів за видами безпеки туризму подано у табл. 1.4.

⁵³ Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Козловський Є. В. Правове регулювання туристичної діяльності / Є. В. Козловський. – Київ : Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.

Нормативно-правова база гарантування безпеки туризму в Україні¹

Види	Основні нормативно-правові акти
Політична безпека туризму	<ul style="list-style-type: none"> - Закони України "Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України", "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства", "Про державний кордон України", «Про основи національної безпеки України»; - Митний кодекс України
Соціальна безпека туризму	<ul style="list-style-type: none"> - Закони України "Про охорону культурної спадщини", "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства", «Про захист прав споживачів», "Про страхування", «Про освіту», «Про вищу освіту»; - Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення
Фінансова безпека туризму	<ul style="list-style-type: none"> - Закони України "Про страхування", "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті", "Про зовнішньоекономічну діяльність", «Про захист економічної конкуренції», «Про підприємництво», «Про державний бюджет України» (за різні роки); - Господарський кодекс України, Митний кодекс України; - Ліцензійні умови провадження туристичної діяльності
Екологічна безпека туризму	<ul style="list-style-type: none"> - Закони України "Про охорону культурної спадщини", "Про охорону навколишнього природного середовища", «Про природно-заповідний фонд», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»; - Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Лісовий кодекс України

¹ Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

Продовження табл. 1.4

Види	Основні нормативно-правові акти
Інформаційна безпека туризму	<ul style="list-style-type: none"> - Закони України "Про порядок візду з України і візду в Україну громадян України", "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства", "Про рекламу", «Про захист персональних даних», «Про інформацію»; - Митний кодекс України
Медична безпека туризму	<ul style="list-style-type: none"> - Закони України "Про страхування", «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»
Безпека туристичного обслуговування	<ul style="list-style-type: none"> - Закони України "Про курорти", "Про музеї та музейну справу", «Про захист прав споживачів», "Про страхування", "Про рекламу", "Про стандартизацію", "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності", "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»; - Господарський кодекс України, Повітряний кодекс України, Водний кодекс України; - Ліцензійні умови провадження туropolгаторської діяльності
Безпека туристичних споруд та обладнання	<ul style="list-style-type: none"> - Закони України "Про курорти", «Про захист прав споживачів», "Про страхування", "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності", «Про охорону праці»; - Кодекс цивільного захисту України, Господарський кодекс України

Як бачимо, практично усі види безпеки туризму достатньо охоплені нормативно-правовим забезпеченням. Однак, очевидно, що, на відміну від Закону України «Про туризм», більшість наведених правових актів мають загальний характер і стосуються туризму таким самим чином, як і будь-якого іншого виду економічної діяльності.

Водночас певні норми, що можуть бути застосованими для регулювання безпеки туризму в українському законодавстві, все ж існують.

Зокрема, Земельний кодекс України забороняє на землях рекреаційного призначення «діяльність, що перешкоджає або може перешкоджати використанню їх за призначенням, а також негативно впливає або може вплинути на природний стан цих земель»⁵⁶. Таким чином, гарантується безпека туристичних дестинацій, оскільки землі рекреаційного призначення становлять основу більшості з них.

Аналогічно екологічна безпека дестинацій регулюється також Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», відповідно до якого вводиться поняття рекреаційної зони (ділянки суші і водного простору, призначеної для організованого масового відпочинку населення і туризму), на території якої забороняється господарська та інша діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням; зміни природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за прямим призначенням⁵⁷.

Важливим аспектом, що забезпечує можливість фінансування заходів щодо гарантування екологічної безпеки дестинацій, є визначений Законом України «Про природно-заповідний фонд» механізм, відповідно до якого кошти (у тому числі в іноземній валюті), одержані об'єктами природно-заповідного фонду, а також підприємствами, установами та організаціями, у підпорядкуванні яких перебувають ці об'єкти туристсько-екскурсійної діяльності в межах заповідних територій та об'єктів, що не суперечать їх цільовому призначенню, є їх

---

⁵⁶ Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768—14/print1486304049645944>

⁵⁷ Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

власними коштами і використовуються для здійснення заходів щодо охорони відповідних об'єктів⁵⁸.

Важливим аспектом соціальної безпеки туризму є забезпечення формування умінь і навичок гарантування особистої безпеки під час туристичних подорожей. Такі завдання, серед інших, покликана вирішувати позашкільна освіта, одним із напрямів якої, визначеним відповідним законом, є туристсько-краєзнавчий⁵⁹.

Низка аспектів гарантування безпеки туристів та туристичних підприємств регулюються Законом України «Про страхування», однак детальніше цю складову частину нормативно-правового забезпечення ми охарактеризуємо у третьому розділі.

Підсумовуючи, зазначимо, що, без сумніву, механізми регулювання проблем безпеки туризму в українському законодавстві викладено дуже фрагментарно. Звичайно, можемо зрозуміти, що нормативно-правове поле стосовно гарантування безпеки особи, підприємства чи території загалом частково перекривається проблематикою гарантування безпеки туриста, туристичного підприємства чи дестинації. Однак більшість законодавчих норм регулюють все-таки питання, пов'язані із перебуванням особи в межах постійного місця проживання та її професійної діяльності. Регламентування рекреаційно-туристичної діяльності, особливо стосовно іноземних туристів, практично відсутнє.

Згідно з аналізом нормативно-правової бази, окрім Закону України «Про туризм», найбільш повне відображення проблематики безпеки туризму, зокрема екологічної, є у природоохоронному законодавстві. Водночас практично повністю відсутні прямі правові механізми регулювання інформаційної безпеки туризму. Удосконалення потребує також система статистичного обліку туристичної діяльності, адже в сучасному вигляді вона не дає можливості здійснити відповідне і репрезентативне оцінювання рівня безпеки туризму на регіональному рівні.

---

⁵⁸ Закон України «Про природно-заповідний фонд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456—12/print1486304049645944>

⁵⁹ Закон України «Про позашкільну освіту» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 46. – Ст. 393.

Розділ 2

ПЕРЕДУМОВИ ТА ФАКТОРИ БЕЗПЕКИ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ

2.1. Природно-географічні, культурно-історичні та соціально-економічні передумови формування сучасних регіональних туристичних систем України

Досліджуючи формування та розвиток регіональних туристичних систем держави, неможливо оминати увагою причини та рушійні сили, які зумовлюють особливості сучасного етапу функціонування РТС України. Насамперед хочемо зауважити, що в цьому контексті ми чітко розмежуємо поняття передумов та факторів безпеки регіональних туристичних систем.

Передумови трактуються як стійкі сформовані риси зовнішнього середовища функціонування РТС, які не піддаються модифікації та цілеспрямованому впливу в актуальних умовах. Отже, передумови є підґрунтям розвитку РТС і тісно пов'язані з особливостями минулих історичних етапів їх розвитку.

Розгляд передумов формування та розвитку РТС, на наш погляд, не потребує надто глибокої деталізації. Адже в цьому разі немає потреби обґрунтування механізмів цілеспрямованого впливу, як наприклад, у випадку окремих груп факторів. Водночас передумови формування та розвитку РТС доцільно структурувати за змістом на природно-географічні, культурно-історичні та соціально-економічні. Саме такий поділ, на нашу думку, повноцінно охоплює структуру зовнішнього середовища функціонування власне РТС, які тісно взаємодіють із природним середовищем, пов'язані із особливостями культурно-історичного розвитку відповідних регіонів та соціально-економічними передумовами їх формування.

Характеризуючи природно-географічні передумови розвитку РТС України, потрібно звернути увагу на декілька ключових моментів.

По-перше, природне середовище, точніше його регіональні відмінності в Україні, є досить різноманітним. Однак не настільки, щоб вимагати детального аналізу на прикладі окремих регіонів. У цьому випадку, на наш погляд, доцільним є певне узагальнення й виокремлення ключових макрорегіонів, що об'єднують низку РТС за особливостями природно-географічних передумов їх розвитку.

По-друге, у такій ситуації виникає проблема, пов'язана із проведенням меж згаданих макрорегіонів. Адже дуже часто межі природно-географічних територіальних одиниць не збігаються із межами адміністративно-територіального поділу. Також часто в межах одного обласного регіону поєднуються різні типи природних ландшафтів, що зумовлює складність такої природно-географічної регіоналізації в регіональних економічних дослідженнях.

Однак, провівши певні узагальнення та ґрунтуючись на вже сформованих туристичних брендах окремих регіонів, за особливостями природно-географічних передумов регіони України можна поділити умовно на три групи – гірські, приморські, змішані та рівнинні. Гірський природно-географічний макрорегіон за своєю територією збігається із Карпатським макрорегіоном, що складається із чотирьох областей – Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької. Приморський природно-географічний макрорегіон містить ті регіони України, що мають вихід до узбережжя Чорного та Азовського морів. До змішаного типу можна зарахувати Кримський субрегіон, який має водночас риси і гірського, і приморського, однак із урахуванням його сучасного статусу як тимчасово окупованої території, детально аналізувати передумови функціонування РТС у ньому на сучасному етапі видається недоцільним. До рівнинного типу належить велика група обласних регіонів держави, розвиток туризму в яких не має чітко виражених природно-географічних передумов. Це не означає, що природні умови та ресурси цих регіонів не можна використовувати в туристичній діяльності, а просто свідчить про менш вагомому роль власне природного компонента в зовнішньому середовищі функціонування відповідних регіональних туристичних систем, порівняно із культурно-історичним та соціально-економічним ком-

понентами. Безумовно, розглядаючи більш детально групу рівнинних регіонів, можемо в її складі виокремити Подільський, Поліський та Наддніпрянський регіони, які мають певні природно-географічні особливості, що відіграють суттєву роль у розвитку окремих видів туристичної діяльності.

Проаналізуємо детальніше проблеми безпеки розвитку регіональних туристичних систем на гірських та приморських територіях. Варто зауважити, що згадані території досить давно стали об'єктами концентрації туристичних потоків, що пов'язано із високою їх рекреаційною цінністю, наявністю атрактивних природних ресурсів та можливостей для організації дуже широкого кола видів рекреаційної діяльності. Вагоме значення мають також природно-кліматичні особливості, пов'язані із висотною поясною в горах, а також розташуванням частини приморських туристичних регіонів у тепліших кліматичних поясах.

Гірські території характеризуються надзвичайною різноманітністю природних умов на невеликій території, складним рельєфом та, як правило, високою лісистістю. Їхнього перевагою щодо організації туристичної діяльності, на відміну від приморських територій, є її цілорічний характер. Безумовно, гірські макрорегіони також характеризуються певною сезонністю туризму (літо–зима), однак вона не настільки виражена, як у приморських територіях із чітким літнім максимумом. У зв'язку з цим, проблеми гарантування безпеки регіональних туристичних систем, розташованих на гірських територіях, мають свою специфіку.

Зосередимо увагу на характеристиці гірського природно-географічного макрорегіону України з погляду передумов розвитку РТС, що належать до нього.

Карпатський регіон розташований у південно-західній частині України та характеризується особливими природними умовами, що зумовлюють значний природний туристичний потенціал відповідної території. Варто зауважити, що природні передумови розвитку Карпатського туристичного регіону доповнюються значними історико-культурними туристичними ресурсами, що сформовані впродовж тривалої історії розвитку регіону в складі різних держав.

Незважаючи на те, що багатий ресурсний потенціал розвитку регіону як туристичного, безумовно, формує його спеціалізацію, розвиток РТС, що формуються на території Карпатського регіону, також потребує першочергових заходів щодо гарантування його безпеки. Як і в багатьох розвинених туристичних регіонах, у Карпатському важливого значення набуває безпека туристичних дестинацій, причому як їх природного компонента, так і соціального. З урахуванням все ще недостатнього розвитку сучасної та безпечної туристичної інфраструктури в дестинаціях Карпатського регіону із суттєвими загрозами стикається також безпека туристів у відповідних РТС. Однак на загальнодержавному рівні, у зв'язку із тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим, Карпатський регіон виходить на перше місце серед туристичних регіонів держави не стільки за інтенсивністю туристичних потоків, як за формуванням іміджу регіону як такого, що є сприятливим для розвитку туризму. Варто зазначити, що такий імідж формується переважно спонтанно, а певні заходи, зокрема щодо брендингу, вживаються лише у межах окремих областей регіону.

Узагальнивши природно-географічні передумови розвитку РТС Карпатського регіону України, можемо виокремити кілька важливих положень.

1. Велика різноманітність природних умов та ресурсів на відносно обмеженій території зумовлює необхідність розроблення окремих підходів до управління відповідними РТС та гарантування безпеки їх розвитку.

2. Складність рельєфу та швидка зміна погодно-кліматичних умов у гірській місцевості зумовлює виникнення низки загроз для безпеки туристів, гарантування якої в гірських макрорегіонах є пріоритетним складником розробки відповідних стратегій.

3. Розосередження та різноманітність туристичних потоків у гірському макрорегіоні вимагають особливих підходів до організації діяльності закладів розміщення, їхньої структури та асортименту послуг, що надаються.

4. Просторова структура РТС, розташованих на гірських територіях, більш тісно пов'язана із особливостями рельєфу, гідрографічної

мережі та основними транспортними магістралями, ніж на інших типах туристичних природно-географічних територій.

Приморський природно-географічний макрорегіон України та й загалом приморські території туристичного призначення характеризуються великою протяжністю, але охоплюють дуже вузьку прибережну смугу. Власне така специфіка Приморського макрорегіону зумовлює складність комплексного аналізу передумов функціонування відповідних РТС, адже реальний вплив моря як важливого природного ресурсу спостерігається лише на вузькій прибережній смузі. Території, що віддалені від узбережжя навіть на кілька кілометрів, стрімко втрачають туристичну привабливість у контексті власне морського відпочинку.

Аналізуючи особливості Приморського макрорегіону України, також не можна оминати увагою чіткої сезонності туристичних потоків, що зумовлена кліматичними умовами. Така специфіка призводить до необхідності дотримання особливого режиму функціонування туристичної інфраструктури узбережжя, що полягає в підтриманні її нормального стану впродовж цілого року. Ця причина зумовлює також поширення приватних закладів розміщення, часто нелегальних, які після завершення сезону використовуються для проживання їх власників або для інших потреб, а отже, не простоюють.

Варто зауважити, що у Приморському макрорегіоні, окрім власне наявності морського узбережжя, важливу роль відіграє також стан морського берега, який має відповідати потребам туристів для організації комфортного відпочинку. Отже, лінія концентрації туристичної діяльності на узбережжі є реально переривчастою, адже проходить лише тими ділянками, які придатні для морської рекреації та туризму.

Підсумовуючи, зазначимо, що на відміну від Гірського макрорегіону, у Приморському вплив природних передумов функціонування РТС є ще більш локалізованим. До того ж функціонування підсистем загальної інфраструктури, управління, освіти та науки РТС Приморського макрорегіону все одно пов'язане із такою важливою рисою розташування відповідного регіону, як наявність морського узбережжя.

Приморський макрорегіон характеризується великою протяжністю берегової лінії, наявністю достатніх природних передумов для розвитку різних видів рекреації та туризму на базі морського узбережжя. Варто зауважити, що, порівняно із Гірським макрорегіоном, тут роль природного компонента функціонування РТС є ще більш суттєвою, що пов'язано як із дещо меншим історико-культурним туристичним потенціалом відповідних областей, так і з його спеціалізацією на сезонному «пляжному» туризмі. Водночас наявна інфраструктура на морському узбережжі здебільшого не задовольняє спеціалізований туристичний попит, спрямований на літній відпочинок на морі. Власне відмінність природного потенціалу та рівня розвитку сучасної готельно-ресторанної та пляжної інфраструктури на морському узбережжі України і є однією із важливих внутрішніх загроз функціонування Приморського макрорегіону, яка останнім часом доповнюється також викликами, пов'язаними із військово-політичною нестабільністю на прилеглих територіях.

Отже, безпека туризму в Приморському макрорегіоні перебуває у тісній залежності від сезонності та погодно-кліматичних умов. Пріоритетними напрямками її гарантування є безпека туристів та безпека туристичних підприємств, які, у зв'язку із фактором сезонності, кожного року стикаються із загрозами, пов'язаними із простоюванням. Вагому роль у функціонуванні РТС Приморського макрорегіону відіграють екологічні проблеми, загострення яких здатне суттєво погіршити умови ведення туристичної діяльності на морському узбережжі, а отже, може загрожувати стійкому розвитку відповідних РТС.

Соціально-економічні передумови розвитку регіональних туристичних систем в контексті гарантування їх безпеки базуються на наявному демографічному, соціальному та економічному потенціалі відповідних регіональних суспільних систем. Не викликає сумніву той факт, що туризм є насамперед соціальним явищем і спрямований на задоволення відповідних потреб населення. Отже, взаємодія різноспрямованих туристичних потоків і формує сутність функціонування базової для РТС соціальної підсистеми.

Водночас важливо розрізняти соціально-економічні передумови та фактори розвитку РТС. Передумови мають головним чином ретроспективні властивості та високу інерційність, тобто невисоку можливість цілеспрямованого впливу в сучасних умовах. Для прикладу, заходи демографічної політики щодо підвищення народжуваності можуть дати швидкі результати вже у найближчій перспективі, однак не змінять суттєво загальної вікової структури населення, яка в старших вікових групах залишиться ще тривалий час практично незмінною. Таким чином взаємодіють і соціально-економічні передумови із процесами функціонування РТС. Відповідно саме ті риси соціально-економічного середовища регіону, які в короткостроковій перспективі не можуть бути модифікованими цілеспрямованими заходами впливу, і належать до групи передумов, які ми аналізуємо у цьому підрозділі.

Соціально-економічні передумови розвитку РТС умовно можна поділити на три групи – демографічні, соціальні та економічні. До основних демографічних передумов належать щільність населення та система його розселення, вікова структура населення. До соціальних передумов – культурні та ментальні особливості населення, стереотипи його поведінки. До економічних передумов належать традиційна структура господарства та форми ведення господарської діяльності в регіоні.

Зупинимось детальніше на аналізі соціально-економічних передумов розвитку РТС у регіонах України, зокрема на основних відмінностях, що визначають специфіку функціонування РТС у різних частинах держави. Безумовно, щільність населення відіграє суттєву роль у просторовій організації туристичної діяльності. Із одного боку, території, що є малозаселеними, приваблюють туристів можливістю відпочити від інтенсивного та насиченого міського способу життя, а з другого боку, саме території, що концентрують у собі велику кількість населення, часто мають високі можливості для організації сучасних видів рекреації та поєднання її із давньою історією заселення і відповідно багатими історико-культурними туристичними ресурсами.

Слід зауважити, що території із високою щільністю населення є також джерелом основних туристичних потоків. Отже, їх значення для ефективного функціонування РТС досить вагоме. Аналізуючи процеси організації туристичної діяльності в динаміці, можемо прослідкувати таку закономірність, як просторове вирівнювання щільності населення за рахунок туристичних потоків. Прикладом такого вирівнювання є масовий виїзд мешканців великих міст на вихідні за межі свого населеного пункту на прилеглий території рекреаційного призначення, які в цей період у кілька разів можуть збільшувати свою щільність населення. Просторове вирівнювання характерне й для інших рекреаційних регіонів, зокрема гірських та приморських, які в туристичний сезон за рахунок туристів характеризуються набагато вищою щільністю населення, ніж у середньому за рік.

Очевидно, що не лише щільність населення, але і система його розселення також відіграє важливу роль у розвитку РТС. Як відомо, система розселення є ключовим фактором організації багатьох видів економічної діяльності, що пов'язані із наданням послуг населенню. Оскільки туристична діяльність є однією із складових сфери послуг, то очевидно, що значення системи розселення як передумови розвитку регіональних туристичних систем є також вагомим. Незважаючи на те, що існують приклади організації туристичних центрів «з нуля», тобто без урахування наявної системи розселення, все ж таки більшість туристичних послуг надаються на базі населених пунктів. Окрім того, існують навіть окремі види туризму, які пов'язані із специфікою системи розселення, наприклад сільський туризм, агротуризм тощо.

В Україні вагомою рисою системи розселення, що має суттєве значення для функціонування РТС, є наявність історико-культурних ресурсів, що пов'язані з історією формування відповідних населених пунктів (храми, замки, палаци тощо). Усі ці об'єкти або вже активно використовуються в організації туристичної діяльності, або мають хороші перспективи такого використання. Безумовно, така ситуація більш характерна для Центрального та Західного регіону держави. Населені пункти інших регіонів часто формувалися на базі промислових підприємств і їхнє туристичне значення відповідно є до-

сить невеликим і може бути збільшеним хіба що за рахунок розвитку промислового чи ділового туризму.

В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, особливу роль у розвитку туристичної діяльності відіграє столиця. Київ, зокрема, концентрує в собі не лише ділову та соціально-політичну активність, а й туристичні потоки як внутрішньодержавні, так і міжнародні. Власне, роль столиці є одним із важливих прикладів впливу системи розселення на функціонування РТС.

Другою важливою рисою регіону, що може вважатися демографічною передумовою функціонування РТС, є вікова структура населення. На відміну від інших вимірів структури населення, вікова структура є досить інерційною і можливості її зміни в короткостроковій перспективі мало реальні. Зважаючи на те, що в Україні основну частку туристів становить все-таки молодь, у тому числі молоді сім'ї з дітьми, таке явище як старіння населення не сприяє активізації внутрішніх туристичних потоків. Водночас згадана передумова не має глобального характеру, оскільки в економічно розвинених країнах світу велику частку туристів становлять саме люди похилого віку, а отже, старіння населення може давати і протилежні результати.

Тісно пов'язаними із демографічними є соціальні передумови розвитку РТС, адже не лише особливості розселення та структура населення суттєво впливають на організацію туристичної діяльності в регіонах держави, але і особливості соціалізації та ментально-психологічні аспекти відіграють чи не найважливішу роль у формуванні туристичної поведінки населення.

Особливості соціалізації в сучасному українському суспільстві зумовлюють зростання популярності туризму як виду рекреаційної діяльності. Оскільки соціалізація найбільш активно відбувається в дитячому та молодому віці, то не дивно, що ця категорія туристів є найчисельнішою. Причому під впливом західноєвропейських зразків змінюються підходи до форм та видів організації туризму, чітко виокремлюється сегмент активного туризму, перевагу якому надають студентська молодь та молоді сім'ї без дітей, а також сегмент рекреаційно-пізнавального туризму, який формують молоді сім'ї з дітьми та люди зрілого віку.

Однак варто зауважити, що туристична поведінка населення в Україні є все ще мало сформованою. Із урахуванням деструктивних соціально-економічних чинників, таких як знецінення національної валюти, зниження реальних доходів населення, перспективи її формування для великої частки населення регіонів держави є незначними.

З метою формування прогресивних моделей туристичної поведінки доцільно ширше використовувати можливості туристичної реклами. Варто зауважити, що тур як суб'єкт реклами має свою специфіку:

- тур – це комплексна послуга, тому специфіка його реклами відрізняється від реклами звичайних послуг;
- реклама туру має суттєві відмінності залежно від виду туризму;
- зважаючи на вартість і малодоступність туристичних послуг для більшої частини населення країн, що розвиваються (у тому числі й України), дуже ефективною є цінова реклама;
- може використовуватися узагальнена реклама туризму загалом та окремих географічних напрямів подорожей.

Основне завдання туристичної реклами – спонукати людину до реалізації її туристичних потреб. Для цього доцільно наголошувати на основних мотиваціях туристів щодо участі в подорожах:

- атрактивність дестинацій;
- необхідність повноцінного відпочинку;
- прогресивність туризму як виду діяльності;
- можливість самореалізації та задоволення пізнавальних інтересів;
- професійна необхідність.

Водночас на шляху реалізації туристичних потреб існують «бар'єри», допомогти подолати які є також важливим завданням реклами в туризмі:

- страх перед невідомістю;
- порівняно висока вартість туристичних послуг;
- відсутність дозвілля або невміння його організувати;
- прокрастинація;
- вікові та фізіологічні проблеми.

Економічні передумови розвитку РТС держави полягають у впливі на розвиток туризму на регіональному рівні традиційних підходів

до ведення господарювання та структури економіки регіону. Загалом, традиційно за структурою економіки регіони України можна умовно поділити на індустріальні та аграрні. Варто наголосити, що в сучасних умовах такий поділ є дуже умовним, оскільки в контексті загальносвітових тенденцій структура економіки регіонів держави швидко змінюється в напрямку до зростання частки невиробничої сфери. Водночас, беручи до уваги, що передумови ми трактуємо як ретроспективні властивості, а не актуальні тенденції, то такий поділ регіонів держави з метою аналізу перспектив розвитку різних РТС є доцільним.

Аналізуючи регіональні відмінності в структурі економічної діяльності за останні десятиліття, можемо помітити, що аграрні регіони більш успішно розвивають на своїй території туристичні системи, ніж регіони індустріальні. Це пояснюється як більшою концентрацією природних туристичних ресурсів на території аграрних регіонів, так і нижчою щільністю населення. Іншим фактором, що зумовлює більш активний розвиток туризму в аграрних регіонах, є відсутність гострих екологічних проблем, що пов'язані із забрудненням повітря та поверхневих вод викидами промислового виробництва і транспорту. Окрім цього, аграрні регіони мають всі можливості для розвитку специфічних видів туризму, спрямованих на використання ресурсів сільської місцевості, зокрема агротуризму. Хороші перспективи в аграрних регіонах має також екологічний туризм.

Погоджуючись з думкою низки фахівців, хочемо зазначити, що саме розвиток туристичної діяльності за умови гарантування її безпеки в аграрних регіонах та сільських територіях загалом, є однією із конкурентних переваг, що може дозволити суттєво підвищити рівень економічного розвитку відповідних територій та рівень життя місцевого населення.

Отже, узагальнивши соціально-економічні передумови розвитку РТС України, можемо відзначити, що найкращі вихідні можливості для розвитку туризму мають центральні та західні регіони держави. Водночас за умови вирішення військово-політичних та екологічних проблем, південно-східні регіони також можуть відігравати вагомую роль у функціонуванні туристичного комплексу держави.

Історико-культурні передумови формування РТС держави охоплюють широкий спектр особливостей, пов'язаних із історичним розвитком регіонів і держави в цілому, а також стосуються мовної, етнічної, релігійної та загалом культурної ідентичності регіону. Важливо зазначити, що йдеться не стільки про сучасне населення регіону, як про його історично сформований імідж (бренд), який дуже часто сприймається потенційними туристами ще перед тим, як вони стикаються із реальними регіональними особливостями DESTINATION.

Варто зауважити, що для України загалом характерні досить сприятливі історико-культурні передумови розвитку туризму. Про це свідчить як давня історія розвитку української культури, так і загалом полікультурність території нашої держави, її регіональна мовно-етнічна та релігійна різноманітність. Це зумовлює наявність високого історико-культурного потенціалу, що може ефективно використовуватися з метою активізації розвитку туризму в багатьох регіонах держави. Слід зауважити, що саме історико-культурний ресурсний складник розвитку туризму в Україні використовується дуже нерівномірно в територіальному відношенні. Місця концентрації пам'яток історії та культури, як правило, досить добре освоєні з туристичного погляду. Водночас великі території, що володіють унікальними історико-культурними ресурсами, усе ще мало відомі для туристів у зв'язку із їх віддаленістю від основних туристичних центрів та транспортних магістралей. У Західному регіоні України, у зв'язку із тривалим його перебуванням у складі низки держав, що зараз входять до Євросоюзу, історико-культурні передумови зумовлюють активний розвиток ностальгійного туризму.

Соціальна підсистема багатьох РТС України функціонує на базі використання культурних цінностей, що характерні для певних регіонів держави і формують їх ідентичність. Поширення певних мов та діалектів, специфічних умов побуту та фольклору місцевого населення зумовлюють перспективи для розвитку етнічного туризму. Наявність релігійних, сакральних об'єктів і загалом високий рівень релігійності місцевого населення сприяють розвитку різних видів релігійного туризму, зокрема поширенню міжрегіонального палом-

ництва, яке набуває все більших масштабів, зокрема серед молоді в Західному регіоні держави.

Підсумовуючи, знову ж таки варто зауважити, що історико-культурні передумови розвитку туризму в Україні досить сприятливі, однак ступінь їхнього позитивного впливу суттєво відрізняється залежно від конкретної РТС, а отже, потребує диференційованих підходів для оцінювання та механізмів регулювання. Власне в контексті ефективного використання історико-культурних передумов формування РТС важливим є просторовий підхід, що пов'язаний із дослідженням особливостей розташування історико-культурних туристичних об'єктів, проектуванням туристичних маршрутів, а також розробленням проектів активізації туристичного використання окремих історико-культурних об'єктів, що перебувають у занедбаному стані.

2.2. Фактори безпеки регіональних туристичних систем: сутність та структура

У сучасних умовах поряд із інтенсивним розвитком і територіальною експансією туристичної діяльності щораз актуальнішими стають проблеми безпеки туризму – соціально-економічні, політико-правові, екологічні, культурні тощо. Особливо чітко суперечності розвитку сучасного туризму виявляються на регіональному рівні, насамперед у великих туристичних центрах та прикордонних територіях. Стає очевидним, що інтенсивний розвиток туристичного бізнесу без урахування регіональних особливостей соціально-економічного розвитку, може спричинити також і деструктивні наслідки для економіки та соціальної сфери регіону. У зв'язку із цим, дедалі більш актуальними стають дослідження факторів та передумов гарантування безпеки туризму на регіональному рівні.

Незважаючи на те, що питанням факторів різних компонентів безпеки держави та її регіонів присвячені праці багатьох українських та зарубіжних науковців, проблематику безпеки туризму в цьому контексті висвітлено недостатньо. Зокрема, різні аспекти концепції фак-

торів безпеки туризму проаналізовано в працях таких вчених, як К. Зімані та І. Коварі⁶⁰, Й. Мансфелд та А. Пізам⁶¹, С. Мічурін⁶² та ін.

Автори наголошують на важливості дослідження чинників безпеки туризму на різних територіальних рівнях, пропонують нові підходи до їх класифікації та аналізу. Водночас як в українській, так і в зарубіжній науці бракує узагальненого комплексного підходу до трактування та структуризації факторів безпеки туризму на регіональному рівні.

Гарантування безпеки туризму в регіоні, безумовно, вимагає розроблення науково обґрунтованих механізмів, що базуватимуться на аналізі передумов та факторів безпеки регіональних туристичних систем.

У вітчизняній економічній науці сформувалися два основні трактування концепції факторів. По-перше, у низці наукових праць традиційно досліджуються фактори виробництва та його розміщення. По-друге, набуває поширення загальний підхід до розуміння факторів економічних процесів та явищ. Власне широкого розуміння факторів як причин, рушійних сил або регуляторів досліджуваних процесів вважаємо за доцільне дотримуватися в процесі наукового аналізу проблем безпеки туризму в регіоні.

Водночас зазначений широкий підхід також не має однозначного трактування. Зокрема, аналізуються фактори зовнішнього та внутрішнього середовища; глобальні, національні, регіональні та локальні; прямого та опосередкованого впливу тощо. Незважаючи на наявність певного доробку щодо класифікації факторів, у вітчизняній економічній науці досі не вироблено єдиного підходу стосовно структуривання чинників безпеки туризму.

Серед вдалих спроб класифікації чинників розвитку туризму на загальнодержавному рівні слід згадати схему Р. Кожухівської (2010),

---

⁶⁰ Kovari I. Safety and Security in the Age of Global Tourism // I. Kovari, K. Zimanyi // Applied Studies in Agribusiness and Commerce. – Budapest, 2011. – № 3–4. – Vol. 5. – P. 59–61.

⁶¹ Mansfeld Y. Tourism, Security and Safety. From Theory to Practice / Y. Mansfeld, A. Pizam. – Routledge, 2005. – P. 3.

⁶² Мичурин С. Б. Безопасность в туризме: методологический и пространственный аспекты : автореф. дисс. ... канд. геогр. наук / Мичурин С. Б. ; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2012. – 22 с.

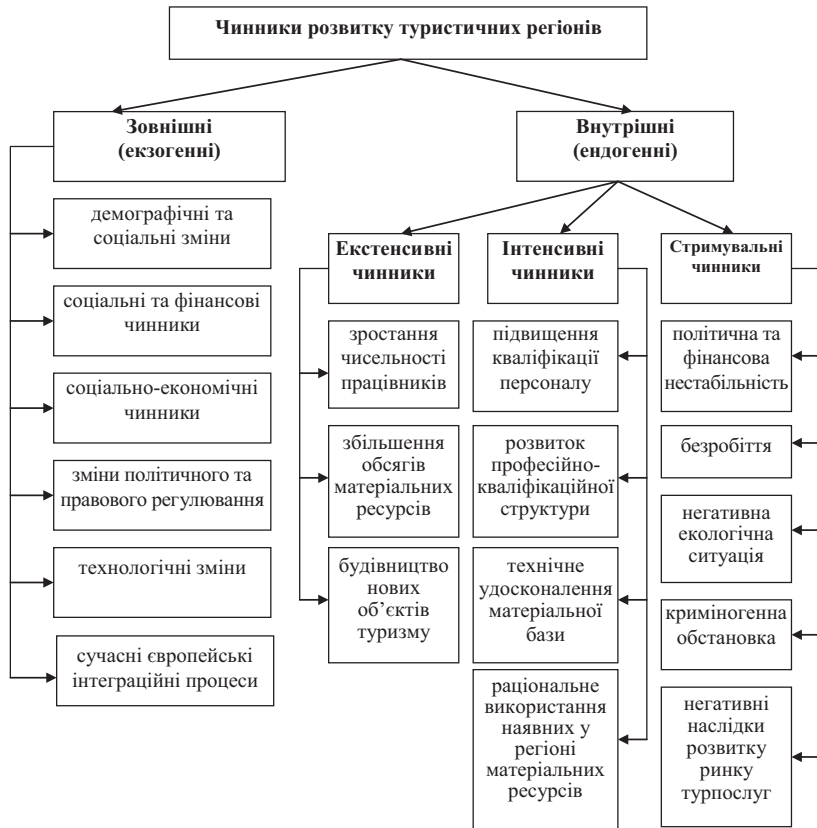
яка поділяє фактори розвитку індустрії туризму на чотири великі групи – політичні, економічні, соціально-демографічні та науково-технічні (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Фактори розвитку індустрії туризму⁶³

Досить вдалу схему класифікації факторів розвитку туристичних регіонів пропонує М. Борушак (2008), виокремлюючи дві групи чинників – зовнішні та внутрішні, та аналізуючи їх складну внутрішню структуру (рис. 2.2).

⁶³ Кожухівська Р.Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку / Р.Б. Кожухівська // Вісник Донецького національного університету, сер. Економіка і право. – 2010. – Вип.1. – С. 84–86.

Рис. 2.2. Чинники розвитку туристичних регіонів⁶⁴

Загалом, традиційною в регіональній економіці є класифікація факторів за змістом. За цією ознакою виокремлюють історичні, демографічні, економічні, соціальні та інші фактори. Проте класифікацію факторів безпеки туризму можна здійснювати і за багатьма іншими ознаками. Для цього доцільно взяти за основу класичну схему⁶⁵, що передбачає диференціацію факторів за ступенем впливу (головні

⁶⁴ Борушак М. Стратегія розвитку туристичних регіонів : автореф. дис. . д-ра екон. наук : 08.00.05 / М. Борушак ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2008. – С. 11.

⁶⁵ Яцків М. І. Теорія економічного аналізу / М. І. Яцків. – Львів : Світ, 1993. – С. 65–66.

та другорядні); за внутрішнім змістом (кількісні та якісні); за тривалістю дії (довготривалі і ситуативні); за ступенем деталізації (прості і складні); за територіальним охопленням (загальнодержавні, регіональні і локальні або зовнішні та внутрішні); за характером дії (об'єктивні та суб'єктивні); за якісними характеристиками (сприятливі, нейтральні чи несприятливі); за інтенсивністю впливу тощо⁶⁶.

На наш погляд, ключовими ознаками для класифікації факторів безпеки туризму в регіоні мають бути їх зміст та територіальне охоплення.

Обґрунтовуючи концепцію факторів у дослідженнях безпеки різних економічних процесів або систем варто також визначити співвідношення між категоріями фактора, загрози, виклику і регулятора.

У науковій літературі поняття загрози загалом та загроз економічній безпеці зокрема часто сприймається як даність без необхідності її окремого теоретичного обґрунтування. Переважає механічне перелічування або ранжування загроз економічній безпеці для певної держави в конкретних умовах.

Дослідники І. Коломієць та О. Пабат (2011) трактують загрози національній економічній безпеці як «внутрішні або зовнішні стосовно певної держави реальні або потенційні явища та процеси, які завдають або можуть завдати шкоди її економічним інтересам і потребують ідентифікації та усвідомлення для ефективного їм протистояння»⁶⁷.

Водночас З. Длугош (2014) загрозу безпеці трактує як явище (процес, подію), яке є небажаним із погляду стабільного функціонування системи. Такі явища або їх накопичення в конкретний час і певному місці впливають деструктивно на систему і створюють ситуацію небезпеки для існування та стабільності системи. Автор також наголошує, що загрози можуть бути не лише зовнішніми, а й виникати під впливом самої системи.

⁶⁶ Голод А. П. Політична поведінка населення регіону [монографія] / А. П. Голод. – Ужгород, 2012. – 212 с.

⁶⁷ Коломієць І. Ф. Загрози та виклики економічній безпеці держави: синергетичний аспект [Електронний ресурс] / І. Ф. Коломієць, О. В. Пабат // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 7–13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/regek_2011_1_3.pdf

Базова класифікація загроз безпеці може здійснюватися за такими ознаками:

1. Властивості:

- матеріальні загрози;
- нематеріальні загрози.

2. Тривалість:

- короткочасні (спорадичні) загрози;
- довготривалі (наростаючі) загрози;
- циклічні загрози.

3. Обсяг:

- локальні загрози;
- поширені загрози⁶⁸.

На думку О. Корнієнко (2012), у контексті поняття «загрози» слід вживати термін «ризик небезпеки», який тлумачиться як «ступінь імовірності виникнення певної негативної події, яка може відбутися в певний час за певних обставин, що призведе до можливих економічних втрат підприємства або його банкрутства, що дає можливість підвищувати ефективність превентивних управлінських заходів з підвищення економічної безпеки підприємства»⁶⁹.

У контексті нашого дослідження загрози теж, очевидно, можна трактувати як деструктивні із погляду гарантування безпеки туризму в регіоні явища і процеси різного генезису. На відміну від загроз, виклики безпеці туризму в регіоні мають опосередкований вплив і вимагають не протидії, а реагування з боку суб'єктів туристичної діяльності.

За одним із визначень, виклики економічній безпеці держави трактуються як явища внутрішнього або зовнішнього стосовно певної держави походження, що безпосередньо не завдають шкоди національним економічним інтересам, однак потребують невідкладного

---

⁶⁸ Jaźwiński J. Bezpieczeństwo systemów / J. Jaźwiński, K. Ważyńska-Fiok. – Warszawa: PWN, 1993. – 265 s.

⁶⁹ Корнієнко О. М. Формування та забезпечення економічної безпеки туристичних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Корнієнко Ольга Миколаївна ; Херсон. нац. техн. ун-т. – Херсон, 2012. – 20 с.

реагування і адаптації з метою збереження конкурентоспроможності держави на міжнародній арені⁷⁰.

Варто зауважити, що за певних умов виклики можуть трактуватися як загрози і навпаки. Отже, очевидно, за своєю сутністю обидва поняття доцільно розглядати власне в рамках концепції факторів безпеки туризму в регіоні.

Дотичним до концепції факторів в економічній науці є поняття «регуляторів». Зокрема, Г. Комарницька (2014) трактує регулятори як засоби, інструменти й ознаки зовнішнього середовища, котрі можуть бути використані для цілеспрямованої модифікації напрямів та інтенсивності перебігу певних процесів⁷¹.

Погоджуючись загалом із запропонованим визначенням, вважаємо недоцільним віднесення до категорії регуляторів ознак зовнішнього середовища, які, на наш погляд, за функціональним змістом не є активними, а отже, не можуть бути суб'єктами цілеспрямованого впливу.

На структурному рівні можливе накладання категорій регуляторів і факторів. Водночас відмінність між цими категоріями перебуває у функціональному аспекті, адже кожен фактор, який передбачає ймовірність цілеспрямованого впливу на об'єкт з метою регулювання певних його параметрів, може вважатися регулятором. Окрім того, регулятори, на відміну від факторів, мають конкретніше втілення і хоча на теоретичному рівні їх можна об'єднати в групи, вони реально впливають на процеси лише в конкретних випадках⁷².

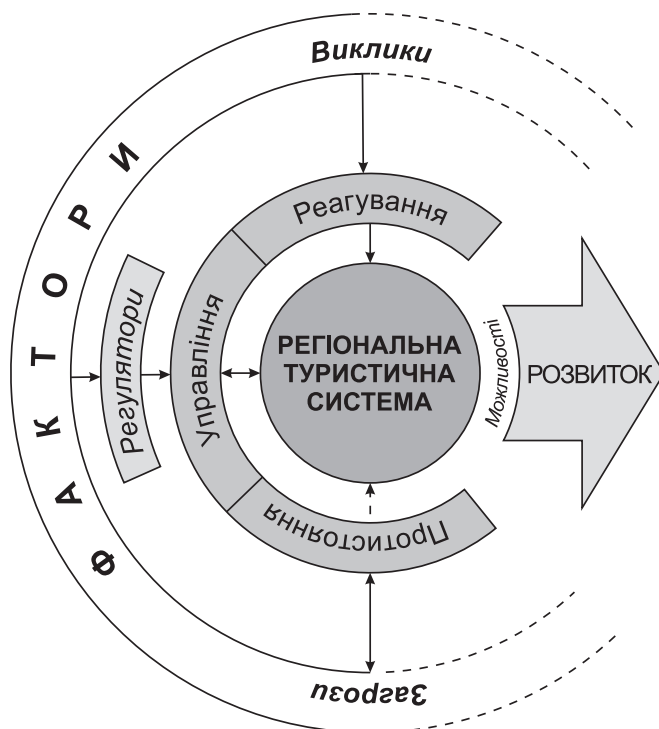
Отже, у традиційному для регіональної економіки підході рушійні сили економічних явищ та процесів, що діють на актуальному етапі їх перебігу і можуть бути змінені шляхом реалізації цілеспрямованих заходів, вважаються факторами. При цьому згадані цілеспрямовані захо-

⁷⁰ Коломієць І. Ф. Загрози та виклики економічній безпеці держави: синергетичний аспект [Електронний ресурс] / І. Ф. Коломієць, О. В. Пабат // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 7–13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/regek_2011_1_3.pdf

⁷¹ Комарницька Г. О. Регулювання урбанізаційних процесів в регіоні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Комарницька Ганна Омелянівна ; Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси, 2014. – С. 7.

⁷² Там само. – С. 8.

ди можна назвати саме регуляторами. Водночас усі інші рушійні сили, що виникли чи впливали на економічні суб'єкти в минулому і не піддаються цілеспрямованій модифікації на актуальному етапі вважаються передумовами економічних явищ та процесів. Слід відзначити, що описаний підхід дещо застарілий і не відображає сучасних тенденцій як економічного розвитку держав та регіонів, так і економічної науки. На наш погляд, центральним в концепції факторів безпеки туризму в регіоні має бути її прикладний компонент. Отже, з урахуванням нашого розуміння безпеки туризму, до цього компонента належать протистояння загрозам, реагування на виклики та регулювання процесів функціонування регіональної туристичної системи. Співвідношення між зазначеними складниками зображено на схемі (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Роль факторів у механізмі гарантування безпеки регіональної туристичної системи

Ставлячи в центр схеми саме об'єкт регулювання, ми визнаємо, що концепція факторів не може бути центральною в дослідженнях безпеки туризму в регіоні. Однак, безумовно, аналіз закономірностей впливу факторів та вивчення їх структури дасть змогу оптимізувати шляхи гарантування безпеки туризму на регіональному рівні. Адже в широкому розумінні пропонується концепція факторів поєднує в собі категорії «загрози», «виклику» та «регулятора» безпеки туризму, тобто стосується усіх механізмів, що можуть дозволити цілеспрямовану модифікацію окремих параметрів розвитку регіональних туристичних систем.

Безпека туриста залежить від низки факторів, частина з яких мають відношення до місця постійного проживання туристів, частина – до туристичного підприємства, що забезпечує реалізацію туру, а інші стосуються місця тимчасового перебування.

Першу групу факторів можна також вважати і передумовами безпеки туриста, оскільки вони стосуються формування моделей туристичної поведінки особи, що безпосередньо пов'язані з повсякденним життям. У такому розумінні поведінка туриста під час подорожі є результатом його соціалізації на різних етапах життєвого шляху. До того ж, сама туристична подорож, з огляду на її пізнавальний та соціально-комунікаційний аспект, також є вагомим складовим соціалізації індивіда. Причому чим більш суттєво відрізняються властивості соціального середовища місця проживання туриста і місця тимчасового перебування, тим інтенсивнішим буде цей соціалізаційний вплив. Хоча, безумовно, отриманий ефект буде залежати і від способу проведення дозвілля під час туристичної подорожі, і від інтенсивності контактів туриста із місцевим населенням. Як свідчать результати досліджень, турист під час подорожі більш схильний виявляти девіантні риси своєї поведінки, ніж у повсякденному житті, що зумовлено відсутністю тиску соціального середовища, а також у деяких випадках більш ліберальними правовими нормами країни тимчасового перебування.

Однак більш вагомими є дві інші складові фактори безпеки туриста, адже їх деструктивний вплив може мати суттєво масштабніші

наслідки. Туристичне підприємство відіграє вагомую роль у гарантуванні безпеки туристів під час подорожі, оскільки бере безпосередню участь у розробці туру та визначає його основні параметри (обрання лінії маршруту, вибір конкретних перевізників, постачальників туристичних послуг тощо).

Одним із головних факторів, що зумовлюють рівень гарантування безпеки туристів, є також повноцінне та адекватне інформування туристів про можливі загрози, що виникатимуть під час подорожі, що, як відомо, належить до обов'язків туристичних операторів та турагентів.

Варто зауважити, що одним із лімітувальних факторів розвитку туризму у світі є недосконале регулювання проблем його безпеки. Згідно зі статистичними даними, більшість туристичних підприємств зазнають збитків у зв'язку з терористичними актами та природними катастрофами. Таким чином, питання забезпечення адекватного рівня безпеки, насамперед туристів, чимдалі актуалізується. Загострилися також проблеми розвитку наукових досліджень безпеки туризму, зокрема у рамках комплексного підходу, відповідно до якого, з одного боку, туристична індустрія має визнати важливість безпеки в туристичній діяльності, з другого боку – спроби ефективного регулювання та вирішення проблем безпеки туризму мають здійснюватися на регіональному та національному рівнях одночасно.

Отже, у контексті аналізу механізму гарантування безпеки туризму в регіоні важливе місце посідає концепція факторів. Чинниками безпеки туризму в регіоні ми вважаємо ті рушійні сили відповідних процесів, що визначають стан безпеки регіональної туристичної системи на актуальному етапі. У структурі пропонованої концепції факторів варто виокремлювати також категорії загроз, викликів та регуляторів безпеки туризму. Зазначені категорії відіграють системоформувальну роль у механізмі гарантування безпеки регіональної туристичної системи і зумовлюють ефективність використання наявних можливостей для її розвитку.

2.3. Особливості впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на гарантування безпеки регіональних туристичних систем України

Якщо передумови формують потенціал розвитку РТС, їх своєрідний субстрат, то фактори стосуються уже безпосереднього гарантування безпеки регіональних туристичних систем та мають більш «інструментальне» значення, адже можуть використовуватися і для регулювання механізмів гарантування безпеки, а не лише з погляду пошуку причинно-наслідкових зв'язків у рамках наукових досліджень.

Базуючись на авторській схемі концепції факторів безпеки РТС, ми аналізуємо їх у розрізі трьох складників – загроз, викликів та регуляторів. Однак із методологічного погляду фактори гарантування безпеки РТС слід також поділити на дві великі групи – зовнішні та внутрішні. Такий поділ зумовлений традиційним в економічній науці підходом до виокремлення факторів зовнішнього та внутрішнього середовища в контексті аналізу функціонування економічних систем різних рівнів. Оскільки базовим рівнем є регіональний, то очевидно, що ті фактори, генезис та основний ефект яких стосується внутрішньорегіонального рівня, розглядатимуться як внутрішні фактори безпеки РТС. Своєю чергою регіональні (всередині держави), загальнодержавні, макро-регіональні та глобальні фактори належать до зовнішніх. Варто зауважити, що такий поділ у деяких аспектах є умовним, оскільки, для прикладу, загальнодержавні фактори можуть мати локальний, внутрішньорегіональний ефект, а відповідно локальні – чинити вплив як на загальнодержавний, так і навіть на макрорегіональний рівень (наприклад, аварія на Чорнобильській АЕС). Однак, відкидаючи крайні форми вияву окремих факторів, на нашу думку, поділ чинників безпеки РТС на зовнішні і внутрішні є базовим і повною мірою відображає специфіку функціонування РТС загалом та окремих її підсистем.

Насамперед розглянемо класифікацію та структуру зовнішніх факторів безпеки РТС. Не ставлячи собі за мету здійснювати детальне структурування цих факторів, хочемо виокремити кілька ключових ознак, за якими доцільно здійснювати класифікацію в дослідженнях

безпеки РТС. Передусім, зауважимо, що зовнішні фактори безпеки РТС можуть виявлятися у двох формах – як загрози безпеці РТС і як її виклики. Методологічна різниця полягає в характері дії конкретного фактора, тобто в його активному чи пасивному характері. Якщо дія фактора є деструктивною стосовно РТС, то очевидно, що основним завданням буде протистояння дії такого фактора, тобто захист РТС від деструктивного зовнішнього впливу. Такі фактори, отже, можна вважати загрозами безпеці РТС. Якщо ж дія фактора не вимагає захисту, тобто її можна ігнорувати, але водночас реагування на таку дію посилить конкурентні переваги РТС у довгостроковій перспективі і створить передумови для її ефективного розвитку, то такий фактор можемо вважати викликом. Відсутність потреби реагування на виклики є умовною, оскільки лише в ідеальній моделі будь-які інші РТС, що формують конкурентне середовище, є статичними, а відсутність реагування може не чинити суттєвого впливу на розвиток конкретної РТС. У реальності ж реагування на виклики є одним із інструментів конкурентної боротьби, що ведеться на рівні РТС, так само як і на рівні туристичних підприємств.

Варто зауважити, що основні виклики сучасності мають інформаційний та інноваційний характер. Власне, створення або запозичення і впровадження інновацій в різні аспекти функціонування РТС є основним способом реагування на виклики безпеці регіональної туристичної системи в сучасних умовах.

Зупинимося детальніше на класифікаційних ознаках, що дають змогу структурувати загрози та виклики безпеці РТС, тобто її зовнішні фактори. Насамперед доцільно виокремлювати зовнішні фактори безпеки РТС за змістом, поділяючи їх на військово-політичні, інформаційні, соціально-культурні та економічні. Однією із базових класифікаційних ознак є генезис зовнішніх факторів, за яким можна виокремлювати фактори регіональні, загальнодержавні, макрорегіональні та глобальні. За інтенсивністю впливу зовнішні фактори безпеки РТС поділяють на значні, суттєві та несуттєві.

Окремо варто наголосити на ролі регуляторів, які теж можуть аналізуватися у структурі поняття зовнішніх факторів безпеки РТС.

Регулятори визначаємо як механізми регулювання, тобто ті фактори, на які можливий прямиий цілеспрямований вплив з боку органів управління різного рівня – від туристичного підприємства і до держави. Отже, регулятори є перехідною ланкою між зовнішніми і внутрішніми факторами, адже можуть діяти як на загальнодержавному, так і на локальному рівні.

Внутрішні фактори виникають і діють у межах самої РТС, тобто вирізняються насамперед за генезисом. Слід розрізнити власне внутрішні фактори від ефектів зовнішніх факторів у межах РТС. За аналогією до зовнішніх факторів, власне, можна говорити і про загрози та виклики в межах РТС. Однак, відповідно до нашої концепції, внутрішня структура та взаємозв'язки РТС аналізуються із погляду гарантування її безпеки, що передбачає захист від загроз, реагування на виклики та забезпечення розвитку. Саме третій складник категорії безпеки РТС, на нашу думку, стосується дії внутрішніх факторів. Відповідно, ті проблеми, які виникають у процесі функціонування РТС загалом та окремих її підсистем, ми трактуємо як чинники внутрішньої нестабільності, що створюють перешкоди для розвитку РТС. І тому за своєю сутністю вони не можуть вважатися загрозами чи викликами, що мають традиційно зовнішній характер.

Проаналізуємо детальніше особливості впливу окремих зовнішніх та внутрішніх факторів на безпеку РТС, зокрема в регіонах України. Найбільш актуальним зовнішнім фактором, який трактується насамперед як загроза безпеці РТС України, є військово-політична нестабільність, що виявляється у веденні бойових дій в окремих регіонах нашої держави та тимчасовій окупації Автономної Республіки Крим. Згаданий фактор має досить складну структуру та масштабні ефекти як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. По-перше, згадані військово-політичні процеси в державі зумовлюють зростання загроз громадській безпеці шляхом поширення тероризму, нелегальної зброї в різних регіонах держави. По-друге, зниження ВРП окремих регіонів або і повна втрата контролю за ними у поєднанні із зростанням витрат на оборону та безпеку зумовлюють згортання низки соціальних програм, у тому числі пов'язаних із розвитком

туризму, загальне зниження рівня життя населення, а також активізують деструктивний вплив інформаційних, соціально-культурних та економічних факторів. По-третє, згаданий військово-політичний фактор безпеки РТС України можна трактувати як виклик і навіть можливість розвитку окремих регіонів, що в сучасних умовах концентрують у собі туристичні потоки, які у період до 2014 року були спрямовані на територію АР Крим.

Водночас військово-політична нестабільність у державі як деструктивний фактор безпеки РТС має частково інформаційні механізми впливу. Адже в сприйнятті туристів, головним чином іноземних, імідж України як країни, небезпечної для туристів, формується засобами масової інформації і часто може не відповідати реальності. Відповідно, важливим завданням для регіональних органів влади та туристичних підприємств є формування позитивного в сенсі громадської та військово-політичної безпеки іміджу окремих туристичних регіонів держави. З огляду на те, що у світі є приклади успішного функціонування РТС у державах, що мають на своїй території нерозв'язані військово-політичні конфлікти, це завдання не видається нереальним для вирішення.

Інформаційні зовнішні фактори безпеки РТС, як ми вже згадували раніше, у сучасних умовах набувають особливого значення. Загрози інформаційного характеру мають віртуальний характер і формуються окремими засобами масової інформації з комерційною або політичною метою. Окрім того, саме поширення інформаційного суспільства, що базується на активному використанні мережі Інтернет та її ресурсів у повсякденному житті людини, є важливим викликом, що вимагає реагування на рівні РТС. Найелементарнішим рівнем реагування є створення та забезпечення функціонування Інтернет-сайтів або ж туристичних порталів великих туристичних центрів. Необхідним є налагодження взаємодії на інформаційно-консультативному рівні між органами влади, громадськими організаціями та туристичними підприємствами регіону за посередництвом мережі Інтернет. Такі сервіси, як онлайн-бронювання, віртуальні тури, інтерактивні карти, що в реальному часі відображають стан погоди, транспорту популярних туристичних дестинацій, є тими засобами, що в сучасних умовах да-

ють змогу суттєво підвищити ефективність функціонування РТС та окремих туристичних центрів.

Соціально-культурні зовнішні фактори слід відрізнити від історико-культурних та соціальних передумов розвитку РТС. По-перше, фактори мають більш динамічний характер, а по-друге, можуть бути модифіковані в короткостроковій перспективі. Важливою загрозою розвитку РТС держави є соціальні проблеми, що характерні для низки регіонів і зумовлені як демографічними та економічними, так і власне соціально-культурними причинами.

Наявність соціальних проблем, таких як злочинність, наркоманія, алкоголізм, корупція, суттєво погіршує туристичний імідж регіонів і деструктивно впливає на соціальну підсистему відповідних РТС, яка за нашою концепцією є базовою. З одного боку, регіони, що характеризуються складними соціальними проблемами, переважно не є джерелами інтенсивних туристичних потоків, а також їх реципієнтами. Водночас такі регіони стають джерелами загроз безпеці туризму на різних ієрархічних рівнях, формуючи потоки нелегальної імміграції часто під виглядом туристичних подорожей. Формування іміджу окремих регіонів як криміногенних, навіть за умови наявності вагомих ресурсних передумов розвитку туризму в них, суттєво звужує можливість розвитку відповідних РТС, зокрема просторові, адже туристична діяльність у них обмежується головним чином найбільшими туристичними центрами або взагалі територією закладів розміщення. Іншими словами, соціальні загрози безпеці РТС суттєво зменшують інтенсивність соціальних контактів у процесі туристичної діяльності та є дуже складними для подолання.

Оскільки реальне вирішення соціальних проблем вимагає тривалого періоду часу, то, очевидно, що в короткостроковій перспективі соціальним загрозам розвитку РТС можна протистояти лише заходами інформаційного характеру та розбудовою сучасної туристичної інфраструктури.

Зовнішні фактори економічного характеру впливають насамперед на організаційну підсистему РТС та підсистеми управління. На відміну від інших груп факторів, що ми аналізували раніше, економічні

за своїм спрямуванням чинять вплив «згори донизу», тобто джерелом їх є насамперед загальнодержавний рівень. Найбільш загальний вплив має нормативно-правове забезпечення розвитку туризму в державі як виду економічної діяльності. Зокрема, йдеться як про регуляторні заходи на державному та регіональному рівні, так і про акти стосовно державного фінансування, зокрема із державного бюджету.

Особливості окреслених напрямів дії економічних факторів пов'язані із пріоритетністю розвитку туризму в економічній політиці держави. На прикладі України, на сучасному етапі пріоритетність розвитку туризму не підкріплена відповідним нормативно-правовим забезпеченням та стратегічною документацією. Практично відсутні також державне фінансування програм розвитку туризму, тому можна говорити про значний деструктивний вплив економічних факторів на безпеку РТС держави в сучасних умовах.

З другого боку, економічна ефективність туристичної діяльності в нашій державі є досить високою. Ураховуючи це, на регіональному рівні на базі наявних туристичних ресурсів активно розбудовується туристична інфраструктура, яка у зв'язку із відповідною ціновою політикою є достатньо конкурентоздатною і на міжнародному туристичному ринку. Основним пріоритетом у сучасній державній політиці у сфері туризму в Україні, що дозволить мінімізувати зовнішні економічні загрози розвитку РТС, є зменшення державного регулювання у цій сфері та зміна його напрямків. Більша частина повноважень щодо регулювання розвитку туризму має бути передана на регіональний рівень управління.

Аналізуючи зовнішні фактори безпеки РТС за генезисом, слід мати на увазі, що регіональні фактори, які діють у зовнішньому середовищі, стосуються впливу РТС інших регіонів на цільову РТС. Така міжрегіональна взаємодія в рамках держави має досить вагоме значення як у контексті розвитку внутрішнього туризму, так і стосовно конкуренції на внутрішньому ринку щодо задоволення попиту іноземних туристів. Варто зауважити, що власне туристична діяльність, зокрема в контексті гарантування її безпеки, є одним із небагатьох прикладів міжрегіональної конкуренції. При цьому йдеться про конкуренцію практично в загальному її розумінні, коли посилення конкурентних переваг

регіону і мінімізація його слабких сторін служать для залучення більшої кількості туристів-клієнтів, яких обслуговуватимуть туристичні підприємства регіону або які просто відвідуватимуть його дестинації.

Загальнодержавні, макрорегіональні та глобальні фактори РТС тісно взаємодіють між собою, фокусуючи свій вплив власне на регіональному рівні, адже специфіка туристичної діяльності полягає в її локалізації на конкретні дестинації чи їх мережі об'єднані в туристичні маршрути. Водночас, формуючи глобальне середовище розвитку туризму, низка факторів має загальний вплив на функціонування туристичних комплексів держав та окремих РТС.

Умовний поділ зовнішніх факторів за інтенсивністю на значні, суттєві та несуттєві, призначений для загальної оцінки їх впливу на досліджувані об'єкти. Така оцінка може бути як суб'єктивною (у вигляді наукової гіпотези), так і об'єктивною (за результатами кількісних розрахунків). Водночас потрібно мати на увазі, що у зв'язку із неповним відображенням особливостей впливу низки факторів безпеки туризму в регіоні у статистичних показниках, кількісне оцінювання не завжди дає насправді об'єктивні результати, тому повинно, на нашу думку, поєднуватися з іншими методами оцінювання.

Варто зауважити, що особливості впливу факторів на безпеку РТС суттєво відрізняються залежно від конкретного виду туризму за метою, розвиток якого вважається пріоритетним. Водночас існують види туризму, де наявність певного контрольованого рівня небезпеки є необхідною умовою організації відповідних турів. Зокрема, у цьому контексті можна досліджувати екстремальний туризм, який є одним із найбільш перспективних і динамічних видів туристичної діяльності.

Як свідчать результати окремих досліджень⁷³, на світовому ринку туристичних послуг екстремальний туризм користується великим попитом, оскільки не потребує значних фінансових витрат та дає змогу суттєво збільшувати пакети пропозицій відпочинку, пов'язаного

---

⁷³ Свида І. В. Сучасні форми екстремального туризму в Закарпатській області [Електронний ресурс] / І. В. Свида // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2011. – № 1 (41). – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtei/2011_1/NV-2011-V1_41.pdf

з активними подорожами. Чи не найбільш перспективним в Україні для розвитку цього виду туризму вважається Карпатський регіон.

На думку більшості фахівців⁷⁴, можна виокремити чотири основні групи факторів, що впливають на розвиток екстремального туризму: соціальні, економічні, політичні та екологічні.

До соціальних факторів можна віднести зростання добробуту населення розвинутих країн, що активно беруть участь у туристичному обміні, збільшення тривалості оплачуваних відпусток і скорочення тривалості робочого тижня⁷⁵.

Економічні фактори полягають у зміні структури споживання товарів і послуг у напрямку збільшення в споживчому кошику населення частки різних послуг, у тому числі й туристичних⁷⁶. На розвиток туризму впливають як макроекономічні, так і мікроекономічні фактори. Макроекономічна нестабільність, зростання безробіття та інфляції непокоять суспільство та часто призводять до того, що населення надає перевагу домашньому відпочинку⁷⁷.

Певне значення для розвитку усіх видів туризму мають політичні фактори. Досвід низки країн свідчить, що успішність розвитку туризму напряму залежить від того, як на державному рівні сприймається ця галузь, наскільки вона користується державною підтримкою⁷⁸.

---

⁷⁴ Лохматов А. С. Аналіз факторів розвитку туризму в регіоні [Електронний ресурс] / А. С. Лохматов // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2011. – № 7 (161). – Ч. 2. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_7_2/Lohmatov.pdf; Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навч. посіб. / П. Р. Пуцентейло. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

⁷⁵ Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навч. посіб. / П. Р. Пуцентейло. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – С. 88.

⁷⁶ Там само. – С. 90.

⁷⁷ Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – Київ: Знання, 2008. – 661 с.

⁷⁸ Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навч. посіб. / П. Р. Пуцентейло. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – С. 102.

Залежно від політики держави, її ставлення до туризму загалом, туристичні ресурси використовуються з різним ступенем інтенсивності. Якщо держава зацікавлена в розвитку туристичної галузі, то це виявляється в загальній концепції пріоритетності розвитку туризму, у законодавчих і нормативних актах, які стимулюють і регулюють розвиток туризму, а також у фінансово-економічній підтримці розвитку туристичної інфраструктури, будівництві готелів та розвитку індустрії гостинності⁷⁹.

Один із важливих факторів, який впливає на розвиток туризму в регіоні – екологічний, що визначає, наскільки турист задоволений подорожжю, відпочинком, здійсненням бажань, через відчуття комфортності, атмосфери гостинності, безпеки і добродійного оздоровчого впливу⁸⁰.

Природні умови Українських Карпат сприяють заняттям різними видами туризму, зокрема і екстремальним, як у зимовий і літній період, так і в період міжсезоння. Узимку серед туристів популярні такі види екстремального туризму, як гірські лижі, сноубординг, фрірайд; улітку та в міжсезоння – каякінг, рафтинг, спелеотуризм, кінний туризм, альпінізм, маунтбайкінг тощо.

Водночас в останні десятиліття на території Українських Карпат загострилися екологічні проблеми, що зумовлює необхідність трансформації туристичної діяльності в регіоні в напрямку її екологізації.

Отже, очевидно, що проаналізовані фактори розвитку екстремального туризму стосуються території всієї країни, але в Карпатському регіоні кожен із них має свої особливості, пов'язані із політикою місцевих органів влади, станом навколишнього середовища, цінами на туристичні послуги, привабливістю конкретних територій для туристів тощо.

⁷⁹ Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – Київ : Знання, 2008. – С. 34.

⁸⁰ Лохматов А. С. Аналіз факторів розвитку туризму в регіоні [Електронний ресурс] / А. С. Лохматов // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2011. – № 7 (161). – Ч. 2. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_7_2/Lohmatov.pdf

Екстремальний туризм у світі активно розвивається, постійно з'являються нові його різновиди. Водночас у Карпатському регіоні, як і в Україні загалом, цей вид туризму поки що слаборозвинутий, хоча й має статус перспективного. На наш погляд, перехід від перспективності до ефективності в розвитку екстремального туризму в Карпатах можливий лише за умови розроблення та впровадження нового організаційно-економічного механізму, який повинен урахувати особливості впливу економічних, політичних, соціальних та екологічних факторів як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях.

Отже, гарантування безпеки регіональних туристичних систем відбувається в умовах впливу складного поєднання зовнішніх та внутрішніх факторів, специфіка впливу яких залежить від спеціалізації конкретного регіону, його туристичного потенціалу та кон'юнктури національного та міжнародного туристичного ринку. Ґрунтовний аналіз факторів безпеки туризму на регіональному рівні в Україні не є доцільним, оскільки сучасні умови функціонування РТС держави характеризуються суттєвою нестабільністю. Водночас більш прискіпливої уваги потребують ті фактори, що формують конкурентоспроможність певних регіонів, а також регулятори, що можуть бути включеними до механізмів гарантування безпеки РТС. Окремі показники факторів ми використаємо у процесі оцінювання рівня безпеки регіональних туристичних систем України.

2.4. Інноваційні фактори гарантування безпеки регіональних туристичних систем

Інноваційний розвиток у сучасних умовах охоплює щоразу нові види економічної діяльності, а сутність інновацій розширюється від технологічних нововведень до нових ідей та пропозицій, що мають на меті кардинальне поліпшення якості життя населення. Підвищення якості товарів і послуг на сучасному етапі неодмінно означає гарантування їх максимальної безпечності для споживача. Зрозуміло, що у випадку нових для певного ринку товарів і послуг питання безпеки постає особливо гостро.

Водночас інноваційна активність із погляду підприємницької діяльності є надзвичайно ризикованою, а отже, також потребує зважених на науково обґрунтованих підходів до її планування та регулювання. Очевидно, що особливо помітними в Україні проблеми інноваційного розвитку є у відносно нових і перспективних видах економічної діяльності, зокрема у сфері послуг, до яких належить і туризм. Власне аналіз факторів, у тому числі інноваційних, та передумов, на наш погляд, має бути першочерговим завданням досліджень безпеки туризму і на регіональному рівні.

Під *інноваційними факторами* ми розуміємо суттєві взаємозв'язки між різними аспектами інноваційної діяльності та процесами гарантування безпеки певної туристичної системи. На регіональному рівні конкретним об'єктом впливу інноваційних факторів є регіональна туристична система – сукупність взаємопов'язаних суб'єктів туристичної діяльності, дестинацій, органів управління, закладів освіти та науки й інших організацій, що мають відношення до розвитку туризму на регіональному рівні, об'єктів інфраструктури, а також споживачів туристичних послуг.

Аналіз інноваційних факторів безпеки туризму саме в контексті функціонування регіональних туристичних систем дає змогу в перспективі успішно застосовувати методи моделювання. Адже із погляду системного підходу регіональна туристична система є компонентом регіональної суспільної системи і взаємодіє із іншими її підсистемами, у тому числі інноваційною. Як зазначено вище, саме така взаємодія, точніше її напрямки і можуть вважатися інноваційними факторами.

Інноваційні фактори в нашому розумінні є поліструктурними та не мають чіткої галузевої чи територіальної локалізації. З огляду на це дослідження їхнього впливу на безпеку туризму є досить складним завданням. Водночас з урахуванням постійного зростання ролі інноваційного розвитку в економічному зростанні держав та регіонів саме вплив інноваційних факторів стає визначальним і в контексті функціонування регіональних туристичних систем.

Безпека туризму як стан максимальної захищеності туристичної системи регіону від актуальних загроз, можливість для сталого роз-

витку туризму в регіоні, а також як основна властивість сучасних туристичних послуг, перебуває у тісній залежності із розвитком інноваційної сфери, а отже, постійно зазнає впливу інноваційних факторів. Як показує світовий досвід, безпека туристичних подорожей стає щоразу актуальнішою проблемою, розв'язанню якої присвячено багато технологічних розробок, що покликані підвищити якість туристичного обслуговування та подолати бар'єри, що стримують туристів від замовлення туристичного продукту.

Інноваційні фактори чинять вплив на регіональну туристичну систему у чотирьох напрямках.

1. *Інноваційний розвиток регіону* як процес функціонування регіональної підсистеми національної інноваційної системи зумовлює мультиплікативний ефект, впливаючи як на рівень життя населення (відповідно, і на попит на туристичні послуги), так і на загальний рівень економічного розвитку регіону, виражений у показниках валового регіонального продукту. Формування сприятливого інноваційного середовища в регіоні, без сумніву, позитивно впливає на розвиток суб'єктів туристичної діяльності, зокрема в контексті підвищення якості та безпечності туристичних послуг. Ураховуючи, що безпечність туристичних послуг дуже часто пов'язана із їх інноваційністю, то власне інноваційна активність туристичних підприємств у сучасних умовах найчастіше має зв'язок з підвищенням рівня безпеки відповідного турпродукту. Врешті, інноваційний розвиток регіону чинить також опосередкований вплив на безпеку туристичних дестинацій, підвищуючи регіональну конкурентоспроможність, зокрема і міжнародну.

2. Безпосередньо пов'язаним із інноваційним розвитком регіону є *формування сучасної інноваційної інфраструктури*. Цей процес можна вважати просторовим виміром інноваційного розвитку, адже інноваційна інфраструктура, зокрема її найбільш концентровані елементи, формує центри (полюси) зростання підприємницької активності та розміщення наукомістких технологій. На базі таких центрів розбудовується і опорний каркас регіональних туристичних систем, зокрема шляхом удосконалення туристичної та транспортної інфраструктури.

Оскільки безпечність туристичних послуг часто прямо залежить від матеріально-технічної бази місця відпочинку, то перспективи формування туристичних кластерів як функціональних об'єднань різних суб'єктів туристичної діяльності на основі популярних туристичних дестинацій є також одним із шляхів підвищення рівня безпеки туризму в конкретній регіональній туристичній системі.

3. *Розроблення і впровадження інновацій на туристичних підприємствах* чинить двоякий вплив на рівень безпеки регіональних туристичних систем. З одного боку, інноваційна активність туристичних підприємств сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності як на регіональному, так і національному та міжнародному ринку, а з другого – велика частка інноваційного турпродукту на конкретному туристичному підприємстві зумовлює суттєве підвищення ризиків підприємницької діяльності. Водночас у сучасних умовах вплив інноваційної активності на безпеку туристичного бізнесу є скоріше позитивним. У вітчизняних умовах інноваційна активність туристичних підприємств практично не обліковується, тоді як інновації у цій сфері, безумовно, продукуються. Умовно їх можна поділити на дві категорії – інновації технологічні та тур-операційні. Якщо технологічні інновації часто є новими лише для конкретного туристичного підприємства, а на ринку загалом мають уже певне поширення, то тур-операційні переважно розробляються та впроваджуються на окремих туристичних підприємствах і сприяють диференціації пропозиції туристичних послуг на регіональному ринку.

4. *Використання інноваційних технологій як засобів та методів*, що супроводжують різні етапи провадження інновацій, у туристичній сфері регіонів України є достатньо новим явищем. Консалтинг, інжиніринг, трансфер, тренінг, коучинг та інші інноваційні технології рідко використовуються на регіональному туристичному ринку. Варто зауважити, що така ситуація пов'язана із незначною часткою великих туристичних підприємств, що мають представництва у всіх регіонах держави і достатньо розвинену корпоративну культуру. Водночас згадані інноваційні технології, відповідно до обґрунтованої концепції факторів, належать швидше до категорії регулято-

рів, адже можуть використовуватися для цілеспрямованої модифікації властивостей регіональної туристичної системи, зокрема в контексті її безпеки.

Підсумовуючи, зазначимо, що комплекс інноваційних факторів загалом зумовлює формування конкурентоспроможності конкретної регіональної туристичної системи, а отже, її місця у туристичному комплексі держави та на міжнародному туристичному ринку. Інноваційний розвиток формує загалом сприятливе соціально-економічне середовище функціонування туристичних підприємств, а також сприяє удосконаленню транспортної та іншої інфраструктури. Варто також зауважити, що більшість регіональних туристичних ринків України мають високий інноваційний потенціал насамперед щодо продукування тур-операційних інновацій для внутрішнього туризму. Зокрема, на прикладі Карпатського регіону в останні десятиліття сформувалися цілі інноваційні напрямки розвитку туризму, зокрема екстремального, пригодницького, етнічного тощо. Зрозуміло, що нові напрямки туризму, відповідно до сучасних вимог, повинні розроблятися з урахуванням максимальної безпечності для туристів, дестинацій та місцевих спільнот.

Окремо варто зупинитися на співвідношенні категорій якості та безпечності туристичних послуг, які часто вживаються в поєднанні. Оскільки сама туристична послуга є комплексною і містить у собі низку елементів, пов'язаних із розміщенням, харчуванням, анімацією, екскурсіями, транспортними перевезеннями та іншими складниками тур-продукту, то і якість туристичної послуги часто трактують як сумарну якість усіх цих елементів. Однак такий підхід із позицій гарантування безпеки туризму, на наш погляд, не зовсім правильний, оскільки, зважаючи на комплексність туристичної послуги, низька якість або небезпечність одного із її елементів може негативно позначитися на якості (безпечності) усіх інших компонентів туру і таким чином нівелювати позитивні враження від подорожі загалом. З огляду на це, більш доцільним, на наш погляд, є трактування загальної якості (безпечності) туристичної послуги як добутку якості її окремих складових частин. Власне забезпечення стабільно ви-

сокої якості усіх компонентів туристичної послуги і має бути основною метою функціонування системи управління якістю туристичного підприємства, а також одним із завдань розвитку відповідної регіональної туристичної системи.

Інноваційні фактори зумовлюють зростання ефективності заходів щодо гарантування безпеки туризму на регіональному рівні. Основним механізмом такого впливу є впровадження інновацій та інноваційних технологій у процеси розробки та реалізації тур-продукту, обслуговування туристів, що мають на меті суттєве підвищення якості туристичних послуг, зокрема щодо гарантування безпеки усіх суб'єктів туристичної діяльності та дестинацій.

Інноваційний аспект гарантування безпеки туризму виявляється найбільше в процесі активізації розвитку міжнародного туризму, який не лише сприяє зростанню конкуренції на регіональних туристичних ринках, а й підвищує вимоги туристів, що мають досвід відпочинку за кордоном, до якості та безпечності різних складників туристичних послуг.

Аналіз впливу інноваційних факторів на безпеку туризму в державі та її регіонах є перспективним напрямком наукових пошуків, оскільки саме сучасні особливості інноваційного розвитку туристичної діяльності формують тенденції майбутніх трансформацій у відповідному секторі економіки та дають змогу здійснювати середньо- та довгострокове прогнозування.

В останні десятиліття інформаційні технології охоплюють дедалі більше сфер діяльності людини. Не є винятком і така динамічна галузь діяльності, як туризм. Комп'ютерні технології дають змогу значно спростити і прискорити роботу туристичних підприємств, а також полегшують вибір для споживача тур-продукту. Особливого значення набувають інформаційні технології в процесі розроблення туристичних маршрутів. Поєднання Інтернет-технологій і супутникових навігаційних систем дає можливість комплексно підійти до вирішення низки проблем, що виникають у фахівців з туризму як на підготовчому етапі організації туристичних подорожей, так і безпосередньо під час їх проведення.

Інтернет останніми роками став загальнодоступним джерелом інформації, проте в туристичній сфері його можливості використані ще далеко не повною мірою. Найбільш зручним способом використання ресурсів Інтернету є пошук інформації про об'єкти, що знаходяться на території планованого туристичного маршруту. Інформацію такого характеру можна умовно поділити на 4 блоки:

1. Загальна інформація про територію (рельєф, клімат, поверхневі води, рослинність, тваринний світ тощо). Джерела: краєзнавчі і географічні Інтернет-ресурси.

2. Конкретна актуальна інформація про територію маршруту (стан погоди, несприятливі природні процеси, політична і соціально-економічна ситуація тощо). Джерела: інформаційні веб-сайти.

3. Туристичні ресурси території (рекреаційно-туристичні об'єкти, їх доступність і характерні риси). Джерела: історико-краєзнавчі і спеціалізовані туристичні веб-сайти.

4. Досвід проходження таких маршрутів іншими туристами. Джерела: спеціалізовані Інтернет-форуми, інші засоби спілкування в мережі.

Окрім отримання необхідної інформації в текстовому і графічному вигляді, Інтернет дає також можливість доступу до інтерактивних електронних карт різних територій з можливостями масштабування і пошуку. Такі карти є одним з видів геоінформаційних систем (ГІС) – засобів зберігання, обробки і візуалізації просторово-закодкованої інформації, що використовуються зараз у багатьох сферах діяльності суспільства.

Останнім часом у мережі Інтернет з'явилося також багато сервісів, що надають користувачам можливість переглядати супутникові фото поверхні планети з різною роздільною здатністю. Часто такі проекти діють у поєднанні з основними можливостями електронних карт.

Одним з найвідоміших і найбільш зручних у користуванні є сервіс Google Earth, що пропонує користувачам Інтернету тривимірну модель Землі, створену на основі супутникових фото високої роздільної здатності.

Сервіс Google Earth володіє безліччю переваг, які можуть використовуватися для розробки туристичних маршрутів, найважливішими серед яких є такі:

1. Актуальніше і повніше, порівняно з картами, зображення території, здебільшого з високою роздільною здатністю.
2. Тривимірне зображення рельєфу.
3. Зручна навігація і масштабування.
4. Можливість підключення додаткових інформаційних шарів (фотографії місцевості і об'єктів, довідкова інформація про них, транспортні шляхи, стан погоди тощо).
5. Можливість позначення маршруту з одночасним виміром його протяжності.
6. Можливість визначення географічних координат і абсолютної висоти будь-якої точки.

Окрім власне розроблення туристичного маршруту, важливим завданням для організаторів активного туризму є також орієнтування на місцевості, універсальними засобами якого тривалий час були компас і карта. Проте в останні десятиліття, у результаті освоєння космічного простору і удосконалення засобів зв'язку, виникла потужна альтернатива традиційним засобам орієнтування.

Системи глобального позиціонування, відомі зараз під абревіатурою GPS, існували вже досить давно. Першу серед них і єдину, яка на сьогодні стабільно працює на усій поверхні планети, – NAVSTAR (аббревіатура від англ. Navigation Satellites Providing Time And Range – навігаційні супутники, що забезпечують вимір часу і відстані), почали розробляти ще 1973 року у Сполучених Штатах Америки спочатку лише з військовою метою. З 1993 р. сигнал системи на безкоштовній основі надається усім власникам відповідних приймачів, а з 2000 р. зняті останні обмеження відносно точності роботи системи для цивільних користувачів.

Головний принцип використання системи – визначення розташування об'єкта шляхом виміру відстаней до нього від точок з відомими координатами – супутників. Відстань обчислюється за часом затримки поширення сигналу від відправки його супутником до прийняття

антенною GPS-приймача. Таким чином, для визначення тривимірних координат GPS-приймачу треба розрахувати відстань до трьох супутників і бути синхронізованим з часом GPS системи⁸¹.

Усю сукупність приладів, що використовують технологію GPS, можна розділити на дві групи – GPS-приймачі і GPS-навігатори. GPS-приймачі лише приймають сигнал з супутника і передають інформацію для обробки і зберігання в інший прилад (ноутбук, кишеньковий комп'ютер і тощо). GPS-навігатори можуть не лише прийняти сигнал, але і обробити його та відобразити в зрозумілому для користувача вигляді.

Найбільший інтерес для туристичної діяльності становлять персональні GPS-пристрої, до яких належать портативні (кишенькові) GPS-навігатори, кишенькові комп'ютери і телефони з GPS-модулем, GPS-приймачі для підключення до комп'ютера, автомобільні GPS-навігатори.

Найзручнішими для туристських походів і активного відпочинку є портативні GPS-навігатори, виконані, як правило, у водонепроникному міцному корпусі і пристосовані до тривалої роботи в польових умовах. Можливість обробки і візуалізації інформації, отриманої через GPS-приймач, передбачено в багатьох спеціалізованих програмних продуктах для персонального комп'ютера, у тому числі і для користувачів сервісу Google Earth.

Очевидно, що, використовуючи сучасні інформаційні технології, туристичний маршрут можна розробити за коротший час і з мінімальною витратою зусиль. Зважаючи на сучасні тенденції, можна спрогнозувати, що використання геоінформаційних і навігаційних систем у туристичній діяльності інтенсивно розширюватиметься, а розробка технологій їх застосування для вирішення конкретних завдань у сфері туризму стане перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Отже, інноваційні фактори, що пов'язані як із впливом інноваційної діяльності на розвиток та безпеку РТС, так і з активіза-

---

⁸¹ Шебшаевич В. С. Сетевые спутниковые радионавигационные системы / Шебшаевич В. С., Дмитриев П. П., Иванцев Н. В. – 2-ое изд., перераб. и доп. – Москва : Радио и связь, 1993. – 408 с.

цією використання інновацій у туристичній діяльності загалом, відіграють вагомую роль у забезпеченні конкурентоздатності туристичного комплексу держави. У сучасній рекреації та туризмі інновації можуть мати високу економічну ефективність, зумовлену динамічним і соціально-орієнтованим характером відповідних видів діяльності.

2.5. Етнічний туризм як фактор безпеки туризму в регіоні

Україна має перспективи для розвитку етнічного туризму, що базуються на багатих історико-культурних туристичних ресурсах, особливо в регіонах, що мають давню історію заселення, значну етнокультурну різноманітність та зберегли більшість традицій і звичаїв місцевого населення.

Значні перспективи нашої держави для розвитку цього виду туризму базуються на багатих історико-культурних туристичних ресурсах, які включають близько 130 тис. пам'яток культури, у тому числі понад 56 тис. пам'яток археології; 51 тис. пам'яток історії, майже 6 тис. пам'яток монументального мистецтва; 16 тис. пам'яток архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва тощо⁸². Велика частина згаданих історико-культурних об'єктів розташована на території Карпатського регіону, який до того ж відомий своєю етнокультурною різноманітністю і збереженням більшості традицій та звичаїв місцевого населення.

Проблематиці етнічного туризму в Україні присвячені праці таких вчених, як Л. Божко, І. Бочан, О. Кузьмук, І. Кулаковська, О. Любіцева, С. Муравська, М. Орлова, Б. Чаплінський, Л. Черчик та ін. Водночас останнім часом дослідження етнічного туризму в різних галузях вітчизняної науки суттєво активізувалися. Зокрема, теоретико-методологічні проблеми етнічного туризму в Україні аналізує у своїй пра-

---

⁸² Кузьмук О. І. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності [Електронний ресурс] / О. І. Кузьмук. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/desember08/23.htm>

ці⁸³ О. Дутчак (2013). В. Рожнова та Н. Терес (2013) розглядають підходи до трактування етнічного туризму та аналізують зарубіжний і вітчизняний досвід його організації⁸⁴. Проводяться також спеціалізовані науково-практичні конференції, присвячені саме цьому виду туризму, наприклад «Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи» (м. Львів, 2012)⁸⁵.

Поряд із цим у вітчизняній науці все ще не розроблені чіткі підходи до визначення місця етнічного туризму в загальній класифікації видів туризму за метою, існує певна термінологічна неузгодженість. Малодослідженим також є й економічний аспект організації етнічного туризму, що не дає можливості повноцінно обґрунтувати рентабельність проектів щодо розробки нових спеціалізованих етнічних турів. Отже, в українській науці та практиці організації етнічного туризму на сучасному етапі, загалом, склалася ситуація невизначеності конкретних завдань, реалізація яких може дозволити ефективно використовувати наявні (досить багаті, на думку більшості фахівців) етнотуристичні ресурси нашої держави.

Етнічний туризм, як вважають окремі автори, передбачає вивчення культурних та побутових особливостей різних народів світу, а також є засобом, що використовується в багатьох країнах світу для підтримки економічного та культурного розвитку сільських регіонів і надання допомоги у збереженні культурної спадщини⁸⁶.

---

⁸³ Дутчак О. Теоретико-методологічні проблеми українського етнотуризму: історіографія / О. Дутчак // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Історія. – 2013. – Вип. 23–24. – С. 318–322.

⁸⁴ Рожнова В. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід [Електронний ресурс] / В. Рожнова, Н. Терес // Етнічна історія народів Європи. – 2013. – Вип. 39. – С. 35–44. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2013_39_8.pdf.

⁸⁵ Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liet.lviv.ua/redakce/index.php?clanek=1048&lanG=uk&slozka=75&>

⁸⁶ Рожнова В. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід [Електронний ресурс] / В. Рожнова, Н. Терес // Етнічна історія народів Європи. – 2013. – Вип. 39. – С. 35–44. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2013_39_8.pdf

Уперше термін «етнічний туризм» вжив 1977 року В. Сміт, який трактував його як подорожі для вивчення культури та життя рідкісних чи екзотичних народностей (етнічних груп)⁸⁷.

Власне таке первісне розуміння етнічного туризму і є панівним у світовій науці. Водночас в окремих країнах, у тому числі і в Україні, поняття етнічного туризму часто ототожнюють із ностальгійним туризмом. Таку ситуацію, зокрема, пояснюють тим, що туристи, які зацікавлені звичаями та культурою певного етносу, передусім, хочуть дізнатися про ті народності, з якими в них є хоча б які-небудь генетичні зв'язки⁸⁸.

На наш погляд, етнічний туризм слід трактувати як один із різновидів культурного туризму, що пов'язаний із ознайомленням з традиційними культурно-побутовими особливостями життя населення дестинацій. У такому сенсі компонентами етнічного туризму можуть бути етнографічний, релігійно-пізнавальний, ностальгійний, агротуризм тощо.

Етнографічний туризм за змістом є центральним компонентом етнічного туризму, адже передбачає ознайомлення із особливостями життя та традиціями місцевого населення, у тому числі із науковою та освітньою метою (рис. 2.4). Такі подорожі можна вважати також і хобі-турами. Релігійно-пізнавальний етнічний туризм, як підвид релігійного туризму, зосереджує свою увагу на релігійних звичаях, традиціях та спорудах, що розглядаються як невід'ємний складник місцевої культури. Ностальгійний етнічний туризм має на меті ознайомлення із традиційною культурою територій, де народилися, колись жили туристи або їхні предки. Етнічний агротуризм (як підвид сільського або екологічного туризму) робить акцент не тільки на участі в традиційних видах діяльності сільського населення, але й

⁸⁷ Yang Li. Planning for Ethnic Tourism: Case Studies from Xishuangbanna, Yunnan, China [Electronic resource]. – Waterloo, Ontario, 2007. – P. 1–2. – Access mode: http://libdspace.uwaterloo.ca/bitstream/10012/3123/1/Thesis_Li.pdf/.

⁸⁸ Рожнова В. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід [Електронний ресурс] / В. Рожнова, Н. Терес // Етнічна історія народів Європи. – 2013. – Вип. 39. – С. 35–44. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2013_39_8.pdf.

на пізнанні його етнокультурних особливостей. Узагальнивши аналіз структури етнічного туризму, можемо констатувати, що поряд із метою подорожей важливою його рисою є специфіка дестинацій, якими переважно є території компактного проживання певних етнічних груп, народів, націй, що зберегли свою традиційну культуру.

Отже, незважаючи на складну структуру та функціональні зв'язки із іншими видами туристичної діяльності, етнічний туризм усе-таки може трактуватися і як самостійний об'єкт наукових досліджень, і як критерій диференціації туристичного продукту в практиці туropolерейтингу.

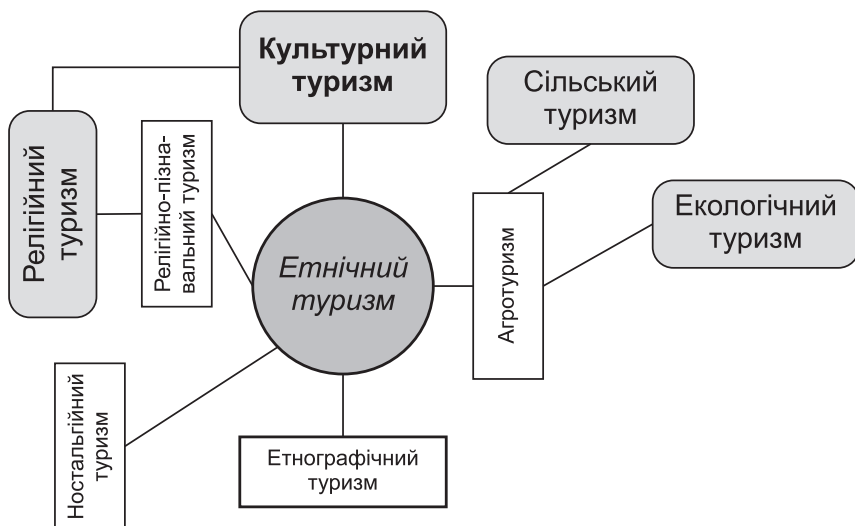

Рис. 2.4. Структура та зв'язки етнічного туризму

Загалом, в Україні є три регіони, умови яких сприяють задоволенню потреби в рекреаційних послугах – Кримський, Причорноморський та Карпатський. На фоні тимчасової недоступності першого, перевантаження другого та дедалі вищого попиту, Карпати є єдиною територією, яка може реалізувати незадоволений попит населення на оздоровлення і відпочинок.

Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал регіону в поєднанні з вигідним географічним положенням в центрі Європи є достатньо вагомою передумовою розвитку системи санаторно-ку-

рортного лікування, туризму і відпочинку, орієнтованої як на внутрішнього споживача, так і на обслуговування іноземних туристів⁸⁹.

Карпатський туристичний регіон є багатим на етнічні ресурси. У його складі є Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська і Чернівецька області, кожна з яких унікальна із погляду поєднання різних видів туристичних ресурсів. Займаючи площу 56,6 тис. кв. км, на якій проживає до 6,5 млн осіб населення, Карпатський регіон знаходиться в центрі Європи на перетині транспортних шляхів.

Поряд із цим на території Карпатського регіону проживає багато різноманітних етнічних груп, які володіють унікальними культурними надбаннями та можуть бути об'єктами етнічного туризму. Найбільшими та найперспективнішими щодо цього є спільноти гуцулів, бойків, лемків та покутян.

Територія Гуцульщини охоплює південну частину Надвірнянського, Косівського районів та весь Верховинський район Івано-Франківської області, південну частину Вишницького району і Путильський район Чернівецької області та Рахівський район Закарпатської області. Її територія становить 6,5 тис. кв. км. Всю нинішню Гуцульщину можна поділити на Галицьку, Буковинську та Закарпатську. Найбільше представників цієї етнічної групи є в Галицькій Гуцульщині, найменше – у Закарпатській⁹⁰.

Етнічні особливості гуцулів, на наш погляд, є найбільш перспективним ресурсом розвитку етнічного туризму в Карпатському регіоні. Пояснюється це достатньою розробленістю відповідного туристичного бренду. Гуцульщина як край народних ремесел, унікальної етнокультури та мальовничої природи високогір'я Карпат користується достатньою популярністю як серед внутрішніх, так і серед іноземних туристів. Популяризації гуцульської культури присвячені традиційні фестивалі, функціонують етнографічні музеї, спеціалізовані сільські садиби. Народні промисли Гуцульщини розвиваються

---

⁸⁹ Кравців В. С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В. С. Кравців та ін. – Львів, 1999. – 78 с.

⁹⁰ Історія Гуцульщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kosivart.com/index.cfm/fuseaction/hutculschina.history/>

під егідою низки громадських організацій, сформовані та легалізовані відповідні інноваційні кластери.

Бойківщина займає південно-західну частину Рожнятівського і майже весь Долинський (за винятком його північної окраїни) райони Івано-Франківської області, Сколівський, Турківський, південну частину Стрийського, Дрогобицького, Самбірського та більшу частину Старосамбірського районів Львівської області, північну частину Міжгірського і Великоберезнянського та весь Воловецький райони Закарпатської області. Загалом, територія компактного проживання бойків у Карпатському регіоні України становить близько 8 тис. кв. км.⁹¹

Незважаючи на досить велику територію, компактне значення Бойківщини як дестинації етнічного туризму є значно меншим, ніж у Гуцульщини. Бойківська етнокультурна, порівняно із іншими, є найбільш асимільованою, а тому і мало використовується туристичними підприємствами для позиціонування власних етнічних турів. Водночас, на нашу думку, Бойківщина дуже перспективна з погляду поєднання етнічного туризму із оздоровчим, екологічним, сільським та спортивним. Територія проживання бойків є також добре доступною для автомобільного та залізничного транспорту, адже через неї проходять міжнародні транспортні магістралі. Отже, за умови ефективного брендингу, бойківська етнокультура може значно ширше використовуватися для організації етнотуризму в регіоні.

Лемківщина знаходиться в західній частині Карпат. Карпатський вододільний хребет розділяє її на південну і північну. Східною межею південної частини вважається річка Уж. Західний кордон південної частини проходить по ріці Попрад (Словаччина). Північна частина починається від річки Сян (Польща) на сході до річок Попрад та Дунаєць (Словаччина) на заході. Із усіх цих земель тільки невелика частина південно-східної етнографічної Лемківщини належить нині до території України⁹².

З урахуванням невеликої чисельності етнічної групи лемків на території України її значення для розвитку внутрішнього етнотуризму

⁹¹ Етнографія України / За ред. С. А. Макарчука. – Львів : Світ, 2004. – С. 142.

⁹² Там само. – С. 143–144.

невелике. Однак саме для проектів відродження лемківської культури перспективним є міжнародне співробітництво та залучення іноземних інвестицій, адже, окрім того, що велика частка лемків за самоідентифікацією мешкає в сусідніх країнах Євросоюзу, досить численною є також лемківська діаспора в США та Канаді. Етнокультура лемків є досить самобутньою, але відома в Україні завдяки хіба що народним пісням, що адаптовані сучасними виконавцями.

Специфіка покутян виражена, передусім, багатьма характерними елементами їх побуту і традиційної культури, що особливо помітні порівняно з етнографічними особливостями суміжних Поділля (на півночі), Гуцульщини (на південному заході) та Буковини (на південному сході). Етнокультурна самобутність покутян простежується в традиційному покутському будівництві, народному одязі з особливо багатим розмаїттям головних жіночих уборів, орнаментиці й колориті вишивки, у багатьох звичаях, обрядах, словесному й музичному фольклорі, танцях, місцевих ремеслах і промислах⁹³.

Окремої уваги потребують також території компактного проживання національних меншин у Закарпатській області (насамперед, угорців), які традиційно використовують для організації екскурсійних, оздоровчих та гастрономічних турів.

Велике значення для формування потенціалу розвитку етнічного туризму в Карпатському регіоні має також багата історико-культурна, зокрема архітектурна спадщина. Варто зауважити, що йдеться не лише про елементи традиційної сільської архітектури, що мають виражені місцеві етнічні особливості (як наприклад, дерев'яні храми). Важливою перевагою Карпатського регіону, зокрема на міжнародному туристичному ринку, є наявність унікальної та різноманітної історико-архітектурної спадщини різних епох, що формує образ сучасної української культури – поліетнічної та європейської. У цьому контексті неocenенне значення має розташування на території досліджуваного регіону міста Львова – одного із найбільших культурних та туристичних центрів України. Власне, поєднан-

⁹³ Покутяни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carpathian-heritage.org.ua/ua/2012-02-25-15-05-01/20-etnics/pokutyany>

ня в етнотуристичних маршрутах Львова із об'єктами традиційної культури населення Українських Карпат є, на наш погляд, одним із найбільш перспективних напрямків активізації розвитку етнічного туризму в регіоні.

Справді, незважаючи на те, що Карпатський регіон активно використовують вітчизняні туроператори для організації турів різної спеціалізації, частка власне етнічних турів у загальному асортименті навіть спеціалізованих туристичних компаній є невеликою⁹⁴. Водночас попит на етнічні тури досить високий як серед внутрішніх, так і серед іноземних туристів. Це, зокрема, засвідчили і результати опитування, що ми проводили у листопаді 2015 року серед туристів, які відвідували місто Львів. Близько 90 % респондентів (внутрішні та іноземні туристи в рівних пропорціях) відповіли ствердно на питання «Чи цікавить Вас українська культура (мова, звичаї, одяг, пісні)?». На запитання «Чи хотіли б Ви поїхати в Карпати, щоб ознайомитися із культурою місцевого населення (бойків, лемків, гуцулів)?» відповіли «так» 88 % внутрішніх туристів і 75 % іноземних туристів⁹⁵.

Очевидно, що для того щоб задовольнити наявний попит на етнічні тури, необхідно вирішити низку проблем, які стримують розвиток цього виду туризму, серед яких такі:

- нерозробленість нормативно-правової бази розвитку етнічного туризму, відсутність відповідної стратегічної документації;
- маловідомість етнотуристичних ресурсів Карпатського регіону як серед туристів, так і серед організаторів туристичної діяльності;
- асиміляція більшості етнічних груп регіону та уніфікація брендингу перспективних із погляду розвитку етнотуризму територій;
- відсутність єдиного підходу та державної підтримки в організації історико-краєзнавчої діяльності як засобу популяризації етнотуристичних ресурсів держави;

⁹⁴ Туристическая компания "Этнотур" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etnotur.com.ua/onas.html>

⁹⁵ Голод А. П. Етнічний туризм у Карпатському регіоні: структурні особливості та проблеми розвитку / А. П. Голод, О. М. Мисяк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 15. – Ч. 1. – С. 86.

- нестача фахівців з організації етнічного туризму у зв'язку із неналагодженістю їх підготовки в системі вищої освіти;
- низький рівень безпеки та інфраструктурного забезпечення етнічних турів⁹⁶.

Вказані проблеми можуть бути вирішеними лише за умови об'єднання зусиль туристичних підприємств, громадських організацій, закладів науки та освіти, місцевих громад та органів влади. Водночас в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України навіть за умови такого об'єднання швидких результатів очікувати не доводиться. Основні причини цього – загальне зниження попиту на туристичні послуги, низька пріоритетність питань розвитку туризму в рішеннях органів центральної влади та можлива переорієнтація туристичних потоків у зв'язку з упровадженням безвізового режиму з країнами ЄС. Поряд із цим саме етнічний туризм дає змогу успішно поєднувати орієнтацію як на внутрішнього, так і на міжнародного туриста, а також має хороші перспективи як засобу підвищення конкурентоспроможності місцевих громад у депресивних гірських районах України.

Особливо перспективним, на наш погляд, є поєднання етнічного туризму в Карпатському регіоні із оздоровчим (у літній сезон) та гірськолижним (у зимовий). Одним із шляхів залучення більшої кількості туристів до етнічних турів могло би бути також поєднання в них етнотуристичних ресурсів Карпат із відомими історико-культурними об'єктами рівнинних територій Карпатського регіону (Львів, «Золота Підкова», Хотин тощо). Неабияке значення, особливо на прикордонних територіях, має також ностальгійний етнічний туризм, передумови для розвитку якого склалися історично. Популяризації етнотуризму може також сприяти оновлення його організаційних форм, а саме впровадження пригодницьких, розважальних елементів у традиційні етнічні тури, що має призвести до збільшення частки молоді серед їх учасників.

---

⁹⁶ Голод А. П. Етнічний туризм у Карпатському регіоні: структурні особливості та проблеми розвитку / А. П. Голод, О. М. Мисяк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 15. – Ч. 1. – С. 87.

Отже, розвиток етнічного туризму насамперед сприяє зміцненню соціальної та ресурсної підсистем РТС та забезпечує їх ефективну взаємодію у процесі формування специфічних етнотуристичних ресурсів. Традиційна соціальна база етнічного туризму має міжрегіональний характер, тому її вплив не обмежується конкретною РТС, а охоплює їх поєднання як у межах держави, так і в транскордонному вимірі.

Як відомо, туризм є ресурсно-орієнтованою сферою діяльності, у якій питання раціонального природокористування відіграють надзвичайно важливу роль, а стан природного та культурного середовища є водночас як ресурсом, так і умовою діяльності, що передбачає досягнення збалансованості їх розвитку.

Для успішного розвитку етнічного туризму як фактора безпеки РТС, передусім, потрібна придатна і туристично приваблива територія. Таку привабливість (атрактивність) формують якості і властивості дестинації, що задовольняють насамперед рекреаційно-пізнавальні потреби споживачів туристичного продукту. Привабливість туристичної території формується при наявності історико-культурного і природного потенціалу і є одним із головних та визначальних у процесі дослідження придатності території для розвитку різних видів туризму.

Туристична придатність території – це сукупність туристичних ресурсів, які розташовані в межах такої території, та її можливість надавати туристичні послуги з метою задоволення різноманітних потреб туристів.

Багато науковців сьогодні визначають туристичну придатність за такими показниками, як загальний імідж регіону; природно-кліматичні умови для відпочинку та оздоровлення; соціальна стабільність та безпека; транспортна доступність; економічна привабливість; духовна привабливість центрів релігійного паломництва; привабливість пам'яток історії; культурно-освітня привабливість⁹⁷.

Вивчаючи питання оцінювання придатності території для розвитку саме етнічного туризму необхідно проаналізувати також роль її етнографічного потенціалу.

---

⁹⁷ Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території [Електронний ресурс] / О. В. Музиченко-Козловська. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/muzychenko15.htm

Етнографічний потенціал – це поняття, яке об'єднує сукупність природних, культурних, економічних та соціально-історичних ресурсів, а також наявність відповідної інфраструктури, яка забезпечує розвиток етнічного туризму. З погляду оцінювання етнографічний потенціал можна трактувати як ресурсний потенціал, який має бути максимально, але водночас ресурсощадно та креативно використаний.

З огляду на це пропонуємо трактувати етнотуристичний потенціал території як сукупність туристичних ресурсів та об'єктів, що формують її придатність для розвитку саме етнічного туризму та дають змогу ефективно організовувати відповідні спеціалізовані туристичні подорожі.

Важливим чинником, який впливає на рівень придатності території для розвитку етнотуризму, є її етнографічна спадщина, яку використовують у двох напрямках.

1. Відвідування наявних поселень, які зберегли особливості традиційної культури та побуту певних народів. Зазначені поселення можуть бути демонстраційними чи показовими, і бувають як постійними, так і тимчасовими.

2. Ознайомлення з музеями народного побуту, експозиції яких містять колекції народних костюмів, предметів селянського побуту і народної творчості, притаманних населенню певних регіонів. Вони знайомлять туристів з історичним минулим краю, його своєрідною культурою, традиційними видами діяльності, традиціями⁹⁸.

Отже, серед основних груп показників, які характеризують туристичну придатність території для розвитку етнічного туризму, можна виокремити такі:

1. Природно-ресурсний потенціал території (*n*), який трактується як сукупність засобів і запасів, що використовуються для створення етнотуристичного продукту, і може бути виражений як у кількісній, так і якісній формі.

---

⁹⁸ Обґрунтування і розробка етнографічного туру по Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukvar.su/fizkultura-i-sport/58372-Obosnovanie-i-razrabotka-etnograficheskogo-tura-po-Uzbekistanu.html>

2. Кількість і якісний рівень історико-культурних етнотуристичних об'єктів (e), які можуть бути використані в процесі розробки спеціалізованого туристичного продукту.

3. Інтенсивність туристичних потоків (t). Цей показник є дуже важливим, оскільки показує рівень зацікавлення туристами певною територією, а також рівень її залучення до туроператорської діяльності.

4. Наявність і якість інфраструктурного забезпечення території (i), що містить заклади, які надають послуги розміщення, харчування, транспорту, зв'язку, розваг тощо⁹⁹.

Підсумовуючи, можемо виразити етнотуристичний потенціал території (P) як функцію усіх чотирьох груп показників $P=f(n, e, t, i)$.

З урахуванням того, що етнічний туризм у багатьох країнах все ще знаходиться на початковому етапі свого розвитку, оцінювання придатності окремих регіонів для розвитку цього виду туризму є актуальним завданням наукових досліджень. Аналізуючи групи показників, які характеризують рівень придатності конкретної території для розвитку етнотуризму, можна охарактеризувати та спрогнозувати перспективи її ефективного використання для організації етнічних турів, а отже, опосередковано оцінити ступінь впливу фактора етнотуристичного потенціалу на гарантування безпеки конкретної РТС.

---

⁹⁹ Мисяк О. М. Підходи до оцінки етнотуристичного потенціалу території / О. М. Мисяк, А. П. Голод // Сучасні тенденції розвитку туризму : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 10 листопада 2016 року). – Миколаїв, 2016. – Ч. 2. – С. 94–96.

Розділ 3

СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ОСНОВНИХ ВИДІВ БЕЗПЕКИ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ

3.1. Проблеми та методика оцінювання соціальної безпеки туризму в регіонах України

Однією із важливих тенденцій розвитку світової економіки на початку ХХІ століття є її соціалізація, що стосується як практики економічної діяльності, так і методології економічної науки. У розвитку туризму соціалізація виявляється, насамперед, шляхом зростання ролі соціальних факторів, а також через перетворення туризму у важливий складник способу життя чимдалі більшої частки населення багатьох країн світу.

Водночас туризму як об'єкта дослідження економічної науки соціалізація торкнулася дуже поперехово. Насамперед йдеться про доробок вітчизняних вчених-економістів. Зокрема, соціальні фактори в складі загального аналізу чинників розвитку туристичної індустрії у своїх працях аналізують Л. Немець¹⁰⁰, С. Цьохла¹⁰¹ та ін. Інші дослідження соціальних аспектів розвитку туризму приурочені переважно до соціально-психологічного напрямку.

Водночас у зарубіжній науці активно формується теоретико-методологічна база дослідження різних аспектів соціальної безпеки туризму. Зокрема, цьому напрямку присвячені праці Г. Бона, К. Зімані та І. Коварі, Г. Міхалко, С. Мічуріна та ін. Однак, попри значні напрацювання у згаданій проблематиці, чіткого визначення сутності соціаль-

¹⁰⁰ Немець Л. М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, Н. В. Моштаківа // *Культура народів Причорномор'я*. – 2009. – № 176. – С. 145–147.

¹⁰¹ Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії / С. Ю. Цьохла // *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика и управление»*. – 2009. – № 2. – Т. 22 (61). – С. 373–380.

ної безпеки туризму та обґрунтування підходів до оцінювання її стану, зокрема на регіональному рівні, досі не запропоновано.

Із метою розробки власного наукового підходу до обґрунтування поняття соціальної безпеки туризму в регіоні доцільно, на наш погляд, спочатку проаналізувати загальні підходи у вітчизняній та зарубіжній науці щодо трактування категорії «соціальна безпека».

Зокрема, українські вчені В. Скуратівський та О. Линдюк трактують соціальну безпеку як «стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сформованою, сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкості до впливу чинників, які підвищують соціальний ризик»¹⁰². За іншим визначенням, соціальна безпека – це «безпека людини, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз»¹⁰³. Як бачимо, у вітчизняній науці поширений, загалом, широкий підхід до розуміння соціальної безпеки, що охоплює різні компоненти функціонування соціальної сфери держави та її регіонів.

Водночас у зарубіжній науці соціальну безпеку переважно трактують значно вужче – як систему соціального захисту населення, концентруючи увагу на пенсійному забезпеченні та державній соціальній допомозі¹⁰⁴.

Як свідчить проведений аналіз дискурсу сучасної зарубіжної науки, у рамках наявних підходів до тлумачення терміна «соціальна безпека» досліджувати безпеку туризму не видається можливим. У низці англomовних праць використовується термін «громадська безпека (public security)», що трактується як функція органів влади щодо гарантування захисту громадян, організацій та установ від загроз їх-

---

¹⁰² Скуратівський В. А. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення / В. А. Скуратівський, О. А. Линдюк // Вісн. НАДУ. – 2011. – № 3. – С. 196.

¹⁰³ Порохнявий Ю. Б. Соціальна безпека [Електронний ресурс] / Ю. Б. Порохнявий, О. О. Давидюк, Л. І. Ільчук // ЦПСД Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=13:2010-06-10-20-38-03&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23

¹⁰⁴ Bohn H. Social Security and Demographic Uncertainty: The Risk Sharing Properties of Alternative Policies [Electronic resource] / H. Bohn // NBER Working Paper Series. – 1999. – Access mode: <http://www.nber.org/papers/w7030.pdf>.

ньому благополуччю та забезпечення прогресивного розвитку громад¹⁰⁵. Саме цей термін, на нашу думку, найповніше розкриває суть соціальної безпеки туристів у місці їх тимчасового перебування.

Варто зауважити, що питання громадської безпеки туристів також були в центрі уваги окремих зарубіжних вчених. Зокрема, Г. Міхалко на основі власних емпіричних досліджень доводить наявність суттєвого прямого взаємозв'язку між рівнем злочинності та інтенсивністю туристичних потоків на прикладі Угорщини¹⁰⁶.

З урахуванням важливої суспільної ролі туризму, а також вагомого впливу соціальних факторів на туристичну діяльність, підтвердженого низкою досліджень¹⁰⁷, можемо констатувати, що категорія соціальної безпеки туризму повинна бути предметом сучасних наукових пошуків і потребує додаткового обґрунтування.

Отже, ґрунтуючись на підходах до трактування соціальної безпеки у вітчизняній економічній науці, сучасних тенденціях зарубіжних досліджень безпеки туризму, а також попередніх авторських розробках¹⁰⁸, пропонуємо розглядати соціальну безпеку туризму в регіоні як стан функціонування регіональної туристичної системи, що характеризується захищеністю усіх її підсистем від зовнішніх та внутрішніх загроз соціального характеру, а також здатністю адекватно реагувати на виклики і забезпечувати формування стійкого стратегічного потенціалу розвитку туризму в умовах соціалізації економіки регіону.

Незважаючи на те, що вичерпну класифікацію безпеки туризму за багатьма ключовими ознаками досі не розроблено, у працях багатьох

---

¹⁰⁵ The Human Right to Freedom of Religion [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.dip.mish.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2011/11/freedom-of-religion-study-guide.pdf>.

¹⁰⁶ Michalko G. *Tourism Eclipsed by Crime: the Vulnerability of Foreign Tourists in Hungary* / G. Michalko // *Safety and Security in Tourism: Relationships, Management, and Marketing*. – Routledge, 2012 – P. 159–172.

¹⁰⁷ Немець Л. М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л. М. Немець, К. Ю. Серіда, Н. В. Моштаківа // *Культура народів Причорномор'я*. – 2009. – № 176. – С.145–147.

¹⁰⁸ Голод А. П. Безпека туризму як об'єкт регіональних економічних досліджень / А. П. Голод // *Інноваційна економіка : науково-виробничий журнал*. – Тернопіль, 2014. – № 4(53). – С. 190–194.

авторів, присвячених цій проблемі, у переліку видів безпеки туризму згадується і соціальна. У нашій класифікації¹⁰⁹ соціальна безпека туризму також згадується поряд із політичною, фінансовою, екологічною, інформаційною, медичною тощо.

З урахуванням наявних наукових підходів та поданого вище визначення соціальної безпеки туризму пропонуємо в її структурі виокремлювати культурну, демографічну та громадську безпеку (табл. 3.1). Кожен із цих видів соціальної безпеки туризму характеризується різними формами прояву для окремих компонентів безпеки туризму (безпеки туристів, туристичних підприємств та дестинацій).

Таблиця 3.1

Структура соціальної безпеки туризму в регіоні

Види соціальної безпеки туризму	Компоненти безпеки туризму		
	Безпека туристів	Безпека туристичних підприємств	Безпека туристичних дестинацій
Культурна безпека	Соціальна адаптація туриста в регіоні	Сприйняття туристичної діяльності населенням регіону	Туристична акультурація
Демографічна безпека	Демографічна структура споживчого ринку регіону	Демографічні особливості персоналу туристичних підприємств	Особливості відтворення та структури населення дестинацій
Громадська безпека	Безпека життя, здоров'я та майна туристів від посягань третіх осіб	Безпека працівників та майна туристичних підприємств від посягань туристів або інших осіб	Безпека дестинацій та їхнього населення від загроз соціального характеру, що зумовлені тимчасовим перебуванням туристів на їх території

¹⁰⁹ Голод А. П. Безпека туризму як об'єкт регіональних економічних досліджень / А. П. Голод // Інноваційна економіка : науково-виробничий журнал. – Тернопіль, 2014. – № 4(53). – С. 190–194.

До культурної безпеки туризму зараховуємо захищеність регіональної туристичної системи від загроз, що пов'язані із міжкультурною взаємодією, яка виникає в процесі туристичної діяльності. З одного боку, така взаємодія відбувається на рівні туристів та місцевого населення дестинацій, з другого боку – також і туристичні підприємства у своїй діяльності стикаються із певним ступенем сприйняття (неприйняття) з погляду панівних соціально-культурних цінностей у регіоні їх розташування.

Отже, гарантування культурної безпеки туризму в регіоні пов'язане із вирішенням сукупності проблем щодо соціальної адаптації туристів, туристичної акультурації населення дестинацій, характеру сприйняття туристичної діяльності суспільством регіону. Слід зауважити, що під туристичною акультурацією ми розуміємо культурну асиміляцію місцевого населення, зумовлену перенесенням у соціокультурну систему регіону нових моделей поведінки та культурних цінностей, за посередництвом туристичних потоків, головно міжнародних.

Сутність демографічної безпеки туризму, на наш погляд, полягає в захищеності регіональної туристичної системи від загроз демосоціального походження. Найбільш вагомими, очевидно, є загрози розвитку туризму в регіоні, пов'язані із деформаціями вікової та соціальної структури населення. Для прикладу, відомо, що найбільш активною щодо участі в туристичних подорожах є молодь, яка працює, а з другого боку – велика частка молоді, що належить до категорії безробітних у регіоні, зумовлює зростання ризиків гарантування безпеки як туристів, так туристичної діяльності загалом. Для якісного формування персоналу туристичних підприємств важливою є наявність та постійне оновлення трудових ресурсів відповідної (туристичної) кваліфікації. Отже, основними компонентами демографічної безпеки туризму в регіоні є структура населення (як споживачів туристичних послуг, так і трудових ресурсів для підприємств сфери туризму), а також особливості його відтворення.

Громадська безпека є найвагомішим та найбільш очевидним складником соціальної безпеки туризму. Адже в чужорідному для себе соціально-культурному середовищі туристи зазнають не лише психо-

логічного дискомфорту та «культурного шоку», але й можуть стикатися з різними злочинними посяганнями на їхнє життя, здоров'я та майно. Прискіплива увага саме до громадської безпеки туристів зумовлена також слабкою захищеністю цієї категорії осіб у місці тимчасового перебування, часто їх недостатнім ознайомленням із місцевими звичаями, традиціями, побутовими та комунікативними особливостями спільнот дестинації. З іншого боку, перебування туристів на території певної дестинації також може зумовлювати виникнення певних загроз соціального характеру для місцевого населення. Йдеться не лише про туристичну акультурацію, а й про окремі аспекти «кримінального туризму», будь-які форми асоціальної поведінки, що впроваджуються туристами в спільнотах дестинації. Від загроз громадської безпеки потерпають також працівники та майно туристичних підприємств, причому джерелом таких загроз можуть бути як туристи, так і інші категорії громадян.

Після класифікації важливим і логічно послідовним завданням є розроблення оптимального підходу до оцінювання соціальної безпеки туризму та окремих її складників. Очевидно, що наявна статистична база дає широкі можливості вибору множини показників для здійснення кількісного оцінювання соціальної безпеки туризму в державі чи окремих її регіонах. Водночас проблемним питанням є агрегація наявних показників у групу, що матиме найкращу репрезентативність та гарантуватиме достовірність результатів подальшого статистичного аналізу.

Аналізуючи шляхи вирішення описаної проблеми, О. Давидюк, зокрема, виокремлює три основні шляхи агрегації показників для оцінювання стану соціальної безпеки в регіоні:

- індексація, тобто виведення узагальнених показників-індексів для кожного основного структурного блоку соціальної безпеки і в підсумку, можливо, навіть «генерального індексу соціальної безпеки»;
- виявлення найбільш ефективних показників для кожного напрямку соціальної безпеки (настільки узагальнених, наскільки це можливо, але головне таких, що достатньо репрезентативно представляють кожний структурний компонент);

– відбір з нескінченної множини ймовірних показників соціальної безпеки таких, які найбільш тісно пов'язані з вирішенням актуальних соціальних проблем і досягненням певних соціальних цілей в сучасному суспільстві¹¹⁰.

На наш погляд, найбільш відповідним для оцінювання стану безпеки туризму на регіональному рівні є другий підхід. Отож система відбору показників у нашому дослідженні базується на виокремленій структурі соціальної безпеки туризму та принципі багатовимірності, що полягає в повноті відображення окремими показниками різних аспектів досліджуваного явища (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Система показників оцінювання рівня соціальної безпеки туризму в регіоні

Види соціальної безпеки туризму	Критерії оцінювання	Пропоновані показники
Культурна безпека	Інтелектуальний рівень середовища здійснення туристичної діяльності та якість кадрового потенціалу туристичної сфери	Частка осіб із вищою освітою в населенні
	Етнонаціональна однорідність регіону і його репрезентативність із позицій туристичного бренду держави	Частка представників титульної нації в населенні
	Поширеність девіантних проявів у соціально-економічній сфері регіону	Індекс корупції в регіоні (наприклад, за результатами оцінювання інвестиційної привабливості регіонів України)
	Сприятливість соціально-культурного середовища регіону для іноземних туристів, що виражається через процеси туристичної акультурації	Кількість обслугованих іноземців у готелях та аналогічних засобах розміщування, на тис. осіб населення

¹¹⁰ Давидюк О. О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників [Електронний ресурс] / О. О. Давидюк // ЦПСД Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23.

Продовження табл. 3.2

Види соціальної безпеки туризму	Критерії оцінювання	Пропоновані показники
Демографічна безпека	Соціальна мобільність населення та якість споживчого попиту на туристичні послуги	Частка населення регіону віком 22–34 роки
	Якість кадрового забезпечення розвитку туризму в регіоні	Кількість випускників вишів за туристичними напрямками та спеціальностями, на тис. осіб населення регіону
	Рівень життя населення туристичних дестинацій як важливий складник їх іміджу	Нааявні доходи населення, тис. грн на особу
Громадська безпека	Рівень зайнятості населення в працездатному віці	Частка економічно активного населення віком 15–70 років
	Безпечність туристичних дестинацій регіону для особи туриста	Кількість злочинів проти громадської безпеки, порядку та моральності
	Безпечність туристичних дестинацій регіону для майна туристів та туристичних підприємств	Кількість злочинів проти власності
	Безпечність транспортних перевезень та дорожнього руху, загалом, для туристів та туристичних підприємств	Кількість злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту

Найбільш масштабною та складною для оцінювання є культурна безпека туризму. З одного боку, критерії відбору показників досить зрозумілі, а з другого – їх вибір досить обмежений через неповне відображення досліджуваних явищ у статистичній звітності держави в розрізі регіонів. Показники демографічної та громадської безпеки туризму достатньо диференційовані і доступні, хоча окремі з них (наприклад, частка молоді чи економічно активного населення) лише

опосередковано описують відповідні складники соціальної безпеки туризму.

Агреговані таким чином показники можуть бути базою для подальшого статистичного аналізу. Для цього пропонуємо використувати індексний метод, що дасть змогу як нормалізувати вхідні дані, так і розрахувати загальний індекс соціальної безпеки туризму в регіонах України. Картографічне відображення розрахованого індексу дасть можливість здійснити міжрегіональні порівняння та виявити просторові закономірності соціальної безпеки туризму в Україні.

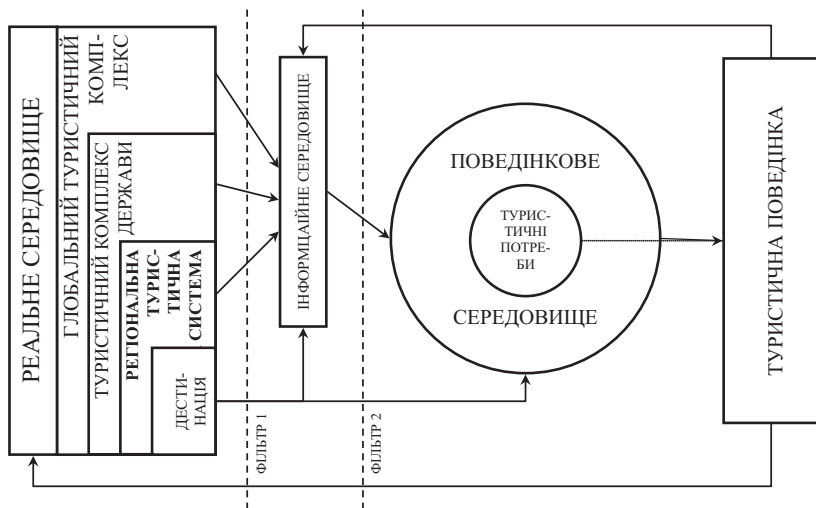
Отже, соціальна безпека туристів, туристичних підприємств та дестинацій є вагомим фактором розвитку туристичної діяльності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. У контексті активізації глобалізаційних процесів соціальні загрози розвитку туризму набувають транскордонного значення і поширюються часто за посередництвом інформаційних каналів. Тоді як для одних регіонів суттєвою проблемою є туристична акультурація населення дестинацій, для інших – суспільне неприйняття туризму, особливо міжнародного, становить вагому загрозу функціонуванню туристичного бізнесу.

З огляду на це надзвичайно актуальним є питання об'єктивного оцінювання стану соціальної безпеки туризму на регіональному рівні. На наш погляд, лише науково обґрунтовані підходи до класифікації та відбору показників дозволять отримати достовірні результати оцінювання соціальної безпеки туризму в регіонах України. Очевидно, що перспективи подальших досліджень у цьому напрямі можуть полягати в безпосередньому здійсненні статистичного аналізу показників, відібраних за пропонуваною авторською методикою та використанні картографічного методу для виявлення закономірностей регіонального розподілу обчислених індексів. У цьому дослідженні розроблені методологічні засади оцінювання соціальної безпеки туризму на регіональному рівні будуть застосовані для обчислення інтегрального (сумарного) показника безпеки регіональних туристичних систем України.

Не зосереджуючи уваги на аналізі окремих показників соціальної безпеки туризму в регіональному вимірі, хочемо звернути ува-

гу на ключові особливості функціонування соціальної підсистеми регіональних туристичних систем. У цьому контексті заслугоує на увагу поведінковий підхід, що розглядає активність туриста в межах дестинації як його туристичну поведінку. Така поведінка, загалом, є аналогічною до рекреаційної поведінки населення, що ми розглядали у першому розділі в рамках аналізу функціонування біосоціальних рекреаційних систем.

У процесі здійснення туристичної поведінки особа чи група осіб реалізує свої потреби не прямо, а крізь призму поведінкового середовища, яке сформоване, насамперед, не шляхом об'єктивного пізнання особливостей реального середовища, а за посередництвом інформаційного середовища (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Механізм здійснення туристичної поведінки.

Складено за А. Голодом (2012)¹¹¹

Інформаційне середовище, по-перше, має суб'єктивний характер, адже залежить від специфіки інформаційних джерел, з якими

¹¹¹ Голод А. П. Політична поведінка населення як фактор розвитку регіональних суспільних систем / А. П. Голод // Аналітично-інформаційний журнал «Схід». – 2012. – № 2. – С. 20–24.

контактує особа, а по-друге, здійснює передачу інформації за посередництвом певних фільтрів, пов'язаних як із ефектами брендингу та PR-кампаній, так і з індивідуальними особливостями сприйняття інформації. Саме тому вплив інформаційного середовища на формування туристичної поведінки теж не є однозначним.

Ураховуючи велику кількість умовностей, поведінковий підхід, хоча і може бути використаний для моделювання взаємодії населення дестинації або ж туристів із внутрішніми властивостями регіональної туристичної системи, все ж недостатньо піддається соціально-економічному оцінюванню та аналізу.

3.2. Інформаційна безпека туризму та проблеми туристичного брендингу регіонів

У зв'язку зі швидким розвитком інформаційних технологій та формуванням сучасного інформаційного суспільства суттєво трансформується також розуміння категорії «інформаційна безпека». Акценти поступово зміщуються від глобального та державного до локального та індивідуального рівнів. Особливо актуальними напрямками наукових пошуків стають гарантування інформаційної безпеки в контексті поширення мережі Інтернет, а також проблеми, пов'язані із збором персональних даних та доступом до них.

Аналогічній тематиці присвячені праці таких зарубіжних науковців, як М. Вітман, Г. Матторд, Т. Пелтьє та ін. У вітчизняній науці проблеми інформаційної безпеки, переважно як компонента безпеки національної, досліджують Я. Жарков, О. Крюков, Г. Сашук, О. Сороківська та ін.

Основна відмінність між вітчизняними та зарубіжними науковими підходами в дослідженнях інформаційної безпеки полягає в акцентуванні уваги на різних її аспектах. Українські науковці найчастіше трактують інформаційну безпеку як один із елементів економічної безпеки держави або підприємства. Провідні зарубіжні вчені зосереджують увагу на комплексі проблем гарантування інформаційної безпеки, що пов'язаний із поширенням інформаційних технологій та мереж.

Незважаючи на наявність певного доробку у вітчизняній економічній науці, проблеми гарантування інформаційної безпеки окремих видів економічної діяльності, зокрема і на регіональному рівні, практично не вивчалися. Не є винятком і напрям досліджень, пов'язаний із аналізом теоретичних та прикладних основ гарантування безпеки туризму. На наш погляд, зважаючи на особливості сучасного етапу суспільно-політичного розвитку України, проблеми безпеки туризму загалом та інформаційної зокрема стають щораз актуальнішими.

Розробляючи визначення інформаційної безпеки туризму, на наш погляд, варто проаналізувати основні підходи у вітчизняній та зарубіжній науці до трактування поняття «інформаційна безпека» на різних рівнях (особистості, підприємства, суспільства).

На думку Я. Жаркова, інформаційно-психологічна безпека особистості (у вузькому розумінні) – це стан захищеності психіки людини від негативного впливу, який здійснюється шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість і (або) у підсвідомість людини, що призводить до неадекватного сприйняття нею дійсності¹¹².

Як вважає Г. Сашук, інформаційна безпека суспільства – це такий стан суспільства, людини, коли забезпечені сприятливі можливості для задоволення та реалізації життєвих, духовних і матеріальних потреб, коли є необхідний мінімум сталості, стабільності, соціального імунітету, готовності та здатності протистояти деструктивним впливам, небезпекам та загрозам життю, здоров'ю, майну, всій сукупності прав, свобод, законних інтересів громадян, їхніх об'єднань¹¹³.

Дослідниця О. Сороківська визначає інформаційну безпеку підприємства як суспільні відносини щодо створення і підтримання на

---

¹¹² Жарков Я. Небезпеки особистості в інформаційному просторі [Електронний ресурс] / Я. Жарков // Юридичний журнал. – 2007. – № 2. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2554>

¹¹³ Сашук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки [Електронний ресурс] / Г. Сашук. – Режим доступу: http://journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php

належному рівні життєдіяльності інформаційної системи суб'єкта господарської діяльності¹¹⁴.

Загалом, як бачимо із наведених визначень, у вітчизняній науці поширений диференційний підхід до обґрунтування сутності інформаційної безпеки, який аналізує це поняття із різних точок зору залежно від об'єкта дослідження.

Більш узагальнені дефініції інформаційної безпеки можна знайти у зарубіжній, головно англійській, науковій літературі. Зокрема, М. Вітман та Г. Матторд зазначають, що інформаційна безпека – це захист інформації та її критичних характеристик (конфіденційності, цілісності та доступності) з використанням систем та засобів, які використовують, зберігають і передають цю інформацію, через застосування спеціальних заходів, тренінгів та технологій¹¹⁵. Як бачимо, автори акцентують на технологічному аспекті інформаційної безпеки, трактуючи як об'єкт забезпечення саму інформацію, а не особистість, підприємство, регіон чи державу.

Узагальнивши наведені підходи до дефініції поняття «інформаційна безпека», а також ґрунтуючись на нашому визначенні безпеки туризму, пропонуємо розглядати інформаційну безпеку туризму як стан захищеності суб'єктів туристичної діяльності від загроз інформаційного походження, що поєднується із наявністю сприятливого для функціонування туристичних систем різного рівня інформаційного середовища. Одним із аспектів інформаційної безпеки туризму варто також вважати збалансованість та безпечність інформаційного впливу туристичної діяльності на територіальні суспільні системи.

Відповідно до розробленої класифікації безпеки туризму за змістом, ми виокремлюємо дві основні складові частини інформаційної безпеки – безпека персональних даних та безпека інформаційного середовища. Варто зауважити, що названі підсистеми інформаційної

---

¹¹⁴ Сороківська О. А. Інформаційна безпека підприємства: нові загрози та перспективи [Електронний ресурс] / О. А. Сороківська. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_2_2/032-035.pdf

¹¹⁵ Whitman M. Management of Information Security / Michael Whitman, Herbert Mattord. – Cengage Learning, 2013. – P. 4.

безпеки туризму тісно пов'язані між собою, і, вивчаючи окремі аспекти туристичної діяльності, їх доцільно аналізувати лише в комплексі.

У розумінні інформаційної безпеки наприкінці ХХ століття відбулися важливі трансформації, пов'язані із зміщенням акцентів. Тоді як у попередні періоди під інформаційною безпекою розуміли насамперед закритість стратегічно важливої інформації та здатність протистояти зовнішнім стосовно певної держави загрозам, то вже на початку ХХІ століття, у зв'язку із проникненням засобів масової інформації в усі сфери життя суспільства, їх багатоваріантністю та поліфункціональністю інформаційну безпеку стали розглядати уже як нормальний стан взаємодії особи чи організації із зовнішнім інформаційним середовищем, який забезпечував би стабільний розвиток відповідної системи. Власне з цього погляду на сучасному етапі варто трактувати і поняття «інформаційна безпека туризму», адже і на індивідуальному, і на організаційному рівнях ефективно протистояння зовнішнім інформаційним загрозам неможливе без наявності внутрішніх механізмів інформаційного захисту.

Інформаційна безпека туриста в сучасних умовах здійснення туристичної діяльності піддається впливу низки загроз на різних етапах надання рекреаційно-туристичних послуг. Варто зауважити, що сама суть туризму, особливо міжнародного, передбачає збір необхідної персональної інформації про туриста, напрямки і способи його пересування. Окрім того, вимоги візового режиму із багатьма країнами світу зумовлюють необхідність подання туристом низки особистих даних, що є особливо вразливими щодо інформаційних загроз. Крім цього, суб'єкти туристичної діяльності, що збирають та зберігають інформацію про туристів також стають учасниками процесу обігу персональних даних і, відповідно, несуть певну відповідальність за їх збереження.

Сутність інформаційних загроз безпеки туриста визначається також складною структурою туристичного ринку, який формують як власне туристичні підприємства, так і заклади, що надають послуги проживання, харчування, розваг, транспортних перевезень, страхування тощо. Очевидно, що навіть за наявності системи дієвого дер-

жавного регулювання, досить складним завданням є налагодження ефективного контролю над збереженням персональних даних туриста на усіх етапах надання туристичних послуг. До того ж у випадку міжнародного туризму велика частина туристичних послуг надається за межами юрисдикції держави, громадянами якої є туристи.

Очевидно, вагому роль у гарантуванні інформаційної безпеки туриста в міжнародному туризмі відіграють міжнародно-правові норми, закріплені, зокрема, в основоположних документах Всесвітньої туристичної організації. Хартія туризму, зокрема серед обов'язків держави щодо розвитку туризму, визначає сприяння зростанню туристської свідомості, контактам відвідувачів з місцевим населенням з метою поліпшення взаєморозуміння і взаємного збагачення; гарантування безпеки відвідувачів і їх майна за допомогою превентивних заходів і заходів захисту¹¹⁶. Зрозуміло, що за період із 1985 року, коли було схвалено Хартію туризму, у світовій економіці відбулися кардинальні зміни, які зумовили зміщення пріоритетів у гарантуванні безпеки туризму від особистої безпеки туриста до безпеки туристичних підприємств та дестинацій.

На наш погляд, оптимальним прикладом реалізації засад гарантування інформаційної безпеки туризму може бути система збору, використання і захисту інформації, що діє на території країн Шенгенської зони. Шенгенська інформаційна система (SIS) – це інформаційна система, за допомогою якої поліція, а також служби прикордонного і митного контролю, що відповідають за перевірку даних на зовнішніх кордонах і в межах Шенгенської зони, поширюють інформацію про людей і предмети, які розшукуються або загубилися. Друга версія цієї системи, SIS II, продовжує відігравати важливу роль у забезпеченні свободи пересування громадян, а також у збереженні контролю в умовах відсутності перевірок на кордонах між країнами-учасницями Шенгенської зони¹¹⁷.

¹¹⁶ Сашук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки [Електронний ресурс] / Г. Сашук. – Режим доступу: http://journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php

¹¹⁷ SIS II. Шенгенська інформаційна система II [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/CD4602BA-86D0-4737-8EA4-72C1F9473F24/0/SISII.pdf>

Варто зауважити, що шляхи гарантування інформаційної безпеки туризму різняться залежно від об'єкта. Для туристичного підприємства у центрі уваги перебувають механізми захисту інформації та засоби конкурентної боротьби інформаційного характеру. Для туристів найбільш важливою є безпечність інформаційного середовища місця тимчасового перебування. Для дестинації критичною проблемою можна вважати наявність позитивного туристичного іміджу та мінімізацію деструктивного інформаційного впливу туризму на територіальні суспільні системи¹¹⁸.

Важливою рисою інформаційної безпеки туризму також є те, що вона мало піддається регулюванню традиційними засобами, наприклад за допомогою страхування. Іншими словами, протидіяти інформаційним загрозам у туризмі, як правило, можна лише інформаційними засобами. Власне економічні механізми можуть бути застосованими лише на етапі розробки та реалізації організаційних механізмів управління системами захисту інформації як спеціалізованими, так і загального характеру.

Отже, в сучасних умовах здійснення туристичної діяльності проблеми інформаційної безпеки її суб'єктів набувають щоразу більшої актуальності. Узагальнюючи наявні підходи до трактування поняття «інформаційна безпека», слід відзначити їх суттєву диференційованість та прикладне спрямування.

Ураховуючи це, важливим завданням на першому етапі економічного дослідження інформаційної безпеки туризму є обґрунтування його теоретико-методологічних основ, насамперед розробка визначення поняття і окреслення його структури. На наш погляд, ключовим аспектом, який має бути відображений у змісті поняття «інформаційна безпека туризму», є його конструктивний аспект, що полягає у наявності сприятливого для організації туризму інформаційного середовища. Відповідно проблеми формування позитивного іміджу

---

¹¹⁸ Голод А. П. Інформаційна безпека в туризмі: суть, проблеми та шляхи забезпечення / А. П. Голод // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – Одеса : ОНУ ім. І. Мечникова, 2014. – Т. 19. – Вип. 3\3. – С. 79–82.

туристичних об'єктів та територій також можуть бути вирішеними в руслі гарантування інформаційної безпеки туризму.

Не викликає сумніву твердження про те, що позитивний імідж в умовах активного розвитку інформаційного суспільства є важливою перевагою в конкурентній боротьбі не лише на рівні суб'єктів економічної діяльності, а й стосовно територій різного рангу – міст, регіонів, держав. Імідж будь-якої території, як правило, формується впродовж тривалого часу, а його модифікація вимагає цілеспрямованої політики та значних фінансових затрат.

Аналізу проблем формування позитивного іміджу території та його соціально-культурним, економічним і політичним аспектам присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема М. Бурліної, С. Кіреєвої, К. Кузіної, Т. Рибаченко, В. Сергійко, О. Фаборовського та ін. Однак недослідженою залишається проблема ролі позитивного іміджу території в розвитку туристичної діяльності на регіональному рівні, особливо щодо гарантування безпеки туризму в усіх її аспектах.

На регіональному рівні безпека туризму зазнає впливу низки факторів, серед яких вагому роль відіграє інформаційний. Власне вплив іміджу певного регіону на безпеку туристичної діяльності в ньому є, на наш погляд, основним механізмом дії інформаційного чинника. Імідж території впливає на безпеку туризму в кількох напрямках:

- розвиток регіонального ринку туристичних послуг;
- інтенсивність туристичних потоків у регіоні;
- збереження та використання наявних туристичних ресурсів і об'єктів;
- рівень доходів від туристичної діяльності в регіоні;
- перспективи подальшого розвитку регіону та формування його туристичної спеціалізації.

Для гарантування безпеки туризму актуальною є проблема формування позитивного іміджу регіону, процес вирішення якої повинен охоплювати три складники:

- 1) цілеспрямована скоординована державна регіональна політика та діяльність місцевих органів влади з метою подолання соці-

ально-економічних проблем регіону та стимулювання розвитку туристичної діяльності в ньому;

- 2) узгодження позиції усіх засобів масової інформації щодо популяризації регіону як безпечного та туристично привабливого;
- 3) активність суб'єктів туристичної діяльності регіону на міжнародному ринку¹¹⁹.

Водночас, на наш погляд, слід наголосити на відмінності в завданнях формування позитивного іміджу, залежно від рекреаційно-туристичної спеціалізації регіону чи окремих його територій. Для регіонів із високим туристичним потенціалом кінцевим результатом має бути створення унікального туристичного бренду, для інших – формування іміджу безпечної території із розвинутою інфраструктурою.

На думку Д. Басюк, брендинг є важливим фактором регіональної політики, одним з об'єктів стратегічного управління та засобом успішної конкуренції за туристичні потоки, внутрішні та зовнішні інвестиції, економічні рейтинги. Автор зазначає, що як об'єкт управління, брендинг регіону є елементом програми його соціально-економічного розвитку, комплексної програми розвитку туризму, передбачає застосування сучасних інструментів і технологій маркетингу та розгорнутої системи маркетингових комунікацій¹²⁰.

Погоджуючись із М. Гудзь та Р. Вертегел, хочемо наголосити на таких ключових аспектах брендингу міста (регіону), як ефективність у зміцненні економіки, різноманітність, стійкість та інерційність, універсальність, стратегічне значення¹²¹.

На наш погляд, бренд регіону повинен уособлювати його найхарактерніші риси, вигідно підкреслювати переваги та вирізнити

¹¹⁹ Голод А. П. Проблеми формування туристичного бренду регіону / А. П. Голод, М. О. Худобіна // Формування інноваційної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії : матеріали міжнар. наук.-практичної конференції (12–13 грудня 2014 року, м. Херсон). – Херсон : Гельветика, 2014. – С. 159–162.

¹²⁰ Басюк Д. Формування туристичного бренду як фактор регіональної політики / Д. Басюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – № 1. – С. 146.

¹²¹ Гудзь М. В. Проблеми та перспективи формування туристичного бренду міста Запоріжжя / М. В. Гудзь, Р. С. Вертегел // Економіка и управление. – 2013. – № 4. – С. 89.

його з-поміж інших, схожих за туристичною спеціалізацією регіонів. Водночас, ураховуючи досить суттєву внутрішню різноманітність більшості регіонів України, проблема формування їх туристичного бренду є досить складною і багатоаспектною. Зокрема, можемо виокремити кілька проблем формування туристичних брендів регіонів на прикладі України.

1. Проблема впізнаваності бренду. Враховуючи наявність низки успішних прикладів брендингу великих міст – туристичних центрів України, вже напрацьовані деякі ефективні підходи до формування бренду окремих туристичних дестинацій. Однак, на відміну від міст, регіони, до яких в Україні, головним чином, належать адміністративно-територіальні одиниці обласного рівня, переважно не мають впізнаваної символіки, яка могла би бути відображена у брендї. Щоб вирішити цю проблему, на наш погляд, існує два шляхи. Перший – пов'язаний із використанням брендів найбільших туристичних центрів регіону, розширюючи їх змістове навантаження до всієї території області. Другий підхід передбачає розроблення власного унікального бренду і є доцільнішим для нових туристичних регіонів.

2. Проблема відображення безпечності регіону для туризму в брендї. В умовах поширення світового тероризму, а також активізації низки регіональних та локальних військово-політичних конфліктів, питання безпеки туристичних подорожей стає надзвичайно актуальним. Отож, можна погодитися із дослідниками, що вважають безпечність однією із основних характеристик сучасних туристичних послуг. Таким чином, безпечність туристичних дестинацій також має бути врахована під час брендингу регіону. На наш погляд, зазначений підхід все ще недостатньо використовується у процесі формування туристичних брендів регіонів України, однак в умовах ведення бойових дій на території держави, а також зростання загроз міжнародного тероризму, проблема врахування безпеки туризму у формуванні брендів регіонів повинна невідкладно вирішуватися. Основний метод вирішення вказаної проблеми – актуалізація підходів до брендингу територій з урахуванням сучасних тенденцій перебігу соціально-економічних та політичних процесів, що безпосередньо впливають на безпеку туристичної діяльності.

3. Проблема управління брендингом регіону. Це полягає, насамперед, у визначенні відповідальних суб'єктів та виокремленні ключових регуляторів процесу управління формуванням туристичного бренду регіону. На наш погляд, важливим є чіткий розподіл функцій управління туристичним брендингом регіону, у якому центральні органи виконавчої влади мали б виконувати лише спрямовувальну та координувальну, а не регулятивну функцію. Основними суб'єктами регулювання брендингу повинні бути місцеві органи влади, які, співпрацюючи із туристичними організаціями регіону, мають розробляти стратегії формування його туристичного бренду. Водночас на регіональному рівні доцільним є також функціонування громадських об'єднань (наприклад, асоціацій розвитку туризму), які б дали змогу налагодити координацію зусиль різних суб'єктів регулювання туристичного брендингу регіону і забезпечували відкритість цього процесу для громадськості. Хоча в Україні існують окремі приклади успішної співпраці суб'єктів туристичної діяльності із органами влади у сфері брендингу на регіональному рівні (Львівська, Одеська, Чернівецька області, м. Київ тощо), загалом найбільш проблемною ділянкою є координація таких зусиль на загальнодержавному рівні. Відповідно ефективність туристичного брендингу регіонів України є дуже неоднорідною та недостатньою.

4. Проблема поширення бренду на міжнародному туристичному ринку. Незважаючи на достатній розвиток туристичних брендів окремих регіонів України, більшість із них успішно використовується для промоції туристичного продукту лише на внутрішньому ринку¹²². Очевидно, що власне проблема виходу регіональних туристичних брендів на світовий ринок набуває щораз більшої актуальності. У цьому контексті важливу роль відіграє організація масових релігійних, культурно-мистецьких, спортивних та інших заходів макро-регіонального та глобального рівня на базі головних туристичних центрів держави. Залучення до таких заходів великої кількості іно-

---

¹²² Басюк Д. Формування туристичного бренду як фактор регіональної політики / Д. Басюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2010. – № 1. – С. 139–147.

земних учасників та глядачів зумовлює найбільш ефективно та стратегічно важливе поширення інформації про туристичні переваги регіону серед потенційних міжнародних туристів. Як свідчать останні тенденції розвитку туризму в Україні, власне проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу у 2012 році зумовило активне поширення регіональних туристичних брендів, насамперед Києва та Львова, на світовому ринку та призвело до суттєвої активізації туристичних потоків у цьому напрямку. Перспективним шляхом популяризації туристичних брендів регіонів є також посилення співпраці із прикордонними регіонами сусідніх держав у контексті активізації транскордонного туризму. Безумовно, найбільший потенціал у цьому контексті мають західні прикордонні регіони¹²³.

Отже, формування туристичних брендів регіонів є важливим компонентом стратегії розвитку туризму в державі. В умовах поширення інформаційних технологій позитивний імідж регіону як перспективної туристичної дестинації відіграє щораз більшу роль в інтенсифікації туристичних потоків у його напрямку та розвитку сучасної інфраструктури. З огляду на це, з метою вирішення актуальних проблем туристичного брендингу регіонів необхідною є активізація та координація зусиль усіх суб'єктів туристичної діяльності в напрямі розробки єдиної інформаційної політики в рамках стратегії розвитку туризму в державі.

3.3. Безпека туристів та проблеми туристичного страхування в Україні

Проблеми безпеки туристів досить широко висвітлені в наукових працях та навчально-методичних виданнях. Однак аналіз цієї проблематики здійснюється, головним чином, у площині безпеки життєдіяльності і не має регіонального виміру. Безумовно, основний ак-

---

¹²³ Голод А. П. Проблеми формування туристичного бренду регіону / А. П. Голод, М. О. Худобіна // Формування інноваційної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії : матеріали Міжнар. наук.-практичної конференції (12–13 грудня 2014 року, м. Херсон). – Херсон : Гельветика, 2014. – С. 159–162.

цент робиться на організації тих видів туризму, які передбачають активні способи пересування та екстремальні форми рекреації. Для студентів спеціальності «Туризм» у більшості вишів України розроблено навчальні дисципліни, метою яких є власне набуття майбутніми фахівцями з туристичного обслуговування знань і вмій гарантувати безпеку туристів під час подорожей. Достатня увага надається в українській економічній науці та практиці також питанням страхування туристів.

Однак, незважаючи на те, що страхування і туризм дуже тісно пов'язані, наразі в Україні туристичне страхування в нормативно-правовому полі окремо не регламентується. Загалом, до туристичного страхування можна зарахувати такі 4 види страхування, як медичне та від нещасних випадків; транспортне; майнове; відповідальності. Водночас у законодавстві України вимоги до різних видів туристичного страхування є дуже розрізненими і неоднозначними, що становить суттєву проблему в контексті гарантування безпеки туристів.

Як зазначено в статті 16 Закону України «Про туризм», обов'язковим є тільки один з видів туристичного страхування – медичне та від нещасних випадків¹²⁴.

Окрім того, у статті 17 Закону України «Про страхування» визначено лише обов'язковий характер страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю або майну туристів. Щодо обов'язковості медичного страхування у сфері туризму в цьому законі конкретно не вказано¹²⁵.

Набагато більше уваги надається правовому забезпеченню туристичного страхування в Ліцензійних умовах провадження туроператорської діяльності. Зокрема, у цьому документі встановлено низку вимог щодо забезпечення страхового захисту туристів, найбільш важливими серед яких є такі:

1. Страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим.

---

¹²⁴ Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

¹²⁵ Закон України «Про страхування» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

2. Туроператор повинен перевірити страховий поліс і додати його копію до договору про надання туристичних послуг.

3. Договір страхування про надання медичної допомоги туристам має передбачати відшкодування їх витрат при настанні страхового випадку безпосередньо в місці тимчасового перебування.

4. Інформація про умови обов'язкового страхування має бути доведена до відома туристів під час укладення договору про надання туристичних послуг.

5. Договір туристичного страхування має надавати страхове покриття на весь період туристичної подорожі.

6. Туроператор зобов'язаний інформувати туристів про наявність інших ризиків, пов'язаних з наданням туристичних послуг, а також можливість їх страхування¹²⁶.

Відповідно до тих самих Ліцензійних умов, страхування туристів може здійснюватися шляхом укладення договору безпосередньо між туристом і страховою компанією або за участі суб'єкта туристичної діяльності, який забезпечує страхування туристів на підставі договору, укладеного зі страховою компанією. Слід зауважити, що такому страхуванню підлягають не лише туристи, а й особи, котрі їх супроводжують.

За змістом медичне страхування туристів ідентичне до загального медичного страхування, але діє лише на час подорожі і, у разі виїзного туризму, лише за кордоном, відповідно до маршруту туру. Страховий поліс медичного страхування має ліміт відповідальності – тобто кількість додаткових послуг, що можуть бути надані в результаті страхового випадку (репатріація, доставка родичів тощо).

Специфіка медичного страхування зумовлює наявність великого переліку винятків із страхових випадків, який у багатьох звичних для туриста ситуаціях може обмежити можливості відшкодування медичних витрат. Факторами, що впливають на вартість медичного та від нещасних випадків страхування туристів, є вік застраховано-

---

¹²⁶ Ліцензійні умови провадження туроператорської діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/991-2015-п#n8>

го, країна поїздки та її тривалість, мета подорожі, застосування лімітів і франшиз, спосіб продажу страхового поліса¹²⁷.

Важливе значення для гарантування безпеки туристів у сучасних умовах має розвиток транспортного страхування. Як відомо, наземний транспорт є найбільш ризикованим із погляду можливості завдання шкоди життю, здоров'ю та майну громадян. Водночас достатньо висока вартість таких транспортних засобів у поєднанні із їх значною мобільністю зумовлює високий ризик збитків, пов'язаних із їх можливим пошкодженням чи викраденням.

Варто зауважити, що найбільшого поширення в Україні набули два види транспортного страхування, що застосовують у туризмі, відомі під термінами КАСКО і страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (СЦПВВНТЗ).

КАСКО – добровільне страхування ТЗ за трьома головними ризиками – пошкодження внаслідок ДТП та дії третіх осіб, пошкодження внаслідок стихійного лиха, незаконне заволодіння. Головними факторами, які впливають на вартість цього виду страхування, є дійсна вартість транспортного засобу на день укладення договору страхування; тип транспортного засобу; обсяг страхового покриття; розмір франшизи; термін експлуатації; регіон реєстрації; водійський стаж та вік; спосіб використання тощо¹²⁸.

Страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів передбачає відшкодування збитків, заподіяних транспортним засобом, який знаходиться під керуванням застрахованої особи, життю, здоров'ю або майну третіх осіб¹²⁹

Факторами, які визначають вартість поліса такого виду страхування, є франшиза; стаж водія; регіон реєстрації, тип транспортного засобу та об'єм його двигуна; спосіб використання транспортного засобу та кількість осіб, допущених до керування ним.

¹²⁷ Охріменко О. Поради небайдужого туристам і не тільки... [Електронний ресурс] / О. Охріменко // Страхова справа. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/05/03/01/1735>

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Закон України «Про страхування» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

Варто зауважити, що в деяких ситуаціях договір передбачає можливість стягнення страховою компанією обсягу відшкодування через суд із винної сторони.

До майнового належить будь-яке страхування, що не пов'язане з особистим страхуванням та страхуванням відповідальності. Страхування майна в туризмі може здійснюватися додатково до страхування медичних витрат за бажанням туриста, який виїжджає за кордон. Турист зобов'язаний упродовж доби з моменту виявлення факту втрати чи ушкодження багажу повідомити про це відповідним посадовим особам і відповідним чином оформити свої претензії¹³⁰.

Якщо багаж був загублений чи ушкоджений з вини туристичного (транспортного) підприємства, то воно може самостійно відшкодувати вартість багажу і тоді збитки вважаються відшкодованими й страхова сума не виплачується. Якщо ж винної сторони немає (вона невідома або неплатоспроможна), то страхова компанія виплачує не вартість багажу, а суму збитків (як правило, вона є більшою за вартість багажу), а вже потім через суд може стягнути виплачені кошти з винної сторони. Саме тому для туристичного підприємства часто вигідніше самостійно відшкодувати вартість втраченого майна, ніж доводити справу до страхового відшкодування.

Страхування витрат туристів у разі неможливості здійснення подорожі в Україні здійснюється на підставі визначеної договором страхової суми, що виплачується повністю або частково, коли поїздка не може бути здійсненою у зв'язку із документально підтвердженими і чітко визначеними причинами.

Страхування відповідальності в туризмі в Україні має три основні види:

- страхування відповідальності туристичної організації за невиконання зобов'язань (цей вид страхування є обов'язковим);
- страхування цивільної відповідальності громадян, що тимчасово виїжджають за кордон (об'єктом страхування є майновий інтерес застрахованого, пов'язаний з необхідністю відшкодувати

¹³⁰ Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. В. Ганич. – Київ, 2008. – 661 с.

збитки, заподіяні ним життю (здоров'ю) або майну фізичної чи юридичної особи в результаті неправомірних дій, відповідно до законодавства країни перебування)¹³¹;

- страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Сфера гостинності є однією із найбільш ризикованих у туристичній діяльності, у зв'язку з особливостями реалізації послуг готельного закладу; комплексним характером послуг, що надаються.

Найбільш ризикованим аспектом сфери гостинності є впровадження інновацій. Із цього погляду можна виокремити 3 головні ризики:

- технологічний ризик (ризик неполадок у роботі технічних інновацій);
- ринковий ризик (ризик сприйняття інновації на ринку та зростання витрат для її просування);
- стратегічний ризик (ризик короткого життєвого циклу інновації і пов'язаних із ним збитків).

У страхуванні готелів є своя специфіка: вони можуть страхуватися за загальним полісом страхування майна від усіх ризиків – або за спеціалізованим комплексним страхуванням готельних ризиків (в Україні ще не набуло поширення). У комплексному страхуванні готельного бізнесу є кілька головних складових частин:

- майнова;
- відповідальність перед третіми особами (найсуттєвіші і дуже диференційовані ризики);
- вихід з ладу обладнання;
- простоювання.

Важливий виняток із комплексного страхування готельних ризиків – збитки, пов'язані із терористичними актами (їх можуть страхувати лише окремі спеціалізовані страховики)¹³².

¹³¹ Сирик Н. В. Имущественное страхование в туризме [Електронний ресурс] / Н. В. Сирик // Вестник ОГУ. – 2006. – № 3. – Режим доступу: http://vestnik.osu.ru/2006_3/34.pdf.

¹³² Готельний бізнес – страхування обов'язково! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://moja-hata.blogspot.com/2014/10/blog-post_567.html.

Отже, туристичне страхування в Україні розвивається паралельно із інтенсифікацією туристичних потоків, однак його нормативно-правова база та організаційно-економічне забезпечення все ще недосконалі. Важливою проблемою є низька інформаційна культура туристів та туристичних підприємств у сфері страхування в туристичній діяльності. Водночас у громадській свідомості переважає думка про формальний характер туристичного страхування при виїзді за кордон і взагалі його необов'язковість у внутрішньому туризмі. На наш погляд, вирішення проблем розвитку туристичного страхування в Україні дасть змогу мінімізувати загрози безпеці туристів, особливо в розвинених туристичних регіонах і сприятиме гарантуванню безпеки туристичного бізнесу, насамперед фінансової.

Як ми уже зазначали раніше, особливої уваги із позицій гарантування безпеки туристів вимагає організація турів із активними способами пересування та екстремальними формами рекреаційних занять. Одним із найбільш масових видів туризму, що можна залучити до цієї категорії, є гірськолижний.

Гірськолижний туризм – один із найпопулярніших видів активного відпочинку в різних регіонах світу. Хоча традиційно цей вид туризму вважається престижним та елітним, насправді він доступний для людей різних вікових та соціальних груп. Водночас, незалежно від індивідуальних особливостей туристів, надзвичайно важливу роль у гірськолижному туризмі відіграє безпека. Загалом, рівень ризику виникнення травм різного ступеня важкості в цьому виді туризму є досить високим і зростає обернено пропорційно до досвіду туриста.

Загалом, варто виокремити дві групи проблем безпеки туристів у гірськолижному туризмі:

- пов'язані із наявністю та якістю спорядження й інфраструктури;
- зумовлені станом дотримання туристами вимог безпечної поведінки на трасах.

Щодо першої групи проблем, то, як слушно зазначає П. Масляк (2008), задля безпеки туристів на гірськолижних курортах повинні працювати пункти прокату гірськолижного спорядження, дорослі

і дитячі лижні школи, групи інструкторів зі сноубордингу та катання на лижах, бригада професійних рятувальників¹³³.

Із урахуванням того, що спорядження для гірськолижного туризму є досить дорогим та малодоступним для широкого кола туристів, значного поширення набули послуги щодо оренди такого спорядження, які надаються у всіх гірськолижних курортах, а також у багатьох великих містах. Власне, орендоване спорядження часто може стати додатковим фактором небезпеки під час здійснення гірськолижних спусків. Адже, по-перше, воно не є новим і може уже на момент використання втратити ресурс надійності. По-друге, будь-яке орендоване спорядження є незвичним для конкретного туриста і потребує адаптації впродовж певного часу, що також зумовлює зростання ризику травматизму в перший період занять гірськолижним туризмом.

Серед загальних вимог щодо безпеки в гірськолижному туризмі фахівці називають такі:

- наявність інформації про можливі загрози та «відкриті» і «закриті» траси перед початком підйому;
- встановлення попереджувальних знаків про небезпечні місця на самій трасі;
- чергування рятувальних служб, екіпірованих необхідним спорядженням;
- встановлення на небезпечних ділянках траси сіток-уловлювачів та захисних матів;
- безпечність та своєчасне технічне обслуговування витягів і підйомників¹³⁴.

Безпека туристів на гірськолижних трасах багато в чому залежить від їх особистих навиків та досвіду. Певну роль відіграють також організатори гірськолижного туризму, які повинні наголошувати на тому, що особиста безпека гірськолижника гарантується використанням добре відрегульованих кріплень, доброю технічною та фізичною під-

---

¹³³ Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. / П. О. Масляк. – Київ : Знання, 2008. – С. 224.

¹³⁴ Вимоги безпеки на гірськолижних трасах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donlegion.com/index.php?aid=50>

готовкою, дотриманням правил поведінки на трасах, знанням прийомів правильного падіння, взаємної ввічливості тощо¹³⁵.

У практиці організації гірськолижного туризму в Україні сформовано низку правил, що покликані гарантувати особисту безпеку туриста, основними з яких є такі:

- швидкість спуску на трасах має відповідати фізичній і технічній підготовці лижника;
- лижник повинен контролювати свою швидкість і засоби пересування, урахувавши кривизну схилу, погодні умови для того, щоб не створювати на схилі небезпеку іншим туристам;
- пересування на трасі в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння категорично забороняється;
- лижник, рухаючись униз схилом, має вибирати такий напрямок руху, щоб лижники, які знаходяться нижче, були впевнені у своїй безпеці;
- після падіння потрібно швидко встати і звільнити трасу, перемістившись на край схилу;
- у місцях масового катання потрібно чітко виконувати вимоги знаків обмеження, вказівки працівників рятувальної служби, лижного патруля;
- будь-який лижник, що став свідком або співучасником нещасного випадку, обов'язково повинен підтвердити свою особу¹³⁶.

Окрім безпеки туристів, у гірськолижному туризмі вагому роль відіграє безпека туристичних підприємств та DESTИНАЦІЙ. Відомо, що гірськолижний туризм є переважно сезонним, а тому суттєво залежить від погодних умов на певній території. Відповідно ризики отримання збитків туристичними підприємствами, що спеціалізуються на наданні послуг, пов'язаних із відпочинком на гірськолижних курортах, є досить високими.

¹³⁵ Правила поведінки на лижних трасах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukovel.com/rules>

¹³⁶ Техніка безпеки під час катання на гірських лижах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tourclub.com.ua/uk/info/usefull-info/safety-instructions/ski_tours_accident_prevention; Як відпочити без шкоди для здоров'я // Надзвичайна ситуація. – 2009. – № 2. – С. 60.

Водночас значна ресурсозалежність гірськолижного туризму зумовлює також досить інтенсивний його вплив на екосистеми гірських територій. Із одного боку, такий вплив спричинений антропогенною діяльністю, що пов'язана із розширенням площ та інтенсифікацією розвитку гірськолижних курортів, з другого – деструктивного впливу зазнають безпосередньо ландшафтні одиниці гірських схилів, на яких формуються гірськолижні траси та інша інфраструктура.

На наш погляд, незважаючи на те, що першочергове значення для безпеки гірськолижного туризму має безпека туристів, усі три згадані складники потрібно аналізувати як елементи єдиної системи. Можемо констатувати, що саме такий комплексний підхід до досліджень безпеки гірськолижного туризму є перспективним у вітчизняній науці, а його розробка дасть змогу сформуванню теоретичні основи та методичну базу гарантування безпеки в гірськолижному туризмі у нашій державі на якісно новому рівні.

У сучасних умовах надання туристичних послуг неможливе також без організації якісного і безпечного харчування. Продовольчі потреби туристів постійно зростають і диференціюються. Окрім того, актуалізується проблема збереження балансу між якістю і ціною послуг харчування, адже значне поширення пакетних турів з повним продовольчим забезпеченням зумовлює посилення конкуренції в цьому сегменті міжнародного туристичного ринку.

Варто відзначити, що проблеми якості і безпечності продуктів харчування в продовольчому забезпеченні туристів у вітчизняній науці практично не розглядаються, тому, очевидно, дослідження цієї проблеми потребує розроблення ґрунтовної теоретико-методологічної бази.

Процеси забезпечення якісного і безпечного харчування туристів, на наш погляд, характеризуються трьома групами проблем:

1. Проблеми розвитку міжнародного туристичного бізнесу.
2. Проблеми стандартизації і сертифікації підприємств сфери громадського харчування.
3. Проблеми мінімізації продовольчих ризиків для життя і здоров'я туристів.

Усі три групи проблем тісно пов'язані між собою і тому їх варто аналізувати лише в комплексі і в контексті сучасних тенденцій розвитку міжнародного туризму.

Насамперед слід зауважити, що, з погляду надання послуг харчування, реалізація внутрішніх турів є менш ризикованим завданням для суб'єктів туристичної діяльності, ніж організація міжнародного туризму. Дійсно, міжнародний туризм переважно пов'язаний з кардинальною зміною середовища життєдіяльності туристів, тому для нього властиві ризики, зумовлені складністю забезпечення стабільного і якісного харчування тих, хто подорожує.

До того ж слід зазначити окрему групу ризиків, які пов'язані з поширенням спеціалізованого виду туризму, – гастрономічного. Оскільки основною метою цього виду туризму є дегустація різноманітних страв і напоїв національних кухонь, іноді екзотичних, причому часто поза межами закладів харчування, передбачених програмою туру, то, безумовно, ризики погіршення стану здоров'я учасників гастрономічних турів є досить високими.

Іншою важливою проблемою, яка істотно впливає на розвиток міжнародного туризму, є забезпечення стабільно високої якості продуктів харчування, які надають туристам під час проживання в готелі за програмою «усе включено».

Як свідчить досвід організації таких програм, особливо в країнах Близького Сходу і Південно-Східної Азії, останніми роками спостерігається стійка тенденція до погіршення якості харчових продуктів, які пропонують у готелях¹³⁷. Причиною такої ситуації є спроба туристичних підприємств зберегти стабільно високу рентабельність в умовах жорсткої цінової конкуренції. Унаслідок цього, змінюються постачальники харчових продуктів з метою їх здешевлення. Відповідно, знижується рівень безпеки і надійності продовольчого забезпечення туристів.

На сучасному етапі невдоволеними системою «усе включено» є не лише власники закладів харчування, які розташовані поза територі-

¹³⁷ Болгарія може позбутися системи «All Inclusive». – Режим доступу: http://www.novostimira.com.ua/novyny_22012.html

ями готелів і втрачають, таким чином, своїх клієнтів. Самі власники готелів також стають перед проблемою збільшення витрат на організацію «шведського столу», які починають перевищувати прибутки від проживання туристів. До того ж деякі країни (наприклад, Туреччина) вирішили позбавитися від іміджу місця недорогого відпочинку з посередньою якістю послуг¹³⁸ і поступово відмовляються від масового використання систем повного продовольчого забезпечення туристів.

Отже, сучасний розвиток міжнародного туризму характеризується низкою протиріч, серед яких виокремлюється група проблем якості і безпечності продуктів харчування. Згадані проблеми характерні для усіх країн світу і потребують комплексного підходу до вирішення як на національному, так і на глобальному рівнях. Власне, мінімізація продовольчих ризиків міжнародного туризму, а також уніфікація національних стандартів у сфері послуг харчування і розміщення, на наш погляд, є основними перспективними напрямками розвитку сучасного міжнародного туристичного бізнесу в контексті гарантування безпеки туристів.

Гарантування безпеки туристів є важливим компонентом безпеки регіональних туристичних систем і в підсумку суттєво впливає на позитивний імідж регіону як сприятливого для туризму. З огляду на те, що саме турист є основним споживачем туристичних послуг, то його задоволеність їх якістю та безпечністю лежить в основі концепції безпеки туризму на регіональному рівні і має бути врахованою у процесі стратегічного планування.

3.4. Економічна безпека туризму в умовах транскордонного співробітництва: роль інформаційно-комунікаційних технологій

Незважаючи на значне поширення в національній науці підходів, що абсолютизують економічний аспект безпеки об'єктів різ-

---

¹³⁸ Кіпр хоче обмежити використання системи «all inclusive». – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/kipr-hoche-obmezhati-vikoristannya-sistemi-all-inclusive.html>

ного рівня та генезису, ми не можемо повністю погодитися із таким підходом. У контексті дослідження безпеки туризму на рівні РТС, на наш погляд, економічний її складник слід ототожнювати насамперед із безпекою суб'єктів туристичної діяльності, якими є туристичні підприємства. Отже, ми розділяємо за змістом економічну безпеку як безпеку туристичного бізнесу та як безпеку туристів (споживачів туристичного продукту). Відповідно до такого погляду на класифікацію безпеки туризму, перший компонент потрібно розглядати як власне економічну безпеку туризму, а другий, що є більш багатоаспектним, ми аналізуємо окремо.

Отож економічну безпеку туризму можна аналізувати на двох рівнях – окремих суб'єктів економічної діяльності (головним чином, туристичних підприємств) або туристичного комплексу регіону чи держави загалом. У контексті транскордонного співробітництва особливу увагу, на наш погляд, потрібно зосередити на проблемах гарантування економічної безпеки туризму в регіоні, адже саме міжрегіональні транскордонні зв'язки є основною складовою частиною цього напрямку міждержавної інтеграції. Для України найбільш вдалим прикладами реалізації транскордонного співробітництва у сфері туризму є міжрегіональні зв'язки із сусідніми державами Європейського Союзу.

У цьому контексті, ґрунтуючись на наявному досвіді транскордонної співпраці, науковому доробку та думках експертів, можемо зазначити кілька основних загроз економічній безпеці туризму в регіонах України в умовах транскордонного співробітництва на сучасному етапі.

1. Зростання конкуренції на ринку туристичних послуг. Ця загроза стосується економічної безпеки туризму в усіх регіонах-учасниках транскордонної співпраці. Із одного боку, для туристичних комплексів регіонів України існує загроза (або навіть виклик) зростання вимог до якості та асортименту туристичних послуг, що надаються іноземним туристам. З другого – туристичні підприємства регіонів суміжних держав стикаються із ризиками цінової конкуренції, оскільки велика частина закладів розміщення в суміжних з країнами Євросоюзу регі-

онах України надають туристичні послуги за значно нижчими порівняно із країнами ЄС цінами (хоча й дещо нижчої якості).

2. Відставання в розвитку інфраструктури. Як ми уже зазначали, неналежний розвиток туристичної інфраструктури є однією із слабких сторін функціонування туристичних комплексів регіонів України. Відповідно, така ситуація становить вагомую загрозу економічній безпеці регіонів держави в рамках активізації транскордонної співпраці. Адже навіть забезпечуючи достатні для іноземних клієнтів умови проживання та харчування, розробляючи конкурентоспроможні туристичні маршрути, неможливо уникнути проблеми слабого розвитку загальної інфраструктури більшості регіонів держави (автошляхи, транспорт, зв'язок комунальні послуги тощо). Варто зауважити, що вказана загроза стосується також інших підсистем регіональної економіки та є загальною для гарантування економічної безпеки держави в контексті євроінтеграції зокрема.

3. Нестача кваліфікованих кадрів. Інтенсифікація транскордонного туристичного обміну неодмінно призводить до виникнення проблем забезпечення туристичних підприємств регіону кадрами відповідної кваліфікації. Насамперед йдеться про осіб, що мають спеціалізовану освіту, вільно володіють кількома іноземними мовами та мають навички роботи із іноземними туристами. Слід зазначити, що останнім часом проблема підготовки кваліфікованих кадрів для туристичного бізнесу поступово вирішується, однак стосовно певних категорій працівників залишається все ще гострою. Зокрема, це стосується фахівців-екскурсоводів, що достатньо добре володіють іноземними мовами. Нестача таких працівників у туристичних центрах України призводить до масового використання послуг іноземних фахівців туристичного супроводу, які не повністю ознайомлені з специфікою туристичних ресурсів України та часто формують в іноземних туристів хибне враження про туристичний потенціал держави.

4. Активізація деструктивних соціальних процесів. Інтенсифікація транскордонного співробітництва у сфері туризму завжди супроводжується міжкультурною взаємодією, яка виникає в процесі туристич-

тичної діяльності. З одного боку, така взаємодія відбувається на рівні туристів та місцевого населення дестинацій, з другого – також і туристичні підприємства у своїй діяльності стикаються із певним ступенем сприйняття (неприйняття) з погляду панівних соціально-культурних цінностей у регіоні їх розташування.

Водночас розвиток транскордонного співробітництва має також низку вагомих переваг у контексті гарантування економічної безпеки туризму в регіоні, які потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Одним із вагомих напрямів гарантування економічної безпеки туризму як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях є активізація використання інформаційно-комунікаційних технологій, які в останні десятиліття охоплюють дедалі більше сфер діяльності людини. Зрозуміло, що не є винятком і така динамічна галузь економіки як туризм. Насамперед слід згадати про комп'ютерні технології, які дають змогу значно спростити і прискорити роботу туристичних підприємств, а також полегшують вибір для споживача тур-продукту. Особливого поширення як універсальне джерело інформації та багатофункціональний засіб зв'язку в сучасному світі отримала мережа Інтернет. Останнім часом з'явилися реальні передумови того, що і в нашій країні Інтернет стане широкодоступним, а отже, й перспективним засобом поширення інформації про туристичні послуги та їх безпосереднього продажу.

Використання Інтернету в туристичній діяльності вже майже десятиліття є предметом вивчення західних учених, проте лише останніми роками з'явилися фундаментальні дослідження цього питання, серед яких варто згадати, передусім, праці канадських і американських учених. Окремі дослідження ролі Інтернету в туристичному бізнесі з'являються і в Росії¹³⁹. В українській науці таку проблематику недостатньо розроблено і, зважаючи на останні тенденції поширення і розвитку інформаційних технологій, вона потребує ґрунтовніших досліджень.

---

¹³⁹ Родигин Л. А. Інтернет-технологии в туризме / Л. А. Родигин. – Москва : Сов. спорт, 2006. – 388 с., Шаховалов Н. Н. Інтернет-технологии в туризме : учебное пособие / Н. Н. Шаховалов. – Барнаул : Изд-во АлтГАКИ, 2007. – 251 с.

Узагальнюючи головні напрями використання мережі Інтернет в туризмі, можна розподілити їх на дві групи: використання Інтернету туристами і використання всесвітньої мережі туристичними підприємствами. Використання можливостей Інтернету туристами охоплює такі напрями:

- пошук інформації про бажані тури і місця відпочинку;
- вибір туру і його замовлення через веб-сайт турфірми;
- пошук місць розміщення і онлайн-бронювання номерів;
- замовлення квитків через Інтернет;
- отримання інформації про погоду, курси валют та інших актуальних даних;
- «Інтернет-туризм» (використання сервісів Google Earth, WikiMapia тощо).

Туристичні підприємства, як правило, використовують Інтернет у таких напрямках:

- промоція бренду фірми і реклама послуг, що надаються;
- безпосередній продаж турів та інших послуг;
- надання консультацій у режимі «онлайн»;
- зв'язок і співпраця з партнерами по бізнесу;
- створення баз даних, систем онлайн-бронювання та інтернет-порталів.

Усі вказані напрями використання Інтернету в туристичній діяльності є перспективними і динамічно розвиваються. Зокрема, станом на 2015 рік серед 3182 зареєстрованих в Україні суб'єктів туристичної діяльності¹⁴⁰ лише 956 (30 %) мали власні веб-сайти¹⁴¹. До того ж загальний розмір туристичного сегмента українського Інтернету є ще зовсім невеликим і володіє значними перспективами для розширення (табл. 3.3).

---

¹⁴⁰ Туристична діяльність в Україні у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/bl/05/bl_td_15.xl.zip

¹⁴¹ Туристичні фірми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://catalog.i.ua/catalog/290/?rss=0&r=10000&p=95>

**Розмір туристичного сегмента Інтернету
в Україні та сусідніх країнах**

Країни	Кількість користувачів Інтернету*, млн осіб, 2014	Кількість веб-сторінок туристичної тематики**, млн од., 2014	Кількість веб-сторінок туристичної тематики на одного користувача Інтернету
Польща	25,3	55,1	2,2
Білорусь	5,3	1,3	0,3
Росія	85,0	20,3	0,2
Україна	19,5	4,1	0,2

Примітки: * – за даними Міжнародного телекомунікаційного союзу¹⁴²;

** – за даними пошукової системи Google.

Для порівняння в Україні на одного користувача Інтернету припадає 0,2 веб-сторінки туристичної спрямованості, а в Польщі цей показник досягає 2,2. Очевидно, що така ситуація пов'язана з недостатнім розвитком реклами національного туристичного продукту в нашій державі. На нашу думку, саме популяризація туристичних ресурсів країни через реалізацію відповідних державних програм могла б істотно збільшити кількість веб-ресурсів туристичної тематики.

У цілому, зважаючи на інноваційний характер як Інтернет-технологій, так і туристичної діяльності (передусім, прогресивних і найбільш прибуткових її форм), можна зробити припущення про те, що існує пряма залежність між інтенсивністю використання мережі Інтернет в країні і рівнем розвитку туризму в ній. Дійсно, туризм як одна з галузей сфери послуг, яка до того ж має певний стосунок до формування інформаційного суспільства і економіки знань як перспективних форм розвитку людського суспільства, перебуває в тісному взаємозв'язку із розповсюдженням відповідної інфраструктури, зокрема інформаційно-комунікаційної. Об'єктивність такого взаємозв'язку можна прослідкувати, порівнявши перші двадцятки країн світу за розвитком туризму і за кількістю користувачів Інтернету. Як видно з табл. 3.4, 11 з 20 країн є в обох рейтингах.

¹⁴² United Nations Data Retrieval System [Electronic resource]. – Access mode: <http://data.un.org/Data.aspx?d=ITU&f=ind1Code%3aI99H>

Отже, проаналізувавши тренд взаємозалежності між розвитком туризму і поширенням Інтернету в 141 країні світу, для яких є доступними дані (рис. 3.2, 3.3), можна зробити висновок про те, що виявлену залежність можна трактувати як лінійну (із коефіцієнтом кореляції 0,81) і вона з певними поправками стосується всіх країн світу.

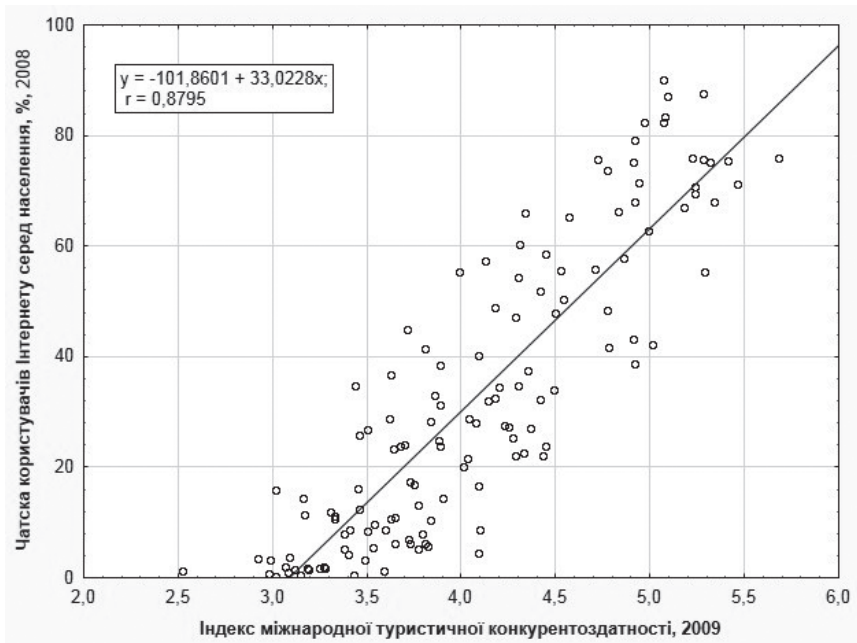
Таблиця 3.4

Двадцятки провідних країн світу за розвитком туризму і кількістю користувачів Інтернету*

№ з/п	Індекс туристичної конкурентоспроможності, 2013	Кількість користувачів Інтернету на 100 осіб, 2014
1	Швейцарія	Ісландія
2	Німеччина	Норвегія
3	Австрія	Данія
4	Іспанія	Андорра
5	Великобританія	Ліхтенштейн
6	США	Люксембург
7	Франція	Нідерланди
8	Канада	Швеція
9	Швеція	Монако
10	Сінгапур	Фінляндія
11	Австралія	Великобританія
12	Нова Зеландія	Катар
13	Нідерланди	Бахрейн
14	Японія	Японія
15	Гонконг	ОАЕ
16	Ісландія	США
17	Фінляндія	Канада
18	Бельгія	Швейцарія
19	Ірландія	Німеччина
20	Португалія	Нова Зеландія

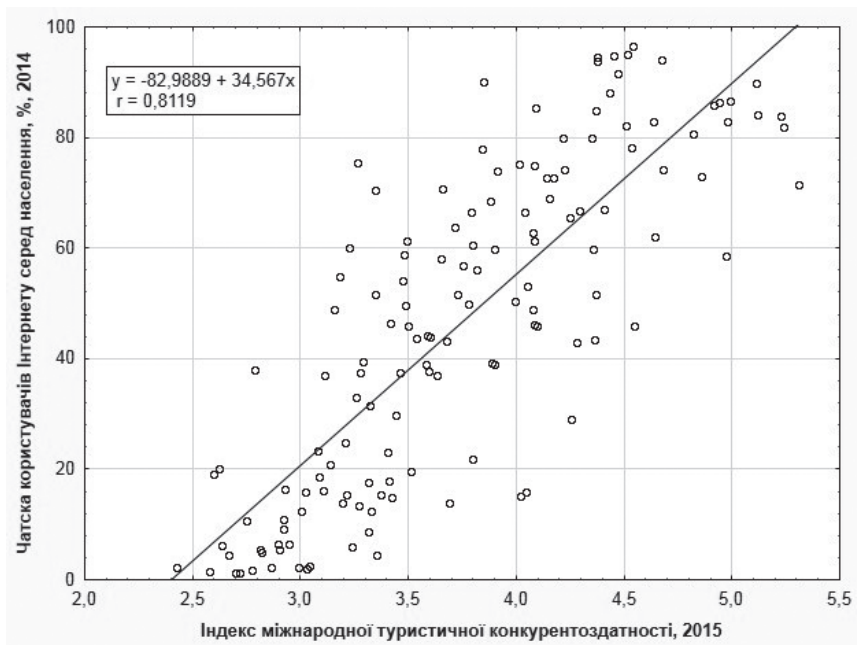
Примітка: * – виділені країни перебувають в обох двадцятках. Складено за даними «The Global Information Technology Report 2009–2010».¹⁴³

¹⁴³ The Global Information Technology Report 2009–2010 : ICT for Sustainability. – World Economic Forum [Electronic resource] – Access mode: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GITR_Report_2010.pdf, Travel & Tourism Competitiveness Report 2009. – World Economic Forum [Electronic resource]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_TravelTourism_Report_2009.pdf

Рис. 3.2. Тренд взаємозалежності між розвитком туризму і поширенням Інтернету в 2008–2009 рр. Складено за даними «The Global Competitiveness Report 2008–2009» та «Travel and Tourism Competitiveness Report 2010»¹⁴⁴

¹⁴⁴ The Global Competitiveness Report 2008–2009 [Electronic resource]. – Access mode: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2008–2009/>, Travel and Tourism Competitiveness Report 2010 [Electronic resource]. – Access mode: <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2010/>

Рис. 3.3. Тренд взаємозалежності між розвитком туризму і поширенням Інтернету у 2014–2015 рр. Складено за даними «The Global Competitiveness Report 2014–2015» та «Travel and Tourism Competitiveness Report 2015»¹⁴⁵

Зважаючи на викладене, можемо виокремити три головні групи проблем використання Інтернету в туризмі, які є актуальними на сучасному етапі:

1. Фізична та економічна недоступність всесвітньої мережі для багатьох потенційних споживачів туристичних послуг.
2. Недостатня забезпеченість туристичних підприємств власними веб-сайтами, а також низька якість, інформативність та інтерактивність наявних веб-сайтів.

¹⁴⁵ The Global Competitiveness Report 2014–2015. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/>, Travel and Tourism Competitiveness Report 2015. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2015/>

3. Відсутність навичок користування мережею та психологічна неготовність використовувати можливості Інтернету для безпосереднього вибору і замовлення туристичних послуг.

Вирішення вказаних проблем окремо одна від одної видається неможливим. Зважаючи на це, оптимальним комплексним рішенням, на нашу думку, має бути, насамперед, розширення представництва туристичних підприємств та організацій в мережі Інтернет і розробка відповідних веб-сайтів, відповідно до сучасних вимог.

У цьому контексті ми розробили низку рекомендацій щодо вдосконалення використання ресурсів Інтернету для промоції тур-продукту українськими туристичними підприємствами¹⁴⁶. По-перше, необхідно розширити представництво регіональних туроператорів та турагентів в Інтернеті, адже саме так можна підвищити рівень конкуренції на туристичному ринку і, відповідно, знизити ціни та підвищити якість послуг. По-друге, варто вдосконалити структуру наявних веб-сайтів, яка мала б сприяти повному задоволенню запитів потенційних клієнтів. По-третє, туристичним підприємствам слід звернути увагу на інтерактивність їхніх сайтів, яка повинна відповідати сучасним тенденціям у розвитку Інтернет-технологій.

На наш погляд, оптимальна структура веб-сайту туроператора (турагента) повинна містити такі розділи, як «Новинки» («Гарячі пропозиції»), «Інформація про фірму», «Напрямки відпочинку» (країни, тури), «Інші послуги», «Книга відгуків» («Форум»). Очевидно, що структура сайтів туристичних підприємств, особливо турагентів, має важливе значення для вибору клієнтом того чи іншого тур-продукту. Відповідно шлях від головної сторінки сайту до бажаної інформації про тур (дата, тривалість, умови, ціна) має бути якнайкоротшим та інтуїтивно зрозумілим.

Отже, у сучасному світі розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, у цілому, тісно пов'язаний з економічним зростанням, яке,

---

¹⁴⁶ Голод А. П. Використання Інтернету для промоції тур-продукту (на прикладі туристичних підприємств м. Львова) / А. П. Голод // Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи : зб. наук. праць. – Київ : Тонар, 2007. – С. 289–293.

своєю чергою, неможливе без ефективного впровадження інноваційних технологій у всі сфери діяльності суспільства. Зважаючи на це, можна спрогнозувати найближчими роками, зокрема й в Україні, постійне розширення використання мережі Інтернет у туристичній діяльності як самими туристами, так і туристичними підприємствами. Причому така тенденція, у зв'язку із зростанням можливості для потенційних туристів самостійно знайти інформацію про бажані місця відпочинку і навіть власними силами організувати тур, повинна підсилити конкуренцію на туристичному ринку і, відповідно, підвищити якість і доступність туристичних послуг. Усе це, безумовно, сприятиме гарантуванню безпеки РТС держави, насамперед у контексті забезпечення адекватної реакції на виклики сучасного інноваційного розвитку.

3.5. Екологічна безпека туризму: сутність та механізми гарантування на регіональному рівні

Туристична сфера економіки України останнім часом зазнає динамічних змін. Серед найважливіших сучасних тенденцій розвитку галузі – зростання популярності туризму як форми активного відпочинку. Однак, ураховуючи все ще невисокий рівень матеріального забезпечення більшості населення України і, відповідно, мізерну частку доходів, яку в середньому витрачають щорічно громадяни нашої держави на організацію свого відпочинку, зростає роль внутрішнього туризму. Адже, як відомо, здебільшого внутрішній туризм є доступнішим і дешевшим за виїзний.

Водночас ключова особливість туризму в контексті забезпечення сталого розвитку полягає в його спрямованості насамперед на природні рекреаційні ресурси, які часто є вичерпними та невідновлюваними.

Тоді як екологізацію загалом можна вважати проникненням екологічних аспектів у всі сфери суспільного життя, ми трактуємо екологізацію туристичної діяльності дещо вужче: як процес переходу туристичної сфери до моделі сталого розвитку в системі «туризм – навколишнє природне середовище».

Першочерговим завданням екологізації туристичної діяльності є вирішення екологічних проблем туризму. З урахуванням положень системного підходу ми трактуємо екологічні проблеми туризму як особливості та напрямки перебігу деструктивних процесів, пов'язаних із функціонуванням просторових туристичних систем та їх взаємодією із навколишнім природним середовищем. На наш погляд, екологічні проблеми розвитку туризму найефективніше можуть бути вирішені саме на регіональному рівні, однак для розробки відповідних стратегічних пріоритетів необхідним є глобальне планування і прогнозування у сфері туризму.

Теоретико-методологічні та прикладні аспекти екологізації туристичної діяльності перебувають у центрі уваги сучасних українських дослідників, які працюють у рамках різних наукових дисциплін, зокрема О. Бейдика, О. Дмитрука, Н. Кудли, Е. Кульчицької О. Мотузенко, М. Падуна та ін. Автори низки наукових праць аналізують аспекти екотуристичного використання рекреаційно-туристичних об'єктів, роль екотуризму в збереженні біорізноманіття ландшафтів та забезпеченні сталого розвитку регіонів та інших територій, його вплив на формування здорового способу життя населення.

Водночас регіональні економічні аспекти екологізації туристичної діяльності, зокрема у контексті гарантування екологічної безпеки територій, висвітлені недостатньо. Детальнішої уваги потребує, на наш погляд, і проблема задоволення попиту населення великих міст у якісних та недорогих рекреаційно-туристичних послугах.

Сучасний суспільний розвиток характеризується поширенням та взаємодією двох схожих за характером, але відмінних за спрямованістю процесів – соціалізацією та екологізацією. Соціалізація передбачає інтеграцію в усі види економічної діяльності інтересів та потреб суспільства загалом і кожної людини зокрема. Екологізація ж полягає у врахуванні наслідків впливу людського суспільства на навколишнє, насамперед природне середовище. Водночас процеси і соціалізації, і екологізації прямо стосуються до концепції сталого розвитку, адже покликані забезпечувати збалансовану взаємодію економіки, суспільства та природного середовища. Тривалий історичний

період розвитку людства, упродовж якого економічні інтереси першочергово визначали напрями використання людського та природно-ресурсного потенціалу, продемонстрував, що такий шлях суспільного розвитку є тупиковим, а проблема забезпечення сталого розвитку суспільства – надзвичайно актуальною як на глобальному, так і на регіональному рівні.

Серед видів економічної діяльності, що найбільш динамічно розвиваються в сучасних умовах, окреме місце посідає туристична діяльність. Ключова особливість туризму в контексті забезпечення сталого розвитку полягає в його спрямованості насамперед на природні рекреаційні ресурси, які часто є вичерпними та невідновлюваними. Зважаючи на постійне скорочення площ малозмінених природних територій та інтенсивний розвиток природного туризму (у широкому розумінні цього поняття), можемо погодитися із М. Падуним у тому, що подальший розвиток цієї сфери діяльності можливий тільки на шляху її екологізації¹⁴⁷.

Туризм у сучасних умовах є надзвичайно динамічною галуззю економіки та невід’ємним компонентом більшості регіональних суспільних систем. Водночас туристична діяльність спрямована, насамперед, на природні рекреаційні ресурси, які часто є вичерпними та невідновлюваними. Окрім того, природні комплекси також зазнають негативного впливу з боку низки видів економічної діяльності, змінюючи свої властивості та втрачаючи атрактивність для туристів. Усе це зумовлює щораз більшу актуальність питань гарантування екологічної безпеки туризму та проблем переходу просторових туристичних систем до моделі сталого розвитку.

Проблеми оцінювання та гарантування екологічної безпеки держави загалом та окремих регіонів у різних аспектах проаналізовано в працях низки вітчизняних науковців, таких як Л. Жарова, О. Кобзар, О. Кононенко, В. Ліпкан, А. Мельничук, Я. Олійник, Є. Хлобистов, В. Шевчук та ін.

---

¹⁴⁷ Падун М. М. Проблеми екологізації в туризмі [Електронний ресурс] / М. М. Падун. – Режим доступу: <http://www.ecologylife.ru/tyrizm-2002/problemi-ekologizatsiyi-v-turizmi.html>

Однак проблематика екологічної безпеки туризму, як і безпеки туристичної діяльності загалом, є досить новим і малодослідженим напрямом наукових пошуків. Роботи окремих авторів (В. І. Куценко, І. Свіда та ін.) лише окреслюють напрями відповідних досліджень та мають переважно описовий характер.

Водночас становлення туризму як пріоритетної галузі розвитку економіки багатьох регіонів України зумовлює необхідність комплексного вивчення можливостей використання території для туристичної діяльності. Зростання темпів розвитку туристичної індустрії, яка характеризується чітко вираженою ресурсною орієнтацією, призводить до збільшення антропогенних навантажень на рекреаційно освоєні площі.

У науковій літературі існує декілька визначень поняття “рекреаційна освоєність”. Зокрема, І. Зорін та В. Квартальнов (1999) визначають цей термін як результат процесу рекреаційного освоєння території, що характеризує рівень насичення цієї території видами й об’єктами рекреаційно-туристичної діяльності¹⁴⁸. За Т. Ніколаєнко (1998), рекреаційна освоєність – це рівень перетворення початкового простору в процесі рекреаційної діяльності¹⁴⁹. Учений І. Яковенко (2005) трактує рекреаційну освоєність як результат процесу рекреаційного освоєння і використання території, який полягає в безперервній закономірній зміні моментів пристосованості території до виконання різноманітних рекреаційних функцій і задоволення рекреаційних потреб суспільства¹⁵⁰.

Однак, незважаючи на відмінності у формулюванні, змістове навантаження наведених визначень рекреаційної освоєності зводиться до відображення рівня перетворення конкретної території в процесі рекреаційної діяльності.

---

¹⁴⁸ Туристический терминологический словарь: Справочно-методическое пособие / Авт.-сост. И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. – Москва : Советский спорт, 1999. – 664 с.

¹⁴⁹ Николаенко Т. В. Процесс рекреационного освоения региона (на примере Крыма) / Т. В. Николаенко. – Симферополь, 1998. – С. 12.

¹⁵⁰ Яковенко И. М. Эволюция процесса рекреационного природопользования как фактор общественной организации территории Крыма // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 61. – С. 18–21.

Рекреаційне освоєння є важливим фактором територіальної організації суспільства, процесом адаптації території (або акваторії) для певних видів рекреаційної діяльності.

Важливим складником функціонування РТС є наявність розвинутої рекреаційно-туристичної інфраструктури, представлені сукупністю об'єктів та мереж, які обслуговують рекреаційну діяльність на певній території.

На нашу думку, у процесі рекреаційного освоєння території, з позицій формування туристичної інфраструктури, можна виокремити кілька етапів:

1. Первинне рекреаційне освоєння, яке представлене самоорганізованими формами рекреаційної діяльності. Його головною передумовою виступає наявність атрактивних рекреаційних ресурсів та об'єктів. На цьому етапі рекреаційного освоєння використовують наявну інфраструктуру – транспортні шляхи, заклади розміщення, харчування тощо.

2. Формування власне туристичної інфраструктури. На цьому етапі розпочинається використання і перетворення рекреаційних ресурсів та об'єктів визначеної території з метою отримання прибутку. Основною ознакою цього етапу рекреаційного освоєння є формування “образу” рекреаційної території і визначення її рекреаційної спеціалізації.

3. Розширення туристичної інфраструктури і зростання кількості рекреантів. На цьому етапі відбувається формування рекреаційно-туристичного центру (центрів) на базі наявних (і певним чином адаптованих до потреб рекреантів) рекреаційних ресурсів та об'єктів. Встановлюються функціональні зв'язки між сусідніми рекреаційно-туристичними центрами і започатковується формування рекреаційно-туристичного району.

Отже, забезпеченість території рекреаційними ресурсами, їх якість та доступність є вагомими факторами, які визначають розвиток рекреаційної сфери регіону. Водночас слід зазначити, що інтенсивний розвиток туристичної інфраструктури, окрім позитивного впливу, що проявляється в поліпшенні економічних показників досліджу-

ваної території, має і негативні наслідки. Насамперед це стосується природних рекреаційно-туристичних об'єктів, які, унаслідок інтенсивного розвитку інфраструктури та зростання рекреаційного навантаження, втрачають свої природні властивості, що, своєю чергою, може суттєво знизити їхню туристичну привабливість та рівень екологічної безпеки відповідної РТС.

Екологічна безпека, ураховуючи переважну орієнтацію туристичної діяльності на використання природних ресурсів рекреаційних територій, має важливе значення поряд із соціальною, економічною, інформаційною, політичною та іншими видами безпеки туризму.

У загальному розумінні, екологічна безпека це такий стан навколишнього середовища, при якому не порушується екологічна комфортність життя, реалізується здатність протистояти загрозам життю, здоров'ю всіх живих істот, а також людини, включаючи її благополуччя, право на безпечне середовище життя, на джерела життєзабезпечення та природні ресурси¹⁵¹. Однак, на наш погляд, екологічну безпеку слід трактувати дещо вужче – із ухилом у напрямку особливостей взаємодії між суспільством та природним середовищем.

У цьому контексті екологічну безпеку туризму можна трактувати як відсутність загрози активізації деструктивних процесів у функціонуванні системи «туризм – навколишнє природне середовище», а також наявність можливостей для сталого розвитку відповідних просторових туристичних систем. Оскільки згадані деструктивні процеси, а також різні аспекти необхідності забезпечення сталого розвитку можуть бути також визначеними як екологічні проблеми туризму, то, своєю чергою, екологічну безпеку туризму можна трактувати і як відсутність (вирішеність) таких проблем у певному регіоні (державі).

Зважаючи на положення системного підходу, ми трактуємо екологічні проблеми туризму як особливості та напрямки перебігу деструктивних процесів, пов'язаних із функціонуванням просторових рекреаційних систем та їх взаємодією із навколишнім природним середовищем (рис. 3.4).

¹⁵¹ Мягченко О. П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства / О. П. Мягченко. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – С. 272.

Рис. 3.4. Суть екологічних проблем туризму

Відповідно, туристичну діяльність із погляду екологічної безпеки можна розглядати дуалістично – як об’єкт впливу екологічних факторів і як суб’єкт природокористування та зміни екосистем.

Вирішення екологічних проблем туризму і відповідно забезпечення екологічної безпеки регіону неможливе без екологізації туристичної діяльності, яку ми трактуємо як процес переходу туристичної сфери до моделі сталого розвитку в системі «туризм – навколишнє природне середовище».

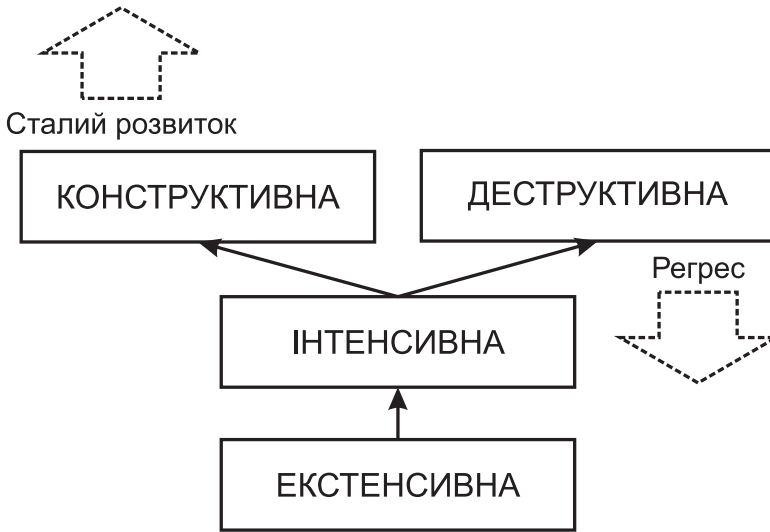
На наш погляд, екологічні проблеми розвитку туризму найефективніше можуть бути вирішені саме на регіональному рівні, однак для розроблення відповідних стратегічних пріоритетів необхідним є як загальнодержавне, так і глобальне планування і прогнозування в контексті екологізації туристичної діяльності.

За станом взаємодії у системі «туризм – навколишнє природне середовище» можна виокремити три стадії розвитку регіональних туристичних систем (рис. 3.5):

1. Екстенсивна, що передбачає територіальну та природно-ресурсну експансію туристичної сфери регіону. Домінантним є вплив факторів навколишнього природного середовища на туристичну діяльність.

2. Інтенсивна, що полягає у створенні спеціалізованих великих туристичних центрів та інтенсивному використанні місцевих туристичних ресурсів. Зростає вплив туризму на навколишнє природне середовище.

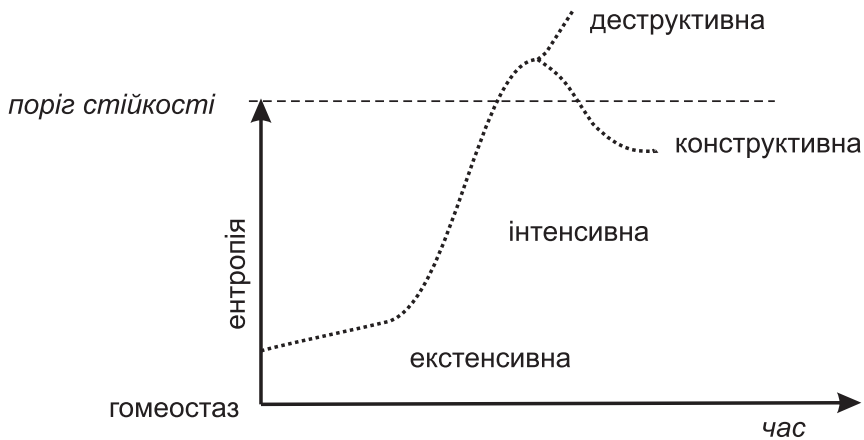
3. Конструктивна або деструктивна, залежно від упровадження положень концепції сталого розвитку в туристичну сферу регіону. Конструктивна стадія передбачає розвиток туристичної сфери регіону відповідно до моделі збалансованого розвитку в системі «туризм-навколишнє природне середовище» і в сучасних умовах має швидше перспективний та прогнозний характер. Деструктивна стадія розпочинається з того моменту, коли негативні наслідки туристичної діяльності починають суттєво впливати на саму можливість її здійснення та призводять до збитків, у тому числі фінансових. У результаті РТС зазнає занепаду, що, своєю чергою, призводить до небажаних соціально-економічних наслідків¹⁵².

Рис. 3.5. Стадії розвитку регіональних туристичних систем із погляду гарантування їх екологічної безпеки

Із погляду синергетичного підходу розвиток РТС матиме такий вигляд (рис. 3.6).

¹⁵² Голод А. П. Екологізація туристичної діяльності в контексті забезпечення сталого розвитку регіону / А. П. Голод // Україна : Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матеріали II туру Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 листопада 2011 р., – Львів: РВВ НЛТУ України, – 2011. – Т. 1. – С. 86–88.

Рис. 3.6. Стадії розвитку РТС відповідно до положень синергетичного підходу

Як бачимо із графіка, із зростанням ентропії (нестабільності) РТС поступово наближається до «порогу стійкості». Очевидно, що головним джерелом нестабільності такої системи слід вважати антропогенну діяльність, у тому числі рекреаційну, що спрямована на модифікацію первісних характеристик системи.

Можливість переходу РТС до конструктивної або деструктивної стадії розвитку, відповідно до синергетичного підходу, залежить від здатності такої системи до самоорганізації і формування нових стійких взаємозв'язків, що можуть забезпечити її функціонування на оптимальному для виконання рекреаційних функцій рівні.

Варто зауважити, що одним із шляхів забезпечення екологічної безпеки регіону є інтенсифікація розвитку в ньому екологічного туризму, який може забезпечити збалансовану взаємодію туристичної діяльності з навколишнім середовищем. Сучасні темпи зростання популярності екологічного туризму прямо пропорційні до швидкості зменшення кількості і площ малозмінених природних та традиційних культурних ландшафтів.

Однак в Україні екологічний туризм перебуває все ще на початковій стадії розвитку: екотуристичні подорожі організуються пе-

реважно на самодіяльному рівні, комерційна діяльність у цьому напрямі лише зароджується. Особливо перспективною із погляду розвитку екологічного туризму, на нашу думку, є Львівська область, яка володіє багатими екотуристичними ресурсами і має відносно тривалі традиції екотуристичної діяльності.

Теоретико-методичні та прикладні аспекти розвитку екотуризму перебувають у центрі уваги сучасних українських дослідників, які працюють у рамках різних наукових дисциплін, зокрема О. Дмитрука, Е. Кульчицької, Н. Кудли, Я. Мовчан, О. Мотузенко та ін. Автори низки наукових праць аналізують аспекти екотуристичного використання рекреаційно-туристичних об'єктів, роль екотуризму в збереженні біорізноманіття ландшафтів та забезпеченні «сталого розвитку» територій, його вплив на формування здорового способу життя населення.

Існує два основні напрями екологічного туризму¹⁵³. У першому головним об'єктом екотуризму є малозмінені природні території. Цей напрям виник у США в середині 1980-х років. Паралельно об'єктами екотуризму в США стали також місцеві національні природні парки. Другий напрям розвитку екотуризму, який набув поширення насамперед в Європі, і в Україні зокрема, спрямований на відвідування, поряд із малозміненими людською діяльністю природними територіями, і об'єктів традиційної місцевої культури. У зв'язку із зосередженням уваги на організації відпочинку насамперед у сільській місцевості, цей напрямок екологічного туризму в нас часто називають сільським або агротуризмом.

Проаналізувавши головні напрями розвитку екологічного туризму у світі, а також, беручи до уваги основні положення концепції «сталого розвитку», можемо зробити висновок, що екотуризм – це туристська діяльність, метою якої є пізнання особливостей малозмінених природних і традиційних культурних ландшафтів за умови збереження ландшафтного різноманіття.

---

¹⁵³ Голод А. П. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні / А. П. Голод // Молоді науковці – географічній науці: зб. тез Міжнар. конф. – Київ: Обрії, 2006. – С. 46.

На основі узагальнення наявного досвіду організації екологічного туризму в Україні та світі пропонуємо вирізняти два головні види екотуризму – природно-заповідний та сільський (агротуризм).

З метою виявлення тенденцій та перспектив розвитку природно-заповідного туризму в конкретній РТС розглянемо особливості розвитку екотуризму у двох національних природних парках Львівської області – Яворівському та «Сколівські Бескиди».

Яворівський національний природний парк створений 4 липня 1998 року на базі однойменного природного ландшафтного парку та прилеглих територіях військових лісгоспів. Метою створення парку є збереження, відтворення та раціональне використання типових і унікальних лісостепових ландшафтів та інших природних комплексів у межах Головного Європейського вододілу, які мають важливе природоохоронне, естетичне та рекреаційне значення¹⁵⁴.

Завдяки сприятливим природним умовам, Яворівський національний природний парк має також значний рекреаційний потенціал для розвитку еколого-пізнавального, культурологічного, а також спортивного (кінного, велосипедного та лижного) туризму, а на прилеглих територіях – спеціалізованого туризму (мисливство, рибальство). У навколишніх населених пунктах існують сприятливі умови для розвитку агротуризму. У парку функціонують чотири комплексні автобусно-пішохідні маршрути, а також чотири піші еколого-пізнавальні стежки. У зоні стаціонарної рекреації парку облаштовані місця масового відпочинку туристів, на водоймах створені умови для аматорської рибалки, облаштовано пляж, є можливість користування плавзасобами¹⁵⁵.

Національний природний парк «Сколівські Бескиди» було утворено у лютому 1999 року в межах Дрогобицького, Сколівського і Турківського районів. Головне завдання парку – збереження ландшафтів західної частини Українських Карпат з типовими та унікаль-

¹⁵⁴ Яворівський НПП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yavoriv-park.com.ua>

¹⁵⁵ Каднічанська М. Особливості розвитку екотуризму у національних природних парках Львівщини / М. Каднічанська // Вісник ЛНУ ім. Івана Франка. Серія міжнародні відносини. Вип. 24. – 2008. – С. 103.

ними природними комплексами, що мають важливе природоохоронне, екологічне, естетичне, освітнє та рекреаційне значення¹⁵⁶.

На території парку діють декілька еколого-пізнавальних маршрутів, однак екотуристичний потенціал парку використаний далеко не повною мірою. Зокрема, перспективними із погляду розробки екотуристичних маршрутів є долина р. Велика Річка, околиці наскельної фортеці «Тустань», долина р. Кам'янки, урочища Павлів Потік, Зелем'янка, Панасівка.

Сільський туризм у Львівській області є багатим на екоосвітні та пізнавальні туристичні маршрути, особливо в південній гірській частині регіону. Головною проблемою розвитку сільського туризму на Львівщині є відсутність правового забезпечення його функціонування. Справді, досвід розвинених держав, де сільський туризм успішно функціонує вже десятки років, засвідчує, що для його розвитку необхідно створити належну правову базу, яка б сприяла залученню до цього процесу приватних підприємців.

Окрім цього, як стверджують С. Мельниченко і А. Єременко¹⁵⁷, важливими проблемами, що стоять на шляху значного поширення сільського туризму, є відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму; невизначеність щодо схем кредитування, оподаткування, тарифів на житло та послуги; відсутність виваженої маркетингової політики у сфері сільського туризму; невисокий рівень кадрового забезпечення щодо діяльності з сільського туризму; велика кількість незареєстрованих власників сільських садиб.

Одним із шляхів популяризації та інтенсифікації розвитку екотуризму в Львівській області є розробка екотуристичних маршрутів, кількість яких усе ще недостатня. Діяльність у цьому напрямку про-

¹⁵⁶ НПП «Сколівські Бескиди» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.karpaty.lviv.ua/Autogen/Pages/Protection/beskydy.html>

¹⁵⁷ Мельниченко С.В. Соціально-економічне значення та проблеми розвитку сільського зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс] / С.В. Мельниченко, А.Ю. Єременко. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/melnychenko.htm

водиться серед інших і в Львівському державному університеті фізичної культури. Зокрема, магістранти університету в рамках власних наукових досліджень за останні роки розробили проект мережі із шести екотуристичних маршрутів околицями м. Львова, а також маршрут «г. Камула – с. Свірж» територією Перемишлянського району.

На нашу думку, з метою оптимізації та інтенсифікації розвитку екологічного туризму у Львівській області потрібно таке:

- розширити мережу екотуристичних стежок як у природно-заповідних територіях, так і в інших місцевостях перспективних із погляду розвитку туризму;
- створити на законодавчому рівні пільгові умови для розвитку пріоритетних видів екотуризму, якими, на нашу думку, є внутрішній агротуризм і в'їзний природно-заповідний туризм;
- ввести екологічний туризм у вигляді практики або факультативу у навчальну програму середніх загальноосвітніх шкіл;
- провести рекламну кампанію щодо ознайомлення населення України із екотуристичними ресурсами регіону.

Водночас, беручи до уваги дуалістичний характер екологічної безпеки туризму, заходи щодо її гарантування повинні вживати як туристичні підприємства (туристи), так і органи влади та підприємства інших галузей, що чинять деструктивний вплив на стан та якість навколишнього природного середовища. Зважаючи на це, пропонуємо комплекс пріоритетних завдань, вирішення яких пов'язане із зменшенням негативних наслідків деструктивних процесів у системі «туризм – навколишнє природне середовище» (табл. 3.5).

Реалізація пропонованих заходів дасть змогу мінімізувати негативний вплив туристичної діяльності на компоненти природи регіону, а також сприяти раціональному та ефективному залученню природних комплексів до складу регіональних туристичних систем. Відповідно, лише поряд із вирішенням актуальних суперечностей розвитку туристичної діяльності в регіоні можливе забезпечення екологічної безпеки туризму в ньому.

Шляхи мінімізації негативних наслідків деструктивних процесів у системі «туризм – навколишнє природне середовище»

Природні компоненти	Деструктивні процеси	Негативні наслідки	Шляхи мінімізації
Гірські породи	Фізичне та хімічне вивітрювання, карст	Руйнування геоморфологічних об'єктів (скали, печери), зсуви, селеві потоки	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення викидів забруднювальних речовин в атмосферу та поверхневі води; - контроль за вирубною лісів та інтенсивне лісовідновлення; - контроль за туристичним використанням геоморфологічних об'єктів
Поверхневі і підземні води	Забруднення неочищеними стічними водами	Погіршення якості питної води, зниження рекреаційної цінності водних об'єктів	<ul style="list-style-type: none"> - повне очищення стічних вод; - оновлення технологічної бази підприємств-забруднювачів поверхневих вод
Атмосферне повітря	Забруднення шкідливими речовинами, пилом	Погіршення якості атмосферного повітря, зниження його прозорості	<ul style="list-style-type: none"> - упровадження нових технологій очищення викидів на підприємствах-забруднювачах атмосферного повітря; - оновлення автомобільного парку, перехід на екологічно безпечні види палива; - посилення контролю та відповідальності за спалювання сміття та листя (трави); - контроль за вирубною лісів та інтенсивне лісовідновлення; - озеленення міст та прилеглих територій

Продовження табл. 3.5

Природні компоненти	Деструктивні процеси	Негативні наслідки	Шляхи мінімізації
Ґрунти	Ерозія, зменшення родючості, забруднення шкідливими речовинами та сміттям	Руйнування ґрунтового покриву, погіршення якості зелених насаджень та сільськогосподарської продукції, погіршення естетичної привабливості ландшафтів	<ul style="list-style-type: none"> - контроль за вирубною лісів та інтенсивне лісовідновлення; - впровадження нових технологій очищення викидів на підприємствах-забруднювачах; - оновлення автомобільного парку, перехід на екологічно безпечні види палива; - контроль за засмічуванням природних територій, впорядкування вивезення сміття
Рослинність	Вирубування, виривання, витоптування, спалювання	Зменшення лісового покриву, зникнення та загроза зникнення видів рослин, погіршення якості атмосферного повітря, зсуви, селеві потоки, повені та паводки, погіршення естетичної привабливості ландшафтів	<ul style="list-style-type: none"> - контроль за вирубною лісів та інтенсивне лісовідновлення; - розширення площ об'єктів природно-заповідного фонду; - обладнання екотуристичних маршрутів, зон організованої рекреації
Тваринний світ	Винищення, скорочення площ, придатних для життєдіяльності	Зникнення та загроза зникнення видів тварин	<ul style="list-style-type: none"> - контроль за вирубною лісів та інтенсивне лісовідновлення; - розширення площ об'єктів природно-заповідного фонду; - створення умов для розведення рідкісних видів тварин; - контроль за мисливством та рибальством, боротьба із браконьерством

Варто зауважити, що для стимулювання раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища під час здійснення туристичної діяльності, на думку В. Бирковича (2007), доцільно таке:

- надавати пільги в оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян, якщо вони здійснюють реалізацію заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища і впроваджують очисне обладнання й устаткування для утилізації та знешкодження відходів, а також виконують інші заходи, спрямовані на поліпшення охорони навколишнього природного середовища;
- звільнити від оподаткування фонди охорони навколишнього природного середовища;
- надавати на пільгових умовах позики для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища;
- уможливити отримання природних ресурсів під заставу;
- запровадити обов'язкове екологічне страхування з урахуванням нормативів рекреаційного навантаження на природне середовище¹⁵⁸.

У сучасних умовах в Україні, зважаючи на формування тенденцій до інтенсифікації туристичних потоків як зовнішнього, так і внутрішнього спрямування, зростає актуальність екологічних проблем у туристичній діяльності. Слід зауважити, що, з одного боку, такі проблеми створюють перешкоди для розвитку туризму в регіонах, що мають іншу господарську спеціалізацію, а з другого деструктивно впливають на природні ресурси регіонів із власне туристичною спеціалізацією. Беручи до уваги глобальне значення туристичної діяльності у сучасному світі, можна зробити висновок, що екологічні проблеми розвитку туризму є не лише індикатором стану безпеки цього виду діяльності, а й важливим фактором гарантування економічної

---

¹⁵⁸ Биркович В. І. Удосконалення державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 162–163.

безпеки держав і макрорегіонів. Відповідно, обґрунтування теоретико-методичних основ екологічної безпеки туризму, вивчення факторів її формування та розроблення шляхів забезпечення як на державному, так і на регіональному рівні є перспективними напрямками подальших наукових пошуків.

На наш погляд, екологічні проблеми розвитку туризму найефективніше можуть бути вирішені саме на регіональному рівні, однак для розробки відповідних стратегічних пріоритетів необхідним є глобальне планування і прогнозування у сфері туризму.

Зокрема, своє застосування у формуванні регіональних стратегій сталого розвитку щодо екологізації туристичної діяльності можуть мати такі ключові положення Глобального етичного кодексу туризму, ухваленого Всесвітньою туристичною організацією:

1. Усі учасники туристичного процесу зобов'язані охороняти природне середовище і ресурси.

2. Центральні, регіональні й місцеві органи влади повинні надавати першочергову увагу та стимулювати у фінансовому плані екобезпечні форми розвитку туризму.

3. Необхідно сприяти більш рівномірному розподілу потоків туристів і відвідувачів у часі і просторі.

4. Слід планувати об'єкти туристичної інфраструктури і види туристичної діяльності так, щоб забезпечувати захист природної спадщини.

5. Природний туризм і екотуризм вважаються особливо цінними і перспективними формами туризму¹⁵⁹.

Конкретизувавши вказані положення на регіональному рівні, можливо сформувати оптимальну стратегію управління забезпечення сталого розвитку регіону у сфері туризму і розробити відповідну програму заходів.

Зокрема, цілком адекватними на регіональному рівні будуть заходи щодо контролю з боку місцевих органів влади над туристичним використанням місцевих природних ресурсів, сприяння розвитку

---

¹⁵⁹ Глобальный этический кодекс туризма. – Всемирная туристическая организация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unwto.org/ethics/full_text/en/pdf/CODIGO_PASAPORTE_RUS.pdf

екобезпечних видів туризму, таких як екотуризм, агротуризм. Більш складним завданням на регіональному рівні є розроблення заходів щодо рівномірного розподілу рекреаційно-туристичного навантаження в просторовому та часовому відношенні. Однак на прикладі Карпатського туристичного регіону України можна продемонструвати, з одного боку, постійне туристичне освоєння нових територій, а з другого – інтенсивний розвиток та диференціацію як зимових, так і літніх видів відпочинку. Водночас територіальне поширення туристичної діяльності в межах регіону не завжди піддається контролю і може набувати стихійних форм, що, безумовно, суперечить принципам екологічної безпеки та сталого розвитку.

Як бачимо, забезпечення збалансованого розвитку будь-яких регіонів, а особливо тих, що спеціалізуються на туризмі, неможливе без розуміння суті екологізації туристичної діяльності та формування на її базі стратегії сталого розвитку й відповідної програми. Слід зауважити, що важлива роль в управлінні процесами екологізації туристичної діяльності належить регіональним органам влади та туристичним організаціям. Водночас актуальними є й подальші наукові пошуки у цьому напрямку, об'єктами яких, знову ж таки, мають бути територіальні рекреаційні системи локального рівня (дестинації), на прикладі яких особливо помітними є прояви регіональних екологічних проблем туризму.

З урахуванням інноваційної і, загалом, прогресивної ролі туристичної діяльності в сучасному світі, можна зробити висновок, що екологічні проблеми розвитку туризму є не лише індикатором стану безпеки цього виду діяльності, а й важливим фактором гарантування економічної безпеки регіонів і держав. Відповідно, обґрунтування теоретико-методичних основ екологічної безпеки туризму, вивчення факторів її формування та розроблення шляхів гарантування як на державному, так і на регіональному рівні є, безумовно, перспективними напрямками подальших наукових пошуків.

ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ БЕЗПЕКИ ТУРИЗМУ ТА ОЦІНКА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ

4.1. Проблеми безпеки туристичних підприємств регіону: ризикологічний підхід

Невизначеність та зумовлені нею ризики завжди супроводжують підприємницьку діяльність. Однак деякі види економічної діяльності особливо вразливі до змін зовнішнього середовища і потребують підвищеної уваги з погляду управління ризиками. До цієї категорії, разом із деякими іншими галузями сфери послуг, можна зарахувати і туризм. Безпека туризму, особливо на регіональному рівні, може бути гарантованою лише за умови розробки та впровадження ефективних механізмів регулювання як організаційно-економічних та ринкових, так і соціальних¹⁶⁰. Тоді як негативні наслідки ризиків безпеки туристів під час подорожей мінімізуються в Україні шляхом нормативно визначених механізмів туристичного страхування, підприємницькі ризики в туристичній діяльності залишаються малодослідженим та неврегульованим аспектом гарантування економічної безпеки туризму в регіоні. З огляду на це, потребують уваги також проблеми ризик-менеджменту на туристичних підприємствах, зокрема його системність та стратегічний характер.

Теоретико-методологічні основи та прикладні аспекти економічної безпеки підприємств достатньо висвітлені в працях таких українських науковців, як О. Ареф'єва (2005), Д. Ковальов (1998), Г. Козаченко (2003), Т. Руда (2012) та ін. Актуальні питання безпеки підприємств туристичної сфери стали предметом дослідження О. Кокоревої (2011),

¹⁶⁰ Беднарська О. Управление рисками туристических предприятий как элемент системы экономической безопасности туризма в регионе / О. Беднарська, А. Голод // Zarządzanie. Teoria i Praktyka. – 2015. – № 12(2). – S. 19–24.

О. Кальченко (2013), С. Шкарлета (2007) та деяких інших українських вчених-економістів.

Одне із провідних місць у дослідженнях економічної безпеки підприємств посідає ризикологічний підхід. Зокрема, різні аспекти управління ризиками підприємств розкривають у своїх працях такі українські науковці, як В. Вітлінський (2004), В. Гранатуров (2005), В. Кравченко (2008) та ін.

Проблеми управління ризиками підприємств розглянуто також у працях зарубіжних учених (W. Biczysko (2011); P. Borkowski (2008); T. Kaczmarek (2010); M. Kalinowski (2012) та ін.). Однак більшість авторів концентрували увагу на загальних особливостях управління ризиками на підприємствах, не враховуючи специфіки видів їх економічної діяльності. Власне проблематиці ризиків туристичних підприємств присвячено праці М. Курлето (2012, 2013), яка обґрунтовує засади ризикологічної концепції в кризовому менеджменті туристичних підприємств.

Проаналізувавши наявний науковий доробок стосовно проблем управління ризиками туристичних підприємств, можна констатувати загалом його фрагментарний та неповний характер. Досить часто питання ризиків туристичних підприємств досліджується лише на концептуальному рівні без урахування специфіки зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування туристичних підприємств конкретної держави чи регіону.

Як вже зазначено раніше, економічну безпеку туризму в регіоні ми ототожнюємо із безпекою суб'єктів туристичної діяльності – туристичних підприємств.

Економічну безпеку туристичного підприємства трактують як стан захищеності суб'єкта господарювання від зовнішніх і внутрішніх загроз, що характеризує його здатність забезпечувати стабільні результати виробничо-господарської діяльності та стійкі позиції на туристичному ринку¹⁶¹. Саме на рівні туристичного підприємства, на наш погляд, найбільш вираженими є ризики активізації загроз та викликів безпеки туризму в регіоні.

¹⁶¹ Кальченко О. М. Економічна безпека підприємств туристичної сфери / О. М. Кальченко // Вісник ЧДІЕУ. – 2013. – № 1(64). – С. 137.

Справді, на сучасному етапі туристична діяльність пов'язана з великою кількістю ризиків, зумовлених специфікою туристичного продукту та ускладненням умов зовнішнього середовища. Саме тому важливим завданням є виявлення потенційних ризиків, визначення їх рівня та вибір методів впливу на них.

З метою ідентифікації основних видів ризиків туристичної діяльності в регіоні та аналізу методів управління ними, ми застосували метод експертного опитування. Експертами було обрано працівників туристичних підприємств за такими критеріями: місце розташування підприємства – місто Львів; досвід роботи в туристичній галузі – від 3 років; посада. В опитуванні брали участь представники туроператорів та туристичних агенцій “Відвідай”, “Молодіжний туризм”, “Міст-тур”, “Баварія-тур”, “Аккорд-тур”, “Join UP”, “Поїхали з нами”, “Агенції горящих путівок”, “Море турів” тощо. Анкетування проводилось у грудні 2014 р. – січні 2015 року¹⁶².

Перше запитання, яке було поставлено респондентам, полягало у виявленні економічних тенденцій ризик-середовища діяльності: чи зростає кількість ризиків діяльності Вашого підприємства? Більшість респондентів (92 %) позитивно відповіли на це запитання, підтвердивши ускладнення умов діяльності підприємства. Лише 8 % респондентів вважають, що зміни в бізнес-середовищі суттєво не впливають на їхню діяльність.

З метою дослідження рівня ризиків туристичних підприємств експертам запропонували оцінити їх значення за 5-бальною шкалою відповідно до переліку. Узагальнені результати опитування подано у таблиці 4.1.

Експерти визначили, що найвищим рівнем на сучасному етапі характеризуються валютні ризики. Особливо актуальним цей вид ризиків є для міжнародної туристичної діяльності. Зростання курсу долара США та євро вплинуло негативно на платоспроможний попит туристів середнього класу. Туристи цієї групи тепер відмовляються від

---

¹⁶² Беднарська О. Управление рисками туристических предприятий как элемент системы экономической безопасности туризма в регионе / О. Беднарська, А. Голод // Zarządzanie. Teoria i Praktyka. – 2015. – № 12(2). – S. 19–24.

дорогих поїздок і обирають дешевші закордонні тури або подорожі Україною. Проте заможні туристи, які мають заощадження в іноземній валюті, не знизили витрат на рекреацію і туризм.

Таблиця 4.1

Результати експертного оцінювання актуальних ризиків туристичних підприємств м. Львова¹⁶³

Види ризиків	Середній бал (max 5)
Валютні	4,1
Високий рівень конкуренції на ринку туристичних послуг	3,7
Падіння платоспроможного попиту населення	3,6
Військово-політичні конфлікти	3,5
Жорсткі вимоги щодо візового режиму	3,6
Зниження рівня життя населення	3,4
Зниження витрат населення на рекреацію і туризм	3,4
Зміна споживчих переваг на туристичному ринку	3,0
Невиконання зобов'язань контрагентами	3,0
Недосконалість наявної туристичної інфраструктури	2,9
Невідповідність ціни і якості тур-продукту	2,8
Недосконалість законодавства, що регулює діяльність у сфері туризму	2,8
Неефективність державної підтримки вітчизняних туристичних підприємств	2,7
Погіршення матеріально-технічної бази	2,6
Відсутність обґрунтованої економічної стратегії розвитку	2,5
Слабка гармонізація українського законодавства із правовими нормами інших країн	2,4

¹⁶³ Беднарська О. Управление рисками туристических предприятий как элемент системы экономической безопасности туризма в регионе / О. Беднарська, А. Голод // Zarządzanie. Teoria i Praktyka. – 2015. – № 12(2). – S. 19–24.

Водночас валютні ризики несуттєво впливають на туристичних операторів, що спеціалізуються на внутрішньому туризмі. Зростання популярності турів по Україні позитивно вплинуло на їх діяльність, спостерігається тенденція до зростання обсягів продажу порівняно з 2012–2013 рр. Представники туристичних операторів відзначають, що основним ризиком для внутрішнього туризму є інфляція. Спостерігається зростання тарифів на перевезення туристів, підвищення цін на послуги гостинності.

Експерти також підкреслили значний вплив на діяльність туристичних підприємств таких економічних ризиків, як падіння платоспроможного попиту та зниження рівня життя населення, зменшення витрат на рекреацію і туризм.

Військово-політичні конфлікти в державі негативно впливають на туристичні підприємства, які спеціалізуються на іноземному (в'їзному) туризмі. Щодо зарубіжних подорожей, то цей вид ризику був актуальним 2011 року в період революції в Єгипті. Кількість туристів, що бажали відпочити в цій країні, зменшилася на 30 %. Більшість з них відклали час подорожі, частина туристів переорієнтувалися на інші країни, зокрема ОАЕ, Туреччину та Шрі-Ланку.

Досить високий рівень, на думку експертів, характерний для ризиків, пов'язаних із ускладненням візового режиму з окремими країнами світу. Зокрема, за останній рік змінилася процедура подання документів на шенгенські візи. Тепер консульства вимагають набагато більший пакет документів для отримання туристичної візи. Крім того, раніше туристичні фірми могли подавати необмежену кількість пакетів документів, а тепер консульства можуть застосовувати певні ліміти для кожного туристичного підприємства. Експерти зазначають, що через складність відкриття візи, численність туристів зменшилася приблизно на 25 %¹⁶⁴.

Отже, основними ризиками туристичних підприємств на сучасному етапі є зовнішні, що пов'язані з економічним станом та полі-

---

¹⁶⁴ Беднарська О. Управление рисками туристических предприятий как элемент системы экономической безопасности туризма в регионе / О. Беднарська, А. Голод // Zarządzanie. Teoria i Praktyka. – 2015. – № 12(2). – S. 19–24.

тичною ситуацією в Україні. За таких умов туристичним підприємствам необхідно пристосовуватися до динамічних умов зовнішнього середовища та впроваджувати різні методи управління ризиками.

Власне проблемі управління ризиками на туристичних підприємствах регіону була присвячена друга частина проведеного експертного опитування. Як свідчать результати дослідження, респонденти загалом мало знайомі із особливостями ризик-менеджменту на підприємстві та його методами. Про це, зокрема, свідчить той факт, що лише 36 % респондентів зазначили, що на їхніх підприємствах використовуються методи управління ризиками, тоді як частка респондентів, які обирали з переліку ті чи інші методи управління ризиками на своїх підприємствах, сягала 78 %. Отже, близько третини фахівців туристичного бізнесу регіону не знайомі із методами управління ризиками і, очевидно, не володіють навичками організації системи економічної безпеки туристичного підприємства¹⁶⁵.

Із метою дослідження підходів до організації процесу управління ризиками, ми поставили питання про суб'єкти ризик-менеджменту. На більшості підприємств функцію управління ризиками виконують директор або керівники відділів. Створення фокус-групи здійснюється лише в ситуаціях критичного ризику, а залучення зовнішніх експертів використовується у виняткових випадках

Результати опитування (табл. 4.2) свідчать, що більшість туристичних підприємств, на яких працюють респонденти, використовують методи управління ризиками. Зокрема, понад 78 % респондентів зазначили, що на їхніх підприємствах з метою ризик-менеджменту застосовується бізнес-планування, добір персоналу та диверсифікація асортименту послуг; близько 57 % респондентів зазначили про застосування диверсифікації партнерів та впровадження штрафних санкцій; половина опитаних фахівців відзначила використання такого методу управління ризиками як особисте страхування (рис. 4.1).

¹⁶⁵ Беднарська О. Р. Оцінка ризиків туристичних підприємств міста Львова / О. Р. Беднарська, А. П. Голод // Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 23–24 квітня 2015 р.). – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2015. – С. 165–167.

Таблиця 4.2

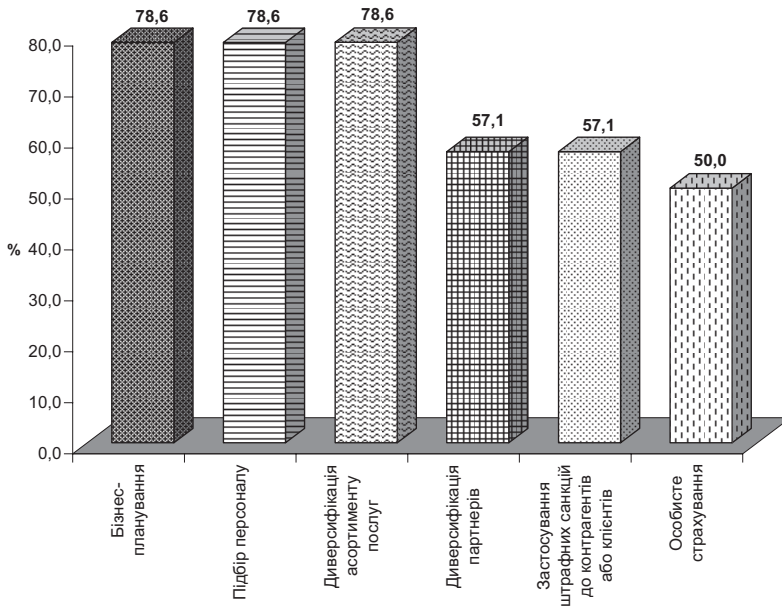
Методи управління ризиком на туристичних підприємствах¹⁶⁶

Методи та їх складові		Частка підприємств, що використовують метод, %
Лімітування	встановлення обмежень на максимальний обсяг комерційних операцій, що укладається з одним контрагентом;	28,6
	встановлення обмежень на граничний розмір використання позикових коштів в обороті;	42,9
	інше	0,0
Здобуття додаткової інформації для обґрунтованого прийняття рішення		14,3
Диверсифікація (урізноманітнення)	партнерів;	57,1
	напрямів діяльності;	28,6
	асортименту послуг	78,6
Бізнес-планування		78,6
Захист комерційної таємниці		64,3
Добір персоналу		78,6
Страховання	майнове;	42,9
	страхування відповідальності;	42,9
	особисте	50,0
Застосування штрафних санкцій у разі порушення зобов'язань контрагентами або клієнтами		57,1
Розподіл ризику між сторонами договорів		28,6
Створення страхового запасу коштів для покриття негативних наслідків ризиків		42,9
Прийняття ризику		21,4

¹⁶⁶ Беднарська О. Р. Оцінка ризиків туристичних підприємств міста Львова / О. Р. Беднарська, А. П. Голод // Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 23–24 квітня 2015 р.). – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2015. – С. 165–167.

Як бачимо, однією із найбільш вживаних груп методів управління ризиками на туристичних підприємствах регіону є диверсифікація діяльності, яка дає змогу уникнути впливу сезонності, зменшити коливання попиту, а також задовольнити різноманітні потреби туристів та добрати тур відповідно до фінансових можливостей клієнтів.

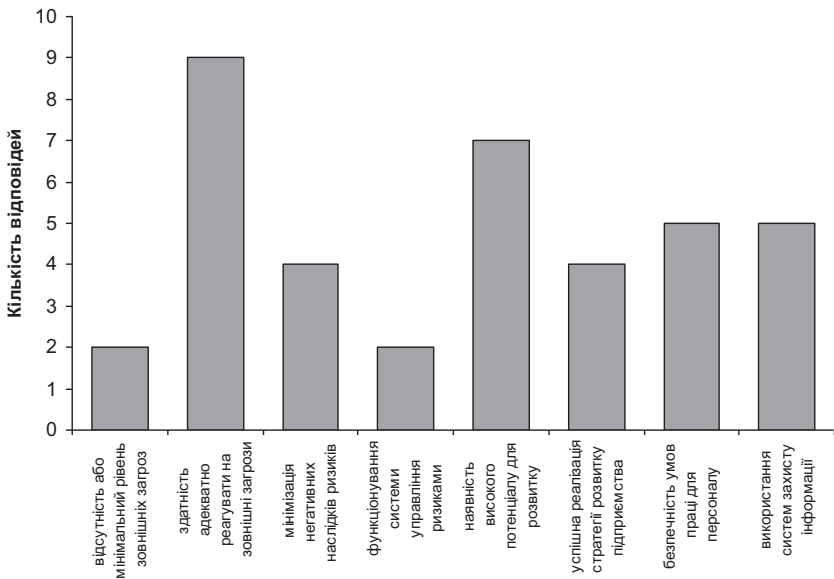
Найменш активно туристичні підприємства застосовують методи здобуття додаткової інформації для обґрунтованого прийняття рішення та прийняття ризику. Варто зауважити, що недооцінювання згаданих методів управління ризиками теж може пояснюватися недостатньою ознайомленістю фахівців із туристичного бізнесу регіону із сучасними методиками ризик-менеджменту.

Рис. 4.1. Найуживаніші методи управління ризиками туристичних підприємств міста Львова¹⁶⁷

¹⁶⁷ Беднарська О. Р. Оцінка ризиків туристичних підприємств міста Львова / О. Р. Беднарська, А. П. Голод // Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 23–24 квітня 2015 р.). – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2015. – С. 165–167.

Аналіз результатів експертного опитування свідчить про низьку готовність туристичного бізнес-середовища регіону до впровадження системи управління ризиками. Водночас можемо відзначити досить адекватне сприйняття фахівцями сутності економічної безпеки туристичних підприємств. Зокрема, більшість респондентів визначили основними компонентами економічної безпеки туристичних підприємств здатність адекватно реагувати на зовнішні загрози та наявність високого потенціалу для розвитку (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Найбільш суттєві, на думку експертів, компоненти економічної безпеки туристичних підприємств регіону

Як бачимо, обрані компоненти відповідають змісту визначення безпеки туризму, яке ми пропонували раніше. Проте знову ж таки респонденти мало пов'язують економічну безпеку власних підприємств із функціонуванням у них системи управління ризиками.

Отже, можемо відзначити, що використання систем управління ризиками для туристичних підприємств регіону є малопоширеним явищем і має виражений інноваційний характер. Як слушно зазна-

чає М. Курлето (2013), основною метою управління ризиком на туристичному підприємстві має бути стабілізація та оптимізація його діяльності, тому наявність стратегічного плану ризик-менеджменту в сучасних мінливих умовах зовнішнього середовища є обов'язковим критерієм успішності туристичного бізнесу.

З огляду на актуалізацію проблем гарантування безпеки туризму в більшості регіонів України питання оптимізації управління ризиками стає щораз гострішим і потребує комплексного вирішення – об'єднаними зусиллями центральних та місцевих органів вдали, громадських організацій та туристичних підприємств.

Доцільним є вивчення та застосування зарубіжного досвіду впровадження систем управління ризиками на туристичних підприємствах, зокрема шляхом проведення тренінгів та стажування вітчизняних представників туристичного бізнесу за кордоном, адже основним бар'єром формування та застосування ризик-менеджменту на туристичних підприємствах регіону є відсутність кваліфікованих фахівців у цій сфері.

Іншою проблемою є необхідність залучення значних додаткових ресурсів для організації сучасної комплексної системи ризик-менеджменту. Особливо витратними є інформаційні системи ідентифікації ризиків та їх чинників, а також професійні пакети кількісного оцінювання рівня ризиків підприємства.

Важливим бар'єром є методологічний та організаційний, тобто відсутність методик і підходів для практичного запровадження системи ризик-менеджменту на туристичних підприємствах. Із урахуванням того, що на сьогодні все ще несформована вітчизняна наукова школа ризикології, яка була б здатна забезпечувати як підготовку фахівців з сучасними теоретичними знаннями та практичними навичками, так і обґрунтування підходів до управління ризиками туристичних підприємств, окреслений напрям наукових досліджень набуває особливої актуальності.

Попри багатий туристичний потенціал України, організація туристичної діяльності в державі перебуває на досить низькому рівні. Створення сучасного вітчизняного туристичного ринку сприятиме

підвищенню інтересу іноземних організацій, інвесторів та громадян до України, що активізує розвиток міжнародного співробітництва в галузі. Важливою платформою для підвищення ефективності міжнародних, міжгалузевих та міжфірмових зв'язків, а також прогресивного розвитку національного туристичного ринку є виставковий маркетинг.

Виставкові заходи займають важливе місце серед інструментів сучасного туристичного маркетингу, адже надають туристичному підприємству великі можливості одночасного поширення і отримання широкого спектра економічної, організаційної, технічної, комерційної інформації за умови відносно низьких витрат¹⁶⁸.

Виставкові заходи вкрай необхідні туристичним підприємствам, котрі бажають утриматися на конкурентному ринку. Метою участі туристичного підприємства у виставці є пропаганда нових видів послуг, пошук потенційних клієнтів, формування сприятливого іміджу, налагодження системи збуту, вивчення нового досвіду організації туризму, аналіз діяльності фірм-конкурентів.

Унікальність участі в туристичних виставкових заходах як елементі маркетингової політики полягає в тому, що потенційні клієнти та партнери самі звертаються до туристичного підприємства. Учасник виставки має можливість привернути увагу відвідувача на місці, не здійснюючи великих затрат на рекламу.

На наш погляд, основною проблемою, що перешкоджає розвитку виставкової діяльності в туризмі в Україні, є несприятлива економічна ситуація в державі і, як наслідок, зниження рівня життя населення. Власне на цій проблемі наголошували більшість експертів, яких ми опитали в рамках проведення авторського соціологічного дослідження.

Водночас обсяг виставкового ринку України досить невеликий порівняно із іншими країнами Європи, відповідними за чисельністю населення і площею. Провівши кількісний аналіз розподілу виставкових заходів за регіонами України, можна помітити, що значна кіль-

---

¹⁶⁸ Смирнов І. Г. Виставковий маркетинг у туризмі: український та міжнародний досвід [Електронний ресурс] / І. Г. Смирнов. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58311.doc.htm

кість областей взагалі не проводять виставкових заходів, тим паче туристичного спрямування.

Причиною цього є недостатній розвиток виставкової інфраструктури відповідної якості та недотримання міжнародних стандартів проведення виставок, а висока вартість виставкової площі часто поєднується з неналежним рівнем організації заходу. Ця проблема становить одну із важливих перешкод для організації широкомасштабних виставкових заходів. Вирішальним чинником для вирішення цієї проблеми можуть бути державна підтримка, що дасть змогу залучити інвестиційні ресурси для створення сучасних експоцентрів, які відповідатимуть міжнародним стандартам.

Часто виставкові заходи проводять у непристосованих для них приміщеннях. Отже, питання охорони як спеціалізованих площ, так і неспеціалізованих місць проведення виставок є вкрай важливим. На період заходу потрібно враховувати усі умови безпечного його проведення: залучення необхідних сил та засобів для забезпечення безпеки під час проведення виставкових заходів, охорони громадського порядку в самому приміщенні та на прилеглих територіях; пожежна безпека (застосування засобів сигналізації, оповіщення, пожежогашіння) та інші заходи для комфортного та безпечного перебування відвідувачів на виставці.

Ще однією проблемою є слабкий рівень сервісу. Для її вирішення організаторам виставкових заходів необхідно подбати про обслуговування учасників та відвідувачів відповідно до міжнародних стандартів. Зокрема, має бути передбачена можливість використання онлайн-каталогів, створення та впровадження освітніх програм, розміщення в місцях проведення виставок відпочинкових зон, кафе, дитячих майданчиків, розважальних закладів.

Підвищення кваліфікації працівників також є важливим фактором успішного ведення виставкового бізнесу. За висновками низки провідних світових виставкових компаній, навчання учасників є найважливішим ресурсом розвитку виставкового бізнесу. Адже учасникові виставки, що знає прийоми і методи ефективної участі, виставка принесе істотно більший результат.

Успішність виставки залежить не лише від кількості учасників та відвідувачів, професійно оформлених стендів та навчених працівників. Важливою з професійного погляду є ділова програма виставки, що передбачає проведення конференцій, семінарів, нарад, «круглих столів», де обговорюють та дискутують на актуальні теми, аналізують проблеми та шляхи вирішення спеціальних питань, проводять заняття для підвищення кваліфікації, демонструють наочні матеріали.

Не можна оминати увагою також проблему використання технологічних інновацій на виставкових заходах туристичного спрямування в Україні. Прикладами таких технологій, які на вітчизняному туристичному ринку практично не застосовуються, є новітні мобільні стенди («pop-up», «fold-up», «roll-up»); онлайн-виставки або віртуальні виставки (публічна демонстрація в мережі Інтернет) тощо. Використання таких інновацій є однією із сучасних тенденцій розвитку виставкового маркетингу в розвинених країнах світу.

Отже, цінність туристичних виставкових заходів полягає в тому, що вони слугують не лише інструментом рекламної діяльності, демонстрації та просування товарів і послуг, а й дають можливість туристичним підприємствам ділитися досвідом, новими ідеями, співпрацювати та створювати нові бізнес-проекти. Дослідивши проблеми організації виставкових заходів туристичного спрямування, можна зробити висновок, що несприятлива економічна ситуація, відсутність спеціалізованих виставкових центрів, неефективна організація туристичної діяльності при високому туристичному потенціалі та неналежний рівень проведення виставкових заходів в Україні є основними стримувальними факторами в розвитку виставкового маркетингу в туризмі в Україні¹⁶⁹.

---

¹⁶⁹ Вишнеvsька А. О. Проблеми розвитку виставкового маркетингу в туризмі в Україні / А. О. Вишнеvsька, А. П. Голод // Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління і відтворення економіки : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (30–31 січня 2015 року, м. Хмельницький). – Хмельницький : Гельветика, 2015. – Ч. 1. – С. 84–86.

Основою сучасного туристичного бізнесу в умовах необхідності гарантування безпеки туризму є ефективне управління якістю туристичних послуг.

Відповідно до загальноприйнятих підходів, якість послуги трактують як сукупність характеристик послуги, які дають змогу їй задовольняти визначені потреби споживачів. Особливе значення при наданні будь-яких послуг має організація ефективного управління якістю – скоординованої діяльності, спрямованої на забезпечення оптимальної якості надаваних послуг¹⁷⁰.

Відповідно до Закону України «Про туризм», туристичні послуги – це послуги суб'єктів туристичної діяльності щодо розміщення, харчування, транспортного, інформаційно-рекламного обслуговування, а також послуги закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямовані на задоволення потреб туристів¹⁷¹.

Якість туристичних послуг, як і будь-яких інших, може підтверджуватися перевіркою на відповідність встановленим стандартам для встановлення відповідного класу обслуговування. Однак, якщо якість готельної послуги легко перевіряється, то якість екскурсії або якість послуг туристичних агенцій перевірити дуже важко.

З огляду на це, вивчаючи проблему забезпечення якості туристичних послуг, необхідно концентрувати увагу на особі споживача, який порівнює те, що йому надали, з тим, що він бажав отримати. Отже, основним критерієм якості туристичних послуг, на наш погляд, має бути задоволеність споживачів.

Задоволеність споживачів слід розуміти як сприйняття споживачами ступеня виконання їх вимог. Причому скарги споживачів є показником низької їх задоволеності, а отже, і незадовільної якості отриманих послуг, проте відсутність скарг не обов'язково свідчить про високий ступінь задоволеності споживачів і, відповідно, про ви-

¹⁷⁰ Сидоренко І. О. Організаційно-економічний механізм управління якістю туристичних послуг / І. О. Сидоренко // Вісник Львівського інституту економіки і туризму. – 2009. – № 4. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vliet/2009_4/3/4_Sydorenko_Kyiv.pdf

¹⁷¹ Закон України «Про туризм». – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>

соку якості туристичних послуг. Із цього погляду цілком слушним є виокремлення трьох компонентів якості туристичної послуги – базової, очікуваної та бажаної якості¹⁷².

Однією із ознак якості туристичного продукту є його відповідність встановленим стандартам. Проте стандарт – лише зовнішній атрибут і його дотримання потребує контролю. Такий контроль можуть здійснювати як державні органи, так і громадські організацій та окремі споживачі. Водночас навіть дотримання стандарту не забезпечує однозначно належну якість послуги.

Якщо ринкові засоби підвищення якості (конкурентна боротьба, цінова політика) стають неефективними (така ситуація характерна для усіх насичених і диференційованих ринків), то виникає необхідність упровадження інновацій. Із цією метою до системи управління якістю додаються інноваційні технології – набори методів і засобів, що супроводжують етапи реалізації інновації (тренінг, коучинг, консалтинг, інжиніринг, трансфер тощо). Інноваційні технології поряд із низкою сучасних методів управління якістю дають змогу суттєво оптимізувати діяльність туристичного підприємства та підвищити його стратегічний потенціал.

Отже, оскільки сама туристична послуга є комплексною і містить у собі низку компонентів, пов'язаних із розміщенням, харчуванням, анімацією, екскурсіями, транспортними перевезеннями та іншими складниками тур-продукту, то і якість туристичної послуги часто трактують як сумарну якість усіх цих складових. Однак такий підхід, на наш погляд, не зовсім правильний, оскільки, зважаючи на комплексність туристичної послуги, низька якість однієї з її складових частин може негативно позначитися на якості усіх інших компонентів туру і таким чином нівелювати позитивні враження від подорожі загалом. З огляду на це, більш доцільним, на наш погляд, є трактування загальної якості туристичної послуги як добутку якості її окремих

---

¹⁷² Гличев А. В. Качество продукции. Система управления / А. В. Гличев. – Москва : Прогресс, 1996. – 250 с., Соколов А. А. Основы управления качеством и конкурентоспособностью туристских услуг / А. А. Соколов. – Режим доступа: <http://www.quality-journal.ru/data/article/292/files/zz4.pdf>

складових частин. Власне забезпечення стабільно високої якості усіх компонентів туристичної послуги і має бути основною метою функціонування системи управління якістю туристичного підприємства. Очевидно, що висока якість та безпечність туристичних послуг, що надаються підприємствами регіону, дає змогу гарантувати безпеку конкретної РТС та туристичного комплексу держави загалом.

Отже, туристичні підприємства в процесі своєї діяльності постають перед низкою загроз та викликів, що зумовлюють зміну рівня економічної безпеки туризму в регіоні. Застосування ефективних методів ризик-менеджменту та управління якістю туристичних послуг на сучасному етапі дозволяє суттєво мінімізувати наявні загрози або ж зменшити їх негативні наслідки, що в результаті позитивно вплине і на загальний рівень безпеки відповідної регіональної туристичної системи.

4.2. Безпека адаптивного та дитячо-юнацького туризму в регіональному вимірі

Незважаючи на потужну інформаційну кампанію та розроблення і впровадження програм соціальної адаптації людей з обмеженими можливостями, в Україні все ще не налагоджена система комфортної і безпечної життєдіяльності неповносправних. Поширеними є випадки дискримінації людей з особливими потребами та девіантні прояви їх соціалізації. Далеко не повною мірою для вирішення проблем соціальної адаптації людей з обмеженими можливостями використовується і такий потужний інструмент, як туризм, що з урахуванням значного рекреаційно-туристичного потенціалу України мав би бути одним із основних засобів соціальної адаптації неповносправних.

Відповідно до конвенції щодо прав людей із обмеженими можливостями, до цієї категорії належать особи, що мають тривалі фізичні, розумові, інтелектуальні або сенсорні порушення, які, у взаємодії з різними бар'єрами, можуть перешкоджати їх повній, ефективній і повноправній участі в суспільному житті¹⁷³.

¹⁷³ Convention on the Rights of Persons with Disabilities [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

За даними організації ADD International, близько 15 % населення планети – люди з обмеженими можливостями (80 % з них – у країнах, що розвиваються). Як свідчать наявні тенденції, ця категорія осіб постійно зростає у зв'язку із старінням населення та поширенням хвороб, пов'язаних із зміною способу життя та погіршенням умов проживання¹⁷⁴.

За інформацією Міністерства соціальної політики України, станом на квітень 2014 року в Україні проживало понад 2,6 млн неповносправних¹⁷⁵, більшість яких, як свідчить практика організації туристичної діяльності в Україні, не залучені до туристичних подорожей.

Водночас практика організації туризму для людей з обмеженими можливостями в економічно розвинутих країнах перебуває на високому рівні. Передусім, акцент здійснюється на створенні безпечної та доступної інфраструктури і впровадженні програм соціальної адаптації для неповносправних.

За даними Є. Сигиди, І. Лук'янової (2011), адаптивний туризм розуміють як комплекс взаємовідносин соціального, психологічного, медичного, спортивно-оздоровчого та іншого характеру, які введене у зміст туристичної діяльності при наданні туристичних послуг особам з особливими потребами для забезпечення їх активного соціального функціонування. Аналізується специфічна форма психосоціальної роботи з особами, котрі мають особливі потреби в туристичних послугах на всіх рівнях туристичної індустрії¹⁷⁶.

Отже, на підставі аналізу наявного доробку авторів щодо досліджуваної проблематики можна сформулювати визначення адаптивного туризму як сукупності видів та форм туристичної діяльності, що здійснюються з метою якнайповнішого забезпечення потреб туристів з обмеженими

¹⁷⁴ Annual Review 2012 [Electronic resource] // ADD International. – Access mode: http://add.bigmallet.co.uk/sites/default/files/ADD_International_Annual_Review_2012.pdf

¹⁷⁵ Кількість інвалідів за регіонами [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=96B256797EE26FE96EB5DAE00CC34E4C?art_id=117438&cat_id=117425

¹⁷⁶ Сигида Е. А. Адаптивный туризм – социальное направление развития туристских услуг / Е. А. Сигида, И. Е. Лукьянова // Вестник Ассоциации вузов туризма и сервиса. – 2011. – № 4. – С. 40.

можливостями (особливими потребами). Однією із найважливіших потреб окресленої категорії туристів є безпека туристичних подорожей¹⁷⁷.

Розвиток адаптивного туризму висуває особливі вимоги до безпеки туристичних груп, адже саме для цього виду туризму характерний максимальний акцент, власне, на безпеку туриста, на відміну від безпеки туристичних організацій, об'єктів (дестинацій).

Потребуючи особливих умов облаштування повсякденного життя, люди з обмеженими можливостями, безумовно, вимагають також специфічного підходу до умов здійснення туристичних подорожей. Варто зауважити, що окрім маршруту як пересування за визначеним шляхом, відповідно до встановленого програмою графіку, безпеці туристів з обмеженими можливостями можуть загрозовувати й самі туристичні об'єкти. У цьому відношенні, на відміну від інших видів туризму, нема такої суттєвої відмінності в безпеці природних та історико-культурних і соціально-економічних туристичних об'єктів. Часто об'єкти антропогенного походження, використання яких не становить суттєвої загрози для пересічної людини, можуть бути небезпечними для неповносправних набагато більше, ніж природні об'єкти.

Водночас, обираючи між природними туристичними об'єктами та об'єктами антропогенного походження, для розробки маршрутів адаптивного туризму, на наш погляд, перевагу слід надавати все ж історико-культурним об'єктам, однак вивчати їх доцільно в межах певних ландшафтних одиниць.

Важливою вимогою до вибору території проходження маршруту має бути сприятлива екологічна ситуація та наявність розвинутої інфраструктури, насамперед транспортної та медичної. Власне тому, на наш погляд, важкодоступні та малоосвоєні гірські та лісисті території, які мають низький рівень екологічного забруднення та високу атрактивну й лікувально-оздоровчу цінність, не можна використовувати у маршрутах адаптивного туризму, за винятком тих категорій неповносправних, що не мають протипоказань для здійснення складних

---

¹⁷⁷ Voloshyn I. Adaptive Tourism in Ukraine: Safety Problems and Formation of Resource Potential / I. Voloshyn, A. Kukhtiy, A. Holod // *Advanced Science Journal*. – Vol. 2015. – Issue 4. – P. 50–53.

туристичних мандрівок. Отже, гарантування безпеки в адаптивному туризмі можливе лише за умови доступності транспортних шляхів і медичної допомоги в будь-якій точці маршруту, а не тільки з огляду на безпечність обраних туристичних об'єктів.

Проблеми соціальної адаптації неповносправних, зокрема дітей, засобами туризму в Україні були предметом дослідження окремих науковців. Зокрема, В. Монастирський (2012) проаналізував сучасні тенденції розвитку адаптивного туризму в Україні та Львівській області¹⁷⁸. Вплив туризму на психофізіологічний стан дітей з вадами слуху вивчала Л. Жирак (2012)¹⁷⁹. Науковці І. Арсененко та О. Топалова (2014) спробували узагальнити підходи до змісту та класифікації інвалідного туризму¹⁸⁰.

За інформацією Міністерства соціальної політики України, станом на квітень 2014 року в Україні проживало понад 2,6 млн неповносправних¹⁸¹, більшість яких, як свідчить практика організації туристичної діяльності в Україні, не залучені до туристичних подорожей. Ще більш гострою згадана проблема є для неповносправних дітей. Варто згадати, що кількість дітей-інвалідів в Україні має тенденцію до збільшення. У 2014 р. до цієї категорії належало 168,3 тис. дітей, що на 10,8 тис. більше ніж у 2010 році¹⁸². Як свідчить аналіз статистичних показників, у середньому кількість дітей-інвалідів в Україні збільшується щороку на 2,7 тис. осіб (рис. 4.3).

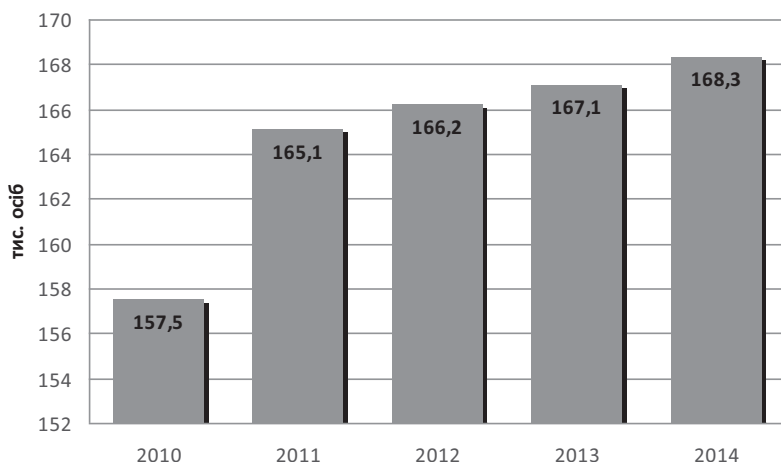
¹⁷⁸ Монастирський В. Організація туризму для осіб з обмеженими можливостями у Львівській області / В. Монастирський // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 29(2). – С. 164–170.

¹⁷⁹ Жирак Л. Психологічна реабілітація дітей із вадами слуху засобами рекреаційно-туристичної діяльності / Л. Жирак // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – Луцьк, 2012. – № 2. – С. 229–232.

¹⁸⁰ Арсененко І. Інвалідний туризм: поняття, класифікація / І. Арсененко, О. Топалова // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Переяслав-Хмельницький, 30–31 липня 2014 року). – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 9–11.

¹⁸¹ Кількість інвалідів за регіонами [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=96B256797EE26FE96EB5DAE00CC34E4C?art_id=117438&cat_id=117425

¹⁸² Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 4.3. Кількість дітей

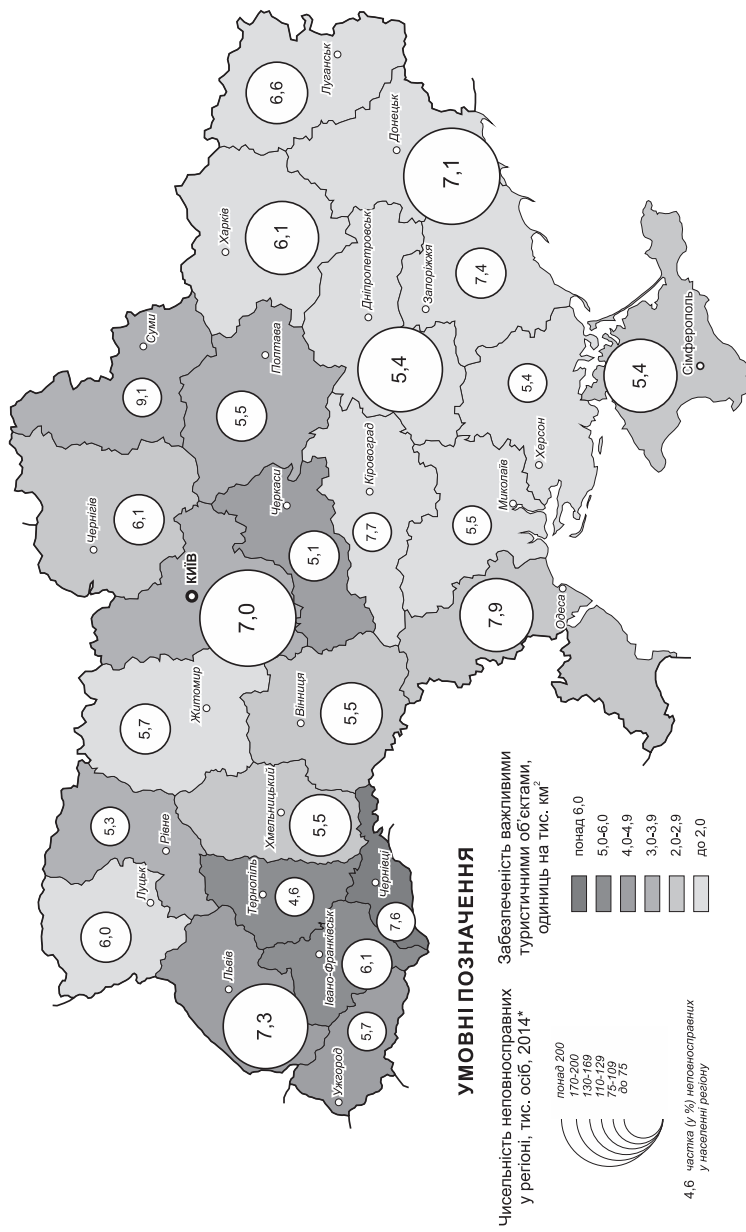
з обмеженими можливостями в Україні у 2010–2014 рр.

Складено за даними Державної служби статистики України¹⁸³

Зважаючи на загалом достатнє ресурсне забезпечення розвитку туризму в Україні, а також суттєвий науковий доробок щодо його дослідження, зокрема на регіональному рівні, однією із основних передумов розвитку дитячого адаптивного туризму вважаємо кількість неповносправних, зокрема дітей, у регіонах України. З одного боку, велика частка дітей-інвалідів у населенні регіону зумовлює високий попит на послуги щодо організації дозвілля цієї категорії споживачів, а з другого – створює можливості для реалізації програм міжрегіонального обмінного туризму, наприклад освітнього.

Із метою аналізу передумов розвитку дитячого адаптивного туризму в Україні ми розраховували показник кількості дітей-інвалідів на 10 тис. осіб населення за регіонами. На основі обчислених показників, а також даних про загальну кількість і частку неповносправних у регіонах України, було розроблено картосхему (рис. 4.4).

¹⁸³ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 4.4. Регіональні відмінності розподілу неповносправних в Україні. Розроблено за даними

Державної служби статистики України¹⁸⁴

Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Як бачимо, найвища концентрація дітей з обмеженими можливостями (понад 50 на 10 тис. осіб) характерна для західних та північних регіонів України – Рівненської, Волинської, Житомирської, Закарпатської та Івано-Франківської областей. Мінімальні значення цього показника характерні для низки східних та південних регіонів. З урахуванням цього, а також регіонального розподілу показників загальної кількості і частки неповносправних у регіонах України можемо констатувати, що найбільш перспективними із погляду організації як внутрішньорегіонального, так і міжрегіонального дитячого адаптивного туризму є області Західного регіону України. Особливо на цьому тлі вирізняється Львівська область, що поєднує в собі ресурси для низки видів фізичної та пізнавальної рекреації та володіє порівняно добре розвинутою і безпечною для туристів з обмеженими можливостями інфраструктурою.

Одним із перспективних напрямів розвитку дитячого адаптивного туризму в Україні, на наш погляд, є освітній туризм в умовах інклюзивного навчання. Основною перевагою цього виду туризму є те, що діти з обмеженими можливостями не піддаються сегрегації. Вони подорожують у групі свого класу, тобто разом зі здоровими дітьми до інших шкіл, де навчаються діти як з вадами, так і без.

На нашу думку, видатки на харчування та проживання в освітньому туризмі для дітей з обмеженими можливостями мають лягати на школи та фонди, які займаються розвитком інклюзивної освіти в Україні та світі, а перевезення можуть здійснюватися за рахунок батьків. Водночас екскурсії для неповноправних дітей мають організовувати безкоштовно органи місцевого самоврядування або ж громадські організації міста, що приймає туристів, оскільки в інклюзивному класі перебуває невелика кількість таких дітей.

Очевидно, що інклюзивна освіта та освітній туризм для дітей з обмеженими можливостями є взаємопов'язаними елементами, розвиток одного з яких зумовлює наслідковий розвитку іншого. Результативність подорожей інклюзивного класу (групи) значною мірою залежить від усіх членів команди (керівників закладів, з якого виїжджають та до якого прибувають, педагогів, лікарів, психологів, дефектологів, реабі-

літологів, батьків), комплексного підходу до планування і реалізації корекційно-розвивальних заходів¹⁸⁵.

Зважаючи на необхідність наукового обґрунтування шляхів вирішення наявних проблем розвитку адаптивного туризму в Україні, а також слабку розробленість теоретико-методологічних основ досліджень відповідного спрямування, вважаємо, що окреслена тематика є перспективним напрямком наукових пошуків у вітчизняній економічній науці.

Важливе значення для гарантування безпеки туристичних систем будь-яких рівнів має розвиток дитячо-юнацького туризму.

Як відомо, дитячо-юнацький туризм – це рекреаційна діяльність дітей та юнацтва, спрямована на задоволення оздоровчих, спортивних і пізнавальних потреб особистості поза місцем постійного проживання й навчання¹⁸⁶. Про необхідність розвитку дитячо-юнацького туризму наголошено в Законі України „Про туризм”, низці державних стратегій та програм.

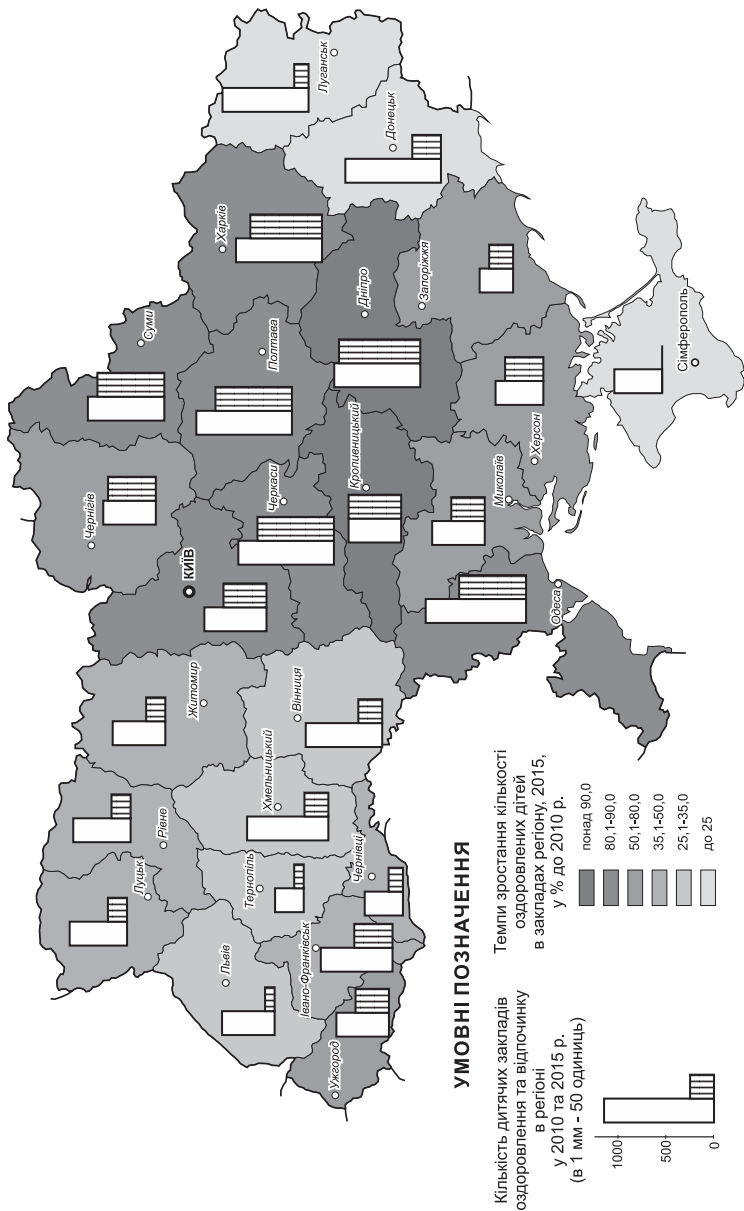
На сьогодні в Україні діє близько 135 центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів, які є базовими організаційно-методичними осередками розвитку дитячо-юнацького туризму в регіонах. Слід відзначити, що останнім часом серед позашкільних навчальних закладів зростає саме мережа центрів туризму і краєзнавства: якщо в 1998 році їх було 84, в 2000–87, в 2007 – вже 100, то до 2014 року кількість таких центрів зросла до 135¹⁸⁷.

Одним із провідних регіонів України за потенціалом розвитку дитячо-юнацького туризму є Львівська область. Водночас останнім часом ситуація із дитячим оздоровленням у регіоні суттєво погіршилася, що свідчить про зниження рівня безпеки відповідної РТС (рис. 4.5).

¹⁸⁵ Голод А. П. Дитячий адаптивний туризм в Україні: передумови розвитку та проблеми безпеки [Електронний ресурс] / А. П. Голод, А. О. Крадецька // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв, 2015. – № 5. – С. 760–763. – Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/5-2015/05_2015.pdf

¹⁸⁶ Колотуха О. В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як територіальна соціально-економічна система: проблеми та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / О. В. Колотуха ; Ін-т географії НАН України. – Київ, 2005. – С. 7.

¹⁸⁷ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 4.5. Розвиток дитячо-юнацького туризму в регіонах України у 2010–2015 рр. Розроблено автором за даними Державної служби статистики України¹⁸⁸

¹⁸⁸ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Зокрема, у літній період 2015 року на території Львівщини функціонувало 115 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, що майже у 4 рази менше порівняно з попереднім роком (табл. 4.3). У дитячих закладах Львівщини влітку того року відпочило і оздоровилося 15,2 тис. дітей і підлітків, що також суттєво менше, ніж у 2014 р. (понад 61 тис.). Для відпочинку в умовах міста або сільського населеного пункту при школах було організовано 94 табори з денним перебуванням (для порівняння у 2011 році їх було 726), де провели частину своїх канікул 7,2 тис. дітей (влітку 2011 року – 81,7 тис. дітей). У 16 позаміських закладах оздоровлення та відпочинку відпочило 7,8 тис. дітей (у червні–серпні 2010 року – 5 тис. дітей). Серед дітей, які відпочивали в таборах області, 1827 прибули на оздоровлення з інших регіонів України¹⁸⁹.

Таблиця 4.3

Показники діяльності дитячих закладів оздоровлення та відпочинку у Львівській області в літній період 2010–2015 рр.

Рік	Кількість закладів, од.		У них місць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах	
	усього	у тому числі у закладах оздоровлення	усього	у тому числі в закладах оздоровлення	усього	у тому числі в закладах оздоровлення
2010	559	17	3065	2709	49964	7586
2011	763	9	3136	1415	91267	2961
2012	887	6	3051	1050	94233	1906
2013	914	12	2740	2216	106724	6992
2014	579	12	2937	2529	61448	8714
2015	115	7	2800	1556	15200	4585

Складено автором за даними Головного управління статистики у Львівській області¹⁹⁰

¹⁸⁹ Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>

¹⁹⁰ Там само.

Основна база для розвитку дитячо-юнацького туризму у Львівській області – місто Львів. Темпи зростання потужності дитячо-юнацьких туристичних організацій в обласному центрі є очевидними. Головною формою навчально-виховної роботи в таких організаціях є гурткова діяльність.

Найбільш впливовою організацією у Львові та і у Львівській області загалом є комунальний заклад Львівської обласної ради «Львівський обласний Центр краєзнавства, екскурсій і туризму учнівської молоді», який здійснює навчально-виховну роботу в туристично-краєзнавчих та туристично-спортивних гуртках. Напрями роботи Центру є найрізноманітнішими: підготовка до туристичних походів із вело, гірського, водного та пішохідного туризму; орієнтування на місцевості, навчання надавати першу медичну допомогу, проводити рятувальні роботи та транспортувати потерпілих у надзвичайних ситуаціях. Гуртки комунального закладу Львівської обласної ради «Львівський обласний Центр краєзнавства, екскурсій і туризму учнівської молоді», яких за напрямом «Туризм» налічується 51, працюють при школах міст Львова, Червонограда, Соснівки, а також у районах області.

Львівський позашкільний навчальний заклад туристично-краєзнавчий центр «Княжий» працює у Франківському районі міста Львова. Він не лише організовує дозвілля дітей та юнацтва, проводить екскурсії, мандрівки і спортивно-туристичні походи, змагання, конкурси, вікторини, а й створює умови для забезпечення навчального процесу з метою фахової теоретичної підготовки за певними напрямами роботи. Окрім навчально-виховного процесу, центр працює на розвиток шкільного туризму, приймаючи учнів та молодь на туристичних базах.

Надзвичайно потужним у Львові є туристичний клуб «Аргонавт-Манівці», що активно розвиває дитячо-юнацький туризм, організовуючи мандрівні табори, водні та спелеоподорожі. У Львові також діють й інші, не такі численні, центри розвитку дитячо-юнацького туризму (табл. 4.4).

Центри дитячо-юнацького туризму у Львові

№ з/п	Назва клубу (центру, організації)	Адреса	Спеціалізація	Вік учасників
1	Дитячий центр туризму, спорту та екскурсій	Львів, вул. Чукаріна, 9	Спортивний туризм (піший, велоспорт), спортивне орієнтування	Від 10 років
2	Краєзнавчий гурток «Мандри»	Львів, вул. Білоцерківська, 1	Туристичне орієнтування, пізнавальні мандрівки	7–17 років
3	Туристичний гурток «Орли»	Львів, вул. Ген. Чупринки, 85, кім. 424	Туризм, краєзнавство, навчання картографії та спортивне орієнтування	Від 14 років
4	Центр туризму і краєзнавства «Левандівка»	Львів, вул. Олесницького, 2	Краєзнавство, піший спортивний туризм	Немає даних

Водночас загальною проблемою функціонування організацій, що забезпечують розвиток дитячо-юнацького туризму в регіоні, залишається недостатнє фінансування. Насамперед, зрозуміло, це стосується туристичних організацій, що фінансуються із державного та місцевих бюджетів¹⁹¹.

Фінансування розвитку дитячо-юнацького туризму на регіональному рівні відбувається за допомогою внутрішнього і зовнішнього механізмів. Тоді як внутрішній механізм вимагає значних скоординованих зусиль з боку органів місцевої влади та громадських туристичних організацій, зовнішній механізм є, хоч і дуже незбалансованим, та все ж найбільш ефективним.

¹⁹¹ Голод А. П. Організаційно-економічне забезпечення розвитку дитячо-юнацького туризму в регіоні / А. П. Голод, А. О. Крадецька // Пріоритети розвитку економіки України та інших країн : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 29–30 листопада 2013 року). – Чернігів : ЧДТУ, 2013. – С. 122–125.

У державному бюджеті України до 2014 року витрати на розвиток дитячо-юнацького туризму фінансувалися у двох аспектах:

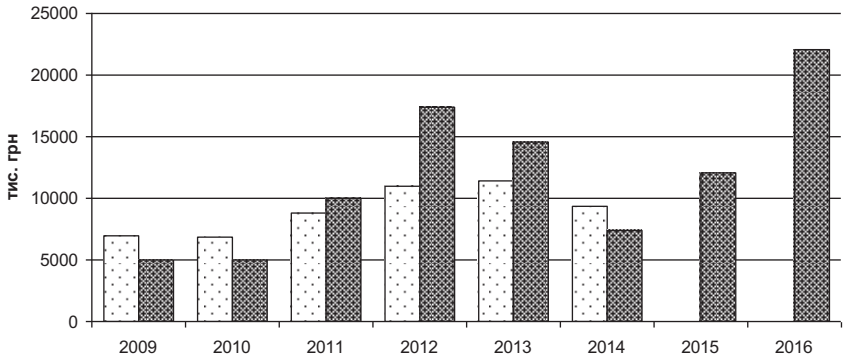
- оздоровлення і відпочинок дітей у дитячих закладах оздоровлення;
- здійснення заходів державної політики з питань молоді та державна підтримка молодіжних і дитячих громадських організацій.

Із 2012 року, як бачимо з рис. 4.6, спостерігається негативна тенденція, що пов'язана із скороченням фінансування згаданих статей видатків, що і так в масштабах країни було мізерним¹⁹². Починаючи із 2015 року, у зв'язку із політикою скорочення видатків державного бюджету, фінансування оздоровлення і відпочинку дітей було припинено, водночас дещо збільшено фінансове забезпечення підтримки молодіжних і громадських дитячих організацій. Такі несприятливі фактори серед іншого і зумовили суттєве зменшення масштабів дитячого та молодіжного туризму й оздоровлення в Україні в останні роки. На сучасному етапі фінансування цього напрямку діяльності здійснюється за кошти юридичних осіб та із місцевих бюджетів. Водночас у державному бюджеті передбачено лише цільове фінансування дитячого оздоровлення в конкретних закладах (наприклад, ДЦ «Молода Гвардія»).

Держава використовує й інші способи фінансування розвитку дитячо-юнацького туризму в регіоні. Зокрема, 2012 року у Львові за кошти державного фонду регіонального розвитку (300 тис. грн) було профінансовано будівництво дитячої туристичної бази центру краєзнавства, екскурсій і туризму учнівської молоді (вул. І. Франка, 156)¹⁹³. Однак згаданий приклад прямого фінансування діяльності дитячо-юнацьких туристичних організацій є, найімовірніше, винятком, оскільки має компенсаційний характер. Адже необхідність надати нове приміщення для туристичної бази виникла у зв'язку із передачею старого у користування Генеральному консульству Республіки Польща у м. Львові.

¹⁹² Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

¹⁹³ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2012 р. № 243-р «Про затвердження переліку об'єктів і заходів, що фінансуються у 2012 році за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/243-2012-p/paran7#n7>

□ Оздоровлення і відпочинок дітей в дитячих закладах оздоровлення

■ Здійснення заходів державної політики з питань молоді та державна підтримка молодіжних та дитячих громадських організацій

Рис. 4.6. Обсяги фінансування окремих аспектів дитячо-юнацького туризму в державному бюджеті України у 2009–2016 рр., тис. грн. Складено за даними офіційного веб-сайту Верховної Ради України¹⁹⁴

Слід також зауважити, що, відповідно до Закону України «Про туризм», Рада міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень повинні сприяти дитячому та молодіжному туризму, а отже, на регіональному рівні існують теж законодавчо обумовлені механізми регулювання розвитку дитячо-юнацького туризму.

Аналіз статистичних даних дає змогу зробити висновки про те, що кількість центрів дитячо-юнацького туризму стабільно зростає як по всій Україні, так і у Львівській області. Водночас однією із найголовніших проблем залишається обмежене фінансування відповідних закладів, що не дає можливості проводити з учнівською та студентською молоддю активної краєзнавчо-туристичної роботи. Незважаючи на те, що кількість установ, особливо в обласних центрах, є достатньою, активне дозвілля у вигляді туризму не надто пропагується. Очевидно,

¹⁹⁴ Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

що зростання наповнюваності туристичних гуртків та секцій, поряд із збільшенням державного фінансування дитячо-юнацького туризму та оздоровлення в регіоні, є актуальними завданнями сучасної регіональної політики в Україні. Водночас необхідним елементом вирішення поставлених завдань має бути вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку дитячо-юнацького туризму на регіональному рівні.

4.3. Розвиток бальнеологічних курортів у контексті проблем безпеки регіональних туристичних систем

Більшість фахівців погоджується з тим, що однією із важливих переваг туристичного комплексу України є наявність високого природно-ресурсного потенціалу, ключовим складником якого є бальнеологічні ресурси. Як свідчить міжнародний досвід, ефективне використання цієї групи туристичних ресурсів можливе лише в рамках добре розвинутого санаторно-курортного господарства.

Бальнеологічні курорти переважно базуються на природних джерелах мінеральних вод. Серед природних лікувальних ресурсів таких курортів насамперед наявні ті, які безпосередньо використовують у бальнеолікуванні, визначають їх спеціалізацію і профілізацію (питні та купальні води, лікувальні грязі та озокерит). Сюди також належить лікувальний клімат, різноманітні природні водойми та мальовничі ландшафти, які сприяють оздоровленню та реабілітації тих, хто одужує після хвороби¹⁹⁵.

В Україні найбільшими запасами бальнеологічних ресурсів володіє Карпатський регіон, а саме Львівська область. Найкраще розвинена курортна інфраструктура, безперечно, у м. Трускавці, де знаходиться 12 джерел мінеральних вод різних за складом. Водночас лідером за кількістю джерел мінеральних вод у Львівській області є смт Східниця. Серед інших відомих курортних центрів регіону варто згадати Моршин, Немирів, Шкло та ін.

¹⁹⁵ Що таке бальнеологічні курорти? [Електронний ресурс] // Український сервер туризму. – Режим доступу: <http://ukrproftour.kiev.ua/index.php?id=986>

Особливо вигідним є розташування таких бальнеологічних курортів, як Трускавець, Східниця та Моршин неподалік від автомобільної траси міжнародного значення «Київ–Чоп». Взнявши до уваги всі переваги названих трьох курортів, можемо запропонувати створення в них мережі санаторно-курортних закладів, які б надавали клієнтам СПА-процедури термальними та мінеральними водами, підводний душ-масаж, косметичні послуги на основі мінеральних масок, ванни, насичені ефірними оліями, та передбачали обов'язкову консультацію в спеціалістів. Створення такої мережі підвищило б відвідуваність регіону туристами, а отже, і доходи місцевого населення.

Науковці виокремлюють низку найактуальніших проблем функціонування санаторно-курортного господарства України, більшість з яких характерні і для Львівської області:

- відсутність досконалого економічного механізму діяльності санаторно-курортної і рекреаційної галузі на державному рівні;
- зношеність основних фондів галузі, а також низький рівень розвитку інфраструктури, якості продукції та послуг;
- негативний імідж України як території для відпочинку загалом, відсутність належного рекламного забезпечення діяльності галузі;
- транспортні труднощі, пов'язані з в'їздом в Україну та пересуванням її територією іноземців;
- низький рівень менеджменту, неналежне обслуговування в санаторно-курортних закладах;
- тіньова економіка;
- несприятливий інвестиційний клімат та імідж України¹⁹⁶.

Додатково в сучасних умовах, на наш погляд, варто наголосити на проблемі безпеки туристів, адже на території України фактично ведуться бойові дії та існує висока загроза терористичних актів. Окрім того, недоступність для внутрішніх туристів бальнеолікувальних ресурсів Криму також негативно позначається на потенціалі розвитку санаторно-курортного господарства України. Водночас у такій ситуації

---

¹⁹⁶ Циганюк Н. Є. Проблеми розвитку рекреаційних регіонів України [Електронний ресурс] / Н. Є. Циганюк // Економічний форум. – 2011. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/30.pdf

зростає значення наявних бальнеоресурсів в інших регіонах України, особливо західних.

Очевидно, що розвиток бальнеологічних курортів в Україні потребує підтримки та збалансованого розвитку як компонент туристичної сфери держави. Значних капіталовкладень вимагає матеріально-технічна база, насамперед, у розвиток та реконструкцію курортів, у розвідку та облаштування нових, чому повинні сприяти інвестиційні проекти, розраховані не тільки на зарубіжного, а й на вітчизняного інвестора. Потребують пильної уваги питання забудови курортів, розробки генеральних планів їх розвитку, економічного та фінансового забезпечення функціонування, процесів приватизації тощо¹⁹⁷.

Отже, бальнеологічні курорти Львівської області мають хороші перспективи розвитку, які можливо реалізувати за умови розробки і втілення в життя системи заходів з вирівнювання просторового розвитку туристичної інфраструктури, щоб запобігти формуванню перспективних і неперспективних у туристичному відношенні територій. Водночас санаторно-курортне господарство, яке має велике значення для забезпечення сталого розвитку регіону та відповідної якості життя населення, потребує пильної уваги з боку як науковців, так і органів влади.

Зважаючи на те, що більшість населення нашої держави мешкає в містах, а також на досить давню історію міського розселення та розвитку відповідної інфраструктури, актуальною тенденцією сьогодення є урбанізація практично усіх видів економічної діяльності. Не є винятком і сфера послуг, а в її складі і такі динамічні та суспільно значущі галузі, як рекреація та туризм. Незважаючи на те, що рекреаційно-туристична діяльність, передусім, спрямована на задоволення потреб населення у відпочинку і оздоровленні поза межами місця постійного проживання, значення міських поселень у її забезпеченні надзвичайно велике. Ураховуючи навіть активний розвиток сільсько-го та агротуризму, екологічного туризму тощо, переваги міст щодо

¹⁹⁷ Любіцева О. О. Розвиток курортної справи в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Любіцева, В. І. Стафійчук // Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції, 4–6 червня 2004 р. – КНУКІМ, 2004. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/lubiceva3.htm

якості та асортименту рекреаційно-туристичних послуг залишаються незаперечними. Особливо помітною рекреаційно-туристична спеціалізація є у містах із багатою історико-культурною спадщиною та сприятливими природними умовами й багатими туристичними ресурсами прилеглих територій. У процесі зростання таких міст формуються як моноспеціалізовані туристичні агломерації, так і широкопрофільні економічні центри.

Очевидним, на наш погляд, є те, що поширення рекреаційно-туристичної діяльності, з одного боку, зумовлює інтенсифікацію розвитку міських агломерацій, а з другого – саме зростання такої агломерації, що супроводжується зростанням чисельності її населення та інколи підвищенням рівня його життя, є суттєвим фактором розвитку рекреаційної сфери певної території. Насамперед пропонуємо проаналізувати перший аспект взаємозалежності між рекреаційно-туристичною діяльністю та розвитком міських агломерацій.

Значимо, що сам термін «міська агломерація» може мати декілька значень. У найширшому розумінні мається на увазі просте територіальне поєднання міських та інших населених пунктів. Водночас у вузькому трактуванні міська агломерація – це компактне розташування, скупчення міських поселень, об'єднаних не тільки в просторовому аспекті, але й через розвинені виробничі, культурні, рекреаційні зв'язки¹⁹⁸. Саме останнє визначення, на наш погляд, може бути покладеним в основу аналізу впливу рекреаційно-туристичної діяльності на розвиток міських агломерацій. Слід лише додати, що до міських агломерацій ми зараховуємо і сільські населені пункти, які територіально та функціонально пов'язані із певною агломерацією.

Особливості взаємозв'язку між рекреаційно-туристичною діяльністю та розвитком міських агломерацій можна прослідкувати на конкретному прикладі Дрогобицької агломерації в складі міст Дрогобича, Трускавця, Борислава, Стебника, смт. Східниці та прилеглих населених пунктів Львівської області. Загальна чисельність населення агломерації

---

¹⁹⁸ Райзберг Б. А. Современный экономический словарь [Электронный ресурс] / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/2538

становить понад 170 тис. осіб, що дорівнює близько 7 % населення регіону¹⁹⁹. Найперші поселення на території сучасної Дрогобицької агломерації виникли на базі багатих мінеральних ресурсів – кам'яної та калійної солі, нафти та її похідних (міста Дрогобич, Борислав, Стебник). Рекреаційна складова спеціалізації агломерації з'явилася лише у ХІХ столітті із початком інтенсивного освоєння бальнеологічних ресурсів території (м. Трускавець, смт Східниця). Упродовж ХХ століття до економічної спеціалізації Дрогобицької агломерації додався також виробничий компонент (машинобудування, хімічна промисловість тощо). Однак у сучасних умовах головні напрями економічного зростання населених пунктів агломерації пов'язані, насамперед, із рекреаційно-туристичною діяльністю. Ядром місцевої територіальної рекреаційної системи є м. Трускавець – курорт міжнародного значення, в якому одночасно можуть відпочивати і оздоровлюватися до 15 тис. осіб, а загальна кількість відвідувачів за рік сягає 200 тисяч²⁰⁰. Значно поступається Трускавцю за кількістю обслужених туристів інший відомий курорт Дрогобицької агломерації – смт Східниця, який при наявності трохи більше ніж 2 тис. осіб населення за рік лише за даними офіційної статистики обслуговує таку ж кількість відвідувачів²⁰¹.

Очевидно, що для вирішення актуальних проблем агломерації необхідною є розробка обґрунтованої стратегії її розвитку, ключовим положенням якої повинен бути пріоритетний розвиток рекреаційно-туристичної діяльності. Важливим завданням також є розроблення туристичних маршрутів, які б охоплювали усі головні рекреаційні об'єкти території, особливо її гірської частини²⁰².

¹⁹⁹ Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.lviv.ua/>

²⁰⁰ Місто-курорт Трускавець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.turportal.org.ua/ukr/truskavec.htm>

²⁰¹ Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.lviv.ua/>

²⁰² Голод А. П. Рекреаційно-туристична діяльність як фактор розвитку міських агломерацій / А. П. Голод, О. С. Курах // Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України : VII Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 жовтня 2011 р. : матеріали конф. – Т. 1: Економічні та соціальні питання сучасності. – Київ, 2011. – С. 78–80.

Пріоритетність рекреаційно-туристичного компонента розвитку будь-якої міської агломерації, на наш погляд, не залежить від її основної спеціалізації. Зумовлено це тим, що навіть у великих промислових агломераціях проблема задоволення рекреаційних потреб населення потребує першочергового вирішення. Оскільки, очевидно, що найбільш доступними для мешканців міст є рекреаційні об'єкти приміської зони, то саме вони можуть стати точками зростання відповідних агломерацій та формування поселень із вираженою рекреаційно-туристичною спеціалізацією.

Як зазначено вище, до групи населених пунктів, що спеціалізуються на наданні оздоровчо-рекреаційних послуг, належить селище Східниця, особливості організації та перспективи розвитку санаторно-курортного господарства якого незаслужено залишаються поза увагою вітчизняних науковців. Характеристиці сучасного стану оздоровчих закладів Східниці та її рекреаційного потенціалу лише частково присвячені окремі наукові дослідження, зокрема ринку рекреаційних послуг Львівської області²⁰³ та розвитку Дрогобицької агломерації²⁰⁴.

Очевидно, що розвиток санаторно-курортного господарства в Україні потребує підтримки та збалансованого розвитку як компонент туристичної сфери держави. Значних капіталовкладень вимагає матеріально-технічна база насамперед у розвиток та реконструкцію курортів, у розвідку та облаштування нових, чому повинні сприяти інвестиційні проекти, розраховані не тільки на зарубіжного, а й на вітчизняного інвестора. Потребують пильної уваги питання забудови курортів, розробки генеральних планів їх розвитку, економічного та фінансового забезпечення функціонування, процесів приватизації тощо²⁰⁵.

²⁰³ Добуш Ю. Я. Тенденції розвитку ринку рекреаційних послуг / Ю. Я. Добуш // Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія : Логістика. – 2009. – № 649. – С. 50–63.

²⁰⁴ Іванченко Г. В. Функціонування регіональної агломерації "Дрогобиччина" як агломеративного кластера / Г. В. Іванченко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 95–108.

²⁰⁵ Любіцева О. О. Розвиток курортної справи в Україні / О. О. Любіцева, В. І. Стафійчук // Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції, 4–6 червня 2004 р. – КНУКІМ, 2004. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/lubiceva3.htm

Одним із засобів вирішення проблем санаторно-курортної галузі та інших сфер життєдіяльності курортів може бути стратегування території. Стратегія розвитку курорту повинна врахувати майбутній образ курорту, яким його хоче бачити сама громада; стратегічні цілі, досягнення яких забезпечать набуття курортом визначеного громадою образу; організаційну та комунікаційну частини стратегії; систему логічних і послідовних заходів, спрямованих на досягнення окреслених цілей²⁰⁶.

Відповідно до Концепції розвитку санаторно-курортної галузі України²⁰⁷, основними завданнями реформування цієї сфери економіки є здійснення заходів щодо оголошення курортів державного та місцевого значення, задоволення попиту населення на конкретні види санаторно-курортних послуг і поліпшення їх якості, комфорту, збереження та раціонального використання природних лікувальних ресурсів, підвищення рентабельності санаторно-курортних закладів, а також подолання проблем санаторно-курортної галузі. Однак програма заходів, передбачена на період до 2015 року, виконується не ефективно. Особливо це стосується невеликих курортів, які розвиваються переважно без державної підтримки. До такого типу курортних поселень належить і Східниця.

Селище Східниця розташоване на території Дрогобицького району Львівської області і підпорядковане Бориславській міськраді. У самій Східниці та на її околицях розміщені понад 30 джерел мінеральних вод різних типів, що разом з іншими бальнеологічними ресурсами формують рекреаційну спеціалізацію селища.

Загалом у Східниці досить багато невеликих готельних закладів місткістю до 20 осіб, які додатково надають оздоровчо-лікувальні послуги, однак не можуть вважатися підприємствами санаторно-курортного господарства.

²⁰⁶ Проблеми санаторно-курортної галузі / Онлайн-газета «Джерела Трускавця». – № 38 (438). – 2010. – Режим доступу: <http://djerela.com.ua/index.php?dn=djerela&re=print&id=1485>

²⁰⁷ Концепція розвитку санаторно-курортної галузі. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. N 231-р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=231-2003-%F0>

За результатами дослідження санаторно-курортного господарства Східниці виявлено такі головні тенденції:

- зменшення кількості місць у санаторно-курортних закладах супроводжується зростанням їх комфортності та вартості;
- поширення послуг розміщення та оздоровлення, які надаються приватними садибами;
- відсутність генерального планування розбудови курорту, поширення негативних наслідків стихійного будівництва – руйнування схилів, забруднення джерел, засмічення території;
- недостатнє, особливо порівняно із сусіднім Трускавцем, фінансування санаторно-курортної сфери селища.

Зважаючи на це, вважаємо, що перспективи розвитку селища Східниця як курорту регіонального значення є досить оптимістичними за умови контролю та підтримки з боку як місцевої, так і регіональної та державної влади.

Водночас з метою оцінювання стану та перспектив розвитку санаторно-курортного господарства в регіоні загалом було здійснено експертне оцінювання за методом письмового анкетування. В опитуванні взяли участь 20 респондентів – фахівців із теорії та практики організації туристично-оздоровчої діяльності, серед яких викладачі вищих навчальних закладів і представники адміністрації санаторно-курортних закладів.

Анкета містила два запитання, на кожне із яких експертам пропонувалося дати відповідь за 5-бальною шкалою (табл. 4.5).

Сучасний стан санаторно-курортного господарства Львівської області експерти оцінили як посередній, дещо вище – перспективи його розвитку на найближчі 5 років. З урахуванням сучасних тенденцій структурно-функціональних трансформацій у санаторно-курортній сфері регіону така оцінка видається цілком обґрунтованою.

Отже, санаторно-курортне господарство Львівської області має хороші перспективи розвитку, реалізувати які можна за умови розроблення і втілення в життя системи заходів з вирівнювання просторового розвитку туристичної інфраструктури, щоб запобігти формуванню перспективних і неперспективних у туристичному відношенні

територій. Водночас санаторно-курортне господарство, яке має велике значення для забезпечення сталого розвитку регіону та відповідної якості життя населення, потребує пильної уваги з боку як науковців, так і органів влади.

Таблиця 4.5

Результати експертного оцінювання стану та перспектив розвитку санаторно-курортного господарства Львівської області

Запитання	Кількість відповідей респондентів					Середній бал
	Високий (5 балів)	Вищий за середній (4 бали)	Середній (3 бали)	Нижчий за середній (2 бали)	Низький (1 бал)	
Як Ви оцінюєте сучасний стан санаторно-курортного господарства Львівської області?	2	4	13	1	0	3,3
Оцініть, будь ласка, перспективи розвитку санаторно-курортного господарства Львівської області на найближчі 5 років за 5-бальною шкалою	2	12	5	1	0	4,1

Складено за А. Голодом та О. Корнієнко (2012)²⁰⁸

Розвиток бальнеологічних курортів зумовлює тривалий позитивний ефект для гарантування безпеки туризму. Пов'язано це із центральним значенням у функціонуванні відповідних дестинацій саме ресурсної підсистеми, яка у цьому разі здатна не лише задовольнити пізнавальні та розважальні потреби туристів, а й допомогти їм зберегти і поліпшити своє здоров'я. Окрім того, дестинації у вигляді бальнеологічного курорту є переважно монопрофільними і, ска-

²⁰⁸ Голод А. Сучасний стан і перспективи розвитку санаторно-курортного господарства регіону (на прикладі смт. Східниця) / А. Голод, О. Корнієнко // Вісник Львівського університету. – Сер. «Міжнарод. відносини». – 2012. – Вип. 29. – Т. 2 – С. 93–98.

жімо, у випадку вичерпання запасів мінеральних вод досить швидко переходять до стану небезпеки.

Отже, для гарантування сталого розвитку в умовах безпеки бальнеологічні курорти мають володіти не лише бальнеолікувальним потенціалом, а й можливостями для організації різних видів туризму, хорошою базою закладів розміщення та харчування. Усе це в майбутньому може дозволити зберегти стабільність системи відповідної дестинації і зменшити загрози безпеці відповідної РТС.

4.4. Розвиток ресторанного господарства в регіоні в контексті гарантування безпеки туризму

Ресторанне господарство є прибутковим видом економічної діяльності, що характеризується високими рівнями ліквідності капіталу та конкурентності. У сучасних умовах у ресторанному господарстві простежується існування різноманітних концепцій організації бізнесу, які не лише сприяють розвиткові галузі, але й створюють конкурентне середовище, мета якого – сприяти підвищенню рівня якості продукції, залученню більшої кількості споживачів та збільшенню прибутковості.

Перехід України до ринкових відносин спричинив суттєві кількісні та якісні зміни в ресторанному господарстві – змінилася організаційно-правова форма організації ресторанного господарства, що зумовила появу приватного сегмента в цій галузі, збільшилася кількість суб'єктів такої діяльності та значно урізноманітнися споживчий ринок ресторанної продукції. З огляду на це дослідження структури та перспектив розвитку ресторанного господарства України та її регіонів є актуальними і мають вагоме практичне значення.

Дослідження різноманітних аспектів розвитку ресторанного господарства висвітлено в працях багатьох науковців: В. Архіпова, В. Дорошенко, К. Дмитрієвої, Н. П'ятницької, О. Тімченко, О. Ткаченко, Г. Чернової та ін. Однак, попри існування значного наукового доробку з цієї проблематики, окремі її аспекти, зокрема дослідження сучасного стану та напрямів розвитку ресторанного господарства України та її регіонів, потребують подальшого наукового вивчення.

Як зазначають науковці, ресторанне господарство – одна зі сфер національної економіки, в якій з самого початку економічних реформ чітко проявилися ринкові відносини²⁰⁹. У сучасній науковій термінології під терміном «ресторанне господарство» розуміють вид економічної діяльності суб'єктів господарської діяльності щодо надання послуг із задоволення потреб споживачів у харчуванні з організацією дозвілля або без нього²¹⁰.

У господарсько-організаційному відношенні ресторанне господарство об'єднане з торгівлею, оскільки реалізація продуктів харчування в закладах харчування відображає роздрібний товарооборот, що є складником загального товарообороту державної і кооперативної торгівлі. За характером організації виробництва підприємства ресторанного господарства схожі з підприємствами харчової промисловості. Однак за способом реалізації продукції ресторанне господарство відрізняється від підприємств харчової промисловості та роздрібно торгівлі, оскільки тут, поряд з реалізацією продукції, організується її споживання, а також надання населенню різних видів послуг²¹¹.

Ресторанне господарство спеціалізується водночас на виробництві і реалізації продуктів харчування, організації їх споживання населенням безпосередньо на підприємствах галузі – їдальнях, кафе, ресторанах, тобто там, де ці продукти (страви) приготовано. До сфери ресторанного господарства належать такі типи закладів: ресторан, бар, кафе, кафетерій, їдальня, закусочна, буфет, фабрика-заготівельня, фабрика-кухня, домашня кухня, а також заклади, які постачають готові страви та надають послуги мобільного харчування²¹².

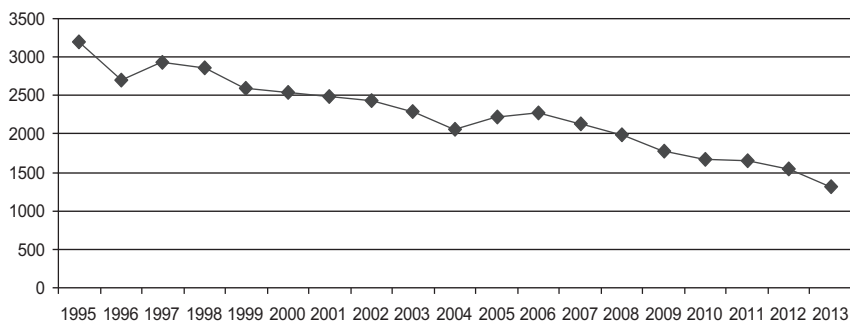
²⁰⁹ Архіпов В. В. Організація ресторанного господарства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. В. Архіпов. – Київ : Центр учбової літератури ; Фірма «Інкос», 2007. – 280 с. ; Ткаченко О. П. Ресторанний бізнес України: проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О. П. Ткаченко, О. Д. Тімченко. – Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/marketing/00428051_0.html.

²¹⁰ Дорошенко В. Територіальна організація підприємств ресторанного господарства України / Дорошенко В., Дмитрієва К. // Географія. – 2011. – № 58. – С. 27–30.

²¹¹ Чернова Г. В. Особливості розвитку ресторанного господарства Вінниччини [Електронний ресурс] / Чернова Г. В. – Режим доступу: <http://aokornus.at.ua/JOURNALS/2013.pdf>

²¹² Організація послуг харчування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://generation.at.ua/load/knigi/organizacija_poslu.

В Україні сформувався комплекс підприємств ресторанного господарства зі значними регіональними відмінностями, у якому Львівська область займає ключові позиції, зумовлені її вигідним розташуванням, рівнем соціально-економічного розвитку, господарською спеціалізацією, туристичною привабливістю та багатьма іншими факторами. Загалом, розвиток ресторанного господарства Львівської області, як і в Україні в цілому, упродовж останніх років характеризувався стійкою негативною тенденцією згортання мережі ресторанних закладів, яка проявилась у 1990-х роках минулого століття і триває до нашого часу (рис. 4.7).

Рис. 4.7. Кількість закладів ресторанного господарства Львівської області у 1990–2013 рр., тис. одиниць. Складено за даними Головного управління статистики у Львівській області²¹³.

Загальне скорочення мережі закладів громадського харчування в регіоні пояснюється закриттям неконкурентних у сучасних ринкових умовах типів закладів: виробничих і загальних їдалень, службових буфетів тощо. Згортання мережі цих закладів найбільше проявилось в малих і середніх містах регіону, в обласних центрах більшість таких закладів вдалося зберегти або компенсувати їх втрати більш конкурентними типами закладів швидкого харчування.

За даними офіційної статистики, станом на 1.01.2014 р. у межах Львівської області функціонував 1321 об'єкт ресторанного господарства, що на 226 об'єктів менше, ніж у попередньому році. За по-

²¹³ Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний веб-сервер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.lviv.ua>

казником кількості закладів ресторанного господарства область була на п'ятому місці серед регіонів України після м. Києва, Харківської, Донецької областей та АР Крим, а її забезпеченість такими закладами з розрахунку на 10 тис. осіб становила 5,2 і перевищувала загальнодержавний показник (4,5 закладу на 10 тис. осіб населення)²¹⁴. Зазначимо, що 2011 року, ще до проведення футбольного чемпіонату Євро-2012, у межах Львівської області функціонувала найбільша в Україні кількість закладів ресторанного господарства – 618, що становило 13 % від їх загальнодержавної кількості, та зафіксовано найвищу забезпеченість ресторанными підприємствами на 10 тис. населення (2,43), яка перевищувала вищезгадані показники у м. Київ та АР Крим (1,97 і 1,91 відповідно).

Аналізуючи кількість закладів ресторанного господарства у розрізі адміністративно-територіальних одиниць області, можна сказати, що у 2013 р. їх найбільшу кількість традиційно було зафіксовано в межах м. Львова (741 заклад), Дрогобицького (108) та Сокальського та (83) районів області, а найменша – у Турківському (6), Перемишлянському (5) і Старосамбірському (4) районах.

Скорочення спостерігається й у показниках місткості ресторанных закладів області (рис. 4.8). Так, зокрема, якщо у 1995 р. місткість ресторанных закладів регіону становила 208,2 тис. місць, то 2000 року величина цього показника зменшилася до 128,3 тис. місць. Зменшення місткості тривало і впродовж 2005–2013 рр.: у 2005 місткість ресторанных закладів становила 117,7 тис. місць, у 2012 р. – 94,4, а впродовж 2013 р. скоротилася до 83,8 тис. місць.

Якщо говорити про територіальний розподіл закладів за місткістю за адміністративними одиницями області у 2013 р., то лідерами за показником місткості закладів ресторанного господарства є м. Львів (46,3 тис. місць), Дрогобицький та Сокальський райони області (9,6 і 5,2 тис. місць). Найменші показники місткості закладів ресторанного господарства були характерними для Турківського (0,4), Перемишлянського (0,2) і Старосамбірського (0,2) районів.

²¹⁴ Державна служба статистики України. Офіційний веб-сервер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Негативні тенденції розвитку галузі, які спостерігаються останнім часом, наявні у структурі ресторанного господарства досліджуваного регіону. На території Львівської області розташовані різні типи підприємств ресторанного господарства, найбільш прибутковими та розповсюдженими серед яких є ресторани, кафе, бари та їдальні.

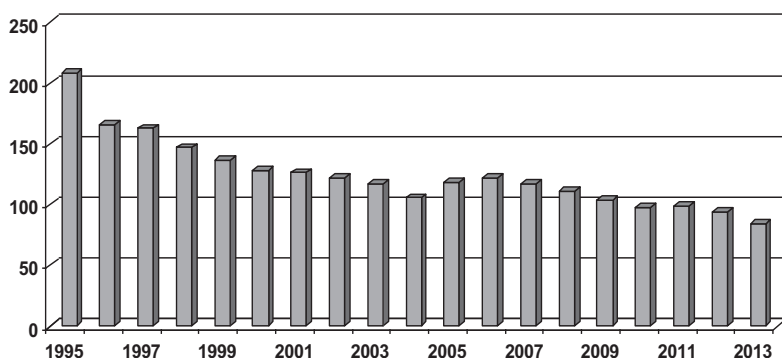
Станом на 1.01.2014 р. у межах Львівської області функціонувало 155 ресторанів, 596 кафе, 249 барів, 319 їдалень²¹⁵. У структурі закладів ресторанного господарства області найбільшу частку від їх загальної кількості займають кафе, закусочні і буфети (45,2%), що зумовлено стійким попитом споживачів на продукцію і послуги цих підприємств, а найменшу – ресторани (11,8%). Якщо порівнювати аналогічні показники із попереднім роком, то загальнообласне скорочення кількості ресторанних закладів фіксувалося серед усіх категорій таких закладів, окрім ресторанів. Упродовж зазначеного періоду в області налічувалося 147 ресторанів (9,5% від загальної кількості ресторанних закладів області), 671 кафе (43,4%), 274 бари (17,7%), 453 їдальні (29,3%)²¹⁶.

Заклади ресторанного господарства в межах Львівської області розміщені нерівномірно. Опрацювавши значний масив статистичних даних, ми створили картосхему територіальної організації ресторанного господарства Львівської області, яка представлена на рис. 4.9.

Правильне розміщення підприємств громадського харчування передбачає створення максимальної зручності для населення в організації його харчування за місцем роботи, проживання, відпочинку. При розміщенні цих підприємств важливими є такі фактори, як чисельність населення, його склад і купівельна спроможність, близькість промислових підприємств і житлових масивів, транспортна доступність підприємств галузі та мобільність споживачів їх послуг.

²¹⁵ Державна служба статистики України. Офіційний веб-сервер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

²¹⁶ Слюсаренко А. М. Сучасний стан та тенденції розвитку ресторанного господарства Львівської області / Слюсаренко А. М., Феленчак Ю. Б. // Ефективні механізми та стратегії управління економікою: від рівня підприємств до рівня країн : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (21–22 березня 2014 р., м. Черкаси). Черкаси, 2014. – С. 91–95.

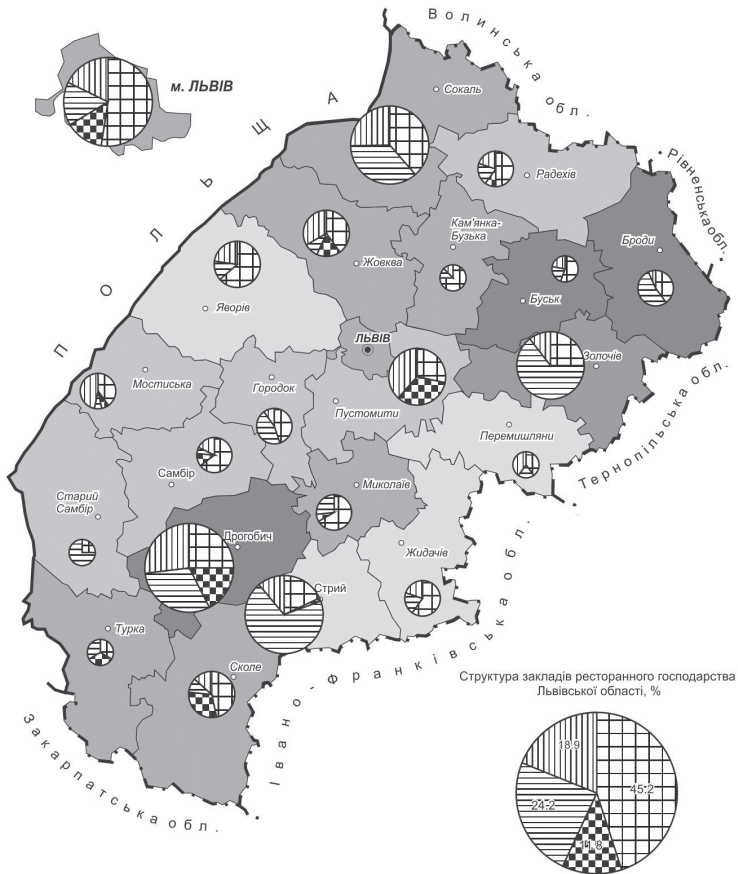

Рис. 4.8. Кількість місць у закладах ресторанного господарства Львівської області у 1995–2013 рр. Складено за даними Головного управління статистики у Львівській області²¹⁷

За офіційними даними спостерігається тенденція зростання обсягу грошового обороту ресторанного господарства в Львівській області: у 2001 р. він становив 129 млн грн, а у 2013 р. – сягнув 1464,1 млн грн (рис. 4.10), включаючи роздрібний товарооборот підприємств юридичних осіб та підприємців-фізичних осіб, що здійснюють діяльність з ресторанного господарства. Зазначимо, що з 2005 року оборот ресторанного господарства обчислюється з урахуванням даних одноразового суцільного обстеження мережі закладів, що належать фізичним особам-підприємцям.

Незважаючи на позитивні зміни у функціонуванні національного ресторанного господарства, попит населення на такі послуги залишається низьким, що зумовлено стійким зниженням реальної купівельної спроможності та зміною структури споживчих витрат населення нашої держави. За сучасних економічних умов підприємствам ресторанного господарства доводиться перебудовувати свою роботу, орієнтуючись на більш низькі цінові сегменти пропозиції ресторанної продукції, переглядати стратегії розвитку закладів з метою залучення більшої кількості клієнтів та збільшення прибутковості.

²¹⁷ Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний веб-сервер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.lviv.ua>

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Кількість закладів ресторанного господарства, одиниць

Заклади ресторанного господарства, %

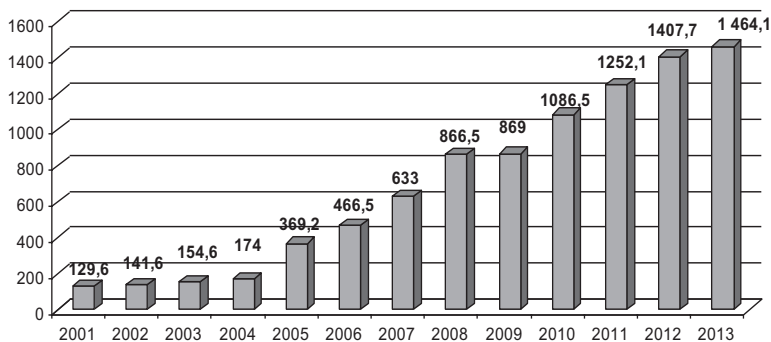

Кількість місць на 1 об'єкт, одиниць

Рис. 4.9. Територіальна організація ресторанного господарства Львівської області на 1.01.2014 р. Розроблено за даними Головного управління статистики у Львівській області²¹⁸

²¹⁸ Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний веб-сервер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.lviv.ua>.

Рис. 4.10. Оборот закладів ресторанного господарства Львівської області у 2001–2013 р., млн грн. Складено за даними Головного управління статистики у Львівській області²¹⁹

Суттєвою перешкодою для дослідження проблем розвитку сучасної мережі ресторанного господарства є зміни в порядку обліку статистичної інформації в Україні щодо структури та окремих показників діяльності відповідних закладів. Такі зміни унеможливають кількісну оцінку та порівняльний аналіз розвитку ресторанного господарства регіонів України починаючи із 2014 року.

Отже, у розвитку ресторанного господарства регіону на сучасному етапі можна визначити дві основні тенденції. По-перше, спостерігається загальний спад у галузі, що відображається в зниженні більшості показників і зумовлений загальними змінами в економіці країни. По-друге, змінюються та активно впроваджуються нові форми організації ресторанного бізнесу, які сприяють розширенню споживчого сегмента ринку ресторанних послуг та підвищенню прибутковості закладів ресторанного господарства.

З огляду на специфіку гарантування безпеки туризму розвиток ресторанного господарства стосується одразу кількох аспектів.

1. Заклади ресторанного господарства є опосередковано туристичними підприємствами, а отже, економічна безпека їх функціонування є складовою безпеки туристичного бізнесу загалом.

²¹⁹ Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний веб-сервер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.lviv.ua>.

2. Якісне та безпечне харчування, яке повинні надавати заклади ресторанного господарства, є основою гарантування безпеки туристів під час подорожі.

3. Ресторанне господарство займається обслуговуванням туристів та населення DESTИНАЦІЙ у сфері надання послуг харчування, а отже може досліджуватися також в контексті безпеки туристичного обслуговування.

4. Заклади ресторанного господарства є складними спорудами, що можуть бути об'єктами техногенних загроз, а отже, їх аналізують із погляду безпеки туристичних споруд та обладнання.

Активізація розвитку ресторанного господарства в регіоні, на наш погляд, є одним із індикаторів як підвищення його туристичної конкурентоспроможності, так і загалом зростання рівня доходів місцевого населення. З огляду на проведений, наприкладі Львівської області, аналіз, очевидно, що кількісні показники мають тенденцію до регресу. Водночас спостерігаються помітні якісні зміни, особливо на прикладі обласного центру, які свідчать про трансформацію структури ресторанного господарства у напрямку до зростання інноваційності. Очевидно, таку тенденцію можна прослідкувати також у контексті перспективної туристичної кластеризації, яку аналізуватимемо у наступному розділі.

Розділ 5

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ І МЕХАНІЗМІВ ЇЇ ГАРАНТУВАННЯ

5.1. Оцінювання рівня безпеки регіональних туристичних систем України

Відповідно до пропонованого підходу безпека туризму є основою формування стратегічного потенціалу розвитку туризму в регіоні. Оцінювання рівня безпеки туризму теж має бути пов'язаним із аналізом актуальних загроз та викликів безпеці регіональної туристичної системи, а також виявленням потенціалу РТС у контексті її подальшого розвитку. Таке оцінювання може бути як кількісним, так і якісним, однак більш доцільним, на наш погляд, є комплексний підхід, що передбачає всебічне оцінювання із наступною формалізацією її результатів та обчисленням інтегрального (загального) показника, що характеризує рівень безпеки туризму на регіональному рівні в конкретний період. Якщо розраховані показники в часовому ряді даних мають тенденцію до зростання, то, очевидно, що це буде ще одним доказом достатнього рівня безпеки відповідної РТС.

Для розрахунку інтегрального показника безпеки туризму в регіонах України ми застосували методичний підхід, що використовується, зокрема, для розрахунку індексу людського розвитку в рамках Програми розвитку ООН²²⁰. Відповідно до цього підходу значення індексу показника обчислюється за формулою:

$$I = \frac{x_n - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}} \quad (5.1),$$

де x_n – конкретне значення показника, $x_{\min}$ – мінімальне, а $x_{\max}$ – максимальне значення із ряду даних. Значення індексу змінюється від 0 до 1 і характеризує розподіл числових значень показників у ряді даних.

²²⁰ Technical notes [Electronic resource]. – Access mode: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2015_technical_notes.pdf

Однак, на відміну від методики ООН, інтегральні показники безпеки РТС ми розраховуватимемо як суму конкретних індексів (окремо за показниками потенціалу і загроз).

Показники потенціалу безпеки регіональних туристичних систем характеризують рівень розвитку окремих їх підсистем і можуть бути диференційованими за видами безпеки туризму (табл. 5.1). Максимальні значення таких показників свідчать про найвищий рівень потенціалу відповідних РТС у контексті гарантування їх безпеки. Показники загроз демонструють обсяги і масштаби деструктивних процесів і явищ, що збільшують нестабільність РТС. Зрозуміло, що у цьому разі найвищі значення показників відповідатимуть максимальному рівневі загрози.

Сумарний індекс потенціалу (P) безпеки РТС може бути обчисленим за формулою:

$$P = \sum_{k=1}^n \frac{p_n - p_{\min}}{p_{\max} - p_{\min}} \quad (5.2),$$

де p_n – конкретне числове значення показника потенціалу безпеки РТС, $p_{\min}$ – мінімальне, а $p_{\max}$ – максимальне значення із відповідного ряду даних.

Аналогічно сумарний індекс загроз (T) доцільно обчислювати за формулою:

$$T = \sum_{k=1}^n \frac{t_n - t_{\min}}{t_{\max} - t_{\min}} \quad (5.3),$$

де t_n – конкретне числове значення показника потенціалу безпеки РТС, $t_{\min}$ – мінімальне, а $t_{\max}$ – максимальне значення із відповідного ряду даних.

Оскільки індекс безпеки ми трактуємо як різницю між інтегральними показниками потенціалу та загроз безпеки РТС ($S = P - T$), то остаточна формула розрахунку індексу безпеки туризму в регіоні матиме такий вигляд:

$$S = \sum_{k=1}^n \frac{p_n - p_{\min}}{p_{\max} - p_{\min}} - \sum_{k=1}^n \frac{t_n - t_{\min}}{t_{\max} - t_{\min}} \quad (5.4).$$

**Показники для оцінювання рівня безпеки туризму
в регіоні за її видами**

Види безпеки туризму	Показники	
	потенціал	загрози
Політична	<p>1) наявність спільного кордону з державами ЄС</p> <p>2) кількість пам'яток культури;</p> <p>3) частка осіб з вищою освітою у населенні;</p> <p>4) частка українців у населенні;</p> <p>5) кількість іноземців, що обслуговані в колективних засобах розміщування;</p> <p>6) частка населення регіону віком 25–34 роки;</p> <p>7) кількість випускників вишів за туристичними спеціальностями;</p> <p>8) рівень доходів населення</p>	<p>1) наявність спільного кордону з Російською Федерацією;</p> <p>2) наближеність до зон військово-політичних конфліктів</p> <p>3) індекс корупції в регіоні;</p> <p>4) рівень безробіття населення;</p> <p>5) кількість злочинів проти громадської безпеки, порядку та моральності;</p> <p>6) кількість злочинів проти власності</p>
Соціальна		
Фінансова	<p>9) інвестиції в готельно-ресторанний бізнес;</p> <p>10) валовий регіональний продукт;</p> <p>11) кількість суб'єктів туристичної діяльності (туроператорів та турагентів);</p> <p>12) доходи від надання туристичних послуг</p>	

Продовження табл. 5.1

Види безпеки туризму	Показники	
	потенціал	загрози
Екологічна	13) частка природно-заповідних об'єктів у площі території регіону;	7) обсяг викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря; 8) обсяг утворення відходів I–III класів небезпеки; 9) кількість надзвичайних ситуацій
Інформаційна	14) частка регіону у всеукраїнській Інтернет-аудиторії; 15) кількість веб-сайтів туристичної тематики	
Медична	16) забезпеченість населення лікарняними ліжками; 17) забезпеченість населення лікарями	10) захворюваність населення
Безпека туристичного обслуговування	18) щільність автомобільних доріг із твердим покриттям; 19) кількість міжнародних аеропортів; 20) кількість підприємств ресторанного господарства; 21) кількість колективних засобів розміщування; 22) наявність виходу до моря; 23) кількість музеїв	11) кількість ДТП із постраждалими; 12) захворюваність на хвороби органів травлення
Безпека туристичних споруд та обладнання		13) кількість пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах

На основі сформованої бази даних із 23 показників потенціалу та 13 показників загроз безпеки регіональних туристичних систем України (дод. А), ми обчислили значення сумарних індексів потенціалу, загроз та загального індексу безпеки туризму (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Результати розрахунків індексів безпеки РТС України

Області та столиця	Індекс потенціалу	Індекс загроз	Індекс безпеки туризму
Вінницька	4,65	3,40	1,24
Волинська	7,18	2,80	4,37
Дніпропетровська	5,77	6,65	-0,88
Донецька	3,68	6,94	-3,26
Житомирська	3,84	3,98	-0,15
Закарпатська	5,97	3,85	2,12
Запорізька	6,58	5,61	0,97
Івано-Франківська	7,78	3,21	4,57
Київська	5,12	4,54	0,59
Кіровоградська	4,25	3,45	0,80
Луганська	1,69	6,30	-4,60
Львівська	8,71	3,07	5,64
Миколаївська	6,08	5,41	0,67
Одеська	8,81	4,78	4,03
Полтавська	5,93	3,91	2,03
Рівненська	4,85	3,23	1,62
Сумська	5,22	5,33	-0,11
Тернопільська	6,51	2,88	3,62
Харківська	6,36	7,49	-1,13
Херсонська	5,71	5,19	0,52
Хмельницька	5,28	3,18	2,10
Черкаська	4,39	3,78	0,61
Чернівецька	6,21	3,01	3,21
Чернігівська	6,09	4,38	1,71
місто Київ	16,86	7,05	9,81

Як бачимо, найвищі значення загального індексу безпеки туризму характерні для міста Києва та Львівської області. Наступну групу регіонів за рівнем безпеки туризму формують Івано-Франківська, Волинська,

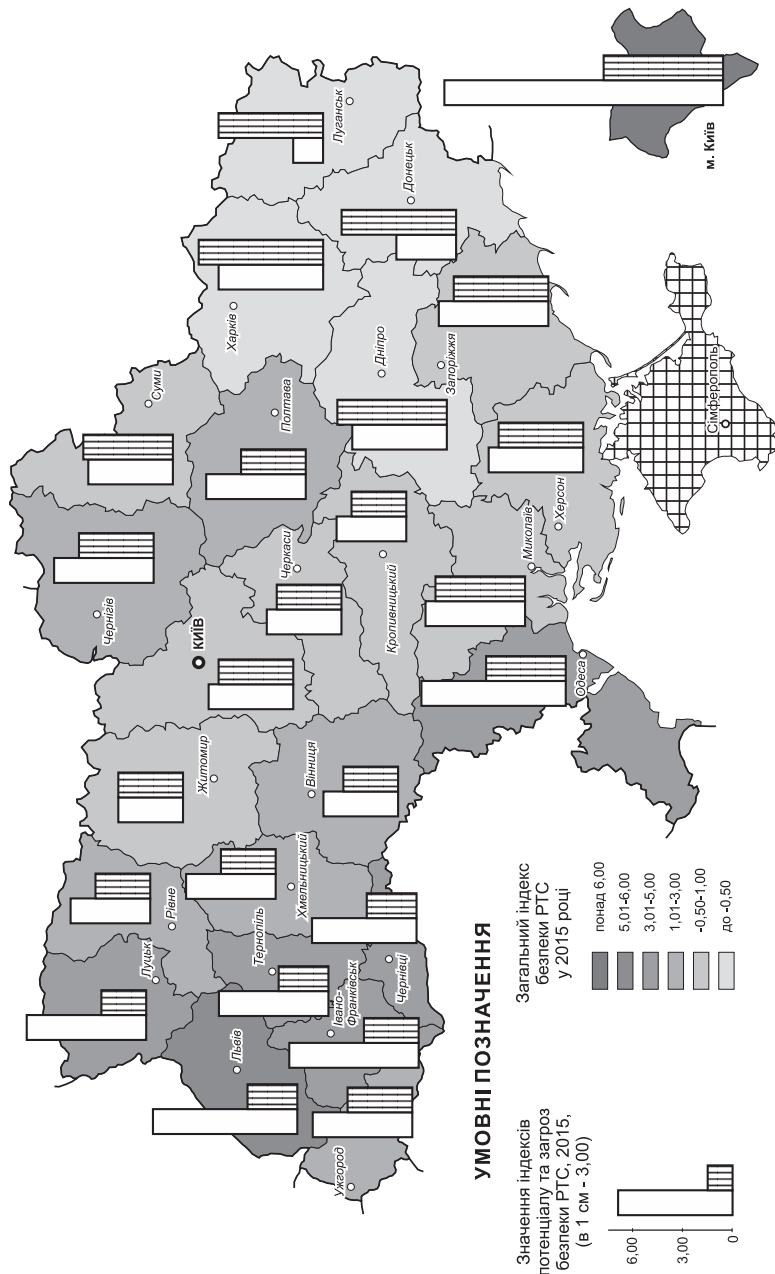
Одеська, Тернопільська та Чернівецька області. Найнижчі показники індексу безпеки туризму спостерігаються в Дніпропетровській, Харківській, Донецькій та Луганській областях. В останніх двох регіонах, зокрема, обчислені показники досягають мінімальних (від'ємних) значень, чим суттєво відрізняються від середнього для держави рівня. Зауважимо, що значення індексу безпеки туризму для Києва також значно перевищує показник Львівської області, яка є в рейтингу другою.

Розглядаючи просторовий розподіл обчислених індексів безпеки туризму, можемо помітити загальну тенденцію до зниження рівня безпеки із заходу на схід (рис. 5.1). Винятками в цьому контексті є місто Київ, Одеська, Полтавська і Чернігівська області.

Варто зауважити, що хоча при розрахунку індексів для Донецької та Луганської областей здебільшого враховано показники лише на основі даних з підконтрольних українській владі територій, загальні значення індексів все одно продемонстрували найвищий рівень небезпеки відповідних регіональних туристичних систем, що підтверджується і практикою організації туристичної діяльності на сучасному етапі.

Важливі закономірності регіонального розподілу рівня безпеки туризму в Україні можемо помітити, аналізуючи сумарні індекси потенціалу та загроз. Зокрема, за результатами наших розрахунків найвищим значенням індексу потенціалу характеризується місто Київ, друге місце посідає Одеська, а третє – Львівська область. Найнижчі значення індексу потенціалу характерні для Луганської та Донецької областей.

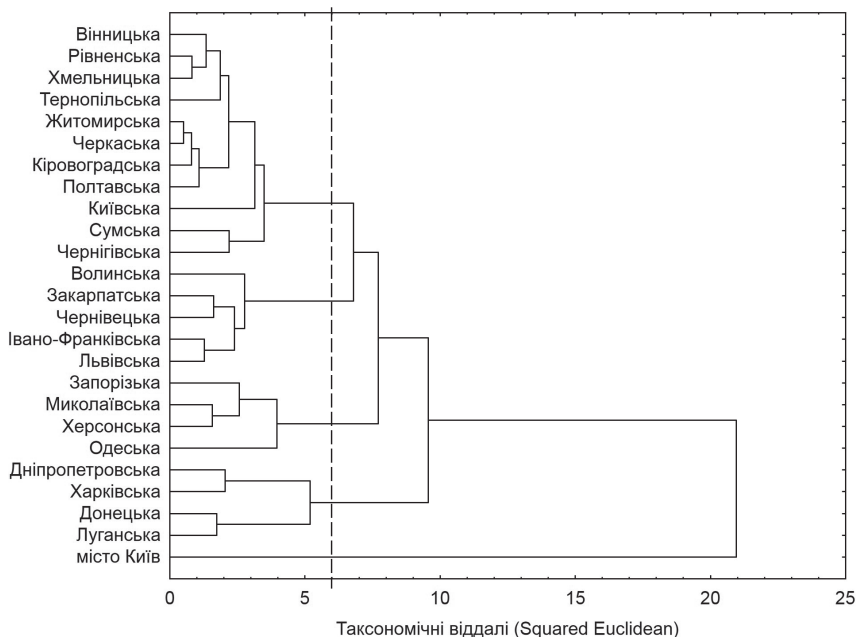
Водночас регіональні відмінності індексів загроз характеризуються дещо іншим розподілом. Найвищі значення такого індексу характерні для Харківської області та міста Києва, а найнижчі – для Волинської та Тернопільської областей. Тобто, якщо розглядати безпеку в традиційному розумінні (як мінімальний рівень загроз), то саме у двох останніх областях її рівень мав би бути максимальним. Однак, для прикладу, туристичний потенціал Тернопільської області, незважаючи на низький рівень загроз в її межах, не дозволяє цьому регіону на рівних конкурувати в контексті гарантування безпеки туризму із сусідніми Львівською та Івано-Франківською областями.

Рис. 5.1. Регіональні відмінності індексів потенціалу, загроз та загального індексу безпеки туризму в Україні

Оскільки отримана картина просторового розподілу обчислених індексів за регіонами України не дає змоги однозначно здійснити типізацію регіональних туристичних систем за особливостями безпеки або виокремити певні макрорегіони, то очевидно є доцільність застосування з цією метою методів багатовимірної статистики, зокрема, кластерного аналізу.

Проведений з використанням програмного забезпечення StatSoft STATISTICA кластерний аналіз індексів 36 показників потенціалу та загроз безпеки РТС України дав змогу отримати граф-дендрограму (рис. 5.2), яка демонструє ступінь подібності регіонів України за сукупністю проаналізованих даних.

Рис. 5.2. Граф-дендрограма за результатами кластерного аналізу індексів показників потенціалу та загроз безпеки регіональних туристичних систем України

Як бачимо, найсуттєвіше вирізняється на загальному фоні місто Київ, водночас найбільш однорідні групи формують Житомирська і Черкаська та Рівненська і Хмельницька області. Умовно розділивши граф на таксономічній віддалі 6, отримаємо 5 підграфів, сформованих регіонами, що мають найбільше спільних рис за набором входних даних кластерного аналізу.

Відобразивши отримані типи регіонів на картосхемі, можемо помітити їх чітку просторову локалізацію (див. рис. 5.3). З огляду на це можна виокремити відносно однорідні за особливостями безпеки туризму групи суміжних областей, які разом із містом Києвом назвемо макрорегіонами.

Макрорегіон I типу (Західний) характеризується найнижчим рівнем загроз безпеці туризму і другим в Україні після Києва значенням загального індексу (табл. 5.3). Центральний макрорегіон (II типу) містить найбільшу кількість областей та за значенням індексу безпеки туризму випереджує лише макрорегіон IV типу (Східний). Макрорегіон III типу (Південний), незважаючи на своє приморське положення, характеризується середніми значеннями усіх обчислених індексів. Східний макрорегіон володіє найнижчим потенціалом безпеки туризму та досить високим рівнем загроз і, як наслідок, найнижчим в Україні показником загального індексу.

Таблиця 5.3

Індекси безпеки туризму за макрорегіонами

Макрорегіони	Індекс потенціалу	Індекс загроз	Індекс безпеки туризму
Західний	7,17	3,19	3,98
Центральний	5,10	3,82	1,28
Південний	6,80	5,24	1,55
Східний	4,38	6,84	-2,47
Київ	16,86	7,05	9,81

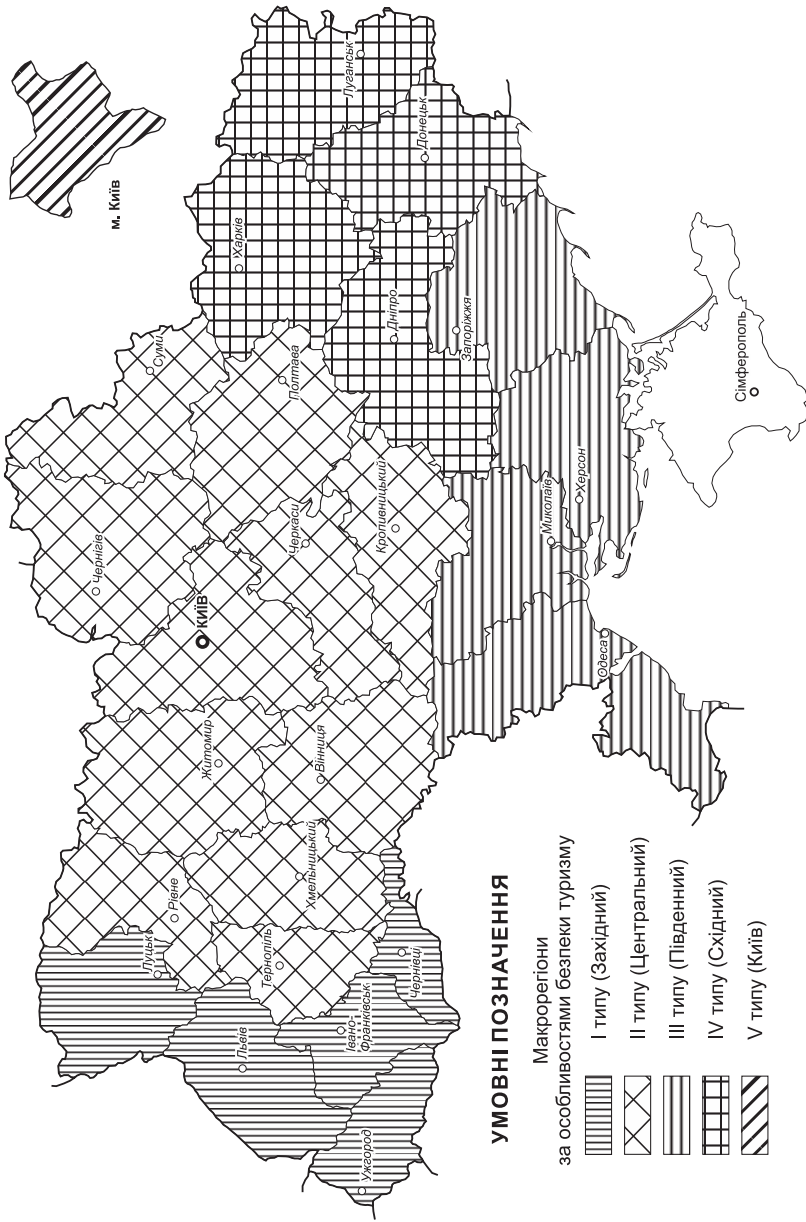

Рис. 5.3. Макрорегіони за особливостями безпеки туризму в Україні

З метою більш детального аналізу структури індикаторів потенціалу та загроз безпеки регіональних туристичних систем ми також здійснили статистичний факторний аналіз із застосуванням програмного забезпечення StatSoft STATISTICA. У результаті аналізу індексів 36 показників виявлено два головні фактори, які разом пояснюють понад 55 % варіації даних (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

**Загальні результати факторного аналізу
показників безпеки РТС України**

Фактор	Власне значення	Описана варіація даних,%
1	14,01	38,92
2	5,90	16,40

Із метою інтерпретації виявлених факторів доцільно проаналізувати розподіл факторних навантажень за показниками потенціалу та загроз безпеки РТС (табл. 5.5). Як бачимо, навантаження першого фактора мають найвищі значення для показників, що характеризують інтенсивний розвиток туристичної діяльності, насамперед, на базі великих туристичних центрів. Опосередковано цей аспект впливу фактора 1 може бути пов'язаний із процесами урбанізації.

Навантаження другого фактора мають більш просторове, ніж структурно-функціональне втілення, а отже, цей фактор пов'язаний із геополітичним розташуванням регіону та його наближеністю до зон військово-політичних конфліктів. На сучасному етапі другий фактор можна інтерпретувати в контексті гарантування політичної та соціальної безпеки туризму.

Картографічне відображення регіональних відмінностей коефіцієнтів обох факторів підтверджує наведені вище міркування. Фактор 1 найбільш інтенсивно виявляється на прикладі урбанізованих регіонів із обласними центрами з населенням близьким до мільйона та в столиці (див. рис. 5.4).

Таблиця 5.5

Факторні навантаження (factor loadings) для показників потенціалу та загроз безпеки РТС

Показники	Фактор 1	Фактор 2
Наявність спільного кордону з державами ЄС, бали	0,00	0,31
Кількість пам'яток культурної спадщини національного значення, одиниць на тис. км кв.	0,94*	0,08
Частка осіб з вищою освітою в населенні у віці від 6 років і старші,%	0,76	-0,32
Частка українців у населенні,%, 2001	-0,14	0,90
Кількість іноземців, що обслуговані в колективних засобах розміщування, на тис. осіб населення	0,97	0,09
Частка населення регіону віком 25–34 роки	0,63	-0,44
Кількість випускників вишів за туристичними напрямками та спеціальностями, на 100 тис. осіб населення регіону, 2015	0,78	0,22
Доходи населення, тис. грн на особу	0,93	0,09
Капітальні інвестиції в готельно-ресторанний бізнес, грн на особу	0,92	0,10
Валовий регіональний продукт, тис. грн на особу	0,93	0,02
Кількість суб'єктів туристичної діяльності на 100 тис. осіб, 2015	0,96	0,15
Доходи від надання туристичних послуг, грн на особу, 2015	0,94	0,11
Частка територій та об'єктів природно-заповідного фонду в площі регіону,%	-0,46	0,29
Частка регіону у всеукраїнській Інтернет-аудиторії,%	0,97	-0,11
Кількість веб-сайтів туристичної тематики, на 1.01.2016	0,98	-0,01
Забезпеченість населення лікарняними ліжками на тис. осіб	-0,06	0,64
Забезпеченість населення лікарями, на 100 тис. осіб	0,48	0,52
Щільність авомобільних доріг із твердим покриттям, км на тис. км ²	0,95	0,13

Продовження табл. 5.5

Показники	Фактор 1	Фактор 2
Кількість міжнародних аеропортів, що функціонують, 2016	0,56	-0,20
Кількість підприємств ресторанного господарства, на 100 тис. осіб	0,10	0,47
Кількість колективних засобів розміщування на 100 тис. осіб	-0,03	-0,07
Наявність виходу до моря	-0,04	-0,65
Кількість музеїв на 100 тис. осіб	-0,17	0,65
Наявність спільного кордону з Російською Федерацією та ТО територіями, балів	-0,14	-0,71
Наближеність до зон військово-політичних конфліктів, бали	0,00	-0,82
Індекс корупції в регіоні, 2014	0,25	-0,32
Рівень безробіття населення у віці 15–70 років,%	-0,48	-0,28
Кількість злочинів проти громадської безпеки, порядку та моральності, на 100 тис. осіб	-0,18	-0,79
Кількість злочинів проти власності, на 10 тис. осіб	0,41	-0,69
Викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря у розрахунку на км кв.	0,94	0,00
Утворення відходів I–III класів небезпеки, кг у розрахунку на одну особу	-0,11	-0,36
Кількість надзвичайних ситуацій, од.	0,64	-0,07
Захворюваність населення регіону, випадків на тис. осіб	0,52	0,23
Кількість ДТП із постраждалими, на 100 тис. осіб населення	0,34	0,12
Захворюваність на хвороби органів травлення вперше зареєстрованих випадків на тис. осіб, 2015	0,06	0,18
Кількість пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах, на 100 тис. осіб, 2015	0,63	0,10

Примітка.*– виділено найбільш вагомі навантаження (>0,70 та <-0,70).

Фактор 2 демонструє чітку поляризацію за віссю «захід-схід» і найінтенсивніше виявляється у Західному регіоні України, зокрема в областях, що характеризуються найвищою часткою українців у населенні та межують із державами ЄС (див. рис. 5.5).

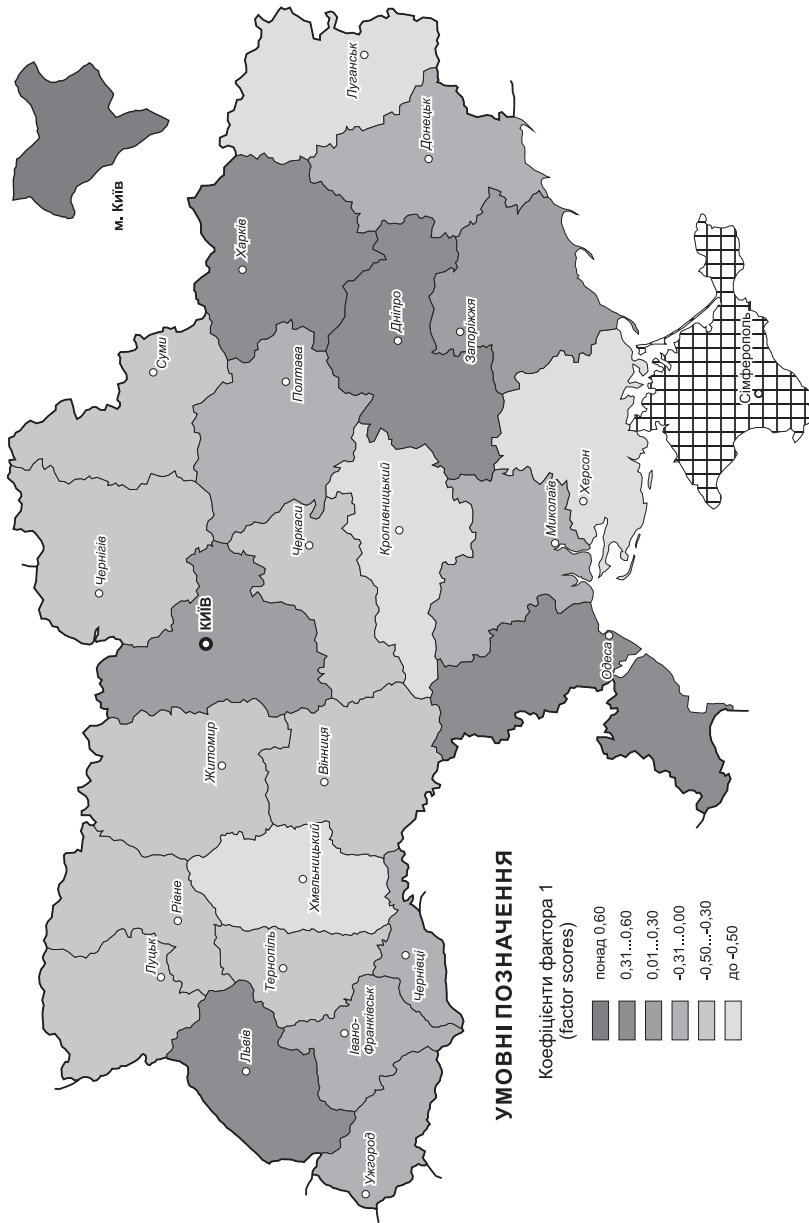

Рис. 5.4. Регіональний розподіл коефіцієнтів фактора 1

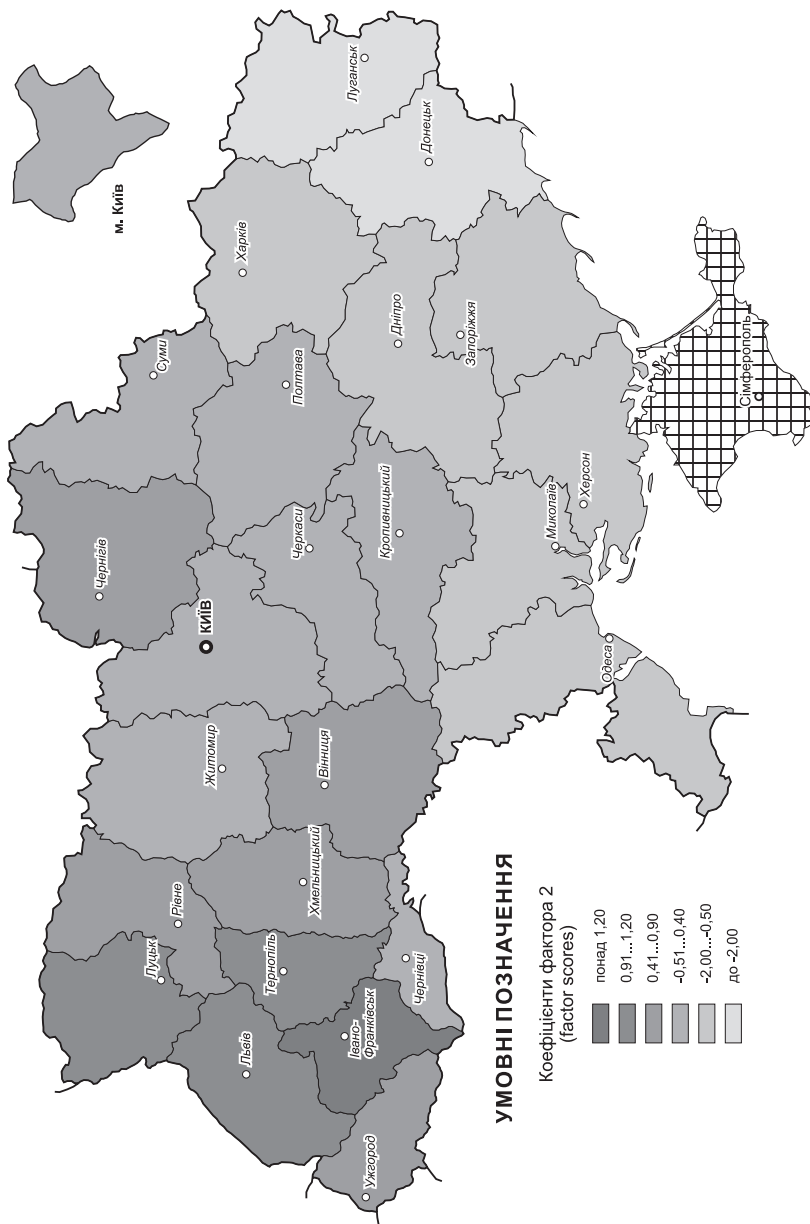

Рис. 5.5. Регіональний розподіл коефіцієнтів фактора 2

Отже, проведений за розробленою методикою оцінювання рівня безпеки регіональних туристичних систем статистичний та картографічний аналіз дав змогу виявити структурні та просторові особливості рівня безпеки туризму в регіонах України. Результати аналізу засвідчили суттєву міжрегіональну диференціацію показників безпеки туризму в державі. У зв'язку із цим, вважаємо, що в процесі розробки та реалізації стратегічних і програмних цілей гарантування безпеки туризму в Україні неодмінно треба враховувати виявлені регіональні відмінності.

5.2. Шляхи удосконалення системи державного регулювання у сфері туризму із позицій гарантування безпеки регіональних туристичних систем

Попри достатню різноманітність регуляторних механізмів гарантування безпеки регіональних туристичних систем, саме державне регулювання є найбільш дієвим, особливо в кризові періоди, що вимагають прийняття швидких і масштабних рішень.

Так, Ю. Алексеева (2005) трактує державне регулювання в галузі туризму як «сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу на розвиток туристичної галузі органів державної влади та створення умов сприятливих, для ефективної співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування і приватного сектора щодо розвитку туризму через такі механізми державного регулювання, як адміністративні, правові, економічні, організаційні, екологічні тощо»²²¹.

Як зазначає В. Биркович (2007), державне регулювання розвитку сфери туризму має здійснюватися на всіх рівнях – регіональному, міжрегіональному, місцевому. На думку автора, у взаємодії «державне регулювання – ринок» первинним складником є ринок, а державне

---

²²¹ Алексеева Ю. В. Державне регулювання розвитку туристичної галузі України в контексті досвіду Франції : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 "Механізми держ. упр." / Ю. В. Алексеева ; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Одеса, 2005. – 20 с.

регулювання – інструментом, що забезпечує загальні умови його існування, вирівнює стартові умови його суб'єктів та усуває, по можливості, негативні вияви ринкової стихії²²².

Безумовно, з огляду на предмет нашого дослідження особливої уваги потребує саме регіон як об'єкт державного регулювання і як суб'єкт регіональної політики. Відповідно до визначення, запропонованого в Декларації щодо регіоналізму в Європі (1996), «регіон – це територіальне утворення, яке сформоване у законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим після загальнодержавного, та наділене політичним самоврядуванням»²²³. Відповідно до системи адміністративно-територіального устрою, в Україні на цьому рівні станом на 2016 рік фактично перебувають усі області та місто Київ.

Водночас у практиці регіонального розвитку країн ЄС регіон визнається національною конституцією або законом, які гарантують його автономію, самобутність, владні повноваження та організаційний устрій. Регіон має власну конституцію, статут автономії або інший закон, який є частиною загальнодержавної правової системи на найвищому рівні і встановлює якнайменше його владні повноваження та устрій. В одній державі можуть бути регіони з різним статусом відповідно до їх історичних, політичних, соціальних та культурних особливостей²²⁴.

Як бачимо, такий підхід передбачає різні рівні автономності регіонів, тому обсяг їх повноважень у контексті здійснення регіональної політики може суттєво відрізнятись.

Прикладами наявних регіональних повноважень, відповідно до Декларації щодо регіоналізму в Європі (1996), є такі:

- регіональна економічна політика;
- регіональне планування, будівництво і житлова політика;

---

²²² Биркович В. І. Удосконалення державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 162–163.

²²³ Асамблея Європейських Регіонів. Декларація щодо регіоналізму в Європі 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://constituanta.blogspot.com/1996_12_01_archive.html

²²⁴ Там само.

- телекомунікації та транспортна інфраструктура;
- енергетика та навколишнє середовище;
- сільське господарство та рибальство,
- освіта на усіх рівнях, університети та науково-дослідницькі роботи;
- культура та засоби масової інформації;
- охорона здоров'я;
- туризм, відпочинок та спорт;
- поліція та громадський порядок²²⁵.

Основні принципи, що застосовуються в державному регулюванні регіонального розвитку в країнах ЄС, полягають у взаємоповазі, співробітництві, солідарності та субсидіарності.

Відповідно до статті 7 чинної редакції Закону України «Про туризм», регулювання в галузі туризму здійснюють Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, а також інші органи в межах їх компетенції²²⁶.

Як зазначає С. Галасюк (2007), у світовій практиці державного регулювання сфери туризму існує чотири основні підходи:

- 1) туризм є провідною галуззю економіки і регулювання його розвитку здійснює окреме міністерство;
- 2) туризм є перспективною галуззю економіки і регулювання його розвитку здійснює суміжне міністерство із чітким розподілом регуляторних функцій між державними органами влади, їх регіональними представництвами та органами місцевого самоврядування;
- 3) туризм уже посів належне місце в національній економіці і його державне регулювання здійснює окремий орган у складі Кабінету

²²⁵ Асамблея Європейських Регіонів. Декларація щодо регіоналізму в Європі 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://constituanta.blogspot.com/1996_12_01_archive.html

²²⁶ Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

Міністрів – у підпорядкуванні одного із міністерств або й повністю незалежний;

- 4) туризм перебуває у стадії самоорганізації на ринкових умовах, і державне регулювання у вигляді спеціальних органів влади не здійснюється²²⁷.

Науковець Є. Козловський (2008), своєю чергою, виокремлює три типи моделей державної участі в регулюванні галузі туризму. Перша модель припускає відсутність центральної державної туристичної адміністрації, всі питання вирішуються на місцях на засадах та принципах ринкової “самоорганізації”. Друга модель передбачає наявність сильного й авторитетного центрального органу – міністерства, що контролює діяльність всіх підприємств туристичної галузі в країні. У країнах, в яких використовується третя модель, питання розвитку туристичної діяльності вирішуються в межах певного багатогалузевого міністерства на рівні відповідного галузевого підрозділу. За масштабами міжнародного туризму та формою організації туристичної галузі для України найбільш прийнятна саме третя модель управління²²⁸.

Варто зауважити, що до 2015 року Україна використовувала класичну «європейську» модель (третю за С. Галасюк та Є. Козловським) державного регулювання галузі туризму, відповідно до якої, питання розвитку туристичної діяльності вирішувалося на рівні Державного агентства з туризму та курортів (спеціалізованого галузевого підрозділу), яке функціонувало в межах Міністерства інфраструктури України. Державне агентство з туризму та курортів відповідало за розвиток туризму в країні, розробляло нормативно-правову базу, координувало діяльність регіональної представницької та виконавчої влади, налагоджувало міжнародну співпрацю на міждержавному

²²⁷ Галасюк С. С. Необхідність удосконалення державного регулювання сфери туризму України / С. С. Галасюк // Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи : зб. наук. праць. – Київ : Тонар, 2007. – С. 67–73.

²²⁸ Козловський Є. В. Державне регулювання в галузі туризму: становлення та розвиток в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. 25.00.02 / Козловський Є. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2008. – С. 16.

рівні, займалося збором та обробкою статистичної інформації, поширенням інформації про Україну та її туристичні ресурси²²⁹.

Із 2015 року центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, було визначено управління (з 2016 року – департамент) туризму та курортів, що є самостійним структурним підрозділом апарату Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Головною метою діяльності цього органу є забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів, яке із 2015 року перебуває в компетенції Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів)²³⁰.

Фактично із 2015 року в Україні модель державного регулювання розвитком туризму суттєво не змінилася, однак змістилися деякі акценти. По-перше, центральним органом виконавчої влади у цій сфері стала уже не окрема спеціалізована установа, а просто підрозділ (департамент) одного із міністерств. По-друге, державний нагляд та контроль у сфері туризму та курортів тепер здійснюється іншим, вищим за статусом органом виконавчої влади (Держспоживслужбою). Усе це свідчить як про зниження пріоритетності туризму в стратегічних цілях держави, так і про загальну тенденцію до дерегуляції у сфері послуг.

Розглянемо детальніше зміст та перспективні напрями державного регулювання у сфері туризму в Україні.

На думку фахівців, взаємини держави і ринку туристичних послуг можна умовно розподілити на відносини щодо стимулювання підприємництва в сфері туризму; охорони навколишнього середовища, в тому числі природних рекреаційних туристичних ресурсів;

---

²²⁹ Чеченя О. Державне регулювання галузі туризму в Україні / О. Чеченя // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 307.

²³⁰ Положення про департамент туризму та курортів (затв. наказом Мінекономрозвитку № 1202 від 22.07.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=0d3d75df-69b6-4ff9-bf0c-0acbacad7b197>

охорони життя, здоров'я, захисту прав та інтересів споживачів туристичних послуг²³¹.

Варто зауважити, що згадані три напрями повністю збігаються із трьома складниками безпеки туризму, які ми виокремили, – безпекою туристичних підприємств, безпекою дестинацій та безпекою туристів.

Досить вичерпний перелік цілей і напрямів державного регулювання у сфері туризму викладено у Законі України «Про туризм». Зокрема, відповідно до цього нормативно-правового акту, основними цілями державного регулювання в галузі туризму є такі:

- 1) забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав;
- 2) безпека туризму, захист прав та законних інтересів туристів, інших суб'єктів туристичної діяльності та їх об'єднань, прав та законних інтересів власників або користувачів земельних ділянок, будівель та споруд;
- 3) збереження цілісності туристичних ресурсів України, їх раціональне використання, охорона культурної спадщини та довкілля, урахування державних і громадських інтересів при плануванні та забудові територій;
- 4) створення сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, підтримка пріоритетних напрямів туристичної діяльності²³².

Водночас пріоритетними напрямами державної політики в галузі туризму визначено такі:

- 1) удосконалення правових засад регулювання відносин у галузі туризму;
- 2) забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму, створення нових робочих місць;

²³¹ Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства : навчальний посібник / П. Р. Пуцентейло. – Київ : Центр учбової літератури, 2007. – С. 40–42.

²³² Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

- 3) розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, сільського, екологічного (зеленого) туризму;
- 4) розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку;
- 5) створення сприятливих для розвитку туризму умов шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання;
- 6) забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб²³³.

Незважаючи на наявність законодавчих норм, їх реалізація залишається незадовільною. Це пов'язано як із відсутністю дієвих механізмів досягнення відповідних цілей, так і з їх декларативним характером, що не підтверджений на сучасному етапі програмною документацією, зокрема на регіональному рівні. З огляду на це науковці пропонують власні підходи до визначення напрямів та інструментів державного регулювання у сфері туризму.

Зокрема, Є. Козловський (2008) запропонував таку класифікацію інструментів державного регулювання в галузі туризму за сферами їх застосування:

- у правовій сфері (удосконалення нормативно-правової бази, візової стратегії; розвиток методології ліцензування, стандартизації, сертифікації у сфері туризму);
- в економічній сфері (податкове регулювання; бюджетне фінансування програм розвитку туризму; створення сприятливих умов для залучення інвестицій в туризм);
- у соціальній сфері (вирішення проблем адресного соціального туризму; сприяння працевлаштуванню сільських жителів у структурах галузі);
- у науково-освітній сфері (розвиток наукових досліджень туристичної діяльності; створення інформаційно-аналітичної бази ту-

---

²³³ Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

- ристичної галузі в Україні; забезпечення підготовки професійних кадрів для сфери туризму);
- у сфері організації туризму (формування позитивного іміджу України на міжнародному туристичному ринку; сприяння в просуванні туристичного продукту на внутрішній і світовий ринки; створення умов для ефективного використання туристичної інфраструктури)²³⁴.

Пропоновані автором інструменти державного регулювання є добре структурованими, однак недостатньо конкретизованими, що не дозволяє на їх основі розробляти ефективну стратегічну документацію, особливо на регіональному рівні.

Більш детальний перелік пропонує А. Чкан (2012), виокремлюючи три групи напрямків державного регулювання розвитку туризму:

1. Законодавчі:

- затвердження дієвих стратегічних програм розвитку туризму з визначенням особливого статусу туризму, пріоритетності внутрішнього туризму;
- створення вільних економічних зон і територій пріоритетного розвитку;
- удосконалення норм сертифікації та стандартизації послуг, системи ліцензування;
- оптимізація процедур ведення реєстру територій сфери туризму;
- налагодження відносин партнерства з іноземними державами щодо обміну досвідом з приводу розбудови і розвитку туризму;
- спрощення земельного законодавства (відвід земельних ділянок для будівництва об'єктів туристичної інфраструктури, нормативи в орендних відносинах);
- проведення тендерів на використання в цілях туризму заповідних територій;

---

²³⁴ Козловський Є. В. Державне регулювання в галузі туризму: становлення та розвиток в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. 25.00.02 / Козловський Є. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2008. – С. 15.

– регулювання процедур візового оформлення і отримання закордонних паспортів.

2. Адміністративні:

- розподіл повноважень спеціалізованих органів управління туризмом;
- аудиторські перевірки туристичних суб'єктів;
- розробка дієвих програм залучення інвестицій;
- створення баз даних основних діячів туристичного ринку;
- формування сучасної системи статистичних показників;
- підвищення ефективності підготовки спеціалістів сфери туризму;
- активізація рекламно-інформаційної політики держави і регіонів, популяризація на міжнародному і національному рівнях;
- розробка нових туристичних маршрутів за умов взаємодії з закладами культури.

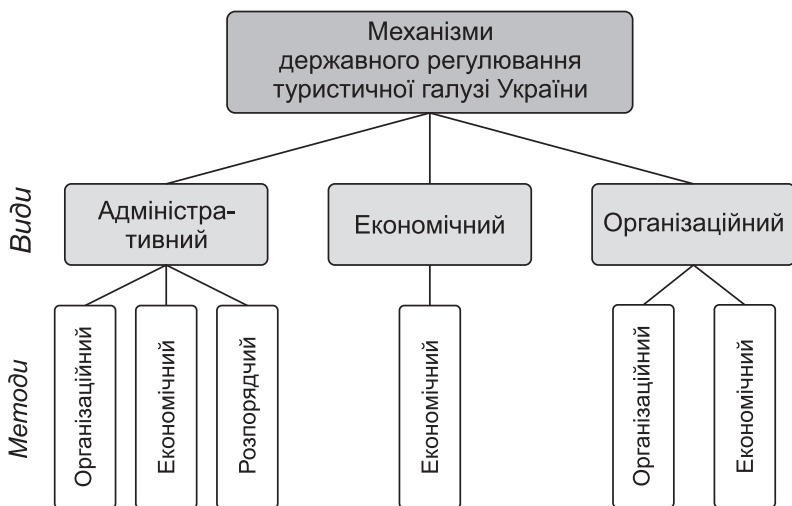
3. Економічні:

- забезпечення умов кредитування, субсидування суб'єктів туризму, що створені в напрямку пропозиції соціальних туристичних послуг;
- пільгове оподаткування суб'єктів туризму, які здійснюють значний внесок у розвиток внутрішнього і в'їзного туризму;
- фінансування наукових досліджень щодо розробки технологій ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу країни²³⁵.

На відміну від наведених напрямів, для вирішення більш конкретних завдань, як наприклад гарантування безпеки регіональних туристичних систем, необхідна розробка дієвих механізмів, які можуть бути поділені на адміністративні, економічні та організаційні (рис. 5.6). Додатково, на наш погляд, досліджуючи шляхи вирішення проблем безпеки туризму, необхідно застосовувати і соціальний механізм.

---

²³⁵ Чкан А. С. Державне регулювання сфери туризму в Україні / А. С. Чкан // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. – 2012. – № 2(18). – Т. 3. – С. 285.

Рис. 5.6. Механізми державного регулювання туристичної галузі в Україні. Складено за Н. Гостевою (2012)²³⁶

Поряд із напрямками, інструментами та механізмами державного регулювання, низка науковців аналізує і пропонує пріоритетні напрями державної політики у сфері туризму. Зокрема, як зазначає В. Биркович (2007), до основних пріоритетних напрямів державної політики розвитку туризму належать такі:

- удосконалення правових засад регулювання туристичних відносин;
- становлення туристичного бізнесу як високорентабельної галузі економіки;
- заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму та створення нових робочих місць;
- сприяння розвитку в'їзного та внутрішнього туризму, сільсько-го та екологічного (зеленого) туризму;
- розширення міжнародного співробітництва у сфері туристичної діяльності та утвердження України на світовому туристичному ринку;

²³⁶ Гостева Н. П. Адміністративний механізм державного регулювання туристичної галузі України / Н. П. Гостева // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 12. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=513>

- гармонізація законодавства України про туризм до стандартів ЄС та світових вимог, створення нормативної бази функціонування систем стандартизації та сертифікації робіт і послуг у туристичному бізнесі тощо;
- відновлення та охорона туристичних ресурсів, через економічні заходи впливу²³⁷.

Водночас, на думку М. Мальської, активізація розвитку просторових систем туристичних послуг регіонів України передбачає здійснення комплексу заходів щодо удосконалення системи управління туристичною галуззю, удосконалення її методично-організаційного забезпечення, нагромадження на туристичних підприємствах необхідних для здійснення структурних перетворень матеріальних та фінансових ресурсів, зміцнення наявної матеріальної бази, створення умов для реалізації інвестиційних проектів. На думку автора, основною метою реалізації заходів та інструментів управління розвитком туризму в регіонах є створення конкурентоспроможного на міжнародному та національному ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення, забезпечити на цій основі комплексний розвиток регіонів за умов збереження екологічної рівноваги та культурної спадщини²³⁸.

Науковець С. Білоус (2012) у цьому контексті виокремлює 4 основні засади підвищення ефективності розвитку туристичного бізнесу в Україні:

1. Важливою умовою ефективного розвитку туризму є чітка державна стратегія розвитку галузі з орієнтацією на світовий досвід, в основу якої покладене раціональне використання ресурсного потенціалу (доцільним є розвиток туристичної галузі, за умови пріоритетності в'їзного туризму, на ринкових засадах, проте з обов'язковим державним регулюванням і контролем).

²³⁷ Биркович В. І. Удосконалення державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 162–163.

²³⁸ Мальська М. П. Формування і розвиток просторових систем послуг (теорія та практика реалізації) : автореф. дис ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / Марта Пилипівна Мальська. – Львів, 2011. – С. 33.

2. Існує необхідність затвердження на державному рівні механізму ресурсно-рекреаційної паспортизації областей (не лише перелік туристичних ресурсів та об'єктів, а й відомості про їх стан; геоінформаційна туристична база даних області; перелік основних подій, що плануються на рік із зазначенням дати проведення; головні стратегічні плани розвитку туристичної інфраструктури в регіоні та строки їх реалізації).

3. Стратегічний розвиток в'їзного туризму повинен базуватися на застосуванні високих технологій та інновацій; міцних міжнародних зв'язках; удосконаленій інфраструктурі; залученні інвестицій.

4. Ураховуючи особливості національної системи управління галуззю, доцільно розширити повноваження влади на місцях переданням частини функцій обласним відділам туризму і сільським радам²³⁹.

Як вважає А. Чкан (2012), в Україні на законодавчому рівні мають бути визначені пріоритетні види туризму з урахуванням національних ресурсів та традицій, на підтримку і розвиток яких мають бути спрямовані додаткові зусилля, у тому числі фінансові. На думку автора, найбільш перспективними видами туризму в Україні є лікувальний, етнографічний, культурно-пізнавальний, екологічний, сільський, діловий та активні види молодіжного туризму²⁴⁰.

Актуальним питанням реформування системи державного регулювання безпеки туризму є удосконалення механізмів фінансово-забезпечення діяльності туроператорів та внесення відповідних змін до Закону України «Про туризм». Відповідно до статті 15 цього Закону, туроператор та турагент зобов'язані здійснити фінансове забезпечення своєї цивільної відповідальності перед туристами, тобто мати на рахунок відповідну суму коштів, що може бути використана для відшкодувань клієнтам у разі банкрутства чи неплатоспромож-

---

²³⁹ Білоус С. В. Організаційно-економічні засади розвитку туристичного бізнесу України : автореф. дис ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Софія Василівна Білоус. – Львів: Б.в., 2012. – С. 16.

²⁴⁰ Чкан А. С. Державне регулювання сфери туризму в Україні / А. С. Чкан // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. – 2012. – № 2(18). – Т. 3. – С. 288.

ності компанії²⁴¹. Станом на 2016 рік мінімальний розмір фінансового забезпечення туроператора має становити не менше ніж 20 тис. євро, а турагента – 2 тис. євро. Відповідно до чинного законодавства, таке фінансове забезпечення здійснюється гарантією банку чи іншої кредитної установи.

У зв'язку як із недосконалістю чинних норм, так і з неефективністю контролю за виконанням ліцензійних умов, туроператори та турагенти порушують умови щодо отримання банківських гарантій та своєчасного надання звітності до органів влади (з 2582 тих, що мали ліцензії, відповідали ліцензійним умовам станом на кінець 2016 року лише 370). Ця проблема спричинена, з одного боку, нестабільністю банківської системи, а з другого – небажанням критичної більшості туристичних компаній дотримуватись норм закону та забезпечувати гарантію відповідних ризиків перед споживачами²⁴².

Щоб розв'язати ці проблеми, Мінекономрозвитку підготувало зміни до Закону України «Про туризм», зокрема щодо визначення дієвих механізмів фінансового забезпечення туроператорів та турагентів. Було прийнято рішення запровадити другий, альтернативний, спосіб фінансового забезпечення зобов'язань туристичних підприємств. Відповідно до пропонованих змін, туроператори зможуть або отримувати банківські гарантії, або укласти договір страхування цивільної відповідальності туроператорів (турагентів) перед туристами. Окрім цього, запропоновано збільшити передбачений для туроператорів обсяг фінансового забезпечення, прив'язавши його до обсягів продажу туристичних послуг²⁴³.

Власне, проблема фінансування туристичної діяльності, зокрема державного, особливо загострилася останнім часом. Ураховуючи несприятливе інвестиційне середовище в державі, така ситуація сутте-

²⁴¹ Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.

²⁴² Мінекономрозвитку залучає туроператорів до роботи над Законом “Про туризм” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=bd5a80c8-5d62-46e8-b494-a7a2d3203c30&title=MinekonomrozvitkuZaluchaTuroperatorivDoRobotiNadZakonomproTurizm>

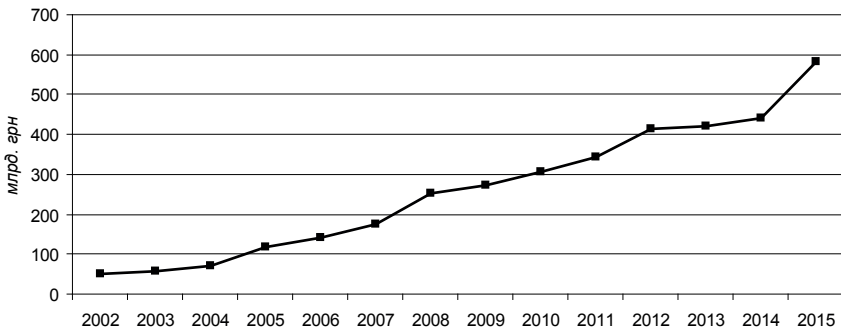
²⁴³ Там само.

во гальмує стратегічний розвиток туризму в низці регіонів України і загрожує безпеці відповідних РТС.

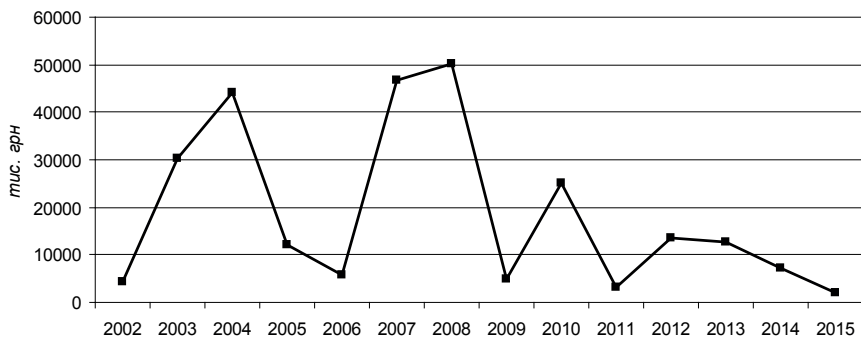
Ураховуючи актуальність проблеми державного фінансування туризму в Україні, розглянемо детальніше її структурно-динамічні особливості.

Як бачимо із рис. 5.7, загальна сума видатків державного бюджету України, незважаючи на кризові явища в економіці, у 2002–2015 рр. постійно зростала і у 2015 році наблизилася до 600 млрд грн. Безумовно, різкий «стрибок» видатків у 2014–2015 рр. тісно пов'язаний із девальвацією національної валюти, однак тенденція все одно є зрозумілою.

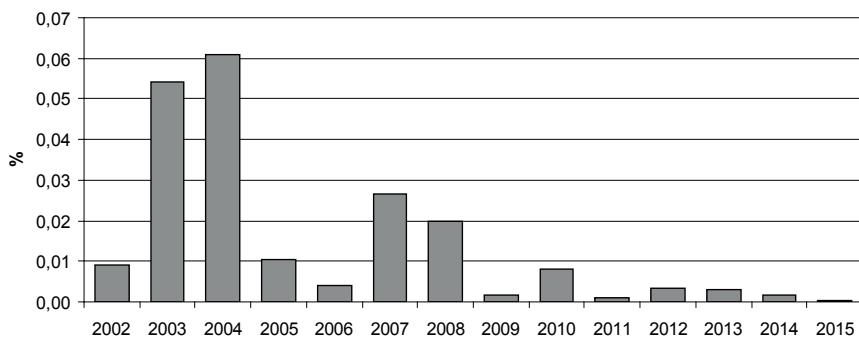
Порівнявши із загальними видатками динаміку видатків із державного бюджету на туризм як в абсолютному, так і у відносному вимірі (рис. 5.8, 5.9), бачимо протилежну тенденцію. Незважаючи на невеликі періоди зростання (у 2004, 2007–2008 рр.), загалом видатки на туризм із 2002 року постійно знижувалися і станом на 2015 рік становили всього 1920,4 тис. грн або менше 0,001 % від загальних видатків державного бюджету.

Рис. 5.7. Видатки державного бюджету України у 2002–2015 рр.
Складено за даними бюджетного законодавства України
із офіційних джерел

Рис. 5.8. Видатки на туризм із державного бюджету України у 2002–2015 рр. Складено за даними бюджетного законодавства України із офіційних джерел

Рис. 5.9. Частка видатків на туризм від усіх видатків державного бюджету України у 2002–2015 рр. Складено за даними бюджетного законодавства України із офіційних джерел

За даними дослідження щодо бюджетного фінансування туризму Францією і Польщею, проведеного А. Охріменко (2012), виявлено, що ці країни здійснюють значні обсяги витрат на розвиток туризму,

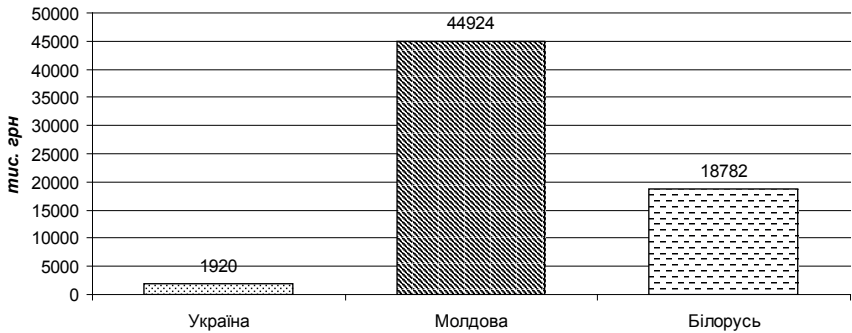
що у 50 і більше разів перевищують відповідні показники України²⁴⁴. Звичайно, економічний розвиток нашої держави важко порівнювати із цими країнами, проте, ураховуючи значний потенціал України та гостру необхідність у вирішенні проблем розвитку туризму в її регіонах, орієнтуватися на такі зразки, безумовно, потрібно.

Однак навіть порівнюючи ситуацію із державним фінансуванням розвитку туризму в Україні та сусідніх пострадянських країнах, що не є членами ЄС (Молдові та Білорусі) можна помітити разучі диспропорції. Для прикладу, у 2015 році у Молдові на розвиток туризму в державному бюджеті було передбачено (у перерахунку на українська валюту) близько 45 млн грн, що становить 0,1 % від усіх видатків, а у Білорусі – біля 19 млн грн (рис. 5.10, 5.11). Отже, навіть між цими країнами та Україною щодо обсягів фінансування туризму із державного бюджету спостерігається різниця у 10–20 разів.

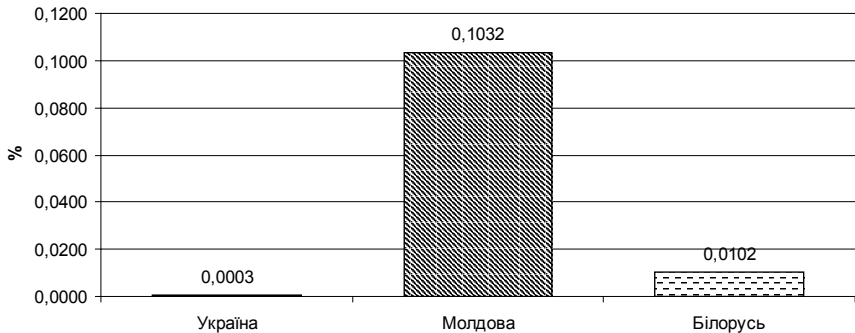
Водночас, аналізуючи структуру видатків державного бюджету України, можна зрозуміти, що скорочення видатків останнім часом має як об'єктивні, так і суб'єктивні причини. По-перше, збільшення видатків на національну безпеку й оборону та правоохоронну діяльність у 2014–15 рр. закономірно зумовило скорочення інших статей видатків, серед яких опинився і туризм. По-друге, зміни в структурі центральних органів виконавчої влади, що пов'язані із віднесенням повноважень щодо регулювання розвитку туризму в державі до одного із департаментів Міністерства економічного розвитку та торгівлі, зумовили трансформації і у видатковій частині державного бюджету. Зокрема, фінансування діяльності департаменту туризму та курортів тепер здійснюється за рахунок загального обсягу коштів, виділених на діяльність відповідного міністерства, а отже, і не піддається кількісній оцінці.

---

²⁴⁴ Охріменко А. Досвід європейських країн фінансування туризму / А. Охріменко // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 34. – С. 160–167.

Рис. 5.10. Порівняння видатків державного бюджету на туризм в Україні, Молдові та Білорусі у 2015 році. Складено за даними бюджетного законодавства країн із офіційних джерел

Рис. 5.11. Порівняння частки видатків на туризм у загальних видатках державних бюджетів України, Молдови та Білорусі у 2015 році. Складено за даними бюджетного законодавства країн із офіційних джерел

Можна погодитися із А. Охріменко (2014), яка вважає, що нашій країні необхідно вивчати досвід європейських країн щодо фінансування туризму, урахуваючи не лише його обсяги, а й структуру, механізм, послідовність. Щодо безпосередньо бюджетного фінансування, то, відповідно до досвіду інших країн, основними його напрямками в Україні можуть бути такі:

- поліпшення (формування) туристичного іміджу країни;

- активізація туристичної діяльності;
- проведення наукових досліджень та прогнозування розвитку туризму;
- розвиток соціального туризму;
- активізація державно-приватного партнерства в розвитку туристичної інфраструктури²⁴⁵.

Загалом, для сучасного етапу розвитку національної економіки й туристичного комплексу держави характерний конфлікт між діаметрально протилежними концепціями – дерегуляції та «жорсткого» державного регулювання.

Упродовж 2015 та початку 2016 р. Мінекономрозвитку ініціювало більше ніж 10 законопроектів з дерегуляції та поліпшення бізнес-середовища, в т. ч. щодо загальної гармонізації законодавства в дозвільній сфері, реформи системи державного контролю, скасування деяких ліцензій та дозволів, оптимізація переліку адміністративних послуг. Було прийнято урядовий «План заходів щодо дерегуляції», частина з якого станом на кінець 2016 року уже реалізована. У цілому реформа складається із трьох головних етапів:

1. Скасування ключових регуляторних бар'єрів для бізнесу.
2. «Регуляторна гільйотина» (повний перегляд регуляторної бази, з моменту якого вже державні органи доводитимуть потребу в обмеженнях для бізнесу).
3. Упровадження превентивного механізму, що запобігатиме відновленню надлишкового адміністративного тиску²⁴⁶.

Окрім того, на думку прихильників «жорсткого» державного регулювання у сфері туризму, регулювання туристичних потоків має базуватися на таких загальних засадах:

²⁴⁵ Охріменко А. Досвід європейських країн фінансування туризму / А. Охріменко // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 34. – С. 160–167.

²⁴⁶ Боярунець А. Економічна дерегуляція: сьогодення та перспективи [Електронний ресурс] / А. Боярунець, О. Смолев // Український незалежний центр політичних досліджень. – Режим доступу: http://www.ucpr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=87:ekonom-chna-deregulyac-ya-sogodennya-ta-perspektivi&catid=8&Itemid=201&lang=ua

- пріоритетності права над економікою туристичних потоків;
- постійного розширення форм державного регулювання туристичних потоків;
- поєднання національно-державних інтересів та світового досвіду державного регулювання туристичних потоків в умовах реформування економіки²⁴⁷.

Водночас при створенні системи державного регулювання туристичних потоків в Україні, відповідно до «жорсткого» підходу, важливо дотримуватися таких принципів ефективності, справедливості, стабільності, системності державного впливу, оптимального поєднання адміністративно-правових та економічних важелів, поступовості та етапності, забезпечення єдності стратегічного і поточного державного регулювання туристичних потоків та його оперативності, дотримання вимог матеріально-фінансової збалансованості²⁴⁸.

На наш погляд, у сучасних умовах функціонування економіки України необхідним є поєднання дерегуляції із окремими складниками «жорсткого» підходу. Загальне спрощення адміністративно-розпорядчих і облікових процедур має поєднуватися із посиленням контролю за найважливішими аспектами гарантування якості туристичних послуг, серед яких і їх безпечність. Для прикладу, лібералізація ліцензійних умов повинна супроводжуватися жорстким контролем за відповідністю діяльності підприємств таким умовам. Це має стосуватися і сфери стандартизації і сертифікації, а також страхування в туристичній діяльності.

Отже, з огляду на результати аналізу нормативно-правової бази та особливостей фінансування туристичної діяльності в Україні можна виокремити такі основні причини неефективного державного регулювання розвитку туризму в державі:

- залишкове та фрагментарне фінансування сфери туризму з державного бюджету;
- недосконалість та неузгодженість нормативно-правового забезпечення розвитку туризму;

²⁴⁷ Регіонологія туризму / Стеченко Д. М. та ін. – Київ : КУТЕП, 2004. – 220 с.

²⁴⁸ Там само.

- неформованість та нестабільність адміністративних механізмів управління сферою туризму;

- відсутність стратегічного планування розвитку туризму в державі загалом та його фрагментарність на регіональному рівні;

Більшість вказаних причин стосуються і регулювання безпеки туризму, однак у цьому контексті варто виокремити також деякі специфічні проблеми:

- несистемний характер організації туристичного страхування в державі;

- неефективний туристичний брендинг держави загалом та окремих її регіонів в умовах активізації воєнних та терористичних загроз.

Оптимальним варіантом організації державного регулювання туристичної діяльності, зокрема в контексті гарантування її безпеки, є багаторівнева схема (рис. 5.12). Її елементарною формою є дворівнева схема, що передбачає розподіл повноважень між центральними і регіональними органами влади. На прикладі України, безумовно, дворівнева схема є надто спрощеною і має бути доповнена передачею частини повноважень щодо регулювання розвитку туризму органам місцевого самоврядування, а також урахувати можливості стратегічного управління та міжрегіональної і транс-кордонної співпраці.

У цьому контексті із позицій гарантування безпеки туризму в регіонах України доцільним є застосування дворівневої відкритої схеми державного регулювання (рис. 5.13). Основні інструменти такої схеми:

- загальна регіональна політика, що базується на чинній нормативно-правовій базі;

- цільові програми і заходи щодо гарантування безпеки туризму в окремих регіонах;

- регуляторні заходи в межах повноважень органів місцевого самоврядування, у тому числі у вигляді міжрегіональної та транс-кордонної співпраці.

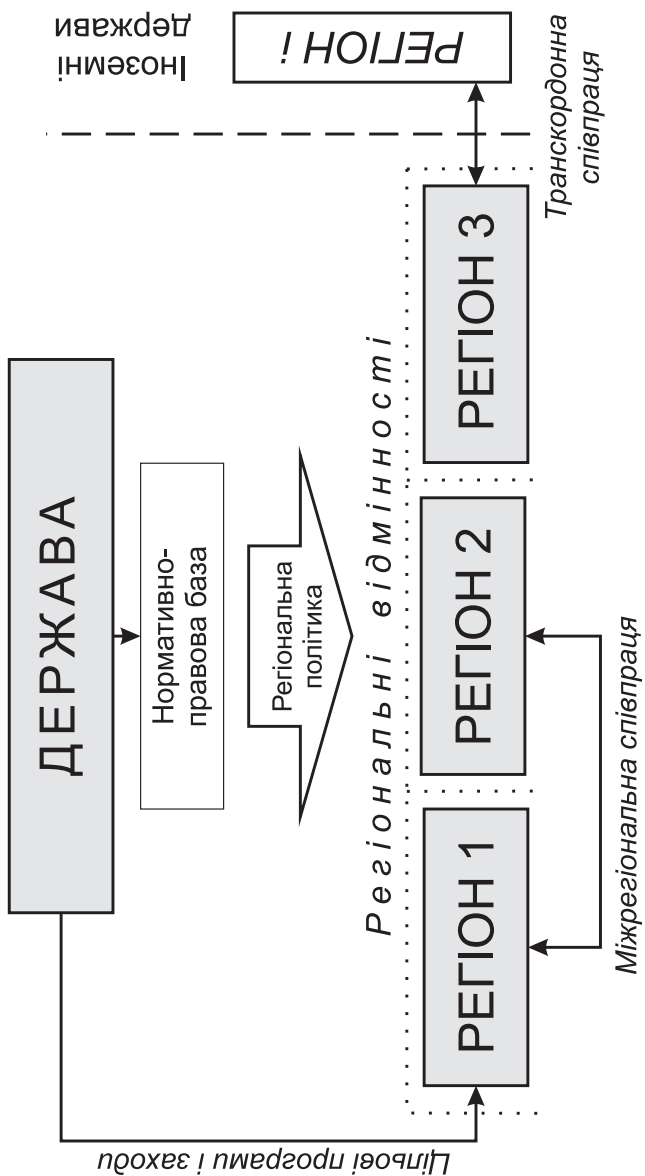

Рис. 5.12. Багаторівнева структура державного регулювання розвитку туризму. Складено за А. Трукачевим (2014)²⁴⁹

Основний принцип функціонування цієї схеми – урахування регіональних відмінностей при розробці заходів щодо гарантування безпеки туризму. Для цього доцільною є розробка цільових програм та стратегій гарантування безпеки РТС із диференціацією стратегічних пріоритетів відповідно до результатів оцінювання рівня безпеки туризму в розрізі регіонів.

²⁴⁹ Trukhachev A. V. State regulation of the tourism industry at the regional level / A. V. Trukhachev, V. S. Varivoda // Modern problems of science and education. – 2014. – № 11 (part 1). – P. 155–160.

Рис. 5.13. Державне регулювання розвитку туризму в контексті гарантування його безпеки на регіональному рівні

Отже, з метою переорієнтації системи державного регулювання на пріоритети гарантування безпеки туризму в регіонах, необхідно є розробка стратегічної документації з урахуванням регіональної специфіки, виокремленням пілотних регіонів та трансформацією механізмів фінансування туристичної діяльності в регіонах з метою компенсації зменшення цільових видатків державного бюджету. Поєднуватися такі заходи мають із трансформацією просторової структури туристичної діяльності, формуванням туристичних кластерів та стимулюванням їх розвитку, а також активізацією міжнародного співробітництва у сфері готельно-ресторанного бізнесу та туризму.

5.3. Обґрунтування підходів до розробки стратегії гарантування безпеки туризму в регіонах України

З огляду на недостатню розробленість концепції безпеки туризму, зокрема у вимірі РТС, вона наразі не знайшла практичного застосування у стратегічній документації регіонального розвитку в Україні.

Безумовно, комплексні стратегії соціально-економічного розвитку містять окремі положення, що стосуються гарантування різних аспектів безпеки регіональних туристичних систем, однак відповідні стратегічні цілі відсутні. Варто зауважити, що, загалом, охоплення шляхів вирішення проблем розвитку туризму в Україні в стратегіях регіонального розвитку є фрагментарним. У деяких регіонах туристичний компонент стратегії вирізнений як стратегічна ціль, в інших – лише як операційна.

Узагальнюючи досвід розроблення стратегій розвитку туристичних регіонів у країнах ЄС, М. Борушак, для прикладу, називає такі основні проблеми зазначеного напрямку стратегічного планування:

- відсутність єдиної, цілісної системи стратегічного планування розвитку туристичних регіонів та державного регулювання розвитку туризму в регіонах;
- недостатня інтеграція наукових підходів, методик і нормативної бази щодо розробки стратегічних планів розвитку сфери туризму;

- дефіцит висококваліфікованих кадрів, здатних розробляти стратегічну документацію з розвитку туристичних регіонів;
- ускладнена координація стратегічного розвитку туристичних регіонів унаслідок диверсифікації закладів туризму за формами власності;
- дефіцит інноваційних туристичних проєктів, наукових досліджень з питань упровадження новітніх перспективних видів туризму;
- недостатній рівень інформаційного забезпечення розвитку туризму, зокрема недосконалість статистики туризму²⁵⁰.

Загалом, наявні підходи до розробки стратегій регіонального розвитку, очевидно, потребують коригування. Зокрема, в одних випадках виокремлення стратегічних цілей, пов'язаних із підвищенням туристичної привабливості регіону, видається не зовсім обґрунтованим поряд із включенням проблем розвитку туристичного бізнесу до інших складових стратегії. Окрім того, розосередження операційних цілей, що стосуються проблем розвитку туризму, між різними стратегічними цілями не дає змоги виробити і застосувати комплексний підхід до вирішення таких проблем, а також не корелюється із наявною структурою регіонального управління.

Водночас об'єднання усіх аспектів розвитку туризму в регіоні в рамках єдиної стратегічної цілі потребує певної методологічної бази. В основу такого об'єднання могла би бути покладена концепція просторових систем послуг, яку запропонувала М. Мальська (2011). Однак, зважаючи на досить складну структуру і різномірність сфери послуг, а також неспівмірність рекреаційно-туристичного компоненту із іншими підсистемами просторової системи послуг, такий підхід не є достатньо обґрунтованим.

На нашу думку, важливу інтегративну функцію у рамках розробки і реалізації стратегічних цілей регіонального розвитку може мати пропонована концепція безпеки регіональних туристичних систем. Саме об'єднання проблем розвитку туристичного бізнесу, безпеки

---

²⁵⁰ Борушак М. Стратегія розвитку туристичних регіонів : автореф. дис. . д-ра екон. наук : 08.00.05 / М. Борушак ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Л., 2008. – С. 18.

дестинацій та туристів у рамках однієї складової частини стратегії регіонального розвитку дасть змогу охопити широке коло питань та забезпечить комплексний підхід до їх вирішення. На наш погляд, стратегічна ціль «Гарантування безпеки туризму» має бути виокремлена у всіх стратегіях регіонального розвитку, а в окремих регіонах, де розвиток туризму є пріоритетним, повинні бути розроблені деталізовані стратегії гарантування безпеки туризму.

На нашу думку, основними принципами розробки стратегії гарантування безпеки туризму мають бути такі:

1. Зростання в'їзних та внутрішніх туристичних потоків.
2. Поліпшення іміджу регіонів держави як сприятливих для розвитку туризму.
3. Мінімізація негативних наслідків загроз безпеці туристів, туристичних підприємств та дестинацій.
4. Підвищення результативності стратегічного планування та управління у сфері туризму загалом.
5. Поліпшення якості туристичних послуг та удосконалення системи контролю такої якості, зокрема з боку державних органів.
6. Поліпшення транспортної, комунальної та іншої інфраструктури, удосконалення системи надання медичних послуг.
7. Гарантування військово-політичної та громадської безпеки туризму в регіонах.
8. Поліпшення системи інформаційного забезпечення розвитку туризму.
9. Підвищення фінансового забезпечення програм та заходів щодо гарантування безпеки туризму в регіонах.
10. Активізація міжнародного співробітництва у сфері гарантування безпеки туризму.

У цьому контексті доцільним є здійснення цілеспрямованої державної політики у сфері гарантування безпеки туризму в таких напрямках:

1. Реформування системи державного управління туристичною діяльністю.
2. Збільшення і диверсифікація державного фінансування розвитку туризму та його безпеки на регіональному рівні.

3. Координація діяльності органів державної влади, регіональних органів влади, місцевого самоврядування, туристичних підприємств та організацій і місцевих громад щодо гарантування безпеки туризму.

4. Здійснення регулярного моніторингу загроз безпеки туризму та оцінювання її актуального стану на регіональному рівні.

5. Планування заходів щодо ліквідації негативних наслідків кризових ситуацій, що загрожують безпеці туризму.

6. Дерегуляція підприємницької діяльності, зокрема у сфері туристичного бізнесу.

7. Удосконалення системи підготовки кадрів, відповідно до потреб ринку у сфері туризму.

8. Сприяння проведенню наукових досліджень, присвячених аналізу теоретико-методологічних і прикладних проблем безпеки туризму на регіональному рівні.

9. Активізація міжнародного співробітництва у сфері гарантування безпеки туризму.

Загалом, гарантування безпеки туризму на регіональному рівні потребує ефективного поєднання двох взаємопов'язаних процесів – моніторингу стану безпеки конкретної РТС, а також реалізації програмних цілей і їх постійної модифікації та актуалізації (рис. 5.14).

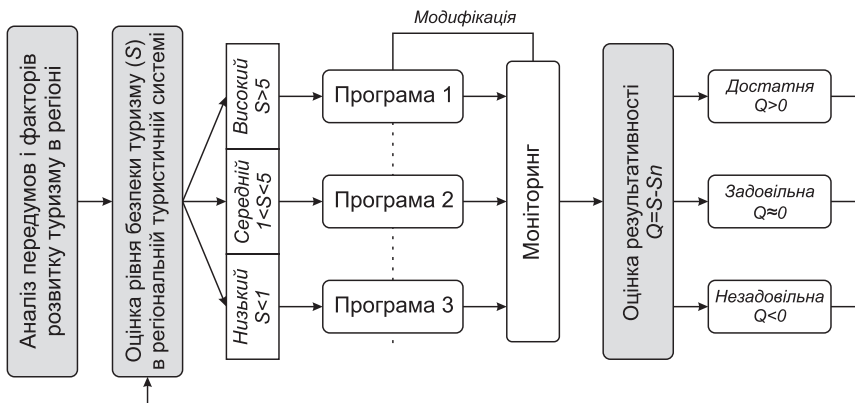

Рис. 5.14. Диференціація програмних цілей та оцінка результативності стратегії гарантування безпеки РТС

Варто зауважити, що моніторинг стану безпеки РТС не є аналогом моніторингу тенденцій розвитку туризму в регіоні, адже містить значно ширше коло параметрів, що характеризують особливості функціонування усіх підсистем конкретної регіональної туристичної системи. Зрозуміло, що такий моніторинг найбільш ефективно здійснювати на регіональному рівні, а основною функцією державних органів виконавчої влади у сфері туризму в цьому контексті мала би бути координаційна та нормотворча.

Диференціація програмних цілей має базуватися на результатах оцінювання рівня безпеки туризму в регіонах України, а також на специфіці окремих стратегічних пріоритетів розвитку держави на сучасному етапі. Визначені програмні цілі мають бути покладеними в основу програм розвитку туризму в регіонах та передбачати розробку конкретних заходів з урахуванням регіональної специфіки (табл. 5.6). Водночас на базі пілотних регіонів доцільно також розробити окремі стратегії гарантування безпеки відповідних РТС. Такі стратегії мають реалізовуватися за умови постійного моніторингу їх ефективності та оцінювання отриманих результатів і в майбутньому стати основою для формування аналогічної стратегічної документації для усіх інших регіонів держави.

Варто зауважити, що оскільки на сучасному етапі стратегічне планування у сфері розвитку туризму на регіональному рівні в Україні практично припинене, то, безумовно, першим етапом розробки і впровадження стратегії гарантування власне безпеки регіональних туристичних систем є відновлення системи стратегічного аналізу і планування та програмування в туристичній сфері регіонів України. З огляду на специфіку сучасного етапу розвитку держави в основу такого відновлення, на наш погляд, має бути покладеним саме вирішення проблем безпеки туризму. Актуальність таких проблем може бути розглянута як суттєвий елемент обґрунтування необхідності розробки та забезпечення реалізації регіональних програм розвитку туризму.

**Диференціація програмних цілей стратегії гарантування
безпеки туризму в Україні за макрорегіонами**

Макрорегіони	Програмні цілі
Західний	<p>Розширення представництва туристичних підприємств та організацій у мережі Інтернет.</p> <p>Забезпечення належних умов для рекреаційних занять на базі водних об'єктів регіонів.</p> <p>Посилення контролю за якістю та безпечністю харчових продуктів у торговій мережі та закладах ресторанного господарства</p>
Центральний	<p>Активізація міжнародної співпраці у сфері гарантування якості та безпечності туристичних послуг.</p> <p>Розробка плану заходів щодо відновлення історико-культурних туристичних об'єктів та розробки на їх основні конкурентоспроможного тур-продукту.</p> <p>Активізація промоції національного туристичного продукту на міжнародному ринку.</p> <p>Створення сприятливих умов для іноземного інвестування у розвиток туристичних дестинацій.</p> <p>Стимулювання підприємницької активності у сфері туристичного бізнесу.</p> <p>Розбудова авіатранспортної інфраструктури, зокрема відкриття нових міжнародних аеропортів в обласних центрах.</p> <p>Забезпечення належних умов для рекреаційних занять на базі водних об'єктів регіонів</p>
Південний	<p>Розробка плану заходів щодо відновлення історико-культурних туристичних об'єктів та розробки на їх основні конкурентоспроможного тур-продукту.</p> <p>Збільшення державного замовлення на підготовку фахівців туристичних спеціальностей у вишах.</p> <p>Поліпшення стану автошляхів.</p> <p>Створення умов для формування мережі закладів ресторанного господарства, які б задовольняли сезонні потреби туристів.</p> <p>Підвищення рівня екологічної безпеки дестинацій</p>

Продовження табл. 5.6

Макрорегіони	Програмні цілі
Східний	<p>Активізація міжнародної співпраці у сфері гарантування якості та безпечності туристичних послуг.</p> <p>Розробка плану заходів щодо відновлення історико-культурних туристичних об'єктів та розробки на їх основні конкурентоспроможного тур-продукту.</p> <p>Відновлення національно-культурної спадщини регіонів та формування дестинацій етнічного туризму.</p> <p>Стимулювання підприємницької активності у сфері туристичного бізнесу.</p> <p>Розширення площ природно-заповідного фонду та стимулювання його туристичного використання.</p> <p>Підвищення доступності та якості медичних послуг.</p> <p>Стимулювання підприємницької активності в готельно-му бізнесі, створення в усіх дестинаціях регіону закладів розміщення найнижчої цінової категорії.</p> <p>Стимулювання розвитку мережі історико-краєзнавчих та інших музеїв.</p> <p>Стимулювання розвитку внутрішньорегіонального дитячо-юнацького туризму.</p> <p>Сприяння зростанню зайнятості населення у сфері туризму.</p> <p>Створення умов для полегшення соціальної адаптації туристів, особливо іноземних, видання путівників, розмовників</p>
Київ	<p>Забезпечення належних умов для рекреаційних занять на базі водних об'єктів регіону.</p> <p>Посилення контролю з боку правоохоронних органів за громадською безпекою туристичних дестинацій.</p> <p>Обмеження руху автотранспорту на території популярних дестинацій, промоція вело- та кінного туризму.</p> <p>Посилення контролю за станом пожежної безпеки туристичних підприємств, готельно-ресторанних та розважальних закладів</p>

Безумовно, зважаючи на суттєві обмеження у фінансуванні із державного бюджету, що виникають на сучасному етапі, проблема фінансування стратегічного планування у сфері туризму має бути вирішена альтернативними методами – як через залучення коштів із ре-

гіональних та місцевих бюджетів, так і за допомогою інвестицій, зокрема іноземних. У цьому сенсі доцільним є створення умов як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні, для функціонування територій пріоритетного розвитку туристичного характеру у вигляді туристичних кластерів або інноваційних дестинацій.

Однак заходи щодо гарантування безпеки регіональної туристичної системи не можна зводити лише до державного регулювання. Адже, крім того, що на регіональному рівні діють регіональні представництва центральних органів влади та органи місцевого самоврядування, є також інші механізми регулювання безпеки регіональних туристичних систем, що мають локальне значення. Насамперед треба згадати про соціальний механізм. Його роль у гарантуванні безпеки туризму на регіональному рівні є досить важливою, оскільки сам туризм є фактично однією із соціальних послуг у межах сфери обслуговування населення. Специфіка туристичної діяльності в регіоні базується на його соціальній структурі, на соціально-економічній поведінці населення, його потребах, інтересах, що формують попит на туристичні послуги. Важливу роль відіграє також ставлення місцевого населення до туризму як виду економічної діяльності та до туристів зокрема.

Отже, поряд із заходами державного регулювання важливе значення в гарантуванні безпеки РТС має соціальний механізм. Ми розглядаємо соціальний механізм як комплекс регуляторів соціального генезису, які покликані модифікувати дію групи соціальних факторів на функціонування РТС насамперед за посередництвом модифікації параметрів дії її соціальної підсистеми.

Велика частина регуляторів, що належать до соціального механізму, впливають на формування туристичного попиту. Такими регуляторами є: туристична соціалізація; вплив сім'ї та найближчого оточення; вплив професійного середовища; вплив культурних особливостей локальних та регіональних спільнот.

Останній регулятор може мати два способи впливу – через наслідування переважних моделей поведінки в певній спільноті або ж навпаки через протиставлення думці більшості.

Інша частина соціальних регуляторів безпеки РТС пов'язана із формуванням туристичної пропозиції дестинацій регіону і спрямована насамперед на формування його іміджу у свідомості туристів. До них належать такі:

- 1) відкритість та толерантність населення дестинації;
- 2) ставлення місцевих спільнот до туристів та туристичної діяльності;
- 3) поширення соціальних девіацій в спільнотах дестинацій.

Окреслений перелік регуляторів, що належать до соціального механізму, має різний ступінь піддатливості до модифікації. Однак спільною рисою більшості з них є чутливість до інформаційних засобів регулювання. Власне проблеми туристичного брендингу регіонів дуже часто прямо пов'язані із дієвістю соціальних механізмів гарантування безпеки відповідних РТС. Тоді як поширення соціальних девіацій та особливості впливу оточення важко піддаються регулюванню в короткостроковому періоді, то інші регулятори дуже залежать від стану інформаційного середовища здійснення туристичної діяльності в регіоні.

Водночас, як зазначає І. Кравчук (2008), сфера туризму, на відміну від інших галузей економіки, дає можливість реалізувати концепцію саморозвитку, самоуправління та самофінансування за рахунок своїх ресурсів, власних фінансових джерел. Таким джерелом може бути туристична рента як диференціація цінності туристичних ресурсів за ступенем їх привабливості для туристів²⁵¹. Відповідно до цієї концепції, фінансування гарантування безпеки туризму в регіоні може здійснюватися за рахунок коштів, що надходять у місцеві бюджети від ренти за використання туристичні ресурсів. Розмір ренти повинен диференціюватися залежно від категорії ресурсів, їх унікальності і цінності.

Отже, на базі принципів та напрямів державної політики, які ми запропонували, у сфері гарантування безпеки туризму в регіонах України,

---

²⁵¹ Кравчук І. Планування розвитку туризму на національному рівні / І. Кравчук // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. – 2008. – Вип. 24. – С. 134–141.

а також диференційованих програмних цілей, за умови функціонування системи моніторингу та оцінювання ефективності, доцільною є розробка відповідних стратегій в окремих (пілотних) регіонах, де туризм є пріоритетним видом економічної діяльності. З урахуванням викладених критеріїв ми розробили розширений проект структури стратегії гарантування безпеки туризму у Львівській області (дод. Б).

Зокрема, обґрунтовано підходи та методику розробки стратегії, здійснено соціально-економічний аналіз розвитку туризму у Львівській області та SWOT-аналіз регіональної туристичної системи регіону.

Із метою прогнозування факторів гарантування безпеки РТС охарактеризовано три сценарії розвитку туризму у Львівській області до 2020 року – оптимістичний, песимістичний та реалістичний. Також здійснено оцінку стратегічних перспектив та місії розвитку туризму у Львівській області із позицій гарантування його безпеки.

Основні стратегічні цілі:

1. Гарантування безпеки туристичних дестинацій регіону.
2. Гарантування безпеки туристичного бізнесу в регіоні.
3. Гарантування безпеки туристів в регіоні.

З урахуванням результатів оцінювання рівня безпеки РТС України та запропонованих вище диференційованих програмних цілей до пріоритетних завдань розробленого проекту стратегії серед інших належать такі:

- розширення представництва туристичних підприємств та організацій в мережі Інтернет;
- забезпечення належних умов для рекреаційних занять на базі водних об'єктів регіону;
- посилення контролю за якістю та безпечністю харчових продуктів у торговій мережі та закладах ресторанного господарства.

На користь практичного застосування стратегії свідчить її узгодженість із чинною програмною та стратегічною документацією, зокрема з такими документами:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року у рамках стратегічної цілі «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів».

2. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020».

3. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року, а саме її стратегічні цілі «Туристична привабливість» та операційні цілі «Туристична інфраструктура», «Збереження архітектурної спадщини та розвиток мистецтва», «Туристичні продукти».

Реалізація проекту стратегії планується шляхом узгодження із центральними та місцевими органами влади у сфері туризму, ухвалення розпорядженням голови обласної державної адміністрації, а також затвердженням цього рішення Львівською обласною радою.

5.4. Трансформація просторової структури регіональних туристичних систем на прикладі приміської зони великого міста

З урахуванням регіональної специфіки процесу гарантування безпеки РТС, безумовно, мають виражений просторовий вимір, який можна узагальнити у вигляді чотирьох основних положень.

1. Реформа адміністративно-територіального устрою пов'язана на сучасному етапі розвитку держави і з процесами децентралізації влади. Передача частини повноважень органам місцевого самоврядування у перспективі має поєднуватися зі змінами адміністративно-територіального поділу регіонів держави шляхом, насамперед, укрупнення відповідних територіальних одиниць. Такий процес передбачає спрощення та удосконалення механізмів регіонального управління. Безумовно, у процесі децентралізації та реформування адміністративно-територіального поділу необхідно враховувати і особливості гарантування безпеки туризму у відповідних територіальних одиницях, адже раціонально проведені межі районів дають змогу більш ефективно диференціювати програмні цілі стратегії гарантування безпеки туризму в конкретному регіоні, а також вживати дієвих заходів для вирішення локальних проблем, оскільки система гарантування безпеки туризму на регіональному рівні передбачає надання повноважень для вирішення локальних проблем саме органам місцевого самоврядування. Отже, ефективна структура території регі-

ону, відповідно до актуальних положень реформування адміністративно-територіального устрою, є дуже важливим фактором дієвості наданих повноважень щодо гарантування безпеки DESTИНАЦІЙ, їх населення та туристів.

2. Формування туристичних кластерів. На відміну від кластерів в інших видах економічної діяльності, туристичні кластери мають виражений просторовий вимір, адже переважно приурочені до територій, що концентрують в собі атрактивні туристичні ресурси та об'єкти. Фактор відстані для формування туристичних кластерів також є вагомим, оскільки сама туристична діяльність передбачає переміщення в просторі.

3. Розвиток транспортної інфраструктури. Транспортна мережа, яка тісно пов'язана зі здійсненням туристичної діяльності, має чи не найсуттєвіший вплив на інтенсивність туристичних потоків як внутрішньорегіональних, так і зовнішніх. Окрім того, вагомого значення набуває також розташування транспортних вузлів, таких як міжнародні аеропорти, залізничні вокзали, морські порти. Отже, у поєднанні із системою розселення транспортна мережа регіону становить субстрат для формування усіх інших підсистем регіональної суспільної системи, а відповідно і є вагомою передумовою процесів гарантування безпеки РТС.

4. Розробка диференційованих туристичних маршрутів з дотриманням вимог щодо безпеки туристів і DESTИНАЦІЙ. Специфіка туристичної діяльності, окрім її суттєвої залежності від ресурсного компоненту, полягає також у формуванні специфічних просторових структур – маршрутів, які є самостійними об'єктами туристичних подорожей, хоча і об'єднують у собі низку конкретних екскурсійних чи туристичних DESTИНАЦІЙ, з яких кожна зокрема може і не мати особливої привабливості із туристичного погляду.

Важливою вимогою до розроблення туристичних маршрутів в умовах гарантування безпеки туризму в регіоні є їх чітка диференціація за особливостями окремих видів туризму та специфікою категорій туристів, для яких розробляються такі маршрути. У сучасних умовах чим більш диференційованою є мережа туристичних маршрутів у ре-

гіоні, тим безпечнішою вона є для туристів, DESTИНАЦІЙ та туристичного бізнесу в РТС, і тим ефективніше дозволяє регіону поліпшувати свою міжнародну конкурентоздатність. Безумовно, обґрунтування та розробка таких маршрутів є завданням не лише туристичних підприємств та організацій, а й закладів освіти та науки, зв'язки між якими мають переважно функціональний характер, але в рамках конкретних туристичних кластерів можуть набувати і просторових рис.

На думку окремих авторів, просторову взаємодію суб'єктів туристичної діяльності можна описати за допомогою математичних моделей²⁵². Однак такий підхід, на наш погляд, є надто ідеалізованим і не враховує конкретних регіональних особливостей. Також в епоху повсюдного поширення Інтернет-технологій сумнівним є припущення про те, що інтенсивність інформаційної взаємодії туристичних суб'єктів залежить від відстані між ними.

З огляду на це просторове моделювання розвитку регіональних туристичних систем із погляду гарантування їх безпеки доцільно здійснювати все ж на основі реальних показників у їх просторово-часовій диференціації та з урахуванням унікальних особливостей функціонування конкретних регіональних суспільних систем.

Ключове значення для функціонування регіональних суспільних систем та їх просторового розвитку в контексті гарантування безпеки туризму мають міста – найбільші туристичні центри регіону.

Варто зауважити, що будь-який населений пункт суттєво впливає на прилеглу територію, причому інтенсивність такого впливу, головним чином, залежить від соціально-демографічного та економічного потенціалу самого поселення. З урахуванням цього особливої уваги потребує дослідження впливу саме великих міст на їх приміську зону. З-поміж низки напрямів використання приміської зони великого міста для аналізу ми обрали найбільш соціально значущий – рекреаційний. Саме у приміській зоні великого міста рекреаційний напрям тісно пов'язаний із туристичним, адже тут їх форми органі-

---

²⁵² Дмитришин Л. І. Просторова модель уніфікації та конкуренції в регіональному туристичному секторі / Л. І. Дмитришин, Т. Д. Павлюк // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 335–340.

зації є здебільшого спільними, а основна відмінність – часові рамки (відповідно до чинних правових норм, відвідування тривалістю до 24 годин не вважаються туризмом). Ураховуючи це, у процесі аналізу просторової організації туристичних приміських зон вживатимемо термін «рекреаційно-туристичний», який у цьому разі найбільш повно описує досліджуване явище.

Упродовж останніх років проблема організації активної рекреації та туризму стала особливо актуальною для мешканців великих міст. На нашу думку, саме рекреаційно-туристичне освоєння приміської зони великих міст є достатньою альтернативою значно дорожчому виїзному і міжрегіональному внутрішньому туризму. Однак раціональне використання рекреаційно-туристичних ресурсів приміської зони неможливе без детального їх аналізу і розробки практичних рекомендацій для оптимізації розвитку відповідних туристичних зон.

Слід зауважити, що в сучасних вітчизняних наукових дослідженнях проблеми антропогенного освоєння приміської зони розглядаються досить широко. Зокрема, можна згадати праці таких вчених, як Г. Денисик, О. Дмитрук, І. Круглов, Ю. Яцентюк та ін. Окремі аспекти аналізу та оцінки перспектив власне рекреаційного використання приміських зон досліджують також О. Бабчинська, О. Бейдик, Й. Гілецький, О. Любіцева та ін. Однак, очевидно, ураховуючи перспективний характер рекреаційної діяльності в приміських зонах великих міст, дослідження в цьому напрямі потребують поглиблення та додаткового теоретико-методологічного обґрунтування.

Перспективний рекреаційно-туристичний розвиток будь-якого регіону базується на сукупності його переваг – особливостях географічного положення та рельєфу, сприятливому кліматі, багатому природному, історико-культурному потенціалі. Однак не можна також нехтувати роллю окремих економічних центрів у формуванні загально-регіонального рекреаційно-туристичного потенціалу. Саме в цьому аспекті важливу роль відіграють приміські зони, залучення яких до розвитку туризму та рекреаційної діяльності сприяє розширенню міського середовища для поліпшення умов життєдіяльності населення, стійкого соціально-економічного та просторового розвитку

міст, ефективного використання прилеглих територій²⁵³. Таким чином, розширюються можливості міста щодо надання туристичних послуг, збільшення кількості закладів рекреаційного, лікувально-оздоровчого, профілактичного та спортивного спрямування. Водночас зростає рекреаційний та туристичний потенціал регіону та держави в цілому. Отож, на нашу думку, раціональне використання такої важливої рекреаційної території, як приміська зона має стратегічне значення не лише для туристичного, а й для економічного розвитку регіону загалом.

Для розвитку озелених і ландшафтно-рекреаційних приміських територій необхідним є збереження унікального природно-ландшафтного комплексу, рекреаційних територій і об'єктів природно-заповідного фонду, підвищення забезпеченості населення озеленими територіями загального користування шляхом створення нових парків, скверів, поліпшення рекреаційного потенціалу наявних природних ландшафтів, їх благоустрій та належний догляд за ними²⁵⁴. Такі заходи, на думку фахівців²⁵⁵, дадуть змогу оптимізувати надання рекреаційних послуг і задовольнити потреби міського населення у відпочинку і рекреації, а також, що не менш важливо, сприятимуть нарощуванню обсягу доходів суб'єктів господарювання і міського бюджету від туристично-екскурсійної та санаторно-курортної діяльності.

Ще одним позитивним фактором оптимізації рекреаційно-туристичного використання приміської зони, на думку Й. Р. Гілецького та І. І. Закутинської, є те, що заходи у цьому напрямі сприятимуть розвиткові окремих частин приміської зони, створюючи нові робочі місця, стимулюючи розвиток місцевої промисловості, сільського госпо-

²⁵³ Гілецький Й. Р. Івано-Франківськ як форпост рекреаційного освоєння Українських Карпат [Електронний ресурс] / Й. Р. Гілецький, І. І. Закутинська. – Режим доступу: <http://geoinfo.if.ua/?p=276>

²⁵⁴ Озеленені та ландшафтно-рекреаційні території [Електронний ресурс] / Інститут генерального плану м. Києва. – Режим доступу: <http://kievgenplan.grad.gov.ua/ru/tekstovy-material/15-generalny-plan/70.html>

²⁵⁵ Про затвердження Концепції розвитку туризму у м. Одесі на 2007–2015 рр. : Рішення Одеської міської ради № 1395-V від 04.07.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.odessa.ua/acts/council/8975/>

дарства, сфери послуг, підвищуючи якість життя населення, відроджуючи місцеві традиції²⁵⁶.

Однак для цього потрібно постійно дбати про благоустрій приміських зон, поліпшувати матеріально-технічну базу та інфраструктуру. Із цією метою необхідним є вирішення низки прикладних завдань, серед яких найважливішими видаються такі:

- запровадження системи просторового планування розвитку території для мінімізації негативних наслідків від діяльності у сфері туризму;
- рівномірна розбудова закладів розміщення та харчування з різним рівнем обслуговування;
- спорудження рекреаційної, культурно-розважальної та спортивної інфраструктури, що спрямована на конкретних споживачів;
- розбудова туристичної інфраструктури в межах заповідних територій;
- ширше використання атракцій регіону для потреб туристів; поліпшення доступності для осіб з обмеженими можливостями та літніх людей;
- траси «маршрутів вихідного дня» повинні мати відповідний рівень благоустрою та обладнані майданчики огляду визначних пам'яток, а також стоянки екскурсійного транспорту, пункти торговельно-побутового і рекреаційного обслуговування²⁵⁷.

Важливим аспектом рекреаційно-туристичного використання приміської зони є забезпечення екологічної безпеки туризму в ній. З урахуванням того, що екологічну безпеку туризму ми трактуємо як відсутність загрози активізації деструктивних процесів у функціонуванні системи «туризм – навколишнє природне середовище»,

²⁵⁶ Гілецький Й. Р. Івано-Франківськ як форпост рекреаційного освоєння Українських Карпат [Електронний ресурс] / Й. Р. Гілецький, І. І. Закутинська. – Режим доступу: <http://geoinfo.if.ua/?p=276>

²⁵⁷ Гілецький Й. Р. Івано-Франківськ як форпост рекреаційного освоєння Українських Карпат [Електронний ресурс] / Й. Р. Гілецький, І. І. Закутинська. – Режим доступу: <http://geoinfo.if.ua/?p=276>, Озеленені та ландшафтно-рекреаційні території [Електронний ресурс] / Інститут генерального плану м. Києва. – Режим доступу: <http://kievgenplan.grad.gov.ua/ru/tekstovyy-material/15-generalny-plan/70.html> та ін.

а також наявність можливостей для сталого розвитку відповідних РТС; раціональне природокористування в приміських зонах повинне мати комплексний характер і узгоджуватися не лише із плануванням розвитку великого міста, а й із загальнодержавною стратегічною документацією.

У контексті забезпечення екологічної безпеки рекреаційно-туристичної діяльності в приміських зонах може бути доцільним застосування визначеного в Концепції сталого розвитку населених пунктів²⁵⁸ комплексу природоохоронних та екологічних заходів:

- проведення та постійна актуалізація комплексної оцінки рекреаційного фонду з визначенням тієї його частини, яка може підлягати сертифікації за міжнародними вимогами і використовуватися для вітчизняного та іноземного туризму;
- визначення території земель історико-культурного призначення, цінних джерел мінеральних вод, покладів лікувальних грязей, цінних ландшафтів та інших цінних природних територій та об'єктів;
- створення округів санітарної охорони в межах курортів для забезпечення збереження курортологічних ресурсів, їхньої охорони від забруднення, пошкодження та передчасного виснаження;
- розширення системи приміських природоохоронних територій з подвійною функцією: як «легенів міста» та зон короткочасного відпочинку;
- урахування вимог та умов розвитку й охорони рекреаційних ресурсів під час планування та забудови населених пунктів приміської зони;
- раціональне використання природно-ландшафтних комплексів, проведення роботи щодо їхнього збереження та відтворення.

Рекреаційно-туристичні ресурси – це «об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територі-

---

²⁵⁸ Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 № 1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1359-xiv>

альну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність...»²⁵⁹.

Головною складовою частиною рекреаційно-туристичних ресурсів є рекреаційно-туристичні об'єкти, які, на відміну від природних умов (наприклад, кліматичних), є елементами власне природних ресурсів і можуть бути використаними для організації конкретних форм рекреаційної діяльності.

Беручи за основу класифікацію, розроблену О. Бейдиком²⁶⁰, пропонуємо виокремити три типи рекреаційно-туристичних об'єктів за походженням – природні, природно-антропогенні та антропогенні (рис. 5.15). Кожен із зазначених типів рекреаційно-туристичних об'єктів також може поділятися на види. Зокрема, для приміської зони м. Львова характерні геоморфологічні, гідрологічні, флористичні, природно-заповідні та історико-культурні рекреаційно-туристичні об'єкти.

Розглянемо детальніше особливості ресурсної підсистеми та перспективні напрями рекреаційно-туристичного використання приміської зони великого міста на прикладі м. Львова. Як відомо, приміська зона містить приміські поселення, винесені за межі міста промислові об'єкти, сільськогосподарські угіддя та рекреаційні зони, а також не має чітких меж, у зв'язку із чим її локалізація найкраще пояснюється відповідно до суспільно-географічної концепції гравітаційних полів, напруженість яких в ідеальному гомогенному середовищі рівномірно спадає від центру до периферії²⁶¹. Найбільше значення для рекреаційно-туристичної діяльності має територія, яка безпосередньо прилягає до міста і, відповідно, є найбільш доступною у транспортному відношенні. На прикладі м. Львова до цієї території, на нашу думку, належать рекреаційно-туристичні об'єкти, які віддалені від центру мі-

²⁵⁹ Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / монографія. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – С. 379.

²⁶⁰ Там само, С. 42.

²⁶¹ Голод А. П. Рекреаційно-туристичні об'єкти приміської зони м. Львова: компонентна та територіальна структура / А. П. Голод // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Львів : ЛДУФК, 2008. – С. 12.

ста не більш ніж на 20 км. Зважаючи на це, можемо виділити у межах приміської зони м. Львова дві рекреаційні зони – первинну (міську) і вторинну (власне приміську) (див. рис. 5.16). Головними критеріями виділення таких зон є транспортна доступність (рекреаційно-туристичні об’єкти первинної зони доступні для міського транспорту та одноденних піших маршрутів), а також ступінь рекреаційної освоєності та рівень рекреаційного навантаження.

Рис. 5.15. Класифікація рекреаційно-туристичних об’єктів приміської зони м. Львова²⁶²

У межах первинної рекреаційної зони м. Львова рекреаційно-туристичні об’єкти розміщені нерівномірно. Помітною є їх концентрація навколо приміських поселень – м. Винники та смт Брюховичі. Саме ці території і є найпопулярнішими дестинаціями активної рекреації мешканців обласного центру. Найкраще забезпеченою рекреаційно-туристич-

²⁶² Голод А. П. Приміська зона великого міста як перспективна рекреаційна територія / А. П. Голод, З. Б. Дрофяк // Науковий вісник НЛТУ України – 2012. – Вип. 22.06. – С. 72–76.

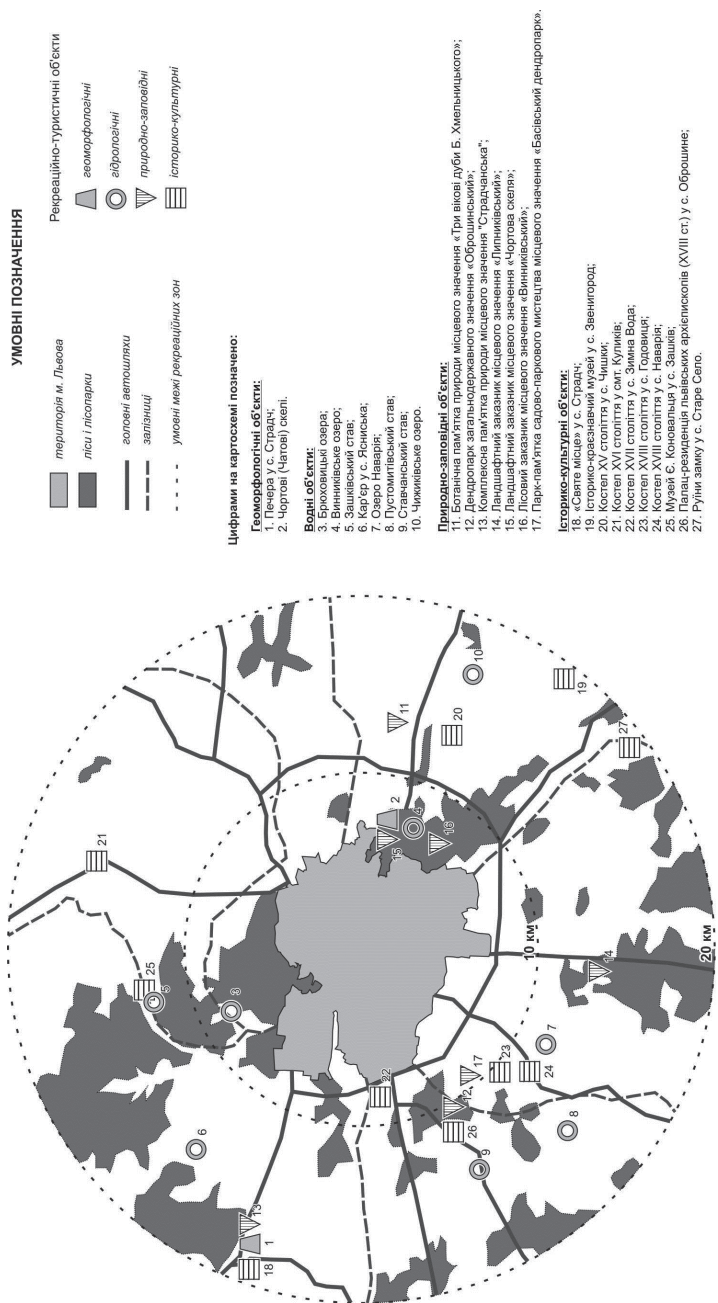
ними об'єктами є південно-західна частина приміської зони. Водночас звертає на себе увагу недостатня кількість рекреаційно-туристичних об'єктів у північно-східному напрямку від м. Львова. Аналізуючи розміщення рекреаційно-туристичних об'єктів відносно шляхів сполучення, можемо зробити висновок про вигідніше їх транспортне положення у західній частині приміської зони порівняно із східною.

Проаналізувавши територіальну структуру рекреаційно-туристичних ресурсів приміської зони м. Львова, можемо назвати п'ять особливо перспективних ядер територіальної концентрації рекреаційно-туристичних об'єктів – м. Винники, с. Наварія, с. Страдч, с. Зашків, смт Оброшине, с. Сокільники. Саме на базі цих ядер доцільно розбудовувати туристичну інфраструктуру.

Слід зазначити, що рекреаційно-туристичний потенціал приміської зони Львова використовується недостатньо. З метою оптимізації розвитку відповідної рекреаційної зони, на наш погляд, необхідно упорядкувати промислове і сільськогосподарське використання територій приміської зони, розробити мережу екотуристичних маршрутів околицями міста, обладнати місця для організованого відпочинку в лісових та лісопаркових зонах, вживати заходів щодо збереження і реставрації історико-культурних об'єктів, поліпшити якість шляхів сполучення, особливо в районах концентрації рекреаційно-туристичних об'єктів²⁶³.

Отже, пріоритетність рекреаційно-туристичного компонента розвитку будь-якого великого міста, на наш погляд, не залежить від його основної спеціалізації. Зумовлено це тим, що навіть у великих промислових центрах проблема задоволення рекреаційних потреб населення потребує першочергового вирішення. Оскільки, очевидно, що найбільш доступними для мешканців міст є рекреаційні об'єкти приміської зони, то саме вони можуть стати точками зростання відповідних туристичних кластерів і формування поселень із вираженою рекреаційно-туристичною спеціалізацією.

²⁶³ Голод А. П. Рекреаційно-туристичні об'єкти приміської зони м. Львова: компонентна та територіальна структура / А. П. Голод // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Львів : ЛДУФК, 2008. – С. 11–14.

Рис. 5.16. Рекреаційно-туристичні об'єкти приміської зони міста Львова

На наш погляд, оптимальну стратегію управління забезпеченням сталого розвитку регіону у сфері туризму та відповідну програму заходів щодо екологізації туристичної діяльності потрібно розробляти із урахуванням низки закономірностей. Зокрема, цілком відповідними на регіональному рівні будуть заходи щодо контролю з боку місцевих органів влади над туристичним використанням місцевих природних ресурсів, сприяння розвитку екобезпечних видів туризму, таких як екотуризм, агротуризм. Більш складним завданням на регіональному рівні є розробка заходів щодо рівномірного розподілу рекреаційно-туристичного навантаження в просторовому та часовому відношенні. Однак, на прикладі Карпатського туристичного регіону України, можна продемонструвати, з одного боку, постійне туристичне освоєння нових територій, а з другого – інтенсивний розвиток та диференціацію як зимових, так і літніх видів відпочинку. Така територіальна експансія туристичної діяльності не завжди піддається контролю. Вона може набувати стихійних форм, що, безумовно, суперечить принципам екологічної безпеки та сталого розвитку.

Отже, лише оптимальне поєднання різних за характером заходів може забезпечити сталий розвиток та екологізацію туристичної діяльності на певних рекреаційних територіях. Особливо перспективні в цьому відношенні приміські зони великих міст, які загалом є поліфункціональними територіями, однак саме із погляду розвитку рекреаційно-туристичної діяльності мають велике економічне та соціальне значення.

5.5. Туристична кластеризація як механізм гарантування безпеки регіональних туристичних систем

Досліджуючи розвиток регіональних туристичних систем із погляду гарантування їх безпеки, неминуче постає питання ролі внутрішніх структурних механізмів, що визначають конкурентоспроможність конкретного регіону на загальнодержавному і міжнародному туристичному ринках. З огляду на специфіку туристичної діяль-

ності такі внутрішні механізми неодмінно мають мати просторовий характер. Концепція дестинацій, яку ми розглянули раніше, не задовольняє усіх вимог щодо регулювання рівня безпеки туризму в регіоні, адже безпека самих дестинацій є лише однією зі складових частин безпеки РТС. Очевидно, що необхідний механізм має ґрунтуватися на процесах вищого рівня, ніж просто виникнення та функціонування туристичних дестинацій, і гарантувати синергетичний ефект, що охоплює всі підсистеми РТС. Усім вказаним вимогам відповідає надзвичайно популярна, однак досі ще мало поширена в українських регіонах, економічна кластеризація.

Відповідно до наявних підходів, поняття кластерів, зокрема туристичних, має різні трактування та дуже широкі рамки просторової локалізації. Відповідно до класичного визначення М. Портера, кластер трактується як «група взаємозв'язаних компаній, постачальників, суміжних галузей і спеціалізованих інституцій, що працюють у певній сфері і зосереджені в одній географічній місцевості»²⁶⁴. Основна мета функціонування кластера – підвищення продуктивності і гарантування конкурентоздатності регіону і держави на міжнародному рівні.

У ролі кластерів розглядають як конкретні традиційні форми просторової організації економічної діяльності (економічні центри та вузли), так і екстериторіальні інноваційні структури (ІТ-кластери, транскордонні кластери). У просторовому відношенні кластери можуть охоплювати як кілька регіонів держави, так і сукупність підприємств та організацій у межах певного населеного пункту.

На наш погляд, туристичні кластери за своєю природою не можуть бути екстериторіальними, адже завжди базуються на використанні конкретних туристичних ресурсів та дестинацій. Водночас не можна також обмежувати туристичний кластер до рівня туристичного центру, адже туристичні потоки переважно не «замикаються» навіть на найбільших туристичних центрах, а виходять за їх межі у вигляді радіальних маршрутів, що охоплюють прилеглі дестинації. Отже, туристичний кластер у нашому розумінні переважно повинен

---

²⁶⁴ Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран / М. Портер [пер. с англ.]. – Москва : Альпина Паблицер, 2016. – С. 10.

охоплювати як мінімум кілька DESTИНАЦІЙ, тобто мати достатню внутрішню різноманітність, яка є однією із конкурентних переваг кластера і зумовлює серед іншого роль кластеризації як механізму гарантування безпеки РТС.

Зазначимо також, що в нашому трактуванні терміни «кластероутворення» і «кластеризація» не є синонімічними. Кластероутворення ми трактуємо як послідовну зміну стадій формування і розвитку DESTИНАЦІЙ, що в підсумку зумовлюють утворення туристичного кластера. Кластеризація – це власне та стадія, під час якої на базі DESTИНАЦІЙ формується туристичний кластер із відповідним інституційним та організаційно-правовим забезпеченням.

Основними перевагами кластерної моделі організації туристичного бізнесу в регіоні, на думку Ю. Тимчишин-Чемерис (2015), є такі:

- використання ефекту масштабу, відповідно до якого економічна ефективність спільної діяльності об'єднаних у туристичний кластер підприємств є вищою порівняно з відокремленою діяльністю (водночас з'являється можливість сформувати «критичну масу», необхідну для вирішення різноманітних організаційно-управлінських питань);
- розширення доступу до інновацій, що досягається за рахунок зустрічних міжфірмових потоків ідей та інформації;
- формування локального галузевого ринку праці, що уможливило обмін працівниками, їх стажування, підвищення кваліфікації;
- зменшення собівартості послуг за рахунок спільного використання туристичних ресурсів і туристичної інфраструктури, розширення кола постачальників і споживачів туристичних послуг, що конкурують між собою, розвитку кооперування, довірливої спеціалізації;
- можливість для туристичних підприємств ефективніше відстоювати свої інтереси на рівні місцевих органів влади, а також брати участь у великих інвестиційних програмах²⁶⁵.

---

²⁶⁵ Тимчишин-Чемерис Ю. В. Туристичний кластер – форма розвитку та успіху туристичної діяльності регіону / Ю. В. Тимчишин-Чемерис // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2015. – Вип. 4. – С. 53.

Варто додати, що суттєвою перевагою туристичних кластерів є формування суспільного капіталу в їх межах, який активізує також дію соціального механізму гарантування безпеки РТС. Саме функціонування туристичних кластерів таким чином може бути одним із прикладів просторового виміру сучасної «економіки знань».

На наш погляд, у контексті гарантування безпеки регіональних туристичних систем важливо дотримуватися поданих нижче принципів туристичного кластероутворення.

1. Інтегративність. Полягає в єдності рекреаційно-туристичних видів діяльності із низкою галузей сфери послуг. Власне, на основі туристичного кластера об'єднуються заклади культури, торгівлі, розваг, побутового обслуговування, освіти і науки, активізується розбудова транспортної інфраструктури, відбувається трансформація системи розселення. Такий багатоваріантний та мультиплікативний вплив туристичної діяльності найповніше виявляється саме на прикладі функціонування туристичних кластерів.

2. Системність. Полягає в наявності розгалужених внутрішніх і зовнішніх зв'язків туристичних кластерів. Варто зауважити, що, залежно від характеру таких зв'язків, системність функціонування туристичного кластера є багатоманітною. Зокрема, можна говорити про стратегічне управління як вияв системності у сфері менеджменту; узгодженість туристичних кластерів із наявною системою розселення та їх приуроченість до транспортної системи регіону. Два останні аспекти мають просторовий вимір і характеризують розміщення туристичних кластерів у рамках регіональної суспільної системи. Водночас наявність певних етапів чи стадій розвитку, що закономірно пов'язані між собою, у розвитку туристичного кластера свідчить про часовий характер системності як принципу кластероутворення в туризмі.

3. Ресурсоорієнтованість. Полягає в тому, що саме туристичні кластери формуються лише на базі концентрованих у просторі туристичних ресурсів та об'єктів. Тоді як туристичні підприємства, заклади розміщування та ресторанного господарства можуть функціонувати і незалежно від туристичних дестинацій, і бути зорієнтованими насамперед на систему розселення, саме туристичні кластери обов'язково

мають містити об'єкти, які володіють туристичною привабливістю, що є первинною і центральною складовою частиною таких кластерів.

4. Соціалізація. Полягає в первинності соціального елемента у створенні та функціонуванні туристичних кластерів, адже основною метою їх функціонування є якнайповніше задоволення потреб туристів і водночас підвищення якості життя населення дестинації. Зрозуміло, що туризм слід розуміти насамперед як соціальне явище, яке має економічний зміст, а не навпаки. Отже, соціальні аспекти функціонування туристичних кластерів є провідними.

5. Самоорганізація. Полягає в тому, що туристичне кластероутворення, як і аналогічні процеси в інших галузях сфери послуг, часто здійснюється спонтанно за законами синергетики. Щоправда, про синергетичний характер розвитку туристичного кластера можна говорити на початкових етапах його формування (до інституціоналізації відповідної туристичної дестинації). Водночас наявність такої самоорганізації, безумовно, сприяє формуванню туристичних кластерів на територіях, що мають високу туристичну привабливість, а також у районах із високою щільністю населення.

Справді, в умовах ринкової економіки акцент зміщується в бік формування систем, що самоорганізуються, якими у сфері туризму вважають дестинації. Їх формування залежить від місцевого потенціалу кластероутворення, а успішний розвиток визначається тісністю кооперації туристичних підприємств поряд із успішним державно-приватним діалогом. Важливим інструментом стимулювання розвитку туристичних дестинацій є запуск процесу стратегічного планування із залученням усіх зацікавлених сторін²⁶⁶.

Загалом, на відміну від інших видів економічної діяльності, туризм із погляду кластероутворення є дуже залежним від ролі простору. По-перше, туристичні послуги надаються поза місцем постійного проживання індивіда, а, по-друге, саме просторова концентра-

---

²⁶⁶ Тарасенок А. И. Учение о дестинациях как новая научная основа развития туристского комплекса : теория и практика / А. И. Тарасенок // Научные труды Белорусского государственного экономического университета. – Минск : БГЭУ, 2014. – С. 411–419.

ція туристичних ресурсів та об'єктів у межах певної дестинації і зумовлює її туристичну привабливість.

Здебільшого доводиться відзначати певну відносність туристичного простору в такому розумінні. Адже для туризму часто важливе значення має лише кінцевий пункт подорожі (власне туристичний маршрут), а от переміщення від місця постійного проживання і до точки початку туру – має другорядний характер та сприймається як необхідність. Отож, аналізуючи переміщення туристів із регіону постійного проживання в регіон дестинації, можемо говорити про «ущільнення» туристичного простору між цими двома РТС та навпаки – його «розширення» у місці тимчасового перебування.

Такий ефект «розширення» простору, безумовно, є тим фактором, що активізує економічний елемент функціонування туристичних дестинацій, адже дає змогу наситити їх досить значною кількістю суб'єктів економічної діяльності із великим асортиментом товарів і послуг, які в місці постійного проживання туриста трактувалися б як надмірні та несуттєві. Ефект «розширення» туристичного простору дестинації дозволяє також модифікувати цінову політику підприємств, що надають послуги туристам у напрямку до підвищення цін. Таким чином туристи, які намагаються суттєво зекономити на вартості туру у процесі його замовлення, вже у місці тимчасового перебування схильні витрачати досить значні кошти, не вважаючи такі витрати надмірними.

У концепція безпеки РТС, безумовно, також потрібно враховувати ефект «розширення» туристичного простору. Адже після приїзду туристів на територію дестинації їхнє сприйняття загроз особистій безпеці часто є неадекватним і формується, з одного боку, через стереотипи та моделі поведінки, нав'язані у місці постійного проживання, що інколи зумовлює перебільшення рівня загроз безпеці під час подорожі, а з другого – через той самий ефект «розширення» простору, який створює уявлення про низьку значущість і концентрацію наявних загроз та їх недооцінювання.

Окрім просторового, варто також врахувати часовий аспект туристичного кластероутворення. Очевидно, що кластер до початку свого функціонування проходить низку стадій розвитку, які для туристич-

тичного кластера можуть бути пов'язаними із стадіями формування туристичних систем різних ієрархічних рівнів.

Беручи до уваги основні положення концепції регіональних туристичних систем, можна виокремити сім стадій розвитку туристичного кластера.

1. Первинна (наявні лише потенційні туристичні об'єкти та ресурси, туристична діяльність не здійснюється).

2. Інформаційна (унаслідок інформаційного обміну між мешканцями території майбутніх дестинацій та представниками інших територіальних спільнот формується туристична привабливість потенційного кластера, з'являються перші відвідувачі).

3. Організаційна (у процесі зростання зацікавленості щодо відвідування туристичних ресурсів (об'єктів) території починається її організоване туристичне використання – включення до групових маршрутних турів та екскурсійних маршрутів, що реалізуються туристичними підприємствами).

4. Інфраструктурна (поява нових об'єктів інфраструктури, суб'єктів підприємницької діяльності, що спрямовані на задоволення дедалі більшого туристичного попиту, перетворення туристичної території на дестинації).

5. Інституціоналізація (створення на базі дестинацій організацій чи підприємств, що координують її туристичне використання, виконуючи управлінську функцію).

6. Кластеризація (залучення до обслуговування дестинацій підприємств та організацій інших видів економічної діяльності (освіта і наука, промислове та аграрне виробництво тощо), розроблення координувальними організаціями стратегічної документації, узгодженої на регіональному та загальнодержавному рівні).

7. Мережоутворення (налагодження зв'язків із іншими туристичними кластерами у межах РТС та поза нею, у тому числі у формі транскордонного співробітництва).

На наш погляд, власне через взаємодію низки туристичних кластерів і може бути досягнута максимальна ефективність функціонування РТС. Отже, переважання в межах РТС кластерів, що перебувають на фіналь-

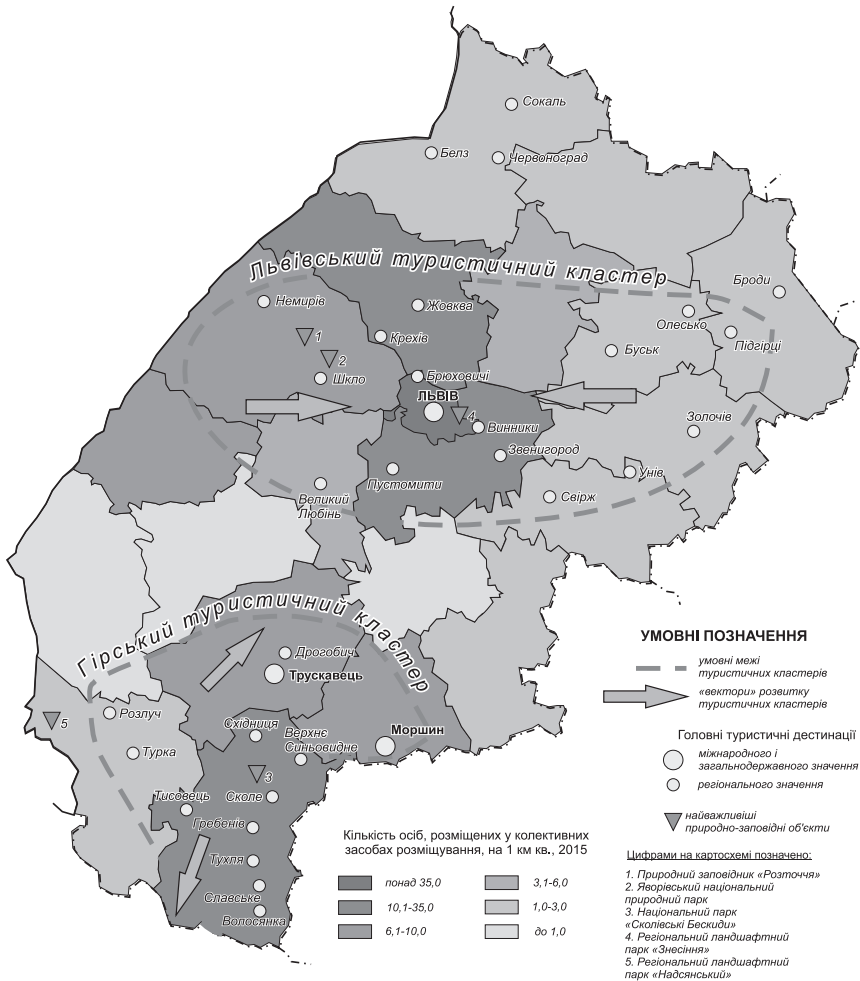
ній стадії формування, свідчить про близький до оптимального рівень гарантування безпеки відповідної регіональної туристичної системи.

В Україні на сучасному етапі функціонує низка туристичних кластерів у Хмельницькій, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Київській та інших областях, розроблена також значна кількість проектів кластероутворення, однак під дією деструктивних зовнішніх факторів із 2014 року такі процеси поступово згортаються. Оскільки усе більшого значення в процесі функціонування РТС набувають проблеми безпеки, то не дивно, що найбільш перспективними із погляду створення нових туристичних кластерів стають регіони із найвищим рівнем безпеки туризму. Як свідчать результати наших досліджень, до цієї категорії можна зарахувати, насамперед, м. Київ та Львівську область.

Саме на прикладі Львівської області спробуємо охарактеризувати сучасний стан та проблеми туристичного кластероутворення із позицій гарантування безпеки туризму, а також розробимо просторову модель туристичних кластерів у межах регіону.

Попри наявність проектів туристичних кластерів на базі м. Львова та транскордонного із сусідніми регіонами Польщі, процеси кластероутворення у Львівській області наразі ще не перейшли до стадії кластеризації. У регіоні є окремі приклади інституціоналізації дестинацій, наприклад, діяльність спеціальної економічної зони туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець», а також Львівського туристичного альянсу. Варто зауважити, що в першому випадку законодавчо визначена територія пріоритетного розвитку на базі м. Трускавець так і не реалізувала усіх своїх можливостей і на сучасному етапі має формальний характер. Водночас Львівський туристичний альянс, який є громадською неприбутковою організацією, що об'єднує підприємства туризму та готельно-ресторанного бізнесу міста, у сучасних нестабільних умовах працює досить ефективно в напрямі туристичного брендингу Львова та підвищення його міжнародної конкурентоздатності.

Проаналізувавши просторову організацію туризму у Львівській області та особливості розподілу туристичних потоків по території регіону, можна розробити модель туристичної кластеризації, подану на рис. 5.17.

Рис. 5.17. Просторова модель туристичної кластеризації у Львівській області

Як бачимо, головні туристичні destinations Львівської області розташовані досить компактно навколо обласного центру та в її гірській і передгірській частинах. Таку ж конфігурацію має і територіальний розподіл туристичних потоків, представлений показником кількості осіб обслужених колективними засобами розміщення адміністра-

тивних районів області. Загалом, на користь виокремлення у межах Львівської області двох туристичних субрегіонів – рівнинного та гірського – свідчать багато ознак. Насамперед, звичайно, варто згадати про природно-географічні особливості відповідних територій, історико-культурні передумови їх формування. Водночас рівнинна та гірська частини регіону відрізняються також за туристичною спеціалізацією, конфігурацією і напрямками туристичних потоків, що знаходить відображення і в їх територіальному брендингу.

Львівський туристичний кластер перебуває найближче до стадії кластеризації; характеризується достатньою внутрішньою різноманітністю; містить значну кількість туристичних підприємств, закладів готельно-ресторанного господарства, наукових та освітніх установ, органів управління, громадських організацій; володіє достатньо розвиненою транспортною та соціальною інфраструктурою; має сформований туристичний бренд. Вказані переваги, безумовно, є «замогою», насамперед, Львова як провідного туристичного центру України.

Значна частина дестинацій, що належать до Львівського кластера, поєднуються з ним, передусім, географічною близькістю та конфігурацією туристичних потоків, а на функціональному рівні перебувають у зовсім різних умовах. Загалом, для цього кластера характерною є спрямованість «векторів» розвитку в напрямку до Львова, причому природа такого тяжіння є різною. Дестинації, що розташовані на захід від обласного центру тісно залежать від транскордонних туристичних потоків. Навпаки, дестинації, розташовані на схід від Львова, поєднуються із центром кластера внутрішньорегіональними туристичними потоками, спрямованими на історико-культурні об'єкти, що включені до популярного маршруту «Золота Підкова Львівщини».

Варто зауважити, що дестинації північної частини регіону, у зв'язку із їх значною віддаленістю від центру Львівського кластера та слабким розвитком інфраструктури, у найближчій перспективі не можуть бути залученими до процесів кластеризації, однак їх розвиток потребує особливої уваги саме в контексті гарантування безпеки туризму, що має бути відображено в диференційованих операційних цілях відповідної регіональної стратегії.

Для Львівського туристичного кластера найбільш актуальними є проблеми соціальної безпеки туристів та безпеки туристичного бізнесу.

Гірський туристичний кластер не має вираженого центру і об'єднаний, насамперед, природними передумовами формування гірських та передгірських туристичних дестинацій. Підприємства кластера спеціалізуються на оздоровчому, гірськолижному та екологічному туризмі; сформована досить розгалужена система закладів розміщення, у тому числі за рахунок розвитку сільського туризму. Водночас транспортна та соціальна інфраструктура перспективного кластера перебуває в незадовільному стані і є основним гальмувальним чинником його утворення.

«Вектори» розвитку Гірського туристичного кластера є різноспрямованими і визначаються переважним напрямом туристичних потоків та особливостями транспортних коридорів. Зокрема, спостерігається певне тяжіння до обласного центру, однак не настільки сильно як у межах Львівського кластера. Водночас важливим напрямком розвитку Гірського кластера є південний, що пов'язаний із проходженням автомобільної траси міжнародного значення «Київ–Чоп». Цей «вектор» дає змогу налагодити перспективну співпрацю із туристичними кластерами Закарпатської області.

Особливо актуальними в рамках Гірського туристичного кластера є проблеми безпеки туристів та дестинацій, зокрема екологічні, шляхи вирішення яких мають бути відображені в стратегії гарантування безпеки туризму у Львівській області.

Наразі процеси кластероутворення в регіоні перебувають на проміжній між інфраструктурною та інституціоналізацією стадії. В окремих дестинаціях сформовані організації, що здійснюють координувальні функції (Львів, Трускавець).

У перспективі обидва кластери можуть стати транскордонними. Кращі вихідні умови для цього – у Львівського. Для налагодження транскордонної співпраці в рамках Гірського кластера необхідною є інтенсифікація формування туристичних дестинацій у прикордонній зоні Турківського та Старосамбірського районів.

У контексті можливого переходу Львівського та Гірського клас-

терів до стадії мережоутворення особливо перспективною видається їх взаємодія шляхом інтенсифікації туристичного обміну, що дасть змогу, з одного боку, сформувати на базі Львова дестинацію придатну для організації стаціонарних пізнавальних турів, а з другого – диверсифікувати туристичні послуги для відвідувачів гірської частини регіону. Приналежність обох кластерів до єдиної регіональної туристичної системи, безумовно, сприятиме такій взаємодії і створить передумови для формування стратегічного потенціалу регіону в контексті гарантування безпеки туризму.

Отже, одним із основних механізмів гарантування безпеки РТС є формування туристичних кластерів. Формування таких інноваційних структур на базі певних туристичних дестинацій дає змогу оптимізувати їх розвиток, мінімізувавши загрози та за допомогою стратегічного планування забезпечити адекватне реагування на виклики.

ПІСЛЯМОВА

Проведене дослідження засвідчило, що проблеми безпеки туризму, зокрема на регіональній рівні, можуть бути об'єктом економічних наукових досліджень. Економічна сутність безпеки туризму дає змогу трактувати її як основну передумову сталого розвитку туристичної діяльності в межах дестинацій та регіонів. Із цією метою, однак, необхідно змінити парадигму розвитку туризму на регіональному рівні із об'єктної на суб'єктну. Для повноцінного гарантування безпеки туризму регіон має стати суб'єктом цього процесу, а не лише об'єктом регіональної політики держави.

Слід зауважити, що, відповідно до нової парадигми, центральну роль у регулюванні безпеки туризму в регіоні мають відігравати не органи влади і туристичні підприємства, а місцеві спільноти і туристи. Лише за таких умов можлива часткова саморегуляція і саморозвиток регіональних туристичних систем, що в умовах зростання зовнішніх загроз та скорочення державного фінансування розвитку туризму в Україні є чи не єдиним шляхом гарантування міжнародної конкурентоздатності туристичного комплексу держави.

Водночас за умови впровадження ефективних заходів державної політики у сфері гарантування безпеки туризму, зокрема шляхом введення відповідної концепції в стратегічну та програмну документацію, навіть у кризових умовах можливо отримати позитивну динаміку розвитку регіональних туристичних систем. Із метою оцінювання ефективності впроваджених заходів необхідним є постійний моніторинг індикаторів безпеки туризму в регіонах держави. На наш погляд, саме у вдосконаленні методики оцінювання рівня безпеки регіональних туристичних систем в умовах нестабільності зовнішнього середовища і полягають перспективні напрями наукових пошуків на основі розробленої в цьому дослідженні концепції безпеки туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаджанян Н. А. Адаптация и резервы организма / Н. А. Агаджанян. – Москва : ФиС, 1982. – 176 с.
2. Алексеєва Ю. В. Державне регулювання розвитку туристичної галузі України в контексті досвіду Франції : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми держ. упр.» / Ю. В. Алексеєва ; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Одеса, 2005. – 20 с.
3. Арсененко І. Інвалідний туризм: поняття, класифікація / І. Арсененко, О. Топалова // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Переяслав-Хмельницький, 30–31 липня 2014 року). – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 9–11.
4. Архіпов В. В. Організація ресторанного господарства Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. В. Архіпов. – К. : Центр учбової літератури ; Фірма «Інкос», 2007. – 280 с.
5. Асамблея Європейських Регіонів. Декларація щодо регіоналізму в Європі 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://constituanta.blogspot.com/1996_12_01_archive.html
6. Бабчинська О. І. Просторово-часовий аналіз структури і динаміки приміських ландшафтів Східного Поділля : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.11 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2005. – 19 с.
7. Басюк Д. Формування туристичного брэнда як фактор регіональної політики / Д. Басюк // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – № 1. – С. 139–147.
8. Батьковець Г. А. Інвестиційна політика в сфері туризму / Г. А. Батьковець // Вісник Львівського інституту економіки і туризму : зб. наук. статей. – Львів : ЛІЕТ, 2007. – № 2. – С. 87–91.
9. Беднарська О. Управление рисками туристических предприятий как элемент системы экономической безопасности туризма в регионе / О. Беднарська, А. Голод // Zarządzanie. Teoria i Praktyka. – 2015. – № 12(2). – С. 19–24.

10. Беднарська О. Р. Оцінка ризиків туристичних підприємств міста Львова / О. Р. Беднарська, А. П. Голод // Туризм як пріоритетний напрям соціально-економічного розвитку регіону : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 23–24 квітня 2015 р.). – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2015. – С. 165–167.

11. Беззуб І. Регіональна політика в Україні: сучасний стан та стратегія реформування [Електронний ресурс] / І. Беззуб. – Режим доступу: http://www.nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=986:zasadi-derzhavnoji-regionalnoji-politiki&catid=8&Itemid=350

12. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія / О. О. Бейдик. – Київ, 2001. – 395 с.

13. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. – Ленинград : Наука, 1988. – 270 с.

14. Биркович В. І. Удосконалення державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 157–163.

15. Білоус С. В. Організаційно-економічні засади розвитку туристичного бізнесу України : автореф. дис ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Софія Василівна Білоус. – Львів : Б. в., 2012. – 20 с.

16. Бобкова А. Г. Безопасность туризма / А. Г. Бобкова, С. А. Кудреватых, Е. Л. Писаревский. – Москва : Федеральное агентство по туризму, 2014. – 272 с.

17. Болгарія може позбутися системи «All Inclusive» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.novostimira.com.ua/novyny_22012.html

18. Борушак М. Стратегія розвитку туристичних регіонів : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / М. Борушак ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2008. – 35 с.

19. Боярунець А. Економічна дерегуляція: сьогодення та перспективи [Електронний ресурс] / А. Боярунець, О. Смолєв // Український незалежний центр політичних досліджень. – Режим доступу: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=87:ekonom-chna-deregulyac-ya-sogodennya-ta-perspektivi&catid=8&Itemid=201&lang=ua

20. Верховлядова Н. І. Регіон як самокерована соціально-економічна система / Н. І. Верховлядова, І. В. Олініченко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка» – 2013. – № 5 [43]. – С. 113–117.

21. Вимоги безпеки на гірськолижних трасах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donlegion.com/index.php?aid=50>

22. Вишнеvsька А. О. Проблеми розвитку виставкового маркетингу в туризмі в Україні / А. О. Вишнеvsька, А. П. Голод // Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління і відтворення економіки: матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (30–31 січня 2015 року, м. Хмельницький). – Хмельницький : Гельветика, 2015. – Ч. 1. – С. 84–86.

23. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємництві : [монографія] / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – Київ : КНЕУ, 2004. – 480 с.

24. Все включено?! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://raduga.su/page/9/atical/422>

25. Галасюк С. С. Необхідність удосконалення державного регулювання сфери туризму України / С. С. Галасюк // Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи : зб. наук. праць. – Київ : Тонар, 2007. – С. 67–73.

26. Галла Н. М. Основні напрямки та принципи забезпечення економічної безпеки туристичного підприємства / Н. М. Галла // Індустрія гостинності в країнах Європи : тези III міжнар. наук.-практ. конференції (м. Сімферополь, 4–6 грудня 2009 р.). – Сімферополь : ВіТро-Принт, 2009. – С. 10–13.

27. Гілецький Й. Р. Івано-Франківськ як форпост рекреаційного освоєння Українських Карпат [Електронний ресурс] / Й. Р. Гілецький, І. І. Закутинська. – Режим доступу: <http://geoinfo.if.ua/?p=276>

28. Гличев А. В. Качество продукции. Система управления / А. В. Гличев. – Москва : Прогресс, 1996. – 250 с.

29. Глобальный этический кодекс туризма. – Всемирная туристическая организация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unwto.org/ethics/full_text/en/pdf/CODIGO_PASAPORTE_RUS.pdf

30. Глоссарий.ru. Пригородные зоны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RPwojuwukt:!!nut:\(6.04.2008\)](http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RPwojuwukt:!!nut:(6.04.2008)).

31. Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>

32. Головчан А. І. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності туристичних дестинацій та управління ними // Торгівля і ринок України. – 2009. – № 27. – С. 157–162.

33. Голод А. Безпека туризму як об'єкт сучасних економічних досліджень / А. Голод // *Współpraca Europejska*. – 2016. – Vol. 3 (10). – S. 72–80.

34. Голод А. Екологічний туризм у Львівській області: тенденції та перспективи розвитку / А. Голод, З. Дрофяк // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : VII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю : матеріали конф., 11–12 травня 2010 р. – Львів, 2010. – С. 26–30.

35. Голод А. Історико-культурний потенціал розвитку етнічного туризму в Карпатському регіоні України / А. Голод, О. Мисяк // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму : зб. матер. IV Регіональної наук.-практ. конф. (Львів, 25 березня 2016 р.). – Львів : ЛІЕТ. – С. 152–157.

36. Голод А. П. Використання мережі Інтернет у сучасному туризмі: стан і шляхи оптимізації / А. П. Голод // Науковий вісник НЛТУ України – Вип. 21. 13. – 2011. – С. 351–355.

37. Голод А. П. Екологізація туристичної діяльності в контексті забезпечення сталого розвитку регіону / А. П. Голод // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матеріали II туру Всеукр. наук. практ. конф., 24–25 листопада 2011 р., – Львів : РВВ НЛТУ України, – 2011. – Т. 1. – С. 86–88.

38. Голод А. Страхування в туристичній діяльності : навч. посіб. : у 2 ч. / Андрій Голод, Юлія Феленчак. – Львів : ЛДУФК, 2016. – Ч. 1. – 156 с.

39. Голод А. Сучасний стан і перспективи розвитку санаторно-курортного господарства регіону (на прикладі смт. Східниця) / А. Голод, О. Корнієнко // Вісник Львівського університету. – Сер. «Міжнарод. відносини». – 2012. – Вип. 29. – Т. 2 – С. 93–98.

40. Голод А. П. Problems of legal regulation of tourist insurance in Ukraine / А. П. Голод, Д. С. Карпин // Актуальні питання сучасної економічної науки та міжнародних відносин (на іноземних мовах) : мате-

ріали Регіональної наук.-практ. конф., 25–26 листопада 2011 р. – Т. 1 : Сучасні тенденції економічного розвитку країн світу та регіонів. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 36–38.

41. Голод А. П. Бальнеологічні ресурси курорту Східниця: сучасний стан і перспективи використання / А. П. Голод, М. М. Прохира // Економічні механізми стимулювання соціально-економічного розвитку : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 22–23 листопада 2013 р.). – Ужгород : УжНУ, 2013. – С. 77–79.

42. Голод А. П. Безпека туризму в регіоні: економічний зміст та структура / А. П. Голод // Теорія і практика сучасної економіки : матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції (19 листопада 2014 року, м. Черкаси). – Черкаси : ЧДТУ, 2014. – С. 53–55.

43. Голод А. П. Безпека туризму в регіоні: суть та наукові підходи / А. П. Голод // Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23–24 жовт. 2014 р.). – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – С. 26–27.

44. Голод А. П. Безпека туризму як об'єкт регіональних економічних досліджень / А. П. Голод // Інноваційна економіка : науково-виробничий журнал. – Тернопіль, 2014. – № 4(53). – С. 190–194.

45. Голод А. П. Використання Інтернету для промоції тур-продукту (на прикладі туристичних підприємств м. Львова) / А. П. Голод // Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи : зб. наук. праць. – Київ : Тонар, 2007. – С. 289–293.

46. Голод А. П. Дитячий адаптивний туризм в Україні: передумови розвитку та проблеми безпеки [Електронний ресурс] / А. П. Голод, А. О. Крадецька // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв, 2015. – № 5. – С. 760–763. – Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/5-2015/05_2015.pdf

47. Голод А. П. Екологічна безпека туризму в регіоні: суть та шляхи забезпечення / А. П. Голод, З. П. Новосад // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.03. – С. 84–88.

48. Голод А. П. Екологічна безпека туризму та сталий розвиток регіону / А. П. Голод // Проблеми сучасної економіки : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк,

27–28 вересня 2013 року). У 2-х частинах – Донецьк : СІЕУ, 2013. – Ч. 1. – С. 107–110.

49. Голод А. П. Екотуристична діяльність як фактор екологічної безпеки регіону / А. П. Голод // Вісник інституту педагогічної освіти. Серія географічна. Вип. 1 (2012) : «Еко- і агротуризм: перспективи розвитку на регіональному та локальному рівнях» : матеріали Четвертої Міжнародної науково-практичної конференції. – Рівне : Червінко А. В., 2012. – С. 212–214.

50. Голод А. П. Етнічний туризм у Карпатському регіоні: структурні особливості та проблеми розвитку / А. П. Голод, О. М. Мисяк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 15. – Ч. 1. – С. 85–87.

51. Голод А. П. Інноваційні фактори безпеки регіональних туристичних систем / А. П. Голод // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 15. – С. 160–163.

52. Голод А. П. Інформаційна безпека в туризмі: суть, проблеми та шляхи забезпечення / А. П. Голод // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – Одеса : ОНУ ім. І. Мечникова, 2014. – Т. 19. – Вип. 3\3. – С. 79–82.

53. Голод А. П. Інформаційна безпека туризму в умовах глобалізації / А. П. Голод // Структурні трансформації національних економік в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук.-практичної конференції (31 жовтня 2014 року, м. Миколаїв). – Миколаїв : Гельветика, 2014. – С. 296–298.

54. Голод А. П. Концептуальні засади аналізу факторів безпеки туризму в регіоні / А. П. Голод // Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25–26 вересня 2015 р.). – Одеса, 2015. – Ч. 2. – С. 23–25.

55. Голод А. П. Моделювання розвитку територіальних рекреаційних систем у контексті гарантування екологічної безпеки регіону / А. П. Голод // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ. – 2013. – Вип. 33. – Ч. 1. – С. 124–127.

56. Голод А. П. Організаційно-економічне забезпечення розвитку дитячо-юнацького туризму в регіоні / А. П. Голод, А. О. Крадецька // Пріоритети розвитку економіки України та інших країн : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 29–30 листопада 2013 року). – Чернігів : ЧДТУ, 2013. – С. 122–125.

57. Голод А. П. Основні загрози економічній безпеці туризму в умовах транскордонного співробітництва / А. П. Голод // Транскордонне співробітництво як форма розвитку міжнародної інтеграції : тези V міжнародного науково-практичного семінару (м. Луцьк, 19 травня 2015 р.). – Луцьк : Редакційно-видавничий відділ Луцького НТУ, 2015. – С. 33–36.

58. Голод А. П. Основні напрями екологізації туристичної діяльності у приміській зоні великого міста [Електронний ресурс] / А. П. Голод // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв, 2015. – № 8. – С. 811–814. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/8-2015/171.pdf>

59. Голод А. П. Подходы к моделированию экобезопасного развития территориальных рекреационных систем / А. П. Голод // Моделирование в управлении организационно-экономическими системами. – Екатеринбург : Изд-во ФГБУН Института экономики УрО РАН, 2013. – Вып. 12. – С. 49–53.

60. Голод А. П. Позитивний імідж території як чинник безпеки туризму в регіоні / А. П. Голод // Євроінтеграційні процеси в освіті та науці: єдиний інноваційний простір : матеріали міжнар. мережевої наук.-практ. конф. (19–21 вер. 2014 р., м. Тернопіль). – Тернопіль : ТІСІТ, 2014. – С. 18–19.

61. Голод А. П. Політична поведінка населення регіону [монографія] / А. П. Голод. – Ужгород, 2012. – 212 с.

62. Голод А. П. Політична поведінка населення як детермінант соціально-економічного розвитку регіону / А. П. Голод // Сталий розвиток економіки : Всеукраїнський наук.-виробничий журнал. – 2012. – Вип. 2. – С. 100–103.

63. Голод А. П. Політична поведінка населення як фактор розвитку регіональних суспільних систем / А. П. Голод // Аналітично-інформаційний журнал «Схід». – 2012. – № 2. – С. 20–24.

64. Голод А. П. Приміська зона великого міста як перспективна рекреаційна територія / А. П. Голод, З. Б. Дроф'як // Науковий вісник НЛТУ України – 2012. – Вип. 22.06. – С. 72–76.

65. Голод А. П. Проблеми безпеки у гірськолижному туризмі / А. П. Голод, Н. С. Цьолковська // Сучасні тенденції розвитку туризму : збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 6 листопада 2014 року). – Миколаїв : ВП «МФ КНУКІМ», 2014. – С. 35–37.

66. Голод А. П. Проблеми забезпечення якості туристичних послуг та напрямки їх вирішення / А. П. Голод // Менеджмент і логістика – перспективні напрямки розвитку економіки : збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20–21 вересня 2013 р.). – Київ : Київський економічний науковий центр, 2013. – С. 34–35.

67. Голод А. П. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні / А. П. Голод // Молоді науковці – географічній науці : зб. тез Міжнар. конф. – Київ : Обрії, 2006. – С. 46.

68. Голод А. П. Проблеми та перспективи формування туристичного центру на базі музею-заповідника «Підгорецький замок» / А. П. Голод, І. М. Чехут // Сучасні концепції управління економічним розвитком країни : зб. тез наук. робіт учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22–23 січня 2016 р.). – Одеса, 2016. – Ч. 1. – С. 135–138.

69. Голод А. П. Проблеми формування туристичного бренду регіону / А. П. Голод, М. О. Худобіна // Формування інноваційної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії : матеріали міжнар. наук.-практичної конференції (12–13 грудня 2014 року, м. Херсон). – Херсон : Гельветика, 2014. – С. 159–162.

70. Голод А. П. Проблемы качества и безопасности продуктов питания в развитии международного туризма / А. П. Голод // Туризм в современном мире. Проблемы и перспективы : материалы первой международной заочной научно-практической конференции (г. Тула, 25 октября 2013 г.). – Тульский государственный университет, 2013. – С. 27–29.

71. Голод А. П. Рекреаційна освоєність приміської зони як чинник розвитку туристичної інфраструктури регіону / А. П. Голод, Ю. Б. Феленчак // Географія і туризм: європейський досвід : матеріали II міжна-

родної наукової конференції. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – С. 38–39.

72. Голод А. П. Рекреаційно-туристична діяльність як фактор розвитку міських агломерацій / А. П. Голод, О. С. Курах // Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України : VII Міжнарод. наук.-практ. конф., 19–20 жовтня 2011 р. : матеріали конф. – Т. 1 : Економічні та соціальні питання сучасності. – Київ, 2011. – С. 78–80.

73. Голод А. П. Рекреаційно-туристичні об'єкти приміської зони м. Львова: компонентна та територіальна структура / А. П. Голод // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Львів : ЛДУФК, 2008. – С. 11–14.

74. Голод А. П. Социальные и информационные аспекты безопасности туризма [Электронный ресурс] / А. П. Голод // e-Journal VFU. Администрация, управление и экономика. – Варна : ВСУ «Черноризец Храбър». – 2015. – Брой 8. – Режим доступа: <http://ejournal.vfu.bg/bg/pdfs/Socialnie-3.pdf>

75. Голод А. П. Соціальна безпека туризму в регіоні: сутність та методика оцінювання / А. П. Голод // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Херсон : Гельветика, 2014 – Вип. 9–1. – Ч. 3. – С. 144–147.

76. Голод А. П. Структура та проблеми розвитку етнічного туризму в Україні / А. П. Голод, О. М. Мисяк // Методичні та практичні підходи до вдосконалення результативності політики економічного зростання : зб. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 грудня 2015 р.). – Київ, 2015. – Ч. 2. – С. 53–56.

77. Голод А. П. Сучасні проблеми розвитку бальнеологічних курортів Львівської області / А. П. Голод, О. М. Мисяк // Актуальні питання економічних наук : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 12–13 червня 2015 р.). – Запоріжжя : СІЕУ, 2015. – Ч. 1. – С. 102–103.

78. Голод А. П. Трансформація структури ресторанного господарства Львівської області / А. П. Голод, Ю. Б. Феленчак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнарод-

ні економічні відносини та світове господарство. – Ужгород, 2015. – Вип. 3. – С. 80–83.

79. Голод А. П. Усовершенствование подходов к классификации безопасности туризма / А. П. Голод // Проблемы трансформации регионов и городов в современной экономике. – Пермь : ПГНИУ, 2014. – Вып. 13– С. 83–87.

80. Голод А. П. Фактори безпеки туризму в регіоні: сутність та структура / А. П. Голод // *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. – 2016. – Vol. 1. – Issue 1. – P. 21–25.

81. Голод А. П. Фактори гарантування безпеки регіональних туристичних систем України [Електронний ресурс] / А. П. Голод // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – № 4. – Режим доступу: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/index.php/4-2016-ukr>

82. Голод А. П. Фактори розвитку екстремального туризму в Карпатському регіоні / А. П. Голод, О. Б. Мідик // Гео економічні проблеми міжнародних відносин: оцінки, прогнози, сценарії : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15–16 листопада 2013 р.). – Київ : Київський економічний науковий центр, 2013. – Ч. 2. – С. 9–10.

83. Горецький А. І. Державні механізми формування кластерів у рекреаційній сфері Карпатського регіону / А. І. Горецький. // Державне будівництво. – 2013. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2013_2_14.pdf.

84. Гостева Н. П. Адміністративний механізм державного регулювання туристичної галузі України / Н. П. Гостева // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 12. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=513>

85. Готельний бізнес – страхування обов'язково! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://moja-hata.blogspot.com/2014/10/blog-post_567.html

86. Грабар М. В. Концепції регіонального розвитку: від теорій розміщення виробництва до новітніх концепцій [Електронний ресурс] / М. В. Грабар // Проблемы формирования новой экономики XXI века : материалы V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (21–22 грудня 2012 р.). – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20121221/4_grabar.htm

87. Гранатуров В. М. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики / В. М. Гранатуров, И. В. Литовченко. – Одесса : Эвен, 2005. – 204 с.

88. Гудзь М. В. Проблеми та перспективи формування туристичного бренду міста Запоріжжя / М. В. Гудзь, Р. С. Вертегел // Економіка и управление. – 2013. – № 4. – С. 87–91.

89. Давиденко І. В. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / І. В. Давиденко ; Одеський державний економічний університет. – Одеса, 2006. – 19 с.

90. Давидюк О. О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників [Електронний ресурс] / О. О. Давидюк // ЦПСД Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-51&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23

91. Данилевич М. В. Использование современных информационных технологий при разработке туристических маршрутов / М. В. Данилевич, А. О. Кухтий, А. П. Голод // Профессиональное педагогическое образование студентов вуза: проблемы и перспективы (научно-педагогическая школа М. Е. Кобринского) : материалы международной научно-практической конференции; Минск, 14 мая 2008 г. – Ч. 2. Инновационные технологии в сфере туризма, гостеприимства, рекреации и экскурсоведения. – Минск : БГУФК, 2008. – С. 153–156.

92. Дербенцев В. Д. Синергетичні та еконофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем : монографія / В. Д. Дербенцев та ін. – Черкаси : Брама-Україна, 2010. – 287 с.

93. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. – Київ : НІСД, 2007. – 820 с.

94. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

95. Державна служба туризму і курортів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=2083>

96. Дмитришин Л. І. Просторова модель уніфікації та конкуренції в регіональному туристичному секторі / Л. І. Дмитришин, Т. Д. Павлюк // Проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 335–340.

97. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник / О. Ю. Дмитрук. – Київ, 2004. – 192 с.

98. Добуш Ю. Я. Тенденції розвитку ринку рекреаційних послуг / Ю. Я. Добуш // Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія : Логістика. – 2009. – № 649. – С. 50–63.

99. Долішній М. І. Стратегічні фактори глобальної конкуренції і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіонів / М. І. Долішній, П. Ю. Беленський, Н. І. Гомольська // Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики : монографія. – Харків : ІНЖЕК, 2006–248 с.

100. Дорошенко В. Територіальна організація підприємств ресторанного господарства України / Дорошенко В., Дмитрієва К. // Географія. – 2011. – № 58. – С. 27–30.

101. Дорошенко С. В. Регион как саморазвивающаяся система: адаптация к инновационному типу развития / С. В. Дорошенко. – Екатеринбург, 2010. – 237 с.

102. Дутчак О. Теоретико-методологічні проблеми українського етнотуризму : історіографія / О. Дутчак // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Історія. – 2013. – Вип. 23–24. – С. 318–322.

103. Екологія Львівщини – 2006. – Державне управління охорони навколишнього природного середовища у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekology.lviv.ua/file/eko_lviv_2006/index.html

104. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення / О. М. Алімов, А. С. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін. – Київ : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 420 с.

105. Етнографія України / За ред. С. А. Макаручука. – Львів : Світ, 2004. – 518 с.

106. Жарков Я. Небезпеки особистості в інформаційному просторі [Електронний ресурс] / Я. Жарков // Юридичний журнал. – 2007. – № 2. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2554>

107. Жирак Л. Психологічна реабілітація дітей із вадами слуху за-собами рекреаційно-туристичної діяльності / Л. Жирак // Фізичне ви-ховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – Луцьк, 2012. – № 2. – С. 229–232.

108. Закон України «Про страхування» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

109. Закон України «Про природно-заповідний фонд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12/print1486304049645944>

110. Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>

111. Закон України «Про охорону навколишнього природного сере-довища» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

112. Закон України «Про позашкільну освіту» // Відомості Верхов-ної Ради України. – 2000. – № 46. – Ст. 393.

113. Закон України «Про туризм» // Відомості Верховної Ради Укра-їни. – 1995. – № 31. – Ст. 241

114. Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим досту-пу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

115. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим досту-пу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/print1486304049645944>

116. Зибарева О. В. Девіантна соціалізація економіки регіонів Укра-їни : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / Зибарева Оксана Ва-силівна ; Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси, 2014. – 40 с.

117. Іванченко Г. В. Функціонування регіональної агломерації «Дро-гобиччина» як агломеративного кластера / Г. В. Іванченко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 95–108.

118. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управлін-ня, державна політика / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – Київ : Основа, 2005. – 552 с.

119. Історія Гуцульщини [Електронний ресурс]. – Режим досту-пу: <http://www.kosivart.com/index.cfm/fuseaction/hutculschina.history/>

120. Каднічанська М. Особливості розвитку екотуризму у наці-ональних природних парках Львівщини / М. Каднічанська // Віс-

ник ЛНУ ім. Івана Франка. Серія міжнародні відносини. Вип. 24. – 2008. – С. 101–105.

121. Кальченко О. М. Економічна безпека підприємств туристичної сфери / О. М. Кальченко // Вісник ЧДІЕУ. – 2013. – № 1(64). – С. 136–143.

122. Караванський О. В. Регіональна політика України на сучасному етапі / О. В. Караванський // Регіональна економіка. – 2005. – № 4. – С. 170–182.

123. Качала Т. М. Оптимізація управління процесами забезпечення економічної безпеки регіону / Т. М. Качала // Вісник ЧДТУ. Серія : Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ. – 2008. – Вип. 19. – С. 3–10.

124. Качала Т. М. Особливості формування та реалізації інноваційного потенціалу регіону / Т. М. Качала // Економіст-2007. – 2007. – № 9. – С. 46–47.

125. Качала Т. М. Сучасні проблеми інституційного розвитку України / Т. М. Качала // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 2 (16). – С. 48–49.

126. Кейван О. І. Особливості впливу зовнішнього середовища на ефективність функціонування туристичного підприємства / О. І. Кейван // Моделювання регіональної економіки. – 2012. – № 1. – С. 68–79.

127. Керецман В. Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти : монографія / В. Ю. Керецман. – Київ : Вид-во УАДУ, 2002. – 188 с.

128. Кількість інвалідів за регіонами [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=96B256797EE26FE96EB5DAE00CC34E4C?art_id=117438&cat_id=117425

129. Кіпр хоче обмежити використання системи «all inclusive» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/kipr-hoche-obmezhati-vikoristannya-sistemi-all-inclusive.html>

130. Ковальова Ю. М. Проблеми на шляху розвитку і реалізації кластерного підходу в Україні / Ю. М. Ковальова, Н. В. Алишева // Наука й економіка. – 2008. – № 3 (11). – С. 212–218.

131. Козловский Е. Искусство позиционирования [Электронный ресурс] // Вокруг света. – Москва, 2006. – № 12. – Режим доступа: <http://www.vokrugsveta.ru/vs/article/2941/>.

132. Козловський Є. В. Державне регулювання в галузі туризму: становлення та розвиток в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. 25.00.02 / Козловський Є. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2008. – 20 с.

133. Козловський Є. В. Правове регулювання туристичної діяльності / Є. В. Козловський. – Київ : Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.

134. Кокорева О. В. Економічна безпека туристичного підприємства в системі державного управління / О. В. Кокорева // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. – 2011. – № 2. – С. 98–103.

135. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія / О. М. Кокун. – Київ : Міленіум, 2004. – 265 с.

136. Коленда Н. В. Формування та реалізація стратегічного потенціалу рекреаційної системи регіону : автореф. дис ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Наталія Вікторівна Коленда. – Ужгород, 2008. – 20 с.

137. Коломієць І. Ф. Загрози та виклики економічної безпеці держави: синергетичний аспект [Електронний ресурс] / І. Ф. Коломієць, О. В. Пабат // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 7–13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/regek_2011_1_3.pdf

138. Колотуха О. В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як територіальна соціально-економічна система: проблеми та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02 / О. В. Колотуха ; Ін-т географії НАН України. – Київ, 2005. – 22 с.

139. Комарницька Г. О. Регулювання урбанізаційних процесів в регіоні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Комарницька Ганна Омелянівна ; Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси, 2014. – 20 с.

140. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

141. Концепція розвитку санаторно-курортної галузі. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. N 231-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=231-2003-%F0>

142. Корж Н. В. Формування системи економічної безпеки індустрії туризму як складової стійкого розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Корж, О. В. Заноско // Економіка. Управління. Інновації. Електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2011_2/11knvtvy.pdf

143. Кравців В. С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В. С. Кравців та ін. – Львів, 1999. – 78 с.

144. Кравченко В. Розробка сучасного стандарту з управління ризиками – важливий чинник підвищення ефективності підприємницької діяльності в Україні / Володимир Кравченко // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. пр. – Київ : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – Вип. 17. – С. 159–166.

145. Крайник О. П. Напрями державної регіональної кластерної політики / О. П. Крайник // Кластери як інструмент регіонального розвитку : матеріали науково-практичного семінару (м. Феодосія, 16–20 липня 2012 р.) / За ред. проф. В. В. Мамонової. – Харків : ХарПІ НАДУ, 2012. – С. 29–33.

146. Крюков О. І. Інформаційна безпека держави в умовах глобалізації / О. І. Крюков // Державне будівництво [Електронне видання]. – 2007. – № 2. – Режим доступу: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/1/10.pdf>.

147. Кудла Н. Вплив екотуризму на збалансований розвиток сільських територій / Н. Кудла // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. – Львів, 2008. – Спецвип. 24. – С. 147–153.

148. Кузьмук О. І. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності [Електронний ресурс] / О. І. Кузьмук. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/desember08/23.htm>.

149. Кульчицька Е. А. Еколого-економічна класифікація рекреаційних навантажень / Е. А. Кульчицька // Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка. – Суми, 2006. – № 7(91). – С. 143–147.

150. Леонт'єва Ю. Ю. Формування та реалізація стратегії розвитку регіональної туристичної дестинації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Ю. Ю. Леонт'єва ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків, 2010. – 21 с.

151. Ліцензійні умови провадження туроператорської діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/991-2015-p#n8>

152. Лохматов А. С. Аналіз факторів розвитку туризму в регіоні [Електронний ресурс] / А. С. Лохматов // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2011. – № 7 (161). – Ч. 2. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_7_2/Lohmatov.pdf.

153. Любіцева О. О. Розвиток курортної справи в Україні / О. О. Любіцева, В. І. Стафійчук // Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції, 4–6 червня 2004 р. – КНУКІМ, 2004. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/lubiceva3.htm.

154. Мазур Ф. Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії (на прикладі Карпатського регіону) / Ф. Ф. Мазур. – Київ : Центр учбової літератури, 2005. – 96 с.

155. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – Київ : Знання, 2008. – 661 с.

156. Мальська М. П. Формування і розвиток просторових систем послуг (теорія та практика реалізації) : автореф. дис ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / Марта Пилипівна Мальська. – Львів, 2011. – 40 с.

157. Мандюк Н. Л. Маркетингове управління розвитком регіональних рекреаційних систем : автореф. дис ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Назарій Любомирович Мандюк ; В.о. НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2008. – 20 с.

158. Маркіна І. А. Управління безпекою туристичного бізнесу / І. А. Маркіна // Економіка Крима. – 2012. – № 1 (38). – С. 174–176.

159. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навчальний посібник / П. О. Масляк. – Київ : Знання, 2008. – 343 с.

160. Мельниченко С. В. Соціально-економічне значення та проблеми розвитку сільського зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс] / С. В. Мельниченко, А. Ю. Єременко. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/melnychenko.htm.

161. Менеджмент туризма: Туризм как вид деятельности : учебник / И. В. Зорин, Т. П. Каверина, В. А. Квартальнов и др. – Москва : Финансы и статистика, 2001. – 288 с.

162. Мироненко Н. С. Рекреационная география / Н. С. Мироненко, И. Т. Твердохлебов. – Москва : Изд-во МГУ, 1981. – 207 с.

163. Мисяк О. М. Підходи до оцінки етнотуристичного потенціалу території / О. М. Мисяк, А. П. Голод // Сучасні тенденції розвитку туризму : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 10 листопада 2016 року). – Миколаїв, 2016. – Ч. 2. – С. 94–96.

164. Мичурин С. Б. Безопасность в туризме: методологический и пространственный аспекты : автореф. дисс. ... канд. геогр. наук / Мичурин С. Б. ; Перм. гос. нац. исслед. ун-т. – Пермь, 2012. – 22 с.

165. Мілашовська О. І. Прикордонний регіон як об'єкт дослідження регіональної економіки [Електронний ресурс] / О. І. Мілашовська // Електрон. наук. фах. видання «Ефективна економіка». – 2010. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=173>.

166. Мінекономрозвитку залучає туроператорів до роботи над Законом “Про туризм” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=bd5a80c8-5d62-46e8-b494-a7a2d3203c30&title=MinekonomrozvitkuZaluchaTuroperatorivDooRobotiNadZakonomproTurizm>.

167. Мінеральні джерела Східниці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.shidnitca.com/index2.html>.

168. Міняйленко І. В. Просторовий розвиток регіону: еволюція сучасних уявлень щодо сутності категорії // Ефективна економіка. – 2013. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2518>.

169. Місто-курорт Трускавець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.turportal.org.ua/ukr/truskavec.htm>.

170. Міщенко Л. В. Геоінформаційне моделювання систем екологічної безпеки на прикладі території Закарпаття / Л. В. Міщенко // Екологічна безпека. – 2012. – № 2 (14). – С. 19–24.

171. Монастирський В. Організація туризму для осіб з обмеженими можливостями у Львівській області / В. Монастирський // Вісник

Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 29(2). – С. 164–170.

172. Мотузенко О. О. Екологічний туризм в контексті сталого розвитку території / О. О. Мотузенко // Туризм на порозі ХХІ сторіччя: освіта, культура, екологія : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 1999. – С. 189–191.

173. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території [Електронний ресурс] / О. В. Музиченко-Козловська. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/muzychenko15.htm.

174. Мягченко О. П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства / О. П. Мягченко. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 384 с.

175. Нездоймінов С. Г. Туристичний сектор як складова стратегії соціально-економічного зростання регіону / С. Г. Нездоймінов, Н. М. Андрєєва // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки : економіка, політологія, історія. – 2013. – № 18 (197). – С. 79–88.

176. Немець Л. М. Соціально-демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, Н. В. Моштанова // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 176. – С.145–147.

177. Николаенко Т. В. Процесс рекреационного освоения региона (на примере Крыма) / Т. В. Николаенко. – Симферополь, 1998. – 89 с.

178. НПП «Сколівські Бескиди» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.karpaty.lviv.ua/Autogen/Pages/Protection/beskydy.html>.

179. Обґрунтування і розробка етнографічного туру по Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukvar.su/fizkultura-i-sport/58372-Obosnovanie-i-razrabotka-etnograficheskogo-tura-po-Uzbekistanu.html>.

180. Одрехівський М. Проблеми та перспективи розвитку регіональної агломерації «Дрогобиччина» [Електронний ресурс] / М. Одрехівський. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_others/odrehiv.htm.

181. Озеленені та ландшафтно-рекреаційні території [Електронний ресурс] / Інститут генерального плану м. Києва. – Режим доступу: <http://kievgenplan.grad.gov.ua/ru/tekstovy-material/15-generalny-plan/70.html>.

182. Ольшанська О. В. Регіон як просторова соціально-економічна система / О. В. Ольшанська // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 117. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3731/1>.

183. Організація послуг харчування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://generation.at.ua/load/knigi/organizacija_poslu.

184. Охріменко А. Досвід європейських країн фінансування туризму / А. Охріменко // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 34. – С. 160–167.

185. Охріменко О. Поради небайдужого туристам і не тільки... [Електронний ресурс] / О. Охріменко // Страхова справа. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/05/03/01/1735>.

186. П'ятницька Г. Т. Ринок ресторанного господарства України: сучасний стан і перспективи розвитку / Г. Т. П'ятницька // Економіст. – 2004. – № 4. – С. 57–61.

187. Павліха Н. В. Принципи та механізми просторового облаштування мережі центрів активізації господарської діяльності регіону / Н. В. Павліха // Механізми регулювання економіки. – 2005. – № 2. – С. 179–188.

188. Павлюк У. В. Соціально-економічні засади екологічної безпеки населення великих міст : автореф. дис ... канд. екон. наук : 08.00.06 / Уляна Володимирівна Павлюк. – Львів, 2013. – 21 с.

189. Падун М. М. Проблеми екологізації в туризмі [Електронний ресурс] / М. М. Падун. – Режим доступу: <http://www.ecologylife.ru/turizm-2002/problemi-ekologizatsiyi-v-turizmi.html>.

190. Папп В. В. Структурування економіки в регіональних суспільних системах: теорія, методологія, практика / В. В. Папп. – Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2007. – 71 с.

191. Папп В. В. Фактори конкурентоздатності регіональної туристичної системи / В. В. Папп // Економічний простір. – 2015. – № 100. – С. 47–56.

192. Плоткина Н. П. Формирование системы безопасности в туризме и прогнозирование туристских рисков [Електронний ресурс] / Н. П. Плоткина // Проблемы устойчивого развития туризма. – 2015. – № 10/30. – Режим доступу: <http://tourism.esrae.ru/pdf/2015/5/19.pdf>.

193. Покутяни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carpathian-heritage.org.ua/ua/2012-02-25-15-05-01/20-etnics/pokutyany>

194. Положення про департамент туризму та курортів (затв. наказом Мінекономрозвитку № 1202 від 22.07.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=0d3d75df-69b6-4ff9-bf0c-0acb6cd7b197>.

195. Полянська А. С. Формування інноваційного потенціалу регіону як необхідна умова його конкурентного розвитку / А. С. Полянська, І. В. Миронова // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 5. – С. 28–34.

196. Порохнявий Ю. Б. Соціальна безпека [Електронний ресурс] / Ю. Б. Порохнявий, О. О. Давидюк, Л. І. Ільчук // ЦПСД Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=13:2010-06-10-20-38-03&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23.

197. Портер М. Конкуренція : Пер. с англ. / М. Портер. – Москва : Вільямс, 2005–608 с.

198. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран / М. Портер [пер. с англ.]. – Москва : Альпина Паблишер, 2016. – 740 с.

199. Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1186-2011-п>.

200. Правила поведінки на лижних трасах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukovel.com/rules>.

201. Прийма А. М. Екологічні проблеми Карпатського регіону України / А. М. Прийма, І. В. Брюховецька. – Львів : Світ. – 244 с.

202. Про затвердження Концепції розвитку туризму у м. Одесі на 2007–2015 рр. : Рішення Одеської міської ради № 1395-V від 04.07.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.odessa.ua/acts/council/8975/>.

203. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів : Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 № 1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1359-xiv>.

204. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” : Постанова Верховної Ради України від 21.10.2010. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2632-17>.

205. Проблеми санаторно-курортної галузі / Онлайн-газета «Джерела Трускавця». – № 38 (438). – 2010. – Режим доступу: <http://djerela.com.ua/index.php?dn=djerela&re=print&id=1485>.

206. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва. Навчальний посібник / П. Р. Пуцентейло. – Київ : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

207. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь [Електронний ресурс] / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/2538.

208. Регіонологія туризму / Стеченко Д. М. та ін. – Київ : КУТЕП, 2004. – 220 с.

209. Реєстр сайтів МЕТА. – Режим доступу: <http://dir.meta.ua/topics/travels/travel-agencies>.

210. Родигин Л. А. Интернет-технологии в туризме / Л. А. Родигин. – Москва : Сов. спорт, 2006. – 388 с.

211. Рожнова В. Проблеми та перспективи розвитку етнотуризму: зарубіжний та український досвід [Електронний ресурс] / В. Рожнова, Н. Терес // Етнічна історія народів Європи. – 2013. – Вип. 39. – С. 35–44. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2013_39_8.pdf.

212. Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liet.lviv.ua/redakce/index.php?clanek=1048&lanG=uk&slozka=75&>.

213. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2012 р. № 243-р «Про затвердження переліку об’єктів і заходів, що фінансуються у 2012 році за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/243-2012-p/paran7#n7>.

214. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження : [монографія] / С. А. Романюк. – Київ : УАДУ, 2001. – 112 с.

215. Сак Т. В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції / Т. В. Сак // Інноваційна економіка : всеукр. наук.-вироб. журн. – Тернопіль, 2013. – № 6. – С. 336–340.

216. Сащук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки [Електронний ресурс] / Г. Сащук. – Режим доступу: http://journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php.

217. Свида І. В. Сучасні форми екстремального туризму в Закарпатській області [Електронний ресурс] / І. В. Свида // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2011. – № 1 (41). – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtei/2011_1/NV-2011-V1_41.pdf.

218. Сигида Е. А. Адаптивний туризм – соціальне направление розвитку туристських услуг / Е. А. Сигида, И. Е. Лукьянова // Вестник Ассоциации вузов туризма и сервиса. – 2011. – № 4. – С. 38–42.

219. Сидоренко І. О. Організаційно-економічний механізм управління якістю туристичних послуг / І. О. Сидоренко // Вісник Львівського інституту економіки і туризму. – 2009. – № 4. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vliet/2009_4/3/4_Sydorenko_Kyiv.pdf.

220. Сирик Н. В. Имущественное страхование в туризме [Електронний ресурс] / Н. В. Сирик // Вестник ОГУ. – 2006. – № 3. – Режим доступу: http://vestnik.osu.ru/2006_3/34.pdf.

221. Скуратівський В. А. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення / В. А. Скуратівський, О. А. Линдюк // Вісн. НАДУ. – 2011. – № 3. – С. 194–204.

222. Словник з регіональної політики [Електронний ресурс] // Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень ЄвроРегіо Україна. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/1405.html>.

223. Слюсаренко А. М. Сучасний стан та тенденції розвитку ресторанного господарства Львівської області / Слюсаренко А. М., Феленчак Ю. Б. // Ефективні механізми та стратегії управління економікою: від рівня підприємств до рівня країн : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (21–22 березня 2014 р., м. Черкаси). Черкаси, 2014. – С. 91–95.

224. Смирнов І. Г. Виставковий маркетинг у туризмі: український та міжнародний досвід [Електронний ресурс] / І. Г. Смирнов. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58311.doc.htm.

225. Смолій В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / В. А. Смолій, В. І. Цибух ; за ред. В. К. Федорченко. – Київ : Слово, 2006. – 372 с.

226. Соколов А. А. Основы управления качеством и конкурентоспособностью туристских услуг [Электронный ресурс] / А. А. Соколов. – Режим доступа: <http://www.quality-journal.ru/data/article/292/files/zz4.pdf>.

227. Сороківська О. А. Інформаційна безпека підприємства: нові загрози та перспективи [Електронний ресурс] / О. А. Сороківська. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_2_2/032-035.pdf.

228. Столярчук Я. М. Асиметрія глобального розвитку: соціально-економічний вимір : автореф. дис... д-ра екон. наук : 08.00.02 / Столярчук Ярослава Михайлівна ; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Київ, 2009. – 34 с.

229. Сторонянська І. З. Формування міжрегіональних систем в економіці України / І. З. Сторонянська // Економіка та право. – 2009. – № 1. – С. 136–140.

230. Стоцька Г. О. Цілющі води Східниці / Г. О. Стоцька. – Львів : Афіша, 2005. – 48 с.

231. Сухомлин О. Деретуляція і популізм [Електронний ресурс] / О. Сухомлин. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/my-u-zmi/deregulyaciya-i-populizm-oleksandr-suhomlyn>.

232. Тарасенюк А. И. Учение о дестинациях как новая научная основа развития туристского комплекса: теория и практика / А. И. Тарасенюк // Научные труды Белорусского государственного экономического университета. – Минск : БГЭУ, 2014. – С. 411–419.

233. Техніка безпеки під час катання на гірських лижах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tourclub.com.ua/uk/info/usefull-info/safety-instructions/ski_tours_accident_prevention.

234. Ткаченко О. П. Ресторанний бізнес України: проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О. П. Ткаченко, О. Д. Тімченко. – Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/marketing/00428051_0.html.

235. Тульчинська С. О. Підходи до визначення поняття «регіон» в сучасних умовах [Електронний ресурс] / С. О. Тульчинська. // Ефективна економіка. – 2012. – № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1201>.

236. Туристическая компания «Этнотур» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etnotur.com.ua/onas.html>.

237. Туристический терминологический словарь : Справочно-методическое пособие / Авт.-сост. И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. – Москва : Советский спорт, 1999. – 664 с.

238. Туристські дестинації (теорія, управління, брендинг) : монографія / А. А. Мазараки, Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко та ін. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 388 с.

239. У Дрогобицькому районі основні кошти спрямують на підготовку до «Євро-2012» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/news/2011/02/01/269970>.

240. Формування інвестиційних ресурсів суспільного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.znate.ru/docs/index-23278.html?page=14>.

241. Хартия туризма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_640.

242. Холявка В. З. Соціально-економічні передумови розвитку регіональних туристичних систем України / В. З. Холявка, А. О. Кухтій, А. П. Голлод // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід : матеріали ювілейної Х міжнар. наук. конф. – Львів, 2016. – С. 464–469.

243. Циганюк Н. Є. Проблеми розвитку рекреаційних регіонів України / Н. Є. Циганюк // Економічний форум. – 2011. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/30.pdf.

244. Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії / С. Ю. Цьохла // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». – 2009. – № 2. – Т. 22 (61). – С. 373–380.

245. Чернова Г. В. Особливості розвитку ресторанного господарства Вінниччини [Електронний ресурс] / Чернова Г. В. – Режим доступу: <http://aokornus.at.ua/JOURNALS/2013.pdf>.

246. Черчик Л. М. Сучасні реалії формування та розвитку регіональних рекреаційних систем в умовах посилення інтеграційних процесів / Л. М. Черчик // Економічний форум. – 2012. – № 4. – С. 228–236.

247. Черчик Л. М. Формування та розвиток територіальної рекреаційної системи регіону (на прикладі Волинської області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.10.01 / Ін-т регіональних досліджень НАН України. – Львів, 1999. – 20 с.

248. Чеченя О. Державне регулювання галузі туризму в Україні / О. Чеченя // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 2. – С. 301–308.

249. Чкан А. С. Державне регулювання сфери туризму в Україні / А. С. Чкан // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. – 2012. – № 2(18). – Т. 3. – С. 276–290.

250. Чужиков В. І. Еволюція кластерних моделей в глобальній економіці (регіональний аспект) / Чужиков В. І. // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : зб. наук. пр. – Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – С. 185–190.

251. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія : монографія / В. І. Чужиков. – Київ : КНЕУ, 2008. – 272 с.

252. Шаховалов Н. Н. Интернет-технологии в туризме : учебное пособие / Н. Н. Шаховалов. – Барнаул : Изд-во АлтГАКИ, 2007. – 251 с.

253. Шебшаевич В. С. Сетевые спутниковые радионавигационные системы / Шебшаевич В. С., Дмитриев П. П., Иванцев Н. В. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Радио и связь, 1993. – 408 с.

254. Шевченко О. Нормативно-правове забезпечення регіонального розвитку в Україні [Електронний ресурс] / О. Шевченко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/november08/3.htm>.

255. Шевчук Я. В. Оцінка стану складових інфраструктури Карпатського регіону / Я. В. Шевчук, О. І. Шевчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізм регулювання регіонального розвитку в Україні : [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т

регіональних досліджень ; редкол. : В. С. Кравців (відп.ред.). – Львів, 2014. – Вип. 5 (109). – С. 505–512.

256. Шевчук Я. В. Ресурсне забезпечення та оцінка окремих видів економічної діяльності Карпатського регіону / Я. В. Шевчук, Н. І. Ценклер // Науковий вісник НЛТУ України. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.10 – С. 300–306.

257. Шилов В. Три подхода к понятию «Регион» / Шилов В. // Регион. Проблемы и перспективы. – 1997. – № 4. – С. 50–51.

258. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – Київ : Книжкове видавництво НАУ, 2007. – 432 с.

259. Що таке бальнеологічні курорти? [Електронний ресурс] // Український сервер туризму. – Режим доступу: <http://ukrproftour.kiev.ua/index.php?id=986>.

260. Як відпочити без шкоди для здоров'я // Надзвичайна ситуація. – 2009. – № 2. – С. 60–61.

261. Яковенко И. М. Эволюция процесса рекреационного природопользования как фактор общественной организации территории Крыма // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 61. – С. 18–21.

262. Яворівський НПП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yavoriv-park.com.ua>.

263. Яцків М. І. Теорія економічного аналізу / М. І. Яцків. – Львів : Світ, 1993. – 216 с.

264. Annual Review 2012 [Electronic resource] // ADD International. – Access mode: http://add.bigmallet.co.uk/sites/default/files/ADD_International_Annual_Review_2012.pdf.

265. Biczysko W. Zarządzanie finansami w przedsiębiorstwie turystycznym / W. Biczysko. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011. – 334 s.

266. Bohn H. Social Security and Demographic Uncertainty: The Risk Sharing Properties of Alternative Policies [Electronic resource] / H. Bohn // NBER Working Paper Series. – 1999. – Access mode: <http://www.nber.org/papers/w7030.pdf>.

267. Borkowski P. Ryzyko w działalności przedsiębiorstw / P. Borkowski. – Gdańsk : WUG, 2008. – 283 s.

268. Borodzicz E. Risk, crisis and security management / Edward Borodzicz. – Chichester, 2005. – 258 p.

269. Boudeville J.-R. Problems of Regional Economic Planning / J.-R. Boudeville. – Edinburgh, 1966. – 192 p.

270. Camagni R. On the concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? / R. Camagni // *Urban Studies*. – Vol. 39. – № 13. – 2002. – P. 2395–2411.

271. Castells M. Communication power / Manuel Castells. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 2009. – 608 p.

272. Convention on the Rights of Persons with Disabilities [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>.

273. Feyerabend P. Against Method / P. Feyerabend. – New York : Verso ; 3 edition, 1993. – 279 p.

274. Gardiner B. Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions / Gardiner B., Martin R., Tyler P. – London, 2004. – 40 p.

275. Giuliani Elisa. Clusters, networks and economic development: an evolutionary economics perspective / Elisa Giuliani // *The Handbook of Evolutionary Economic Geography*. – Cheltenham, 2010. – P. 261–279.

276. *Global Tourism: The Next Decade* / ed. by W. Theobald. – Oxford : Butterworth-Heinemann, 1995. – P. 50–52.

277. Hägerstrand T. Innovation diffusion as a spatial process / T. Hägerstrand. – Chicago : University of Chicago Press, 1967. – 334 p.

278. Jaźwiński J. Bezpieczeństwo systemów / J. Jaźwiński, K. Ważyńska-Fiok. – Warszawa : PWN, 1993. – 265 s.

279. Kaczmarek T. T. Zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne / T. T. Kaczmarek. – Warszawa : Difin, 2010. – 391 s.

280. Kalinowski M. Ryzyko walutowe. Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie / M. Kalinowski. – Warszawa : Wydawnictwo CeDeWu, 2012. – 131 s.

281. Ketchen D. J. Research on Competitive Dynamics: Recent Accomplishments and Future Challenges / D. J. Ketchen, C. C. Snow, V. L. Hoover // *Journal of Management*. – 2004. – № 30 (6). – P. 779–804.

282. Kovari I. Safety and Security in the Age of Global Tourism // I. Kovari, K. Zimanyi // *Applied Studies in Agribusiness and Commerce*. – Budapest, 2011. – № 3–4. – Vol. 5. – P. 59–61.

283. Krugman P. Making sense of the competitiveness debate / P. Krugman. – *Oxford Review of Economic Policy*. – 12(3). – 1996. – P. 17–25.

284. Księżopolski K.M. Bezpieczeństwo ekonomiczne / K.M. Księżopolski. – Warszawa, 2011. – 268 s.

285. Kurlito M. Koncepcje ryzyka i niepewności w zarządzaniu kryzysowym przedsiębiorstw turystycznych / M. Kurlito // *Współczesne Zarządzanie*. – 2013. – № 1. – S. 62–70.

286. Mansfeld Y. Tourism, Security and Safety. From Theory to Practice / Y. Mansfeld, A. Pizam. – Routledge, 2005. – 376 p.

287. Manunta G. Towards a Security Science through a Specific Theory and Methodology / G. Manunta [Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy at the University of Leicester]. – 341 p.

288. Matykowski R. Regionalizm w polskich badaniach geograficznych / R. Matykowski // *Geografia osadnictwa, ludności i turystyki wobec transformacji systemowej*. – Toruń, 1997. – S. 197–211.

289. Michalko G. Tourism Eclipsed by Crime: the Vulnerability of Foreign Tourists in Hungary / G. Michalko // *Safety and Security in Tourism: Relationships, Management, and Marketing*. – Routledge, 2012 – P. 159–172.

290. Moreira P. Stealth risks and catastrophic risks: on risk perception and crisis recovery strategies / P. Moreira // *Safety and Security in Tourism Recovery Marketing after Crises*. – Routledge, 2010. – P. 15–23.

291. Peltier T.R. Information Security Policies, Procedures, and Standards: Guidelines for Effective Information Security Management / Thomas R. Peltier. – CRC Press, 2001. – 312 p.

292. Pojęcie bezpieczeństwa i jego filozoficznych założeń dla kategorii konstytucyjnych formacji demokratycznych [Electronic resource]. – Access mode: <http://ibnb.eu/wp-content/uploads/2014/01/Bezpieczenstwo-założenia-filozoficzne-Z.-Długosz.pdf>.

293. Porter M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors / M. E. Porter. – New York : Free Press, 1988. – 396 p.

294. Raczkowski K. Percepcja bezpieczeństwa ekonomicznego i wyzwania dla zarządzania nim w XXI wieku / K. Raczkowski // Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem. – Warszawa, 2012. – 346 s.

295. Sachs J. D. Macroeconomics in the Global Economy / J. D. Sachs, B. F. Larrain. – N.J : J. D. Sachs, B. F. Larrain – Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1993. – 778 p.

296. Scott N. Tourism Crises and Marketing Recovery Strategies / N. Scott, E. Laws, B. Prideaux // Safety and Security in Tourism Recovery Marketing after Crises. – Routledge, 2010. – P. 1–13.

297. SIS II. Шенгенська інформаційна система II [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/CD4602BA-86D0-4737-8EA4-72C1F9473F24/0/SISII.pdf>.

298. Soane J. V. N. Fashionable Resort Regions: Their Evolution and Transformation. – London : CAB International, 1993. – P. 39–44.

299. Stevenson T. Conventional, Communicative, and Artificial Age Scenarios of the Future / T. Stevenson, L. June // Future Research Quarterly. – 1995. – P. 5–36.

300. Technical notes [Electronic resource]. – Access mode: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2015_technical_notes.pdf.

301. The Global Information Technology Report 2009–2010: ICT for Sustainability. – World Economic Forum [Electronic resource]. – Access mode: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GITR_Report_2010.pdf.

302. The Human Right to Freedom of Religion [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.dip.mish.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2011/11/freedom-of-religion-study-guide.pdf>.

303. Travel & Tourism Competitiveness Report 2009. – World Economic Forum [Electronic resource]. – Access mode: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_TravelTourism_Report_2009.pdf.

304. Trukhachev A. V. State regulation of the tourism industry at the regional level / A. V. Trukhachev, V. S. Varivoda // Modern problems of science and education. – 2014. – № 11 (part 1) – P. 155–160.

305. United Nations Data Retrieval System [Electronic resource]. – Access mode: <http://data.un.org/Data.aspx?q=internet&d=ITU&f=ind1Code%3aI4212>.

306. Voloshyn I. Adaptive Tourism in Ukraine: Safety Problems and Formation of Resource Potential / I. Voloshyn, A. Kukhtiy, A. Holod // *Advanced Science Journal*. – Vol. 2015. – Issue 4. – P. 50–53.

307. Whitman M. *Management of Information Security* / Michael Whitman, Herbert Mattord. – Cengage Learning, 2013. – 576 p.

308. Yang Li. *Planning for Ethnic Tourism: Case Studies from Xishuangbanna, Yunnan, China* [Electronic resource]. – Waterloo, Ontario, 2007. – P. 1–2. – Access mode: http://libdspace.uwaterloo.ca/bitstream/10012/3123/1/Thesis_Li.pdf/.

309. Zheng X. Review of studies on safety and security in tourism in China [Electronic resource] / Zheng X., Song W // *Tourism Science*. – 2005. – Vol. 5. – Access mode: http://en.cnki.com.cn/Journal_en/J-J153-LUYX-2005-05.htm.

Додаток А
Бази даних показників для оцінювання рівня безпеки туризму
в регіонах України та результати розрахунків

Таблиця А.1

Числові значення показників потенціалу
для оцінювання рівня безпеки РТС України*

Області та столиця	Найвнiсть спiльного кордону з державами ЄС	Кiлькiсть пам'яток культурної спадщини національного значення, одиниць на тис. км ² , 2015	Частка осіб з вищою освітою у населенні у віці від 6 років і старші, %, 2015	Частка українців у населенні, %, 2001	Кiлькiсть iноземцiв, що обслугованi у колективних засобах розміщування, на тис. осіб населення, 2015	Частка населення регіону у віці 25–34 років, %, 2015	Кiлькiсть випускникiв вишiв за туристичними спеціальностями, на 100 тис. осіб населення, 2015	Доходи населення, тис. грн. на особу, 2015	Капітальні інвестиції в готельно-ресторанний бізнес, грн на особу, 2015	Валовий регіональний продукт, тис. грн на особу, 2014
Вінницька	0	1,1	18,7	94,9	1,7	15,1	1,8	37,2	4,7	27,2
Волинська	1	1,1	17,2	96,9	4,6	16,5	4,8	32,3	2,6	23,2
Дніпропетровська	0	0,8	21,6	79,3	5,0	16,6	1,4	50,2	15,5	53,7
Донецька**	0	0,5	21,9	56,9	7,8	16,8	1,3	27,1	1,0	27,8
Житомирська	0	0,5	14,2	90,3	2,3	15,5	0,0	35,5	0,9	23,7
Закарпатська	1	1,2	8,5	80,5	5,0	16,4	8,4	28,6	21,4	19,2
Запорізька	0	0,4	21,7	70,8	2,3	16,2	4,8	45,8	2,7	37,3
Івано-Франківська	1	2,2	15,8	97,5	7,6	16,2	6,1	33,3	3,2	27,2
Київська	0	1,4	18	92,5	11,8	16,4	0,0	43,1	7,2	46,1
Кіровоградська	0	0,2	19,6	90,1	1,9	15,0	0,0	35,9	0,7	29,2
Луганська**	0	0,7	19,7	58,0	0,2	17,0	2,7	19,4	1,5	14,1
Львівська	1	1,8	27	94,8	26,2	16,4	8,6	37,9	77,9	28,7
Миколаївська	0	1,2	23,5	81,9	3,4	16,5	0,0	37,7	6,7	30,4
Одеська	1	0,8	30,3	62,8	15,9	16,6	2,5	41,4	39,9	31,3
Полтавська	0	1,1	20,1	91,4	3,7	15,7	4,2	42,0	5,7	48,0
Рівненська	0	0,8	15,6	95,9	3,4	16,0	0,0	34,2	3,1	24,8
Сумська	0	1,6	21,6	88,8	1,6	16,0	2,7	39,1	1,0	26,9
Тернопільська	0	0,4	18	97,8	3,1	16,0	4,1	31,0	1,3	20,2
Харківська	0	1,1	28,3	70,7	10,5	16,8	6,7	41,9	28,0	35,3
Херсонська	0	1,2	19	82,0	0,2	16,2	0,0	34,6	5,6	21,7
Хмельницька	0	1,1	13,1	93,9	5,2	15,2	0,0	36,8	0,8	24,7
Черкаська	0	1,9	14	93,1	1,4	15,4	8,0	35,9	6,7	30,6
Чернівецька	1	2,2	16,9	75,0	3,0	16,3	9,9	30,8	12,6	16,6
Чернігівська	0	2,5	18,6	93,5	3,2	15,7	5,3	36,5	7,9	26,5
місто Київ	0	183,3	38,2	82,2	117,1	17,7	21,9	99,1	146,3	124,2

Продовження табл. А.1

Кількість суб'єктів туристичної діяльності, на 100 тис. осіб, 2015	Доходи від надання туристичних послуг, грн. на особу, 2015	Частка територій та об'єктів природно-заповідного фонду в площі регіону, %, 2015	Частка регіону у всеукраїнській Інтернет-аудиторії, %, 2016	Кількість веб-сайтів туристичної тематики, на 1.01.2016	Забезпеченість населення лікарняними ліжками, на тис. осіб, 2015	Забезпеченість населення лікарями, на 100 тис. осіб, 2015	Щільність автомобільних доріг із твердим покриттям, км на тис. км ² , 2015	Кількість міжнародних аеропортів, що функціонують, 2016	Кількість підприємств ресторанного господарства, на 100 тис. осіб, 2014	Кількість колективних засобів розміщування, на 100 тис. осіб, 2015	Наявність виходу до моря	Кількість музеїв, на 100 тис. осіб, 2015
3,9	5,5	0,6	2,4	21	71,1	456	339	0	64,0	6,2	0	1,7
6,5	9,0	2,3	1,1	13	78,5	362	288	0	86,4	13,3	0	1,6
9,0	6,1	0,7	7,9	82	82,5	396	287	2	34,9	7,8	0	0,8
0,5	4,6	1,1	5,7	87	30,1	271	302	1	34,7	3,3	1	0,3
3,8	1,5	1,4	2,6	5	73,8	352	280	0	39,8	6,2	0	1,7
5,3	4,2	1,8	1,0	88	69,3	375	261	1	25,7	21,3	0	1,2
8,0	5,2	1,5	3,8	79	85,2	431	251	1	30,3	17,7	1	1,3
6,0	188,6	2,2	1,5	69	80,1	569	296	1	36,2	16,6	0	1,9
5,2	4,0	1,1	5,0	75	75,4	369	306	0	46,6	9,1	0	1,3
4,7	2,7	1,0	1,3	6	87,8	334	252	0	34,4	6,9	0	3,1
0,5	0,2	0,9	3,3	12	32,4	273	219	0	27,1	1,2	0	0,4
8,7	70,1	1,5	4,3	135	84,7	507	376	1	52,1	13,1	0	1,0
5,2	2,3	1,0	1,9	43	78,7	298	195	1	38,6	24,8	1	1,0
10,2	74,0	1,6	5,0	142	73,8	408	342	3	29,3	27,1	1	0,5
6,3	1,4	1,6	3,3	20	82,1	448	308	0	45,2	9,7	0	2,8
5,1	6,1	1,8	1,5	5	79,6	384	252	1	49,8	5,1	0	1,1
4,8	2,6	1,9	2,2	11	86,9	369	282	0	67,5	4,9	0	1,5
4,0	3,5	1,3	1,4	17	85,8	500	361	1	80,3	6,4	0	2,8
9,7	7,2	0,8	7,5	86	76,4	466	299	1	60,7	7,1	0	1,2
5,0	24,4	2,7	1,8	58	80,1	306	174	0	29,0	24,4	1	0,8
6,0	3,8	3,2	2,3	22	80,8	383	346	0	61,3	6,7	0	2,1
6,0	4,9	0,7	2,5	8	82,4	352	284	0	26,8	9,6	0	2,2
7,1	13,2	1,1	1,3	25	75,6	558	355	1	31,3	10,3	0	1,1
5,3	1,2	2,5	1,4	10	104,4	355	227	0	54,4	6,2	0	3,4
30,6	1380,0	0,2	30,3	802	69,8	560	1917	2	58,2	5,9	0	1,4

Примітки: * – розраховано за даними офіційної статистики;

** – окремі показники для Донецької та Луганської областей не є репрезентативними.

**Числові значення показників загроз
для оцінювання рівня безпеки РТС України***

Області та столиця	Наявність спільного кордону з Російською Федерацією та тимчасово окупованими територіями	Наближеність до зон військово-політичних конфліктів	Індекс корупції (за даними ІЕДгаПК), 2014	Рівень безробіття населення у віці 15–70 років, % 2015	Кількість злочинів проти громадської безпеки, порядку та моральності, на 100 тис. осіб, 2015
Вінницька	0	0,5	0,57	8,9	41,6
Волинська	0	0	0,1	9,8	38,2
Дніпропетровська	0	1	0,52	7,2	67,9
Донецька**	1	1	0,59	13,8	63,4
Житомирська	0	0	0,65	11,3	38,1
Закарпатська	0	0	0,58	9,2	36,5
Запорізька	0,5	1	0,77	9,7	62,6
Івано-Франківська	0	0	0,09	8,4	27,5
Київська	0	0	0,77	6,4	26,7
Кіровоградська	0	0	0,5	11,4	40,7
Луганська**	1	1	0,56	15,6	93,0
Львівська	0	0	0,01	8,2	25,5
Миколаївська	0,5	0	0,61	8,9	62,8
Одеська	0,5	0,5	0,39	6,5	41,0
Полтавська	0	0	0,63	12,1	49,3
Рівненська	0	0	0,61	9,9	26,0
Сумська	1	0	0,8	10,1	46,2
Тернопільська	0	0	0,17	11,8	32,1
Харківська	1	1	0,51	7,1	75,7
Херсонська	1	0,5	0,74	10,2	40,9
Хмельницька	0	0	0,79	10,2	27,0
Черкаська	0	0	0,65	9,8	61,2
Чернівецька	0	0	0,25	9,3	43,3
Чернігівська	1	0	0,73	10,7	36,8
місто Київ	0	0	0,97	7,0	24,9

Продовження табл. А.2

Кількість злочинів проти власності, на 10 тис. осіб, 2015	Викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря, на км ² , 2015	Утворення відходів І-ІІІ класів небезпеки, кг на одну особу, 2015	Кількість надзвичайних ситуацій, одиниць, 2015	Захворюваність населення регіону, випадків на тис. осіб, 2015	Кількість ДТП із постраждалими, на 100 тис. осіб, 2015	Захворюваність на хвороби органів травлення, на тис. осіб, 2015	Кількість пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах, на 100 тис. осіб, 2015
37,0	7,3	0,2	5	706,7	40,1	28,2	2,3
36,9	2,1	0,6	6	695,9	70,1	23,3	3,5
87,7	27,5	16,6	5	854,9	77,3	34,5	7,8
75,8	36,8	27,9	7	-	23,6	-	3,9
51,3	2,3	0,6	5	634,3	73,7	30,4	5,8
26,0	4,2	2	5	605,3	52,7	42,3	9,1
99,3	9,9	10,8	5	587,8	66,9	14,2	3,9
17,7	19,2	2,4	2	861,0	41,4	47,6	5,7
57,8	7,2	9,7	13	730,3	112,2	23,0	4,3
82,2	2,5	6,7	2	629,0	42,9	28,6	3,8
66,3	5,0	1,1	3	-	13,1	-	2,0
39,9	9,3	0,6	4	792,7	75,4	31,2	5,4
55,5	2,6	53,9	7	648,2	65,4	35,6	5,3
75,6	3,9	1,4	7	684,4	75,1	26,0	6,0
57,1	4,9	36,4	8	551,5	64,1	23,1	1,9
31,5	2,6	0,7	3	757,1	59,7	40,4	1,9
52,4	2,4	89,8	7	518,7	57,6	23,4	3,7
18,9	3,4	10,4	5	669,8	38,6	26,2	6,5
81,0	4,7	27,3	9	675,6	85,5	37,7	6,5
68,3	2,0	43,8	4	551,6	62,4	20,5	3,7
47,9	3,7	0,4	4	646,8	46,0	33,6	2,6
43,5	5,8	0,6	5	662,0	61,1	28,2	4,3
54,4	4,2	0,1	4	631,1	67,0	27,1	4,2
22,5	2,3	0,7	9	703,4	25,1	22,3	5,4
88,7	213,8	2,1	14	862,7	73,8	30,3	9,8

Примітки:* – розраховано за даними офіційної статистики.

** – окремі показники для Донецької та Луганської областей не є репрезентативними.

Таблиця А.3

Результати розрахунків індексів потенціалу безпеки РТС України

Області та столиця	Навність спільного кордону з державами ЄС	Кількість пам'яток культурної спадщини національного значення	Частка осіб з вищою освітою у населенні	Частка українців у населенні	Кількість іноземців, що обслуговані у колективних засобах розміщування	Частка населення регіону віком 25–34 років	Кількість випускників вишів за туристичними спеціальностями	Доходи населення	Капітальні інвестиції в готельно-ресторанний бізнес	Валовий регіональний продукт
Вінницька	0,00	0,00	0,34	0,93	0,01	0,03	0,08	0,22	0,03	0,12
Волинська	1,00	0,00	0,29	0,98	0,04	0,54	0,22	0,16	0,01	0,08
Дніпропетровська	0,00	0,00	0,44	0,55	0,04	0,60	0,06	0,39	0,10	0,36
Донецька	0,00	0,00	0,45	0,00	0,07	0,68	0,06	0,10	0,00	0,12
Житомирська	0,00	0,00	0,19	0,82	0,02	0,18	0,00	0,20	0,00	0,09
Закарпатська	1,00	0,01	0,00	0,58	0,04	0,53	0,39	0,12	0,14	0,05
Запорізька	0,00	0,00	0,44	0,34	0,02	0,43	0,22	0,33	0,01	0,21
Івано-Франківська	1,00	0,01	0,25	0,99	0,06	0,44	0,28	0,18	0,02	0,12
Київська	0,00	0,01	0,32	0,87	0,10	0,51	0,00	0,30	0,04	0,29
Кіровоградська	0,00	0,00	0,37	0,81	0,02	0,00	0,00	0,21	0,00	0,14
Луганська	0,00	0,00	0,38	0,03	0,00	0,73	0,12	0,00	0,01	0,00
Львівська	1,00	0,01	0,62	0,93	0,22	0,51	0,39	0,23	0,53	0,13
Миколаївська	0,00	0,01	0,51	0,61	0,03	0,56	0,00	0,23	0,04	0,15
Одеська	1,00	0,00	0,73	0,14	0,13	0,58	0,11	0,28	0,27	0,16
Полтавська	0,00	0,00	0,39	0,84	0,03	0,26	0,19	0,28	0,03	0,31
Рівненська	0,00	0,00	0,24	0,95	0,03	0,38	0,00	0,19	0,02	0,10
Сумська	0,00	0,01	0,44	0,78	0,01	0,36	0,12	0,25	0,00	0,12
Тернопільська	0,00	0,00	0,32	1,00	0,03	0,37	0,19	0,15	0,00	0,06
Харківська	0,00	0,00	0,67	0,34	0,09	0,67	0,30	0,28	0,19	0,19
Херсонська	0,00	0,01	0,35	0,61	0,00	0,43	0,00	0,19	0,03	0,07
Хмельницька	0,00	0,00	0,15	0,90	0,04	0,08	0,00	0,22	0,00	0,10
Черкаська	0,00	0,01	0,19	0,89	0,01	0,13	0,37	0,21	0,04	0,15
Чернівецька	1,00	0,01	0,28	0,44	0,02	0,48	0,45	0,14	0,08	0,02
Чернігівська	0,00	0,01	0,34	0,89	0,03	0,26	0,24	0,21	0,05	0,11
місто Київ	0,00	1,00	1,00	0,62	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Продовження табл. А.3

Кількість суб'єктів туристичної діяльності	Доходи від надання туристичних послуг	Частка територій та об'єктів природно-заповідного фонду у площі регіону	Частка регіону у всеукраїнській Інтернет-аудиторії	Кількість веб-сайтів туристичної тематики	Забезпеченість населення лікарняними ліжками	Забезпеченість населення лікарями	Щільність автомобільних доріг із твердим покриттям	Кількість міжнародних аеропортів, що функціонують	Кількість підприємств ресторанного господарства	Кількість колективних засобів розміщування	Нааявність виходу до моря	Кількість музеїв
0,11	0,00	0,14	0,05	0,02	0,55	0,62	0,09	0,00	0,63	0,19	0,00	0,46
0,20	0,01	0,72	0,00	0,01	0,65	0,31	0,07	0,00	1,00	0,47	0,00	0,42
0,28	0,00	0,19	0,24	0,10	0,71	0,42	0,06	0,67	0,15	0,25	0,00	0,15
0,00	0,00	0,30	0,16	0,10	0,00	0,00	0,07	0,33	0,15	0,08	1,00	0,00
0,11	0,00	0,39	0,05	0,00	0,59	0,27	0,06	0,00	0,23	0,19	0,00	0,43
0,16	0,00	0,54	0,00	0,10	0,53	0,35	0,05	0,33	0,00	0,78	0,00	0,28
0,25	0,00	0,44	0,10	0,09	0,74	0,54	0,04	0,33	0,08	0,64	1,00	0,32
0,18	0,14	0,68	0,02	0,08	0,67	1,00	0,07	0,33	0,17	0,60	0,00	0,50
0,16	0,00	0,32	0,14	0,09	0,61	0,33	0,08	0,00	0,34	0,31	0,00	0,32
0,14	0,00	0,27	0,01	0,00	0,78	0,21	0,04	0,00	0,14	0,22	0,00	0,88
0,00	0,00	0,24	0,08	0,01	0,03	0,01	0,03	0,00	0,02	0,00	0,00	0,01
0,27	0,05	0,43	0,11	0,16	0,73	0,79	0,12	0,33	0,44	0,46	0,00	0,22
0,16	0,00	0,28	0,03	0,05	0,65	0,09	0,01	0,33	0,21	0,91	1,00	0,23
0,32	0,05	0,47	0,14	0,17	0,59	0,46	0,10	1,00	0,06	1,00	1,00	0,04
0,19	0,00	0,49	0,08	0,02	0,70	0,59	0,08	0,00	0,32	0,33	0,00	0,79
0,15	0,00	0,54	0,02	0,00	0,67	0,38	0,04	0,33	0,40	0,15	0,00	0,25
0,14	0,00	0,57	0,04	0,01	0,76	0,33	0,06	0,00	0,69	0,14	0,00	0,38
0,12	0,00	0,39	0,01	0,02	0,75	0,77	0,11	0,33	0,90	0,20	0,00	0,80
0,31	0,01	0,22	0,22	0,10	0,62	0,65	0,07	0,33	0,58	0,23	0,00	0,28
0,15	0,02	0,84	0,03	0,07	0,67	0,12	0,00	0,00	0,05	0,90	1,00	0,17
0,18	0,00	1,00	0,04	0,02	0,68	0,38	0,10	0,00	0,59	0,21	0,00	0,56
0,18	0,00	0,19	0,05	0,00	0,70	0,27	0,06	0,00	0,02	0,32	0,00	0,59
0,22	0,01	0,31	0,01	0,03	0,61	0,96	0,10	0,33	0,09	0,35	0,00	0,25
0,16	0,00	0,78	0,01	0,01	1,00	0,28	0,03	0,00	0,47	0,19	0,00	1,00
1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,53	0,97	1,00	0,67	0,54	0,18	0,00	0,36

Таблиця А.4

Результати розрахунків індексів загроз безпеці РТС України

Області та столиця	Наявність спільного кордону з Російською Федерацією та тимчасово окупованими територіями	Наближеність до зон військово-політичних конфліктів	Індекс корупції	Рівень безробіття населення віком 15–70 років	Кількість злочинів проти громадської безпеки, порядку та моральності
Вінницька	0,00	0,50	0,58	0,27	0,24
Волинська	0,00	0,00	0,09	0,37	0,19
Дніпропетровська	0,00	1,00	0,53	0,09	0,63
Донецька	1,00	1,00	0,60	0,80	0,57
Житомирська	0,00	0,00	0,67	0,53	0,19
Закарпатська	0,00	0,00	0,59	0,30	0,17
Запорізька	0,50	1,00	0,79	0,36	0,55
Івано-Франківська	0,00	0,00	0,08	0,22	0,04
Київська	0,00	0,00	0,79	0,00	0,03
Кіровоградська	0,00	0,00	0,51	0,54	0,23
Луганська	1,00	1,00	0,57	1,00	1,00
Львівська	0,00	0,00	0,00	0,20	0,01
Миколаївська	0,50	0,00	0,63	0,27	0,56
Одеська	0,50	0,50	0,40	0,01	0,24
Полтавська	0,00	0,00	0,65	0,62	0,36
Рівненська	0,00	0,00	0,63	0,38	0,02
Сумська	1,00	0,00	0,82	0,40	0,31
Тернопільська	0,00	0,00	0,17	0,59	0,10
Харківська	1,00	1,00	0,52	0,08	0,75
Херсонська	1,00	0,50	0,76	0,41	0,24
Хмельницька	0,00	0,00	0,81	0,41	0,03
Черкаська	0,00	0,00	0,67	0,37	0,53
Чернівецька	0,00	0,00	0,25	0,32	0,27
Чернігівська	1,00	0,00	0,75	0,47	0,17
місто Київ	0,00	0,00	1,00	0,07	0,00

Продовження табл. А.4

Кількість злочинів проти власності	Викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря	Утворення відходів I–III класів небезпеки	Кількість надзвичайних ситуацій	Захворюваність населення регіону	Кількість ДТП із постраждалими	Захворюваність на хвороби органів травлення	Кількість пожеж на підприємствах, в організаціях, закладах
0,24	0,03	0,00	0,25	0,55	0,27	0,42	0,05
0,23	0,00	0,01	0,33	0,52	0,57	0,27	0,21
0,86	0,12	0,18	0,25	0,98	0,65	0,61	0,75
0,71	0,16	0,31	0,42	0,50	0,11	0,50	0,26
0,41	0,00	0,01	0,25	0,34	0,61	0,48	0,49
0,10	0,01	0,02	0,25	0,25	0,40	0,84	0,91
1,00	0,04	0,12	0,25	0,20	0,54	0,00	0,25
0,00	0,08	0,03	0,00	0,99	0,28	1,00	0,49
0,49	0,02	0,11	0,92	0,62	1,00	0,26	0,30
0,79	0,00	0,07	0,00	0,32	0,30	0,43	0,24
0,60	0,01	0,01	0,08	0,50	0,00	0,50	0,02
0,27	0,03	0,01	0,17	0,80	0,63	0,51	0,45
0,46	0,00	0,60	0,42	0,38	0,53	0,64	0,43
0,71	0,01	0,01	0,42	0,48	0,62	0,35	0,52
0,48	0,01	0,40	0,50	0,10	0,51	0,27	0,01
0,17	0,00	0,01	0,08	0,69	0,47	0,78	0,00
0,42	0,00	1,00	0,42	0,00	0,45	0,27	0,23
0,01	0,01	0,11	0,25	0,44	0,26	0,36	0,58
0,78	0,01	0,30	0,58	0,46	0,73	0,70	0,58
0,62	0,00	0,49	0,17	0,10	0,50	0,19	0,23
0,37	0,01	0,00	0,17	0,37	0,33	0,58	0,09
0,32	0,02	0,01	0,25	0,42	0,48	0,42	0,30
0,45	0,01	0,00	0,17	0,33	0,54	0,39	0,29
0,06	0,00	0,01	0,58	0,54	0,12	0,24	0,44
0,87	1,00	0,02	1,00	1,00	0,61	0,48	1,00

Додаток Б

Розширений проект структури Стратегії гарантування безпеки туризму у Львівській області на період до 2020 року

СТРАТЕГІЯ

гарантування безпеки туризму у Львівській області на період до 2020 року

1. Вступ.

У зв'язку із актуалізацією зовнішніх загроз розвитку туризму в регіоні, глобалізаційними викликами та невирішеністю внутрішніх проблем функціонування регіональної туристичної системи, постає необхідність розробки нових підходів до стратегічного планування у сфері туризму багатьох регіонів України. Враховуючи вагоме місце, яке посідає Львівська область у туристичному комплексі держави, розвиток туризму за прогресивними моделями саме у цьому регіоні є стратегічно важливим. У сучасних умовах така ціль може бути досягнута лише за умови гарантування безпеки усіх суб'єктів туристичної діяльності та дестинацій регіону, тобто гарантування безпеки туризму у регіоні загалом.

2. Підходи, методика розробки стратегії.

Стратегія базується на системному та програмно-цільовому підходах, методологічних засадах концепції безпеки регіональних туристичних систем. Під час розробки стратегії враховано результати аналізу передумов та факторів формування і розвитку регіональних туристичних систем України, оцінювання рівня безпеки туризму в регіонах держави. При формулюванні програмних цілей стратегії використано результати типізації регіонів України за особливостями безпеки туризму.

3. Соціально-економічний аналіз розвитку туризму у Львівській області.

Основними передумовами, що зумовлюють перспективність розвитку туризму у Львівській області є її значний рекреаційно-туристичний потенціал, наявність спільного кордону з країнами Євросоюзу, а також багата культурна та історична спадщина.

На території регіону зосереджено близько 6 тисяч нерухомих пам'яток історії та культури, у тому числі 1669 пам'яток архітектури та містобудування, 3540 пам'яток історії, 489 – археології, 219 – монументального мистецтва, 51 – садово-паркового мистецтва.

За даними 2015 року Львівська область посідала серед регіонів України друге місце за кількістю реалізованих туристичних путівок та за кількістю розміщених у готелях, п'яте – за кількістю суб'єктів туристичної діяльності.

Загалом, у 2015 році у регіоні працювало 221 туристичне підприємство, з них 52 туроператори, 134 турагенти та 35 екскурсійних фірм. Послугами турфірм Львівської області у 2015 році скористалося близько 112 тисяч туристів, з яких 54 % – громадяни України, що виїжджали за кордон, 43 % – внутрішні туристи і 3 % – іноземці. Варто зауважити, що кількість туристів, що обслужені суб'єктами туристичної діяльності у 2015 році була нижчою, ніж у 2010, однак дещо вищою за 2005 рік.

Міжнародним виїзним туризмом у 2015 році за сприянням турфірм регіону займалися 61 тис. туристів, які виїжджали у 59 країн світу (Болгарія, Єгипет, Туреччина, Польща, Греція, Угорщина та ін.). Водночас туристичні підприємства регіону надавали послуги туристам із 34 країн.

Кількість готелів у Львівській області на кінець 2015 року становила 273 одиниці, що є найбільшим показником за всю історію розвитку туризму в регіоні. Відповідно кількість розміщених у готелях сягнула 591,3 тис. осіб.

Провідну роль у розвитку туризму в регіоні відіграє обласний центр – місто Львів, що спеціалізується на культурно-пізнавальному й діловому туризмі та має потужну базу закладів розміщення й розгалужену мережу ресторанного господарства.

4. SWOT-аналіз регіональної туристичної системи регіону.

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1). Значний та різноманітний природний туристичний потенціал.</p> <p>2). Багаті та унікальні бальнеолікувальні ресурси.</p> <p>3). Висока концентрація пам'яток історико-культурної спадщини.</p> <p>4). Етнічна різноманітність у поєднанні із відносною національною однорідністю населення.</p> <p>5). Наявність спільного кордону із державами ЄС.</p> <p>6). Досить розгалужена транспортна мережа.</p> <p>7). Розвинена мережа готельного та ресторанного господарства.</p> <p>8). Наявність міста Львова – туристичного центру міжнародного значення.</p> <p>9). Відносна безпечність регіону для туристів</p>	<p>1). Екологічне забруднення територій та високе рекреаційне навантаження на окремі дестинації.</p> <p>2). Застаріла матеріально-технічна база санаторно-курортного господарства.</p> <p>3). Невідповідність умов проживання і харчування в частині закладів розміщення чинним стандартам.</p> <p>4). Відсутність умов для рекреаційних занять на більшості водних об'єктів регіону.</p> <p>5). Неналежна якість значної частини автошляхів.</p> <p>6). Суттєві внутрішньорегіональні диспропорції у розвитку туристичної діяльності</p>
Можливості	Загрози
<p>1). Зростання потоків міжнародного в'їзного туризму.</p> <p>2). Активізація міжнародного виїзного туризму за умови впровадження безвізового режиму з країнами ЄС.</p> <p>3). Розширення матеріальної бази закладів розміщення за рахунок сертифікованих садиб сільського туризму.</p> <p>4). Зміцнення туристичного бренду регіону на міжнародному туристичному ринку.</p> <p>5). Розширення представництва туристичних підприємств і організацій регіону у мережі Інтернет</p>	<p>1). Зниження попиту та туристичні послуги у зв'язку зі зменшенням рівня доходів населення.</p> <p>2). Активізація військово-політичних та терористичних загроз безпеці туризму.</p> <p>3). Зростання злочинності, соціальних проблем та нелегальної міграції</p>

5. Сценарії розвитку туризму у Львівській області до 2020 року.

5.1. Оптимістичний.

Можливий за умови підсилення переваг регіону, вирішення наявних проблем, повноцінного використання можливостей та мінімізації загроз у контексті розвитку туризму. Передбачає стабільне зростання різноспрямованих туристичних потоків у регіоні, що супроводжуватиметься збільшенням кількості туристичних підприємств, закладів розміщування та ресторанного господарства, подоланням внутрішньорегіональних диспропорцій у обсягах та якості наданих туристичних послуг. У результаті, на території регіону буде сформована розвинена та структурована регіональна туристична система, що характеризується активними процесами туристичного кластероутворення та високою міжнародною конкурентоздатністю. Реалізація оптимістичного сценарію є метою впровадження цієї стратегії.

5.2. Песимістичний.

Можливий за умови загострення проблем розвитку регіональної туристичної системи під впливом, насамперед, зовнішніх військово-політичних та соціально-економічних загроз. Передбачає швидке скорочення туристичних потоків, підвищення ризиків незаповнюваності закладів розміщування, нерентабельності економічної діяльності у сфері ресторанного господарства. Спостерігатиметься переорієнтація туристичних потоків із обласного центру на периферійні, зокрема, гірські райони області. Регіональна туристична система загалом перейде до стану кризи. Реалізація цього сценарію можлива за умови відсутності стратегічного планування у сфері гарантування безпеки туризму та активізації зовнішніх загроз.

5.3. Реалістичний.

Можливий за умови збереження сучасного стану зовнішнього середовища із відносно стабільним рівнем наявних загроз, а також стійкого розвитку усіх підсистем регіональної туристичної системи.

Передбачає збереження сучасних тенденцій розвитку туристичної діяльності в регіоні, зростання інтенсивності, головним чином внутрішніх туристичних потоків, формування на базі обласного центру туристичного кластера.

Реалізація цього сценарію можлива при включенні стратегічної цілі «Гарантування безпеки туризму в регіоні» у стратегію регіонального розвитку та впровадженні необхідних програмних заходів.

6. Стратегічні перспективи та місія розвитку туризму у Львівській області із позицій гарантування його безпеки.

Туризм у стратегічній перспективі формує одну із основних конкурентних переваг регіону на національному на міжнародному рівні. Розвиток туризму, який у сучасних умовах, тісно пов'язаний із гарантуванням безпеки туристів, туристичних підприємств та дестинацій, формує також вагому передумову відкритості економіки регіону та тісно корелюється із євро інтеграційними перспективами України. Ураховуючи це, основними гаслами майбутнього туристичного бренду Львівської області мають бути «Львівщина – регіон безпеки» та «Львів – безпечне місто».

7. Стратегічні та програмні цілі:

7.1. Гарантування безпеки туристичних дестинацій регіону.

7.1.1. Зниження рівня екологічного забруднення території та збалансування рекреаційного навантаження.

7.1.2. Зменшення внутрішньорегіональних диспропорцій у розвитку туристичної діяльності.

7.1.3. Збереження та відновлення історико-культурної спадщини.

7.1.4. Забезпечення належних умов для рекреаційних занять на базі водних об'єктів регіону.

7.2. Гарантування безпеки туристичного бізнесу в регіоні.

7.2.1. Формування туристичних кластерів.

7.2.2. Туристичний брендинг регіону.

7.2.3. Упровадження систем управління якістю на туристичних підприємствах.

7.2.4. Підготовка кваліфікованих кадрів.

7.3. Гарантування безпеки туристів у регіоні.

7.3.1. Підвищення якості та безпечності послуг готельно-ресторанного господарства.

7.3.2. Розвиток транспортної інфраструктури.

7.3.3. Соціальна адаптація туристів.

8. Упровадження та моніторинг реалізації стратегії.

8.1. Налагодження системи оцінювання рівня безпеки туризму.

8.2. Забезпечення моніторингу та оцінювання ефективності реалізації програмних цілей.

9. Узгодженість із чинною програмною та стратегічною документацією.

Стратегія узгоджується із такими документами:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року у рамках стратегічної цілі «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів».

2. Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020".

3. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року, а саме із її стратегічною ціллю «Туристична привабливість та операційними цілями «Туристична інфраструктура», «Збереження архітектурної спадщини та розвиток мистецтва», «Туристичні продукти».

Наукове видання

ГОЛОД Андрій Петрович

**БЕЗПЕКА РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНИХ СИСТЕМ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРОБЛЕМИ ГАРАНТУВАННЯ**

Монографія

Редактори

Оксана БОРИС,

Єлизавета ЛУПИНІС, Ірина ЛАЙТАРУК

Комп'ютерне верстання, обкладинка – **Степан ОСІНЧУК**

Підписано до друку 15.02.2017. Формат 60x84/16.

Папір офсет. Гарнітура Minion. Друк офсет.

Ум. друк. арк. 19,76. Обл. вид. арк. 14,17.

Наклад 300 прим. Зам. № 136.

Львівський державний університет фізичної культури

Редакційно-видавничий відділ

79007, м. Львів, вул. Костюшка, 11

тел. +38 (032) 261-59-90

<http://www.ldufk.edu.ua/>

e-mail: redaktor@ldufk.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
та книгорозповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3354 від 24.12.2008 р.

Друк
ТзОВ НВФ „Українські технології”
79037, м. Львів, вул. Мурована, 7 а
тел./факс: +38 (032) 244-20-08

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
та книгорозповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4732 від 12.06.2014 р.